

KÉZIKÖNYV A TERÜLETI KOHÉZIÓRÓL

NEMZETI FEJLESZTÉSI
ÉS GAZDASÁGI MINISZTERIUM

KÉZIKÖNYV A TERÜLETI KOHÉZIÓRÓL

Területi megközelítés alkalmazása a közsféra által
támogatott fejlesztésekben

A kiadvány a *Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium* (NFGM) *Területfejlesztési és Építészeti Szakállamtitkársága* megbízásából és támogatásával készült. A szakmai anyag összeállítását és a megjelenéssel kapcsolatos feladatok koordinálását a *VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft.* (VÁTI) *Területi Tervezési és Értékelési Igazgatósága* végezte.

NFGM témafelelős:	<i>Botka Mónika;</i> közreműködött: <i>Virág Álmos, Hajek Dóra</i>
Szerkesztette:	<i>Péti Márton;</i> közreműködött: <i>Szilágyi Györgyi, Salamin Géza, Horkay Nándor</i>
Szerzők:	NFGM: <i>Botka Mónika;</i> VÁTI: <i>Péti Márton, Szilágyi Györgyi, Salamin Géza, Radvánszki Ádám;</i> közreműködött (NFGM): <i>Hajek Dóra, Virág Álmos</i> közreműködött (VÁTI): <i>Horkay Nándor, Sütő Attila, Prokai Réka,</i> <i>Szabó Balázs, Mészáros Bence, Magócs Krisztina, Körtélyesi Szabina,</i> <i>Madarász Anett, Ricz Judit, Czene Zsolt, Czira Tamás</i>
Szakmai lektorok:	<i>Csatári Bálint, Illés Iván, Jávor Károly</i>
Nyomdai munkák:	<i>Delounge Grafikai és Produkciós Kft.</i>
Borítóterv:	<i>Sain Mátyás</i>
Légifotó:	<i>Somogyi-Tóth Dániel (www.legifotok.hu)</i>

ISBN: 978-963-7380-15-0

Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium

VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési
és Urbanisztikai Nonprofit Kft.

© NFGM, VÁTI Nonprofit Kft., 2009

Tartalomjegyzék

Előszó	5
I. Bevezetés	6
II. A területi kohézió jelentése	10
II.1. A területi kohézió értelmezése Európában	10
II.2. A területiség és a területi kohézió hazai értelmezése	14
II.2.1. A területi kohézió a hazai fejlesztési koncepciókban	14
II.2.2. A területi kohézió a hazai stratégiákban és programokban	15
II.2.3. A területi kohézió négy fő megközelítése	17
III. A területi kohézió érvényesítésének lehetőségei	32
III.1. Területiség a stratégiaalkotásban	32
III.2. Területiség a projektfejlesztésekben	48
III.2.1. Kedvező területi hatású fejlesztések	49
III.2.2. Kedvező területi szinergiát mutató fejlesztések	59
III.2.3. A fizikai térhasználat elveit érvényesítő fejlesztések	67
III.2.4. Az országos területi célok elérését támogató fejlesztések	82
III.2.5. A területi kohézió megjelenése a projektfejlesztések életciklusának egyes szakaszaiban	90
III.3. A területi kohézió érvényesítése a programok megvalósításában, a támogatások kezelésében	95
III.3.1. Területiség a programirányítóknak, támogatókezelőknek	96
III.3.2. Területiség megjelenítése a pályázatokban, projektekben	100
III.4. Területiség a monitoring és értékelési folyamatokban	107
III.4.1. Területi folyamatok monitorozása és értékelése	107
III.4.2. Célirányos területi kohéziós vizsgálatok, a területi célok érvényesítésének vizsgálata	108
III.4.3. Területi hatásvizsgálatok	111
III.4.4. Hatásértékelések egyes kitérített térségeken	113
III.4.5. Politikák, stratégiák, programok területi szemléletű monitorozása	115
IV. Működő jó gyakorlatok fejlesztési projektekben - a területiséget érvényesítő fejlesztések	118
V. Mellékletek	146
V.1. Rövidítések jegyzéke	146
V.2. Fogalmak jegyzéke	147
V.3. Felhasznált és ajánlott irodalmak jegyzéke	157
V.4. A szövegben példaként előforduló projektek főbb adatai	158

Előszó

A területi kohézió napjainkban egyre gyakrabban használt fogalom mind hazai, mind európai uniós viszonylatban. Gyakorlati alkalmazása során ugyanakkor rengeteg kérdés merül fel az egységes fogalommeghatározás hiányában. Ezért tűztük ki célul kézikönyvünkben a kohézió magyar értelmezésének a bemutatását, mely számba veszi a lehetséges alkalmazási területeket és módszereket. Emellett néhány sikeresen megvalósult projekt ismertetésével szeretnénk alátámasztani a területi kohézió jelentőségét és szempontjai alkalmazásának előnyeit. Mindez szándékaink szerint ösztönzőleg hat a fejlesztési programok és projektek területi szemléletének erősítésére, ezzel a hatékonyságuk és eredményességük növelésére.

A területi szempontú gondolkodás hangsúlyos kezelését indokolja, hogy Magyarországot igen változatos földrajzi, gazdasági, társadalmi adottságú térségek alkotják, és az egyes térségek társadalmi és gazdasági fejlettsége között nagyon nagy különbségek tapasztalhatók. Ezek sajnos nem csökkennek, hanem tovább növekednek. A kedvezőtlen folyamatok eredményes kezelése differenciált területpolitikát és fejlesztéspolitikát igényel. A magyar területfejlesztési politika alapjait meghatározó Országos Területfejlesztési Konceptió is ezt az elvet követi, jövőképében fenntartható és jelentős területi egyenlőtlenségektől mentes fejlődést céloz meg, és ennek érdekében határozza meg közép- és hosszú távra a területfejlesztés alapelveit és célkitűzéseit.

Az európai uniós csatlakozásunkkal megnyíló pénzügyi források minden eddiginél nagyobb lehetőséget teremtettek országunk megújítására, valamint fejlődésünk és versenyképességünk növelésére. Ahhoz, hogy ezeket a forrásokat hatékonyan használjuk, szükséges területpolitikai céljaink érvényesítése is. Elengedhetetlen a fejlesztések területi adottságokhoz igazítása és összehangolása, valamint a régiók, kistérségek, kiemelt térségek és a városok szerepvállalásának fokozása. A kiegyensúlyozott, harmonikus és fenntartható területi fejlődés elősegítését szolgálja, hogy 2007–2013 között a strukturális és kohéziós alapok forrásainak felhasználásában a területi kohézió szempontja valamennyi tervdokumentumban és fejlesztésben általánosan érvényesítendő horizontális politikaként került meghatározásra.

A magyar területfejlesztés hangsúlyos feladatát kap a 2011. első félévi soros EU-elnökség során. A magyar elnökség feladata lesz az EU Területi Állapota és Perspektívái és a közösség jövőjét formáló Területi Agenda felülvizsgálata, megújítása és tagállamok elé terjesztése.

A területi kohézió megközelítésének és szempontjai gyakorlati alkalmazásának egy olyan rendszerét dolgoztuk ki, mely újdonságot jelent Magyarországon és az EU többi tagállamában is. A kézikönyv megalkotásával és minél szélesebb körben való terjesztésével szándékunk az összegyűjtött ismereteink és tapasztalataink átadása, mely segíti a Tisztelt Olvasót területileg integrált, átgondolt programok és fejlesztések kidolgozásában és sikeres megvalósításában.

Kézikönyvünk olvasásához, valamint üzeneteinek hasznosításához ezúton is sok sikert kívánok!

Dr. Szaló Péter
területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkár

I. Bevezetés

KÉZIKÖNYVÜNK CÉLJA

A *területi kohézió* a *közszféra* tevékenységeinek területi szemléletű szervezését és **területi megközelítésű fejlesztéseit** szorgalmazza. Közismert *területi kohéziós* fejlesztési szándék a hátrányos helyzetű *térségek* felzárkóztatása, de e fogalom sok más szakmailag érdekes és a közösségek számára hasznos törekvést is jelöl. Kézikönyvünkben bemutatjuk a *területi kohézió* értelmezését a *közszféra* fejlesztéseinek munkálkodó szakemberek számára.

Célunk, hogy segítsük a *területi kohézió* érvényesítését a különböző fejlesztési tevékenységekben, hogy minden felelős és érintett képes legyen **tevékenységeit területi megközelítésben is szemlélni**.

A fejlesztéspolitika klasszikus **interdiszciplináris témájában** a *területi kohézió* érvényesítése csak több **különböző szakma együttműködése** és **földrajzi szemlélet alkalmazása** esetén lehet sikeres. Ez összetett feladat, sokféle szakismeretet és csapatmunkát feltételez. A gyakorlati tervező-fejlesztő munkában azonban nem mindig adóttak e feltételek. Kézikönyvünkben ezért összegyűjtöttük és számos példával illusztráltuk azt az alapszintű ismeretanyagot, mely érthető és alkalmazható akkor is, ha nem rendelkezünk elmélyült földrajzi, közgazdasági, társadalmi, táji, környezeti vagy műszaki ismeretekkel.

A kézikönyv az alábbi főbb célcsoportokat kívánja elérni:

- a különböző **szakpolitikák, ágazati fejlesztési programok készítői** (pl.: az egyes minisztériumok és a kormányzat stratégiai tervezéssel, fejlesztéspolitikával foglalkozó munkatársai, illetve a munkájukat támogató szakértő/tanácsadó szervezetek);
- **települési önkormányzatok, regionális és térségmenedzsmenti szervek**, akik egy *térség* vagy *régió* számára foglalmazznak meg egy vagy több ágazatra kiterjedő fejlesztéseket (pl.: *regionális fejlesztési* ügynökségek és kistérségi társulások tervezői, egyes *térségi* társulások – mint a Balaton vagy a Tisza-tó Fejlesztési Tanács – munkaszervezeteinek tervezői, a települési önkormányzatok tervezéssel foglalkozó munkatársai, és e szervezetek munkáját támogató tanácsadók);
- **közcélú vagy magáncélú beruházásokat megvalósító, forrásokért versengő fejlesztők**, projektgazdák (pl.: települési önkormányzatok fejlesztési vagy üzemeltetési intézményeinek munkatársai, vállalkozások, valamint a *pályázatokat, projektek* menedzselését támogató tanácsadók).

Fontos hangsúlyoznunk, hogy kézikönyvünk célcsoportjai tágabbak a területfejlesztési szakpolitika tervezőinek és megvalósítóinak köréinél. Sőt, kötetünk elsősorban a területfejlesztési szakpolitikán kívüli, más ágazati szakpolitikák keretében támogatott köz- vagy magáncélú programok és projektek tervezéséről és megvalósításáról szól. Ezek a támoga-

tások testet ölhetnek közpénzek átadásában (pl.: pályázati támogatás) vagy a közszféra más közreműködésében (pl.: szabályozás).

Ha különböző mértékben is, de témájától és méretétől függetlenül szinte minden egyes fejlesztés képes arra, hogy a *területi kohéziót* érvényesítse. Mindehhez csak az kell, hogy *területi szemlélettel* is közelítsünk egy adott fejlesztéshez. Kézikönyvünk ebben próbál segíteni.

A TERÜLETI KOHÉZIÓ ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK JELENTŐSÉGE

1989-től, a rendszerváltással újraszerveződött Magyarország *területfejlesztési* politikája, fokozatosan kibontakozott a *területfejlesztés* és a fejlesztéspolitika intézményrendszere. E folyamatban jelentős mérföldkő volt európai uniós csatlakozásunk, ezért is szentelünk külön fejezetet a *területi kohézió* Európai Unióban megjelenő értelmezésének.

A rendszerváltást követő mintegy másfél évtized során számos tapasztalat gyűlt össze, melyeket érdemes felhasználni a *területfejlesztés* és a fejlesztéspolitika megújításában, hatékonyabbá és eredményesebbé tételében. Kulcskérdés a különböző fejlesztések területi koordinációja, valamint egyes beruházások *területi szemléletének* erősítése, illetve az adott *térség* felzárkóztatására gyakorolt várható hatásuk.

A *területi szemléletű* fejlesztéseknek Magyarországon 150 éves, a kiegyezésig visszanyúló múltja van. E hosszú időszak legutóbbi fontos eseménye Magyarország uniós csatlakozása. A csatlakozást követően elérhetővé vált európai uniós fejlesztési források jelentős része már nem egyes ágazatok fejlesztését szolgálja, hanem regionális *programok* keretében használható fel.

A rendszerváltást követően, a kilencvenes évek elején megjelent társadalmi, gazdasági és környezeti krízishelyzetek már jóval az uniós csatlakozást megelőzően szükségessé tették a területi alapú fejlesztések megújítását. E jelenségek ugyanis markáns, korábban nem tapasztalt területi vonásokat mutattak (pl.: nehézipar válsága, munkanélküliség, piacvesztés). A kilencvenes évek válságkezelési kísérletei is hozzájárultak a *területfejlesztés* hazai intézményrendszerének kialakításához. Azóta tovább szaporodtak a kihívások, amelyekkel a *területfejlesztési* és fejlesztéspolitikai intézményrendszer szembesül. Bár a rendszerváltást követő válságtünetek egy része enyhült, de helyettük újabb környezeti, társadalmi és gazdasági konfliktushelyzetek alakultak ki. Észre kell vennünk, hogy ezek az újabb jelenségek – mint például az éghajlatváltozás, az etnikai konfliktusok veszélye és a nemzeti kisebbségek védelme, a határon túli magyarsággal való integráció kérdései és legújabbban a globális pénzügyi és gazdasági világválság hatásai – mind-mind markáns területi jellegzetességeket mutatnak. Így területi megközelítés és szemlélet alkalmazása nélkül nem adhatók e kihívásokra megfelelő válaszok.

Nemcsak az új kihívások követelik meg a területi szemlélet alkalmazását, hanem az a tény is, hogy hazánk európai szinten egyedülállóan sokszínű területi, természeti, gazdasági, társadalmi adottságokkal rendelkezik.

Így összességében a területi személet fokozottabb érvényesítésében hatalmas tartalékok rejlenek még, melyek kihasználása jelentősen növelheti a hazai fejlesztéspolitika hatékonyságát, a fejlesztések kedvező területi és társadalmi hatásait.

Ez úgy érhető el, ha a *projektek* jobban építkeznek a helyi adottságokra, sok szállal kötődnek térségeik társadalmához és gazdaságához. A napjainkra különösen kritikussá vált kedvezőtlen globális folyamatoknak való kiszolgáltatottság is csak jól szervezett térségi gazdasággal, tudatosan élő és fogyasztó, érdekeit felismerő térségi társadalommal enyhíthető a legbiztosabban. Mindehhez figyelmet kell fordítani a fenntartható térségi rendszerek kialakítására, melyek gazdasága és társadalma nagyfokú térségi autonómiával rendelkezik, biztos belső piacokkal és ésszerű szintű önellátással. A *térségi struktúráknak* ugyanakkor meg kell tudniuk felelni a globális kihívásoknak is. Ezért biztosítani kell a térségek versenyképességét például innovációs képességük kialakításával, vagy speciális térségi termékeiken keresztül. Mindez azonban megköveteli a földrajzi összefüggések és a térségi adottságok ismeretét is.

A területiség érvényesítésével nemcsak a *térségek* társadalma, gazdasága, természeti és épített környezete jár jól, hanem maguk a fejlesztők is. A *területi szemlélet* alkalmazása ugyanis nem jár jelentős többletköltséggel, főleg ha már a fejlesztések korai szakaszában gondolnak rá. Sőt, a legtöbb esetben éppen megtakarításokat eredményez és növeli a költséghatékonyságot és eredményességet. Példaként említhetők az olyan egyszerű *eszközök*, mint a helyi, *térségi* munkaerő és alvállalkozók alkalmazása, a létesítmények közösségi közlekedéssel való megközelítésének biztosítása, vagy a *térség* egyéb beruházásaiból származó előnyök kihasználása.

KÉZIKÖNYVÜNK FELÉPÍTÉSE ÉS HASZNÁLATA

A kézikönyv II. fejezete a *területi kohézió* hazai és nemzetközi értelmezését, továbbá az ennek alapjául szolgáló fontosabb dokumentumokat mutatja be.

Az ezt követő, „A *területi kohézió* érvényesítésének lehetőségei” c. III. fejezet egyes alfejezetei különböző célcsoportokat céloznak meg:

- A „III.1. Területiség a *stratégia*alkotásban” c. alfejezet a szakpolitikák és *programok* tervezőinek mutatja be a *területi kohézió* érvényesítésének módszereit.
- A „III.2. Területiség a projektfejlesztésekben” c. alfejezet a *területi kohézió projekt* szintű értelmezését ismerteti a fejlesztést végző projektgazdák, pályázók, projektmenedzserek számára.
- A „III.3. A *területi kohézió* érvényesítése a *programok* megvalósításában, a támogatások kezelésében” c. alfejezet a *pályázatok* kiírói, a programirányítók munkája során alkalmazható *területi kohéziós szempontokat* részletezi.
- A „III.4. Területiség a *monitoring* és értékelési folyamatokban” c. alfejezet a *programok* végrehajtását, nyomon követését és értékelését végző szakemberek számára vázolja az alkalmazható *területi kohéziós megközelítéseket* és feladatokat.

Az utolsó, „A területiséget érvényesítő fejlesztési *projektek* esettanulmányai” c. IV. fejezet ténylegesen megvalósult, támogatást nyert *projekteket* mutat be. Az esettanulmányok több *területi kohéziós* szempont egyidejű érvényesítésének gyakorlatát szemléltetik.

Mellékletben található a kézikönyvben használt rövidítések és fogalmak tára, a mellékletben szereplő fogalmak dőlt betűkkel jelennek meg a szövegben.

A kézikönyvben javasolt módszerek jobb megértését segítik a valós eseteken alapuló példák, melyeket kiemelt stílussal jelzett szövegdobozokban és ábrákban ismertetünk. A jó példák esetében a *programok*, *projektek* azonosítását lehetővé tevő adatokat is közöljük.

A kézikönyv célcsoportoknak szóló üzenetei mellett javasoljuk, hogy minden fejlesztéspolitikai szereplő olvassa át valamennyi fejezetet, mert csak így rajzolódhat ki számukra a fejlesztéspolitikai tevékenységek teljes vertikuma, és a bennük megjeleníthető területi gondolatok összessége. Így saját tevékenységét ki-könnyebben el tudja helyezni ebben a rendszerben, és megismeri munkájának összefüggéseit is, függetlenül attól, hogy milyen szakterületen tevékenykedik, akár a támogatások tervezésében és kezelésében, akár a fejlesztési *projektek*hez szükséges *közpénzek pályázati* úton való megszerzésében.

II. A területi kohézió jelentése

II.1. A TERÜLETI KOHÉZIÓ ÉRTELMEZÉSE EURÓPÁBAN

A területi szempontok és *prioritások* kiemelkedő hordozója a **területpolitika** és a **kohéziós politika**. Az európai területi gondolkodás e két fő ága jelenleg még elkülönül, de összehangoltságuk folyamatosan nő. A kohéziós politika az Európai Unió szintjén működik. A területpolitika alapvetően a tagállamok kompetenciája, azonban az EU e téren is határozott kereteket ad (*Strukturális alapok* és felhasználásuk), megfogalmaz *stratégiai* elemeket, ajánlásokat, ezért az európai uniós szintű együttműködés elengedhetetlen a *területi célok* hatékony és sikeres megvalósításához.

Az Európai Unió a társadalmi, gazdasági és *területi kohézió* megteremtése érdekében nagy hangsúlyt fektet a **kohéziós politikára**, ami az egyik legfontosabb európai uniós *közösségi politika*. Az Unió kiemelten foglalkozik a *régiók* közötti társadalmi-gazdasági különbségek mérséklésével, és jelentős mennyiségű forrásokkal járul hozzá az elmaradottabb *régiók* felzárkóztatásához.

A közösségi kohéziós politika megközelítése alapvetően a regionális területi beosztást követi, az országok, valamint a tervezési-statisztikai *régiók* közötti fejlettségbeli különbségek mérséklését szolgálja.

2007 előtt, a korábbi fejlesztési ciklusokban még jellemző volt, hogy egy-egy kiemelt területi probléma megoldására az *Európai Unió közössége* kezdeményezett kísérleti beavatkozásokat. Ilyen kiemelt terület volt a városfejlesztés problémaköre, melyben az integrált városfejlesztés megvalósítását célzó *URBAN program* nyújtott támogatást a városrészi problémák kezelésére. 2007-től már az integrált városfejlesztési akcióknak is a tagállamok által készített, az uniós finanszírozás felhasználásáról szóló operatív *programok*on belül kell érvényesülniük. A vidékfejlesztés területén a LEADER (*Liaison Entre Actions pour le Développement de l'Economie Rurale* – Közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében) jelentett hasonló közösségi kezdeményezést.

Az Unióban az államhatárok jelentősége sok tekintetben csökkent, azonban elválasztó szerepük még mindig nagyon erős. A határok további oldására irányult az Unió korábbi, *INTERREG* megnevezésű közösségi kezdeményezése, amely program 2007 óta az európai területi együttműködésekben folytatódik a regionális politika harmadik célkitűzéseként, mind a határon átnyúló, mind pedig a több *régiót* és országot átfogó transznacionális együttműködések támogatva.

A *közösségi politikaként* működő kohéziós politika az Európai Unió hétéves költségvetési periódusaihoz illeszkedik, így a jelenleg érvényben lévő szabályok 2013-ig határozzák meg a fejlesztések irányait és kereteit, míg a 2013 utáni keretéről szóló vita még csak kezdeti fázisban van, és számos tényező befolyásolhatja.

A kohéziós politika keretein belül konkrét tartalmi kérdésekben jelenleg a **Közösségi Stratégiai Iránymutatások** (CSG – Community Strategic Guidelines) fogalmazzák meg a követendő beavatkozási irányokat, így a 2007–13-as programperiódus tervezésénél és végrehajtásánál ezeket a szempontokat kell figyelembe venni. A CSG az EU Lisszaboni Stratégiájában megjelölt célok – kohézió, növekedés, munkahelyteremtés – eléréséhez szolgáltat átfogó irányelveket. Ennek megfelelően szemléletmódjában elsődlegesen makrogazdasági megközelítésű dokumentum, mely a tagállamok gazdaságainak fejlesztéséhez jelölte ki a legfőbb irányokat a 2007–13-as időszakra, de minden elemében fellelhetők olyan vonatkozások, melyek jelentős hatást gyakorolnak a *területi szemléletű* tervezésre. A CSG tehát jellegéből adódóan elsősorban átfogóan, általánosan és közvetve fogalmazza meg a *területi célokat* (városfejlesztés, vidéki *térségek* diverzifikálása, területi – határokon átnyúló, transznacionális, *régióközi* – együttműködés). Ezek figyelembe vétele minden tagállam és *régió* számára kötelező az Európai Unió Strukturális és Kohéziós Alapjainak felhasználásakor.

Az európai területi gondolkodás azonban nem merül ki a kohéziós politika döntően felzárkóztató szemléletében. Bár a tagállamok hatáskörébe tartozik a területpolitika alakítása és a *területi szemlélet* megteremtése az *állami beavatkozásokban*, már az 1990-es évek közepén felismerték, hogy szükséges a *régió-* és országhatárokra átívelő társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok számbavétele, és a többi tagállammal összehangolt kezelése annak érdekében, hogy az Európai Unió egészének fenntartható fejlődését szolgálják. Így emellett, hogy a közös politikaként működő kohéziós politika az európai szintű területi problémák megoldásának egyik fontos *eszköze*, a tagállamok közösen koordinálják tevékenységüket a különböző *szakpolitikai* célok és *eszközök* meghatározásában is.

Annak ellenére, hogy az Európai Unió nem rendelkezik hatáskörrel a területpolitika terén, a *területfejlesztésért* felelős miniszterek félévente ún. informális találkozók alkalmával erősítik meg közös fejlesztési elveiket az európai területi kihívásokról és az azokra adandó válaszokról. Ezek alapján összehangolják tevékenységüket, és saját hatáskörükben gondoskodnak a közös célok megvalósulásáról. A társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok nem állnak meg az országhatároknál, hanem átívelnek, túlnyúlnak azokon. A *szakpolitikai* beavatkozásoknak figyelemmel kell lenniük ezekre a folyamatokra, és a közös problémákra közös, illetve összehangolt válasz szükséges.

A *területfejlesztésért* felelős miniszterek 1999-ben, Potsdamban fogadták el az első jelentős, az Európai Unióra vonatkozó területi dokumentumot, az **Európai Területfejlesztési Perspektívákat** (ESDP – European Spatial Development Perspectives), mely a policentrikus városhálózat-fejlődést és a kiegyensúlyozott város–vidék kapcsolat megteremtését, a hozzáférhetőség biztosítását és az értékekkel való bölcs gazdálkodást kívánta erősíteni. Ezek a célkitűzések elsősorban az akkor még tizenöt tagú Európai Unió területi kihívásait tükrözték, de a jelenlegi, huszonhét tagú közösségben is érvényesítendő célként fogalmazódnak meg.

Az ESDP jelentős lendületet adott az összeurópai területi kutatásoknak. Fontos ezt kiemelni, hiszen a korábban egy-egy téma kapcsán felmerülő részinformációk ugyan adtak némi alapot a tervezéshez, de az európai folyamatok részletes, kiterjedt feltárása hiányzott a valódi folyamatokra adandó megfelelő válasz megtalálásához. Az **Európai Területi tervezési Megfigyelési Hálózat** (ESPON – European Spatial Planning Observation Network) az ESDP folyamánként jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az Európai Unióban zajló folyamatok értelmezése és értékelése egységes legyen. Az ESPON *program* számos résztemában tárja fel a különböző társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok térbeli megjelenését, valamint egyes európai politikák hatását.

Az ESPON eredményein alapulva a tagállamok közösen feltárták az Európai Unió területi helyzetét és perspektíváit a kibővült EU egészére vonatkozóan is. Ezt követően, 2007 májusában, a *területfejlesztésért* felelős miniszterek lipcsei informális találkozásán vitatták meg **Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái** (TSP – Territorial State and Perspectives of the EU) címmel. Amellett, hogy a tagállamok egyetértettek a legfontosabb európai trendekben és kihívásokban, fontosnak tartották akcióikat is összehangolni, melynek érdekében közös célokat fogalmaztak meg. A *helyzetértékeléssel* együtt elfogadták az Európai Unió **Területi Agendáját**, valamint a **Lipcsei Chartát** a fenntartható városfejlesztésről. Előbbi a legfontosabb közös *területi célokat* és az azok megvalósításában fontos szereppel bíró felelősöket, míg utóbbi az integrált és befogadó városfejlesztés kereteit határozza meg.

Amellett, hogy mára a tagállamok közötti koordináció a területpolitikában elmélyült és tovább erősödik, a *területi kohézió* közös értelmezése az Európai Unió különböző intézményeinél is kiemelt témává vált. Mind az Európai Parlamentben, mind pedig az Európai Bizottságban hangsúlyosabban fogalmazódott meg a *területi kohézió* új, egységes értelmezésének igénye. A közös értelmezés megteremtése érdekében az Európai Bizottság 2008 októberében jelentette meg **Zöld könyvét a területi kohézióról** (Green Paper on Territorial Cohesion – Turning Territorial Diversity into Strength), mely kiemeli, hogy az Európai Unió területe rendkívül sokféle, és a „*területi kohézió* célja valamennyi terület harmonikus fejlődésének biztosítása, valamint annak lehetővé tétele, hogy az ott élő polgárok e területek adottságait a legoptimálisabban kihasználhassák. Ez azt jelenti, hogy a sokféleséget olyan előnnyé alakítják, amely hozzájárul az egész EU fenntartható fejlődéséhez”.

A Bizottság közleménye még nem hozta meg a *területi kohézió* közös értelmezését, inkább az arról szóló vitának ad keretet, sorvezetőt. A **Zöld könyvben** az említett definíció mellett is megjelennek a különböző értelmezések. A *területi kohézió* tehát egyrészt az átfogó, az ágazati politikákban érvényesítendő területi szempontokat; másrészt az európai térstruktúrákban a helyi, egyedi sajátosságok kihasználását, a *területi tőke* mobilizációját; harmadrészt pedig egyes speciális földrajzi adottságokkal rendelkező területek külön kezelését jelenti az európai vitákban. A **Zöld könyvben** foglaltak a széleskörű társadalmi vita után még

változhatnak, annyi azonban már most is egyértelműen kimondható, hogy a *területi kohézió* értelmezése túlmutat az elmaradott *régiók* felzárkóztatásán, a gazdasági teljesítmény mennyiségi kiegyenlítésének, illetve a különböző fejlettségű *régiók* közelítésének szemléletén. Az új szemlélet előtérbe helyezi az egyes *régiók*, területek különleges adottságait és hangsúlyozza, hogy minden egyes *térség*nek a saját adottságaira kell építenie fejlődését és a sokszínűségben rejlő lehetőségeket kell kihasználnia. Ez azt jelenti, hogy nem elegendő önmagában a fejlesztési források mennyiségével kezelni a területi kihívásokat, hanem nagyobb hangsúlyt kell fektetni az egyedi területi adottságok megtalálására és azok kihasználására, „minőségi” fejlesztést megvalósítva.

A *területi kohézió* egységes európai értelmezésére több okból is szükség van. Egyrészt a 2007-ben elfogadott és jelenleg ratifikálás alatt álló **Lisszaboni Szerződés** az Európai Unió működésének reformját határozza meg, a gazdasági és társadalmi kohézió közös felelősségét kiegészíti a harmadik dimenzióval, a *területi kohézió*val, és a tagállamok, illetve az Európai Bizottság közös kompetenciájává teszi. Mindaddig a kohéziós politika alapját a gazdasági és társadalmi kohézió elve jelentette. A 2007-ben Lisszabonban elfogadott szerződés a kohézióknak ezen kettős célkitűzését egészíti ki a *területi kohézió*val. Bár a lisszaboni szerződés ratifikálása még nem vehető biztosra és az elfogadás gyakorlati következményei még nem ismertek a kézikönyv megjelenésekor, a *területi kohézió* kérdése, a területpolitika európai kompetenciája várhatóan erősödik, amihez elengedhetetlen, hogy egységes európai értelmezéssel tekintsünk a közös európai kihívásokra.

Az egységes európai értelmezés szükségességét mégis az támasztja alá leginkább, hogy a társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok számára egyre kevésbé jelentenek akadályt az államhatárok, így a különálló nemzetállami politikák hatása a területi kihívások mérséklésére csökken. A közös problémák egyre inkább közös megoldást igényelnek, illetve a közös adottságok kihasználásának összehangolása is nagyban segítheti az Európai Unió egészének globális gazdaságban való helytállását.

Jelenleg bizonytalan a Lisszaboni Szerződés és a különböző területi szintek és intézmények (*régiók*, tagállamok, Európai Bizottság, Európai Parlament) hatáskörének változása, azonban a valós társadalmi, illetve gazdasági folyamatok megkerülhetetlenné teszik, hogy a tagállamok összehangolják akcióikat, érvényesítsék érdekeiket és végrehajtsák a közös európai célokat, így helyben is erőfeszítést tegyenek a *területi kohézió* megteremtésére.

II.2. A TERÜLETISÉG ÉS A TERÜLETI KOHÉZIÓ HAZAI ÉRTELMEZÉSE

A hazai területi kohéziós politika alapja a 2005-ben megújított *Országos Területfejlesztési Konceptió* (OTK). Az OTK – összhangban a 2005-ös *Országos Fejlesztéspolitikai Konceptióval* (OFK) – a területiség horizontális kezelését és a területi gondolkodásmódot szorgalmazza az ágazati szakpolitikákban. Fő üzenete szerint az ágazati fejlesztéseknek rendelkezniük kell területi alapú elképzelésekkel is, és hozzá kell járulniuk az országos területfejlesztési célok érvényesítéséhez. Ez az OTK-ban megfogalmazott területfejlesztési politikai irány illeszkedik az Európai Bizottság által közzétett területi kohéziós értelmezéshez.

Az elmúlt években e koncepció jegyében a területi kohézió értelmezését és érvényesítését szolgáló további területfejlesztési és fejlesztéspolitikai kezdeményezések indultak el, melyek európai szinten is hasznos példákat szolgáltathatnak.

II.2.1. A TERÜLETI KOHÉZIÓ A HAZAI FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓKBAN

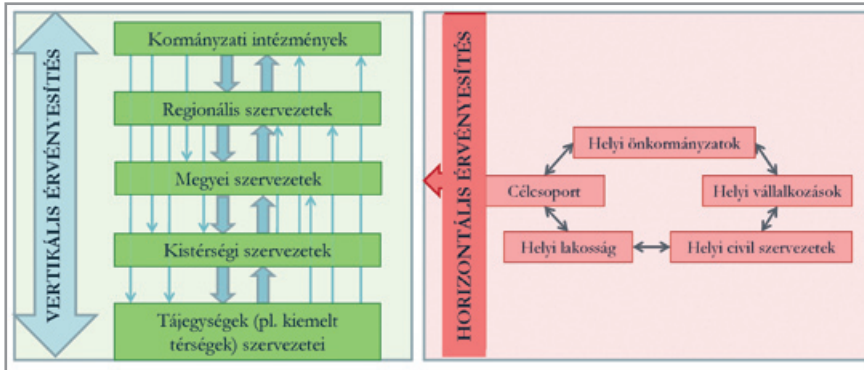
Az OTK közép- és hosszú távra határozza meg a területfejlesztési alapelveket és célokat, részletezi azokat a területi célkitűzéseket, amelyeket az ágazati fejlesztési politikákban érvényesíteni kíván, valamint fejlesztési irányok kijelölésével segíti a régiók tervezését. Ezzel megteremti a területi szempontok következetes érvényesítésének lehetőségét mind az ágazati szakpolitikákban, mind pedig az országos és területi programokban, és megadja a nemzeti fejlesztési tervezés területi vetületét is. A területpolitika **jövőképe szerint biztosítani kell az ország területi harmóniáját**, a kiegyensúlyozott, fenntartható területi fejlődés megteremtésével. Ennek érdekében az új politika **hosszú távú céljait** a térségi versenyképesség, a területi felzárkózás, a fenntartható térségfejlődés és az európai térségbe való fokozottabb integráció erősítése jelenti. Ezt egészíti ki a *decentralizáció*, mint cél, amely a versenyképesség és fenntarthatóság egyik legfontosabb feltétele.

A területi kohézió OTK által is képviselt alapeleme a területi szemlélet, mely figyelembe veszi az egyes térségek közötti és a térségeken belüli különbségeket. A területi szemléletnek valamennyi ágazati szakpolitikát át kell hatnia, így a szakpolitikák hozzájárulhatnak a területfejlesztés céljainak eléréséhez.

A területi kohézió szorgalmazza egyrészt a térségeken belüli gazdaság, társadalom és környezet közötti harmonikus kapcsolatok kialakítását, másrészt az egyes térségek közötti harmonikus, prosperáló gazdasági és társadalmi kapcsolatok létrejöttét. Ösztönzi a térségek belső erőforrásainak feltárását, fenntarthatóságuk megteremtését, helyreállítását és versenyképességük feltételeinek megteremtését, megőrzését. A területi kohézió céljai nemcsak közigazgatási, statisztikai területegységekben értelmezhetők. Egyes intézkedései szükség szerint a területi jelenségek természetes térszerveződéseivel is igazodhatnak (pl.: tájak, vonzáskörzetek).

A területi kohézió megvalósítása több szintű és több szereplős kormányzati tevékenységet tesz szükségessé, horizontális és vertikális koordinációval. A vertikális koordináció a központi és különböző

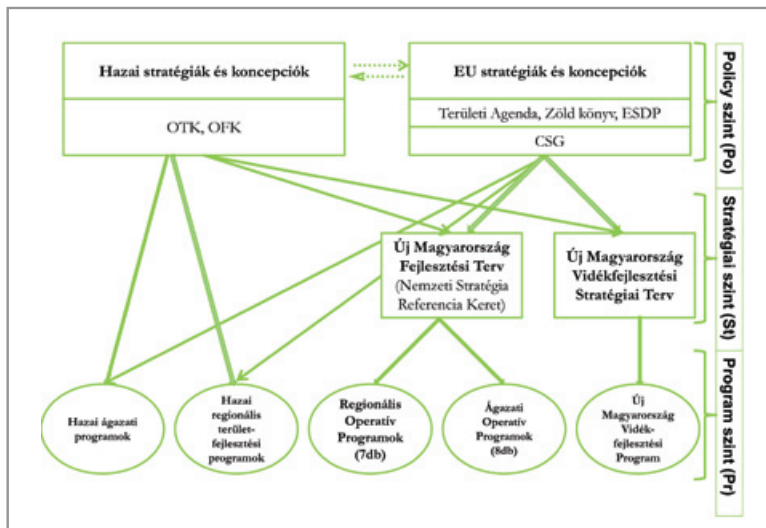
helyi (pl.: kormányzati, regionális, megyei, kistérségi, egyéb tájegységi) szintek közötti együttműködést jelenti. A horizontális koordináció pedig az egyes szintek szereplőinek összekapcsolódását, kooperációját és partnerségét (pl.: települési szinten az önkormányzat, helyi vállalkozók, civil szervezetek párbeszédét, valamint a helyi közösség és a célcsoportok fokozott bevonását).

Vertikális és horizontális koordináció a területi kohézió érvényesítése kapcsán (Szilágyi, Gy. 2009)

II.2.2. A TERÜLETI KOHÉZIÓ A HAZAI STRATÉGIÁKBAN ÉS PROGRAMOKBAN

A területi kohézió koncepcionális értelmezését követően megjelent a stratégiai és az operatív szinten is.

Fontosabb tervdokumentumok Magyarországon a koncepciók, stratégiák és operatív programok szintjén (Botka, M.; Szilágyi, Gy. 2009)

Az OTK-ra is támaszkodó, a 2007–13-as uniós források felhasználásáról szóló *Új Magyarország Fejlesztési Terv* (ÚMFT), valamint az agrár- és vidékfejlesztést elősegítő *Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv* (ÚMVST) tovább részletezi a *területi kohézió* érvényesítésének lehetőségeit. A *területi kohézió* kiemelt kezelését az teszi szükségessé, hogy Magyarország változatos földrajzi adottságai mellett az egyes *térségeinek* társadalmi és gazdasági teljesítményei között nagyok a különbségek, melyek társadalmi feszültségekhez vezetnek. Sajnálatosan ezek a fejlettségbeli különbségek folyamatosan tovább növekednek. E tendencia erősödését vetíti előre, hogy számos *térség* és település saját erőből képtelen a megújulásra, az anyagi lehetőségeik szűkösek, és az érdekérvényesítő képességük is nagyon gyenge. Másik probléma a fejlesztések területi összehangoltságának hiánya, mely csökkenti az egyes beruházások hatékonyságát, és gyakran egymással ellentétes hatásokat eredményez.

Igazi fejlesztéspolitikai innovációnak tekinthető, hogy az ÚMFT és az ÚMVST ún. *horizontális célként* kezeli a *területi kohézió* fogalmát, az esélyegyenlőség és fenntarthatóság mellett. Ez azt jelenti, hogy a *területi kohézió*t minden egyes uniós forrásból támogatott *program* vagy *projekt* esetében figyelembe kell venni, hasonlóan a régről ismert esélyegyenlőségi és fenntarthatósági elvekhez.

Egyes *pályázati kiírásokban* meg is jelenik a *területi kohézió*nak való megfelelés mint *pályázati cél*, vagy mint a kiválasztást befolyásoló szempont. (Mindez a későbbiekben bemutatásra kerül.)

A területi kohézió mint horizontális cél érvényesítésének egyes eszközei az ÚMFT végrehajtásában

A tervezési-statisztikai régiók érdekeinek képviselője:

- önálló operatív *programok* kidolgozása;
- forrásallokáció a régiók fejlettségi sajátosságai alapján;
- részvétel az ágazati *programokból* finanszírozott fejlesztési igények támogatásával kapcsolatos döntéshozatalban.

Az ország 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségének felzárkóztatására irányuló kezdeményezés, az Új Magyarország Felzárkóztatási Program (ÚMFP):

- kizárólag az érintett kistérségek önkormányzatai számára elkülönített uniós *pályázatok*
- a többi pályázóhoz képest kedvezményes feltételek a pályázati rendszerekben

Területi szempontból is átgondolt városfejlesztési tevékenységek:

- A településfejlesztési célú pályázatokhoz bizonyos lakosságszám felett a városoknak integrált városfejlesztési stratégiát (IVS) kell készíteniük, mely települési szinten hét évre előre prognosztizálja a beruházások átgondolt, összehangolt megvalósítását.

Területi alapon szerveződő tanácsadó hálózatok:

Az ÚMFT és az ÚMVST végrehajtását az ország minden kistérségében jelen levő tanácsadók segítik. A tanácsadói hálózat feladata a *térségi szereplők* tájékoztatása, szükség szerinti támogatása a projektfejlesztésekben és a *projektek* megvalósításában.

II.2.3. A TERÜLETI KOHÉZIÓ NÉGY FŐ MEGKÖZELÍTÉSE

A területi kohézió értelmezésére, valamint a fejlesztéspolitikában (pl.: pályázatokban) való érvényesítésére vonatkozóan a magyar területfejlesztő szakemberek szakmai módszertani iránymutatást dolgoztak ki. Eszerint a területi kohézióknak négy egymással kapcsolatban álló, de önálló tématerülete, szempontcsoportja van. Az egyes tématerületek a területi kohézió értelmezésének egy-egy nézőpontját adják. Az alábbiakban ismertetjük ezeket a tématerületeket. (A területi kohézió projekt szintű értelmezését bemutató fejezet részletesebb, példákkal illusztrált bemutatást ad ezekről a tématerületekről.)

A területi kohézió következőkben bemutatásra kerülő szempontjai a közszféra minden döntéshozatali szintjén, a szakpolitikákban, a fejlesztési programokban és a projektekben egyaránt érvényesíthetők. Ugyanakkor mindegyik szempont más döntéshozatali szinten érvényesíthető a leghatékonyabban. Az alábbi ábra ezt szemlélteti:

A TERÜLETI KOHÉZIÓ HAZAI ÉRTELMEZÉSÉNEK SZEMPONTJAI	FEJLESZTÉSPOLITIKAI DÖNTÉSHOZATALI SZINTEK		
	Szakpolitikák	Fejlesztési stratégiák, programok	Fejlesztési projektek
kedvező területi hatások érvényesítése			
hozzájárulás a területi szinergiához			
térhasználati elvek érvényesítése			
országos területi célok elérésének támogatása			

A területi kohézió hazai értelmezési szempontjainak fontossága az egyes fejlesztéspolitikai döntéshozatali szinteken (minél sötétebb, annál jelentősebb) (Péti, M. 2009)

(1) A FEJLESZTÉSEK KEDVEZŐ TERÜLETI HATÁSAI

A fejlesztések által érintett *térségekben* jelentkező gazdasági, társadalmi, környezeti hatásokkal kapcsolatban alapvető cél, hogy kedvezőek legyenek.

A *területi hatások*at az alábbi főbb tényezőkre bonthatjuk:

- A **gazdaságra** gyakorolt kedvező *területi hatások* megnyilvánulhatnak például a *térség* vállalkozásai közötti gyümölcsöző üzleti együttműködések kialakulásában.
- A **foglalkoztatásra** gyakorolt kedvező *területi hatások* a helyi foglalkoztatottak számának emelkedését vagy például a *térség* értelmiségi munkahelyeinek növekedését eredményezhetik.
- Az **életminőségre** gyakorolt kedvező *területi hatások* közül példaként megemlíthető a lakóközösség egészségesebbé válása, megszépülése.
- Az **elérhetőségre, infrastrukturális ellátottságra** gyakorolt kedvező *területi hatások* példája lehet az egyes *térségek*, települések vagy közszolgáltatások *elérhetőségének* javulása.

A *területi hatások* elsősorban a fejlesztés által érintett településen és *térségében* érezhetőek. A pályázati támogatások odaítélése során, valamint más közszférából érkező segítségnyújtás esetén elsődleges fontosságú annak megkövetelése a kedvezményezettől, hogy a fejlesztése minél több célzott vagy járulékos *területi hatást* produkáljon. A *közszféra* saját közcélú *projektjeit* is eszerint kell alakítani.

(2) A FEJLESZTÉSEK TERÜLETI SZINERGIÁJÁNAK BIZTOSÍTÁSA

A területi *szinergia* egy adott fejlesztés más fejlesztésekkel való kapcsolatát feltételezi. A területi *szinergia* elősegítésével elérhetjük, hogy a fejlesztésünk más – tervezés, megvalósítás alatt álló, vagy jövőben megvalósítani kívánt – *projektekkel, programokkal* együtt megsokszorozva tudja kifejteni jótékony hatásait. Természetesen az is cél, hogy minél biztosabban el tudjuk kerülni azt, hogy a fejlesztések egymás kedvező hatásait gyengítsék egy *térségen* belül.

A területi *szinergia* biztosításának feltétele, hogy a fejlesztések illeszkedjenek a *térségük* gazdasági, társadalmi, környezeti adottságaihoz és a helyi közösség által azonosított problémák kezelésére irányuljanak. Ez a megközelítésmód biztosíthatja, hogy a fejlesztések beágyazódjanak az érintett *térségek* gazdaságába és társadalmába, hogy valóban a *térségek* sajátjaivá válva gazdagítsák azokat. Így elkerülhető, hogy a megvalósult beruházások érdemi pozitív hatás kifejtése nélkül működjenek.

A *területfejlesztési* gyakorlatban különböző módon érhető el a területi *szinergia*.

- A területi *szinergia* egyik típusát jelenti, ha **egy projekt többféle térségi program céljainak megvalósítását is elősegíti**. Egy jól megtervezett iskolafejlesztési *projekt* például egyszerre szolgálhat *térségi* közösségfejlesztési és oktatási célokat. Az iskolafejlesztés ugyanis amellett, hogy segíti a *térség* oktatási színvonalának emelését, hozzájárulhat a *térség* társadalmi életének megújításához, például közösségi terek kialakításával.

- A szinergiát felmutató *projektek* nemcsak írásba foglalt programdokumentumokhoz illeszkehetnek. Az is szinergikus teljesítmény, ha például egy közmeghallgatást követően a **lakosság elképzelései szerint módosítanak egy projektet**. Például, ha egy kialakítandó ipari telephelyet a lakosság kérésére akkor is zöldfelülettel vesznek körbe, ha a hatósági engedélyek ezt egyébként nem kívánák meg, vagy ha egy közhivatali épület megújítása kapcsán az ügyfélfogadási rendet a lakossági igényekhez igazítják. Jó esetben persze nemcsak a szándék korrekciója valósul meg így, hanem maga a szándék is az érintett közösséggel együtt születik meg és formálódik.
- A területi *szinergia* egy másik típusa, ha **különböző projektek támogatják egymást**, növelik egymás hatékonyságát. Például egy szakképzési *projekt* és egy elhelyezkedést elősegítő *projekt* együttesen nagyobb eredményt ér el a *térség* foglalkoztatási helyzetének javításában, mintha csak az egyik valósul meg.
- A *szinergia* megjelenhet **programok között** is. Erre jó példa lehet, ha sikerül egy országos segélyezési *programot* és egy szintén országos közmunka *programot* úgy összehangolni, hogy az alacsony jövedelmű, foglalkoztatási gondokkal küzdő *térségekben* együtt jelenjenek meg támogatásaik. A két *program* együtt e *térségekben* ugyanis jobb eredményhez vezet a lakosság jövedelmi helyzetének és foglalkoztatásának javításában, mintha egymástól függetlenül jelennének meg.

A fejlesztések szinergiája a *térségek* számára azért hasznos, mert így az egész *térség* versenyképessége, fenntarthatósága nőhet. Így például felesleges egy *térségben* két ugyanarra a piacra vagy erőforrásra építő, párhuzamosan fejlesztett szolgáltatást támogatni, a vállalkozások ugyanis egymással versenyben állnak, viszont ha az egyes szolgáltatások sajátos, a *térségben* eddig jelen nem lévő profilokat is felvesznek, akkor a verseny mellett a *térség* ellátottsága, versenyképessége is javul. Példaként említhető továbbá, hogy egy természetvédelmi vagy környezetvédelmi beruházás ugyanazon *térség* turisztikai termékeinek versenyképességét, folyamatban lévő turisztikai fejlesztéseinek eredményességét növeli, ezért e *projekteket* érdemes összekapcsolni, ütemezésüket összehangolni. A közszolgáltatási intézmények fejlesztése szintén gyakran idézett példa, hiszen ezek *térségi* szintű összehangolása jelentős többletköltségeket takaríthat meg, el lehet kerülni, hogy több szomszédos településen is hasonló és alacsony színvonalú intézményeket újítsanak fel és tartsanak fenn.

A fejlesztés nagyfokú *térségi* beágyazottsága a *térség* gazdasága és társadalma számára egyértelműen pozitív, de a fejlesztőnek, projektgazdának is hasznos. Például a különféle érdekeltekkel, lakossággal, partnerekkel előzetesen informálisan, a kötelező hatósági eljárásokon kívül is egyeztetett fejlesztések már a különböző vélemények beépítésével alakíthatók ki, később kevesebb akadály merülhet fel a hatóságok vagy a lakosság részéről. Ha pedig a fejlesztéseket igazítjuk a helyi adottságokhoz, növelhetjük a működési hatékonyságot. Például, ha a helyi táji adottságokra, és nem mesterségesen kialakított vonzerőkre épülő turisztikai fejlesztés egyedi, organikus karaktert kap, vonzóbbá válik. Továbbá a projektgazdák a *térségi* szereplőkkel való együttműködés által megismerhetik mások *térségi* fejlesztési elképzeléseit. A megismerés együttműködést alakíthat ki, olyan hatásokat eredményezhet, amiket egyedileg nem lehetett volna elérni.

(3) A FEJLESZTÉSEK MEGFELELÉSE A FIZIKAI TÉRHASZNÁLAT ELVEINEK

A fizikai *térhasználati elvek* elsősorban a műszaki-fizikai jellegű tevékenységekkel is rendelkező fejlesztések esetében relevánsak. A fizikai *térhasználati elvek* alkalmazásával elérhető, hogy biztonságos, egy *térség* erőforrásait és *közkincseit* óvó, valamint hatékonyan és fenntarthatóan hasznosító, az esélyegyenlőségi szempontokat is érvényesítő fejlesztések valósuljanak meg.

A fizikai *térhasználati elvek* sorát számos részelv gazdagítja a *barnamezős* beruházások preferálásától kezdődően, a *fenntartható közlekedési formák* előnyben részesítésén keresztül, a közösségi javakhoz való hozzáférés biztosításáig. Az elvek törekednek a *térségi* fenntarthatóság erősítésére is (pl.: a *térségi* erőforrások *térségen* belüli használatának szorgalmazásával).

A fizikai *térhasználati elvek* fontosabb tagjai az alábbiak:

- **területhasználat-változásban** a zöldfelületek, *természetközeli területek* védelme;
- **közkincsekhez való hozzáférés** biztosítása, a közösségi hozzáférésű területek védelme, kiterjesztése, a közérdeklődésre számot tartó helyszínek, rendezvények megközelíthetőségének biztosítása;
- a **helyi, térségi erőforrások használata**, hozzájárulás azok helyben tartásához;
- a **helyi értékek ismeretének** és az értük való felelősségvállalásnak az elmélyítése;
- a rendszeres napi, heti **utazási és szállítási szükségletek** csökkentése;
- a **fenntartható közlekedési formák elterjesztése**, az egyéni motorizált közlekedés mérséklése;
- közlekedésbiztonság javítása, a **közlekedési károkozás csökkentése**.

A *térhasználati elvek* érvényesítése elsősorban a fejlesztés szűkebb környezete és *térsége* számára fontos. A *térségen* kívül élő projektgazdák kevésbé érdekeltek benne, így gyakran megfelelnek az elvek érvényesítéséről. Ezért a *közpénzek* kihelyezése és a *közszféra* egyéb támogatásai esetén vizsgálni kell, hogy a támogatott fejlesztések megfelelnek-e a fizikai *térhasználat elveinek*.

(4) A FEJLESZTÉSEK HOZZÁJÁRULÁSA AZ ORSZÁGOS TERÜLETI CÉLOK ELÉRÉSÉHEZ

A hazai és európai *területi céloknak* való megfelelés a *területi kohézió* érvényesítésének legfontosabb területe. A *közpénzből* vagy egyéb közösségi hozzájárulással induló fejlesztéseknek úgy kell megvalósulniuk, hogy támogassák a *területi célok* elérését.

Az országos jelentőségű *területi célokat* Magyarországon az *Országos Területfejlesztési Koncepció* (OTK) fogalmazza meg. Az 1998-ban elfogadott és 2005-ben megújított OTK közép- és hosszú távra tűzi ki a magyar *területfejlesztési szakpolitika* azon céljait, melyek a területi harmónia megvalósulását szolgálják. A 2007–13-as időszak uniós forrásainak felhasználására irányuló Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) is átveszi és *stratégiai szinten* meghatározza az OTK *területi céljait*.

A fejlesztő szempontjából az országos területpolitikai célok érvényesítése azt az előnyt is hordozza, hogy a fejlesztés elfogadottsága mind saját *térségükben*, mind magasabb szinteken szélesebb körű lesz. Ezért a *projekt* megvalósítását kevesebb korlátozó tényező nehezítheti.

A következőkben ezek a *területi célok* kerülnek részletes bemutatásra:

1. Az ország felzárkóztatása

Az ország szűkebb (Közép-Európa és a Kárpát-medence) és tágabb környezetébe (Európa) való integrációjának érdekében kiemelt fontossággal bír a nemzetközi gazdasági, társadalmi, szakmai és politikai kapcsolatok tudatos és innovatív kiterjesztése és elmélyítése. Az ország nemzetközi felzárkóztatását célzó intézkedések közé sorolható Budapest nemzetközi versenyképességének, közép-európai funkcióinak továbbfejlesztése.

2. A régiók felzárkóztatása

Magyarországon jelentősek a *területi különbségek*. Az ország hét NUTS II. szintű tervezési-statisztikai *régió*jából hat tartozik az európai uniós szinten felzárkóztató fejlesztésre szoruló ún. *konvergencia régiók* közé, és egyedül csak – a fővárost, Budapestet is magában foglaló – Közép-Magyarország tartozik a fejlettebb *régiók* közé. Az ország harmonikus *térszerkezetének* kialakítása, a társadalmi és gazdasági kohézió megteremtése, valamint a gazdaság eredményes működésének biztosítása érdekében csökkenteni kell a regionális egyenlőtlenségeket. A fejletlenebb *régiók* Közép-Magyarországhoz való felzárkóztatása során törekedni kell az életképes gazdasági, társadalmi elemek megerősítésére vagy kialakítására, figyelemmel a legelmaradottabb *régiók* leszakadásának megakadályozására. Ilyen módon elősegíthető, hogy ezek a *térségek* a támogatások segítségével kedvezőbb *életminőséget* és életkörülményeket nyújtó területi egységek legyenek.

E cél megvalósulását segíthetik a külső erőforrásokat vonzó és az erőforrásmegtartó képességet erősítő beavatkozások (pl.: humán erőforrás-fejlesztés, üzleti környezet fejlesztése, *barnamezős* területek kereskedelmi, gazdasági funkcióval való ellátása, városi attraktivitást növelő fejlesztések).

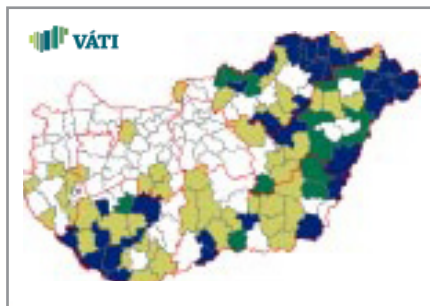
A regionális egyenlőtlenségek csökkentésének másik fontos kritériuma a fejlettségükben tartósan leszakadó *régiók* – elsősorban Észak-Alföld, Dél-Alföld, Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl – társadalmi-gazdasági felzárkóztatása, a foglalkoztatást bővítő beavatkozások ösztönzése, megközelíthetőségük javítása, periférikus helyzetükből adódó hátrányuk mérséklése.

A versenyképességi és konvergencia célkitűzés alá tartozó régiók Magyarországon

3. A hátrányos helyzetű kistérségek, elmaradott települések felzárkóztatása

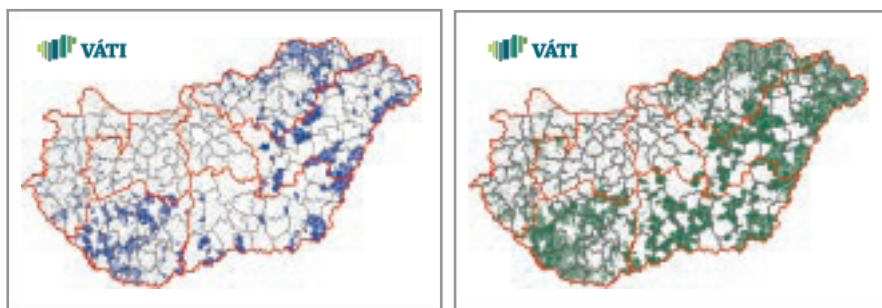
Az ország uniós átlaghoz való felzárkóztatása mellett a régiókon belül is kiemelt cél a területi különbségek mérséklése. A társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott helyzetű kistérségek, a nehezen elérhető perifériai települései számára is meg kell teremteni a feltételeket a régió gazdasági-társadalmi vérkeringésébe való bekapcsolódáshoz. A felzárkóztatás főbb feltételei, hogy ezek a térségek megtartsák erőforrásaikat (elsősorban népességüket), valamint képesek legyenek új erőforrásokat hasznosítani, illetve létrehozni.

■ Leghátrányosabb, felzárkóztatási komplex program lehetőségével bíró kistérségek
 ■ Leghátrányosabb helyzetű kistérségek
■ Hátrányos helyzetű kistérségek
 Nem érintett kistérségek

A kedvezményezett kistérségek. Forrás: 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet

A harmonikus *térszerkezet* fontos eleme a területi társadalmi-gazdasági különbség mérséklése a relatíve kedvezőbb helyzetű, fejlett területek közelében elhelyezkedő és a perifériára szorult, súlyosan hátrányos helyzetű *térségek* között, az alapvető életesélyek feltételeinek (közszolgáltatások *elérhetősége*, víz, villany, aszfaltút stb.) biztosításával. A hagyományos infrastrukturális fejlesztések mellett még fontosabb a lakosság, különösen a képzett munkavállalók helyben tartása, a foglalkoztatás bővítésével és a közszolgáltatások *elérhetőségének* fejlesztésével. A legfontosabb tényező azonban a *térség* vállalkozói aktivitásának és gazdasági tevékenységeinek élénkítése.

A társadalmi-gazdasági infrastrukturális szempontból elmaradott és az országos átlagot meghaladó munkanélküliségű települések, valamint a társadalmi-gazdasági infrastrukturális szempontból elmaradott vagy az országos átlagot meghaladó munkanélküliségű települések. Forrás: 240/2006. (XI. 30.) Kormányrendelet

4. Fejlesztési pólusok

Annak érdekében, hogy a fejlődés ne korlátozódjon a fővárosra, Budapestre és térségére, szükség van az ország egészének fejlődését katalizáló pólusokra. A *fejlesztési pólusok* szerepét a jelenlegi magyar településhálózatban a regionális központok tölthetik be: Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr, Budapest, a Közép-dunántúli régióban pedig a Székesfehérvár–Veszprém város pár, melyek fejlesztési társközpontokként működnek együtt. A pólusok képesek a tőke, a fejlődés, az innováció befogadására és közvetítésére a régiójukban, elősegítve azok fejlődését (pl.: a pólusokba települt nagyvállalatok térségben kiépülő beszállítói hálózatainak keresztül). Továbbá magas szintű oktatási (K+F szektor, felsőoktatási intézmények székhelyei), kulturális, szolgáltatási és munkahelyi kínálatukkal képesek lehetnek megtartani a régióban a legképzettebb munkaerőt is.

Ezeket a funkciókat a pólusvárosok *elérhetőségének* biztosításával (közlekedési kapcsolatuk modernizációja), fejlett és sokszínű információs és kommunikációs infrastruktúrájuk, központi funkcióik és kulturális szerepkörük megerősítésével lehet megvalósítani. Kedvező esetben ezért a régióközpontok fejlesztése a tágabb régiójukban megfogalmazott fejlődési szükségletekre is választ kell, hogy adjon. Fontos, hogy egy pólus az általános központi szerepkörén túl, fejlesztéseinek fókuszába tudjon helyezni néhány speciális kereskedelmi-szolgáltató tevékenységet, iparágat vagy kutatási-fejlesztési területet (pl. Miskolc – mechatronika, Pécs – kulturális szolgáltatások).

5. Városok közötti kapcsolatok erősítése, hálózatépítés

A településhálózat fejlesztése során figyelmet kell fordítani a települések közötti kapcsolatok erősítésére, a kooperáció ösztönzésére. Különösen fontos feladat az innovációkat megjelenítő és terjesztő, a környezetük fejlődését generáló városok közötti funkciómegosztás elősegítése mind hazai viszonylatban, mind pedig az országhatárokat átlépő kapcsolatok

vonatkozásában. A funkciómegosztás jegyében egyes városoknak sajátos ipari, szolgáltató szerepköröket érdemes kifejleszteni. Mindez persze csak akkor működőképes, ha a városok között megfelelő információs, kommunikációs és közlekedési hálózat szolgálja az együttműködések (e téren a közösségi közlekedési kapcsolat is fontos).

A régiók versenyképességének szempontjából kitüntetett szerepük van a pólusvárosok és a nagyobb – megyei jogú – városok, mint regionális alközpontok hálózatos együttműködésének, valamint a városok közötti közlekedési útvonalak mentén elhelyezkedő ún. fejlesztési tengelyeknek. A tengelyek révén juthatnak el a főváros és a pólusvárosok fejlődésének pozitív hatásai az ország távolabbi térségeibe, elősegítve ezzel egy, a jelenleginél harmonikusabb és hatékonyabb *térszerkezet* kialakulását.

Az ország szűkebb és tágabb (kárpát-medencei, közép-európai és európai) környezetével való, kölcsönös fejlődést elősegítő viszony kialakítása érdekében kiemelkedő jelentőséggel bírnak a határon átnyúló és a távolabbi nemzetközi – gazdasági, kulturális, szakmai – városhálózati kapcsolatok.

6. Megújuló, integrált város-vidéke kapcsolatrendszer kialakítása

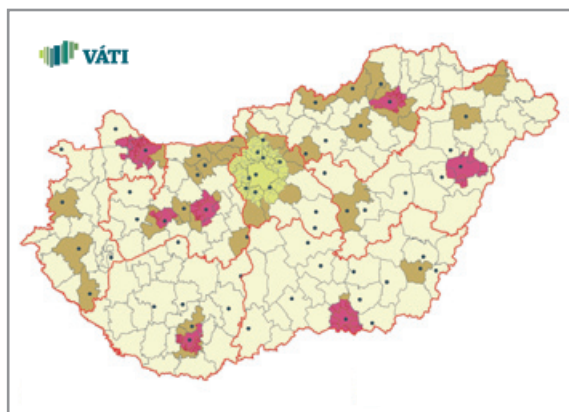
A kis- és középvárosok szerepe kiemelkedő a vidékies, gyakran periférikus helyzetű *térségek* fejlesztésében. E *térségek* felzárkózását szolgálja a *térségi* központok és vonzáskörzeteik együttműködésének erősítése, egy új, integrált város-vidék kapcsolatrendszer megteremtése.

Ennek érdekében meg kell erősíteni a városi centrumok központi funkcióit, különösen a közigazgatási szolgáltatás, az oktatás, az egészségügy, a kultúra szervezése, az üzleti szolgáltatások terén, valamint javítani kell térségellátó és szervező szerepüket. A városi gazdaságnak biztosítania kell munkahelyeket az időszakosan vagy folyamatosan munkahelyhiánnyal küzdő vidéki területek munkavállalói számára. Ez a központi szerepkör viszont csak akkor működik, ha a városok a vidékük számára elérhetőek, melyet például megfelelő közlekedési infrastruktúra biztosíthat. A városi közszolgáltatások szervezésekor minden esetben figyelemmel kell lenni arra, hogy a környék településeiről bejáró emberek igényeihez igazodjanak, mert a város nekik is szolgáltató, például a nyitva tartási idő kialakításával, könnyű közösségi közlekedési megközelítéssel, kerékpár-tárolási vagy autóparkolási lehetőségekkel, kihelyezett és mobil szolgáltatásokkal.

A vidékies települések hagyományosan mezőgazdasági terményekkel látták el a városaikat. Manapság a vidékies területek a rekreáció, az üdülés és a tiszta környezet, a magas *életminőséget* nyújtó lakófunkciók, valamint alkotói és kutatási-fejlesztési helyszínek is lehetnek. Ezért fontos a vidéki és a városi funkciók területi elkülönülésének védelme. Ha ugyanis bizonyos városias környezeti elemek – mint például a sűrű beépítés vagy az ipari termelés – nagy arányban jelennek meg a vidékies területeken, akkor a többi vidékies vonzerő és funkció eltűnhet.

A vidék termékeire és funkcióira támaszkodó város, és a városok szolgáltatásaira és funkcióira támaszkodó vidék, mint összekapcsolódó gazdasági egység tud a leginkább ellenállni

a kedvezőtlen globális gazdasági folyamatoknak, és tud fenntartható gazdasági rendszereket kialakítani. Az áruk eredete és minősége így ellenőrizhető, a kereslet stabilan tartható és felesleges szállítási költségek sincsenek. A megújuló város–vidék kapcsolat egyik fontos eleme ezért a térségi termelés és értékesítés újraindítása, ahol a vidék előállítóként és szolgáltatóként, a városok pedig a fogyasztás és a piacok fő helyszíneiként funkcionálhatnak.

- Városhálózat (>20e fő)
- Rurális kistérségek
- Urbánus kistérségek
- Budapest és agglomerációja
- Pólusok és térségeik

A magyar városhálózat, pólusok és urbánus térségek, valamint Budapest agglomerációja. Forrás: OTK, 2005 (Pólusok és térségeik – KSH lehatárolás; városhálózat – TEIR)

7. Városok belső környezeti, társadalmi problémáinak kezelése

A városok napjainkban is a társadalmi-gazdasági tevékenységek csomópontjainak tekinthetők, koncentráltan jelentkező problémákkal. A városokon belüli társadalmi kapcsolatok, a társadalmi kohézió erősítése érdekében infrastruktúra és humán erőforrás -fejlesztő városrehabilitációs beavatkozásokra van szükség (elsősorban a belső városi problémák által leginkább sújtott közép-, illetve nagyvárosokban). Ennek keretében kiemelt célkitűzés az integrált szociális városrehabilitáció, amely magában foglalja a leromlott (hagyományos városi jellegű beépítésű vagy szegregált) városi lakóterületek, valamint a leromlással fenyegetett lakótelepek komplex megújítását, a gazdasági tevékenységek élénkítését, a társadalmi szegregáció elleni fellépést és a fizikai környezet javítását (épületállomány megújítását, barnamezős válságterületek revitalizálását, zöldterületek védelmét, növelését stb.).

A belső városi problémák integrált kezelésénél mindenekelőtt figyelemmel kell lenni, és megoldást kell találni a következőkre:

- a túlzott beépítettség megakadályozására, a terjeszkedés megállítására;
- a környezetbarát közlekedési módok fejlesztésére;
- speciális csoportok (pl.: szegregációval sújtott csoportok) társadalmi integrációjának elősegítésére;
- a közösségfejlesztésre, a helyi identitás megőrzésére;
- a közbiztonság javítására.

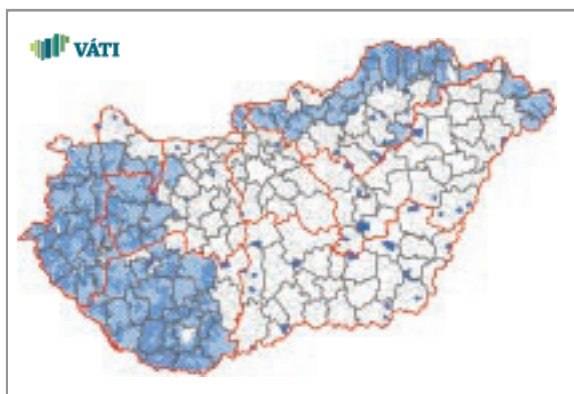
8. Vidéki térségek funkcióváltása

Az ország fejlődésben elmaradottabb, társadalmi és gazdasági problémákkal küzdő *vidéki térségeiben* az agrárágazaton túlmutató, átfogó vidékfejlesztési tevékenységet kell folytatni. A fejlesztések célja olyan fenntartható rendszerek kialakítása, melyek – a sajátos helyi társadalmi, gazdasági, környezeti erőforrásokat hatékonyan és értékmegőrző módon felhasználva – elősegítik az elmaradott *térségek* komplex felzárkózását. Ennek érdekében szükség van a *térségek* funkcióinak a fokozatos kiszélesítésére, új erőforrások bevonására (pl.: turizmus, alternatív jövedelemszerzési források), sőt sok esetben a teljes funkcióváltásra (pl.: lakó-, üdülőhelyi, turisztikai funkciók kialakításával). Új funkciók mellett természetesen a hagyományos mezőgazdasági és élelmiszeripari funkciók megújítása is fejlesztési perspektívát kínál a *térségekben* (a megújítás jelenthet élőmunkát igénylő megoldásokat és a helyi termékeket feldolgozó kisüzemeket).

A társadalmi-gazdasági felzárkózás alapvető feltétele, hogy a *vidéki térségek* meg tudják tartani népességüket, különösen képzettebb polgáraikat. Ehhez elengedhetetlen a megfelelő élet- és munkakörülmények biztosítása, valamint az infrastrukturális feltételek és a közszolgáltatások *elérhetőségének* javítása. Fontos szempont, hogy a fejlesztéseknek a helyi identitás, a hagyományok és értékek megőrzésére irányuló, széles körű partnerségből építkező kezdeményezéseken kell alapulniuk.

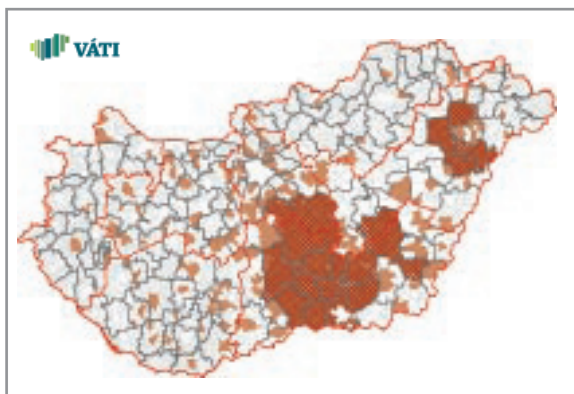
A közös, általános fejlesztési célok, elvek ellenére a *vidéki térségek* nem alkotnak homogén csoportot. Az adottságok minden *térségben*, *térségtípusban* más jellegűek, így a megoldások is térség-specifikus adaptációt igényelnek.

Az **aprófalvas térségekben** a leg súlyosabb problémát a falvak elnéptelenedése jelenti, aminek következtében fokozatosan eltűnnek az intézmények, a közszolgáltatások, a természeti és az épített környezeti elemek pedig lepusztulnak, visszaszorul a hagyományos tájhasználat (állattartás, kertészet, szőlő és gyümölcs ültetvények). Megoldandó problémaként jelentkezik a *térségekben* az elöregedés, a munkanélküliség, a szociális és etnikai elkülönülés. A fejlesztések legfontosabb feladata itt – a teljesség igénye nélkül – az *elérhetőség* javítása, a távmunka és távoktatás támogatása, az oktatás és az egészségügyi közszolgáltatások megfelelő igénybevételeinek biztosítása, a helyi hagyományos kis- és kézműipar, a kisléptékű, természetközeli gazdálkodás (ezen belül különösen az ökológiai gazdálkodás) és feldolgozás ösztönzése, valamint az idegenforgalomhoz szükséges infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése.

Aprófalvak és aprófalvas térségek. Forrás: OTK, 2005 (Település: 500 főnél kisebb lélekszámú települések. Kistérség: azok a kistérségek, ahol az aprófalvak aránya meghaladja a kistérség településszámának 20 %-át.)

Az elsősorban az Alföldre jellemző **tanyás térségek** napjainkra részben elvesztették hagyományos mezőgazdasági funkciójukat. A tanyák épületállománya leromlott, infrastruktúrájuk fejletlen és többségük súlyos gazdasági és társadalmi problémákkal küzd (megélhetési problémák, alacsony életszínvonal, szegregáció, bűnözés stb.). A tanyák megújítása új funkciók (korszerű gazdálkodás, üdülő- és lakófunkció, vendéglátás) kialakításával lehetséges, megőrizve az általuk képviselt értékeket (épített örökség, hagyományos gazdálkodás).

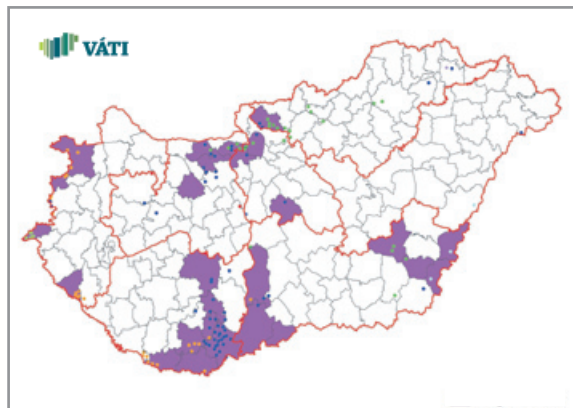
Tanyás települések és térségek. Forrás: OTK, 2005 (Település: külterületi népesség száma legalább 200 fő, és aránya minimum 2 % a 2001. évi népszámlálási adatok alapján. Kistérség: azok a kistérségek, ahol a tanyás települések aránya meghaladja a kistérség településszámának 50 %-át.)

Eladó és vendéglátási céllal felújított tanya a Homokhátságon

(Czene, Zs., Sain, M., 2008)

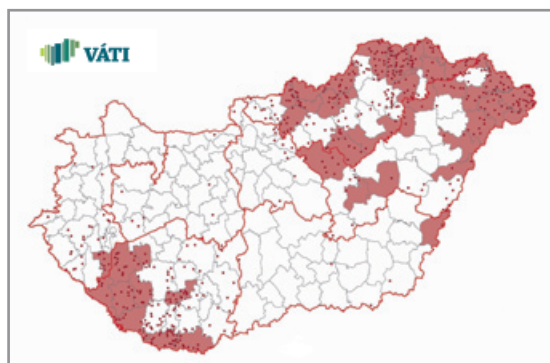
A **nemzeti kisebbségek által magas arányban lakott térségeknek** a kulturális összetartozás adja létalapját, ami lehetővé teszi a hagyományokra és a sajátos adottságokra építő térség- és település-fejlesztést. A népesség megtartása érdekében szükséges a nemzetiségi-kulturális identitás és a *térségi* összetartozástudat erősítése, továbbá a kulturális élet és az anyanyelvi kultúra fejlesztése. E *térségek* megújulását nagyban segítheti a népi-nemzetiségi hagyományokra és egyedi kulturális értékekre épülő alternatív örökségturisztikai kínálat fejlesztése, valamint az anyaországokból érkező fejlesztési erőforrások, és az ottani szereplőkkel való gazdasági-kulturális együttműködések előmozdítása.

● görög ● horvát ● német ● román ● ruszin ● szerb ● szlovák ● szlovén ■ Országos átlag 2-szerese

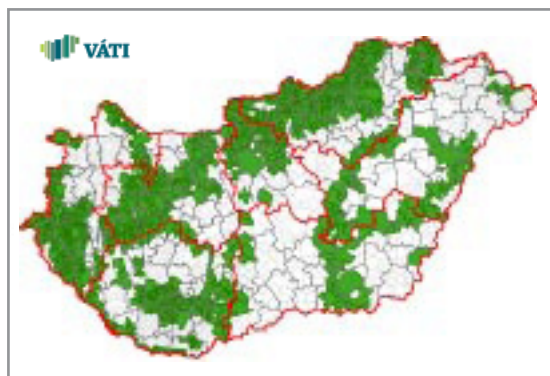
Nemzeti kisebbségek által magas arányban lakott térségek és települések. Forrás: OTK, 2005 (A magukat valamely nemzetiséghez tartozóknak vallók aránya minimum az országos átlag kétszerese (4,6%) a 2001. évi népszámlálási adatok alapján.)

A cigány népességgel magas arányban lakott *térségekben* súlyos problémát jelent az etnikai elkülönülés, az iskolázottság alacsony szintje, a munkanélküliek nagy száma, a népesség egészségügyi állapota. E *térségekben* olyan komplex programok kidolgozása szükséges, melyek együttesen kezelik a foglalkoztatás, képzés és segélyezés kihívásait, valamint a közösségek önszerveződését, a kultúra megőrzését, a cigányság befogadását, illetve a cigány és nem cigány népesség társadalmi integrációját.

Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek és települések. Forrás: OTK, 2005 (Kistérség: azok a kistérségek, amelyekben a 2001-es népszámláláskor a magukat romának vallók aránya meghaladja az országos átlag kétszeresét. Település: azok a települések, ahol a 2001-es népszámláláskor a magukat romának vallók aránya meghaladja az országos átlag háromszorosát.)

A természeti és kulturális táji értékekben gazdag területek növekvő fejlesztési erőforrást képviselnek az egészséges lakókörnyezet, a rekreáció, a hagyományápolás iránt fokozódó igénynek, valamint a helyi karakterű kis- és kézműipari termékek iránti élénkülő keresletnek köszönhetően. E térségekben a legfontosabb feladat az értékek védelme, további károsodásuk megelőzése (pl.: ipartól, mezőgazdaságtól, urbanizációtól, közlekedéstől, intenzív turizmustól). A különböző tájértékek (pl.: tájkép, természeti és kulturális örökség, sajátos hagyományos művelési formák és termelési körzetek, tárgyi kulturális értékek) ugyanakkor erőforrásként is hasznosíthatók a térségek fejlesztésében, turisztikai, rekreációs, kis- és kézmű-, vagy élelmiszeripari terméké szervezhetőek.

Természeti táji és kulturális értékekben gazdag területek. Forrás: OTK, 2005. (A térségtípus kialakításánál az alábbi tényezők meglétét vettük figyelembe: nemzeti park, tájvédelmi körzet, főbb vizek, erdő (erdősültség a bennfoglaló kistájban eléri az országos átlag kétszeresét, 28 %-ot) és hegyvidék (bennfoglaló kistáj tengerszint feletti magassága szerint). Azok a települések képezik a természeti táji és kulturális értékekben gazdag területek részét, amelyek a fenti tényezők közül legalább kettővel rendelkeznek.)

9. Környezeti szempontból érzékeny országosan kiemelt térségek fenntartható fejlesztése

A *területfejlesztés* által kiemelten kezelt *térségek* egyedülálló természeti és kulturális értékekkel rendelkeznek. Ezért a fejlesztési *programok* kidolgozása és végrehajtása során törekedni kell e törékeny ökológiai rendszerek megőrzésére, fenntartható kezelésére, a táji és ökológiai sajátosságokhoz alkalmazkodó gazdálkodási formák kialakítására és a kulturális örökség védelmének biztosítására.

Az ország turisztikai bevételeinek közel harmadát szolgáltató **Balaton térség** – Budapest után – hazánk legjelentősebb idegenforgalmi célpontja. A *térség* vonzerejének csökkenése országos jelentőségű probléma, melynek megoldása központi feladat is. A turizmus szezonalitása és területi koncentrációja miatt a balatoni turizmus a jelenlegi formájában nehezen fenntartható. A fejlesztések alapvető célja, hogy a környezet és a táj értékeinek megőrzésével, a turisztikai kínálat diverzifikálásával, a *térség* adottságainak szélesebb körű hasznosításaival egy fenntartható módon versenyképes Balaton térség jöjjön létre. Ennek érdekében szükséges – többek között – a turisztikai kínálat területileg differenciált tervezése, a szezon meghosszabbítása egész éves programcsomagok megteremtésével, a turisztikai forgalom szétterítése a háttérterületek adottságaira alapozva, a Balaton-felvidék aktív tájképvédelme, a környezeti szempontoknak megfelelő közlekedési hálózat fejlesztése, valamint a kulturális örökség védelmének magas szintű biztosítása.

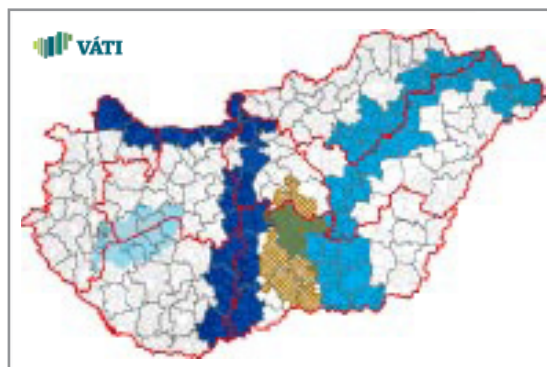
Tájképi érték a Balaton térségben (Hamar, J., 2008)

A **Tisza mente** kiemelt, együttes kezelését egyrészt a vidékies jellegéből fakadó társadalmi-gazdasági hátrányok, másrészt az árvíz, a belvíz, az aszály és általánosságban az éghajlatváltozás okozta környezeti fenyegetettség megoldandó problémái indokolják. A fejlesztések alapvető célja a táji rendszer működőképességének biztosítása, valamint a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtése az ökológiai kritériumok maximális figyelembevételével. A *térség* fenntartható felzárkóztatása, fejlesztése szorosan kapcsolódik a kormány kiemelten kezelt komplex *programjához*, a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztéséhez (VTT), melynek fő célkitűzése az árvízvédelem új típusú *eszközökkel* történő

magas szintű biztosítása és a vízkészlet-gazdálkodás javítása, melyek a *térség* harmonikus fejlődésének alapfeltételei. A társadalmi-gazdasági hátrányok leküzdését segítheti a Tisza *térség* külső *elérhetőségének* javítása, a partvonal ökoturisztikai fejlesztése, a Tisza hajózási lehetőségeinek megteremtése, valamint a foglalkoztatás bővítése.

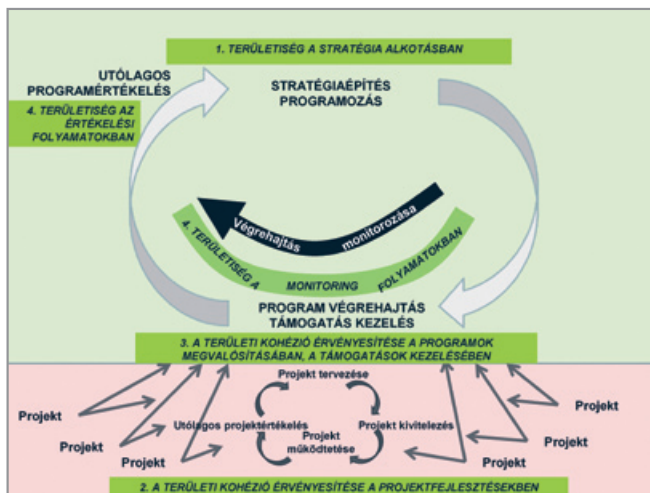
A Duna – amit VII. „helsinki folyosóként” is számon tartanak – Európa egyik legjelentősebb közlekedési és ökológiai tengelye. A magyarországi **Duna mente** fejlesztése során kiemelt cél a folyami hajózás feltételeinek javítása, valamint a terület- és vidékfejlesztési beavatkozásoknak a táji adottságokkal és az ökológiai szempontokkal való összehangolása. E célok elérése érdekében a kívánatos feladatok közé tartozik a megfelelő nemzetközi hajózási útvonal biztosítása, az árvízvédelmi és vízkészlet-gazdálkodási rendszerek kiépítése, illetve megerősítése, a természeti és kulturális erőforrásoknak a fenntarthatóság elveire épülő hasznosítása, a Dunának és mellékágainak rehabilitációja és a biodiverzitás megőrzése.

A Duna–Tisza közti **Homokhátság** területén az éghajlatváltozás eredményeként, a talajvízszint drasztikus lesüllyedése miatt, az állattartás visszaszorulása és az ezzel együtt járó szerves trágya hiány, valamint a közbiztonság romló helyzete miatt veszélybe került a mezőgazdasági termelés biztonsága, ezzel együtt a tanyai gazdaságok életképessége, ami végső soron a népesség további elvándorlásához és a táj leromlásához vezethet. Ezért e *térség* fejlesztésének legfontosabb feladatai között említhető a környezeti tényezőkhöz igazodó agrárszerkezet-váltás ösztönzése, a hátság kedvezőtlen vízgazdálkodásának helyreállítása, a tanyai gazdaságok funkcióváltásának előmozdítása (pl.: tanyai turizmus), az életkörülmények javítása infrastrukturális fejlesztések által, és a különleges természeti értékek védelme.

Balaton térség, Duna mente, Tisza mente és a Duna–Tisza közti Homokhátság települései. (Duna mente, Tisza mente: A Duna, illetve a Tisza által érintett kistérségek. Balaton térség: a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területe a 2008. évi LVII. törvény 1. sz. melléklete alapján. Duna-Tisza közti Homokhátság: A tipikusan homokhátsági területet azok a települések alkotják, amelyek a „Duna-Tisza közti Homokhátság fenntartható fejlesztése” program előzetes megvalósíthatósági tanulmányában alkalmazott módszertani lehatárolás alapján mind az öt területi megközelítés (domborzati – vízgazdálkodási; talajok fizikai felesége alapján; mezőgazdasági termelési; természetvédelmi és területfejlesztési megközelítés) szerint a Homokhátság területéhez tartoznak.)

III. A területi kohézió érvényesítésének lehetőségei

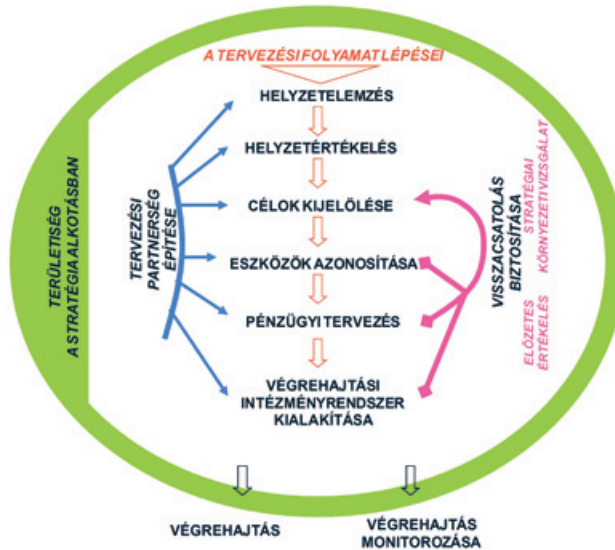
A fejlesztéspolitikai szereplők által végzett tevékenységek egy fejlesztési ciklusban, a napjainkban elterjedt gyakorlat szerint. A kézikönyv az ábrán jelölt tevékenységek által mutatja be a területi kohézió érvényesítését (Péti, M.–Szilágyi, Gy. 2009)

III.1. TERÜLETISÉG A STRATÉGIAALKOTÁSBAN

A fejezet ajánlásai a *területi kohézió*s elvek tervezési folyamatokban való érvényesítéséről szólnak. Evidensnek tűnhet néhány itt leírt gondolat, de mégis érdemes ezeket összegyűjteni, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy ritkán jelennek meg ezek a területi szemléletű tervezési eljárások a hazai ágazati és *területi* tervekben.

A területi megközelítés, vagy a még tágabb értelmű *földrajzi szemlélet* tervezési alkalmazása persze nem lehet öncélú. Ezért a következő ajánlások nem pusztán módszertanilag átgondoltabb tervdokumentumok létrejöttét szeretnék támogatni. Úgy gondoljuk, hogy az alábbiakban bemutatott eljárásokkal a *közszféra* beavatkozásai választ adhatnak az egyes *térségek* valós problémáira, és alkalmazkodhatnak a *térségek* sajátos körülményeihez.

A következőkben a *területi kohézió* érvényesítését a *közszféra* tervezési folyamatainak egy-egy lépéséhez kapcsolódóan mutatjuk be. A *közszféra* tervezései jelenthetik egy ágazat egész országra kiterjedő terveit, vagy egy *térség*, település terveit. A tervek különböző szintűek lehetnek a hosszú távú (kb. 15 év) koncepcióktól kezdve, a középtávú (kb. 7 év) *stratégiákon* és *programokon* át a rövid távú (2-4 év) *programokig* és *akciótervekig*. A *közszféra* tervezési folyamatai napjainkban a rendszerszerű stratégiai tervezés szabályait követik. Ennek megfelelően mindegyik tervezési folyamat ugyanazokból a főbb lépésekből áll. Jelen fejezet e lépések szerint mutatja be a *területi kohézió* érvényesítését (ld. következő ábra).

A stratégiaépítés általános lépései, jelen fejezetben a területi kohézió érvényesítését e lépések esetében mutatjuk be (Péti, M. 2009)

A tervezési folyamat kialakításának bevezető lépése a tervezés szereplőinek, azaz felelősöknek, érdekeltjeinek és érintettjeinek, célcsoportjainak azonosítása. A napjainkban egyre elterjedtebb *kommunikatív és iteratív* tervezésekben a tervezőktől elvárják, hogy e csoportokkal rendszeres kommunikációt folytassanak, és a csoportok között is kezdeményezzenek eszmecsereket. Az első tervezési lépés a *helyzetelemzés* és a *helyzetértékelés*, melyet a *célok és elvek kijelölése* követ. Ezután kezdhető meg a célok elérését szolgáló *eszközök azonosítása*, melyek már a konkrét beavatkozásokat rögzítik. A jelenlegi gyakorlat szerint a beavatkozásokat általában *prioritásokba* rendezik. Az utolsó szakasz a *terv végrehajtási körülményeinek rögzítése*, mely kiterjed a végrehajtásért felelős intézményrendszerre, a szükséges szabályozásokra és a *programok* esetében a *finanszírozási igények részletezésére*.

Az egyes lépések a tervek különböző hierarchiaszintjein eltérő fontosságúak: a hosszú távú koncepciókban a célok és elvek kijelölése hangsúlyos, míg a rövid távú *programok*ban az *eszközök* és a végrehajtás rögzítése a legfontosabb.

A tervezési folyamatokat napjainkban *gyakran kísérik különböző eljárások*, melyek a tervezés szakmai színvonalát és legitimitációját (pl.: előzetes értékelés), vagy a környezetvédelem és a fenntarthatóság szempontjainak érvényesítését (pl.: *stratégiai környezeti vizsgálat*) hivatottak ellenőrizni és javítani.

TERÜLETI PARTNERSÉG ÉS KOMMUNIKÁCIÓ A TERVEZÉSBEN

Egy tervezés partnerségének kialakítása – azaz a tervben megfogalmazott fejlesztések és szabályozások érdekelti körének, potenciális célcsoportjainak és minden érintettjének azonosítása – során meg kell szólítani a *térségek* és települések menedzsmentjét és civil szervezeteit, vállalkozásait is. Különösen fontos az *ágazati tervezések* partnerei között megjeleníteni a megyék, a *régiók* képviselőit, sőt lehetőség szerint a különböző települési önkormányzati szövetségeket, és a jelentősebb településeket (pl.: pólusvárosok, megyei jogú városok). Az adott *ágazati tervezés* szempontjából különösen fontos *térségekkel* és településekkel folytatott tervezési dialógust pedig kiemelt figyelemmel kell kezelni (pl.: közlekedési folyosó által érintett települések, árvízvel fenyegetett települések).

Térségek és települések tervezési folyamataiban területi partnerség úgy alakítható ki, ha bevonják az alacsonyabb szintű területegységek (pl.: *régiók* esetében megyék és kistérségek, települések esetében a településrészek), valamint a szomszédos *térségek*, települések képviselőit.

A tervezés során természetesen nemcsak különböző intézményekkel kell partnerséget építeni és dialógust folytatni, hanem azokkal is, akik érdekében a *közszféra* terveket készít: a *gazdasági szereplőkkel*, a polgárokkal, illetve az őket képviselő civil szervezetekkel. E szereplők bevonását a tervezés során kialakított különböző fórumok biztosítják, melyeken a *térségi szereplők* részt vesznek a tervek egyeztetésében, sőt kedvező esetben már be tudnak kapcsolódni a *helyzetértékelésbe* és a célok kialakításába is. Ezekben az interneten vagy más médián keresztül szervezett, illetve olykor személyes megjelenéssel zajló találkozásokon fontos, hogy a résztvevők minél jobban reprezentálják a *térség* vagy az ország egészét. A csekély érdeklődés önmagában nem lehet indok arra, hogy miért nem sikerült a civil és *gazdasági szereplők*et bevonni. A tervezők felelőssége, hogy megtalálják annak *eszközét*, hogy e fórumokon kellően aktív és széles körű részvétel alakulhasson ki.

HELYZETELEMZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS TERÜLETI MEGKÖZELÍTÉSEI (TÉRSÉGTÍPUSOK)

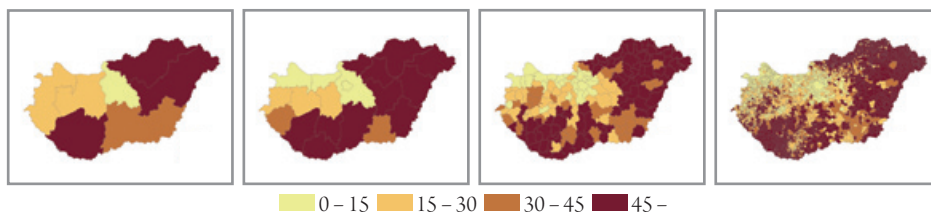
A tervezéseket megalapozó *helyzetelemzések* során meg kell vizsgálni az érintett *térség* – ágazati tervek esetében ez gyakran az egész országot jelenti – *térszerkezetét*. Ki kell mutatni az egyes jelenségek, folyamatok területi eltéréseit.

Az *ágazati tervezési folyamatok helyzetelemzési fázisában* elsősorban az adott ágazat számára fontos területi felbontásban kell megvizsgálni a *térszerkezetet* (pl.: vízgazdálkodás esetén vízgyűjtőkben, ökológiai vizsgálatok esetében tájökológiai mozaikokban, foglalkoztatási tervezések esetében munkahelyi vonzáskörzetekben). Ezek a területegységek a legtöbbször elszakadhatnak a közigazgatási egységek határaitól. Ugyanakkor fontos az is, hogy minden ágazati terv tartalmazzon kistérségi (vagy más közigazgatási határos) területi bontású elemzéseket is. Mindezt azért, mert csak úgy alakítható ki az egyes hazai ágazatok fejlesztési elképzelései között területi összhang, ha az ágazati terv rendelkezik területi bon-

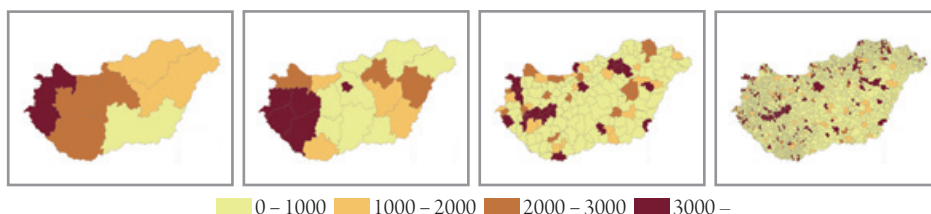
tással és egyúttal üzeneteket szolgáltató bizonyos területi szintek számára. Ilyen módon a területi és az *ágazati stratégiák* megfelelően tudnának igazodni egymáshoz.

A szociális és gazdasági jellemzőket általában közigazgatási egységekben lehet vizsgálni, statisztikai mutatókkal. Magyarországon a legtöbb társadalmi és gazdasági jelenséget, folyamatot legalább kistérségi szinten érdemes elemezni, ha e jelenségek és folyamatok országon belüli területi eltéréseit keressük. Egy-egy megye vagy *régió* értéke ugyanis legtöbbször nagy mértékű területi eltéréseket takar. Jelentős eltérések persze egy kistérségen belül is megjelenhetnek, már csak a kistérség városai és falvai közötti természetesen különböző mértékű különbségek miatt is. Ezért a településhálózat egyes szintjein, illetve a különböző népességszámú településeken érdemes megvizsgálni a társadalmi, gazdasági jelenségek különbségeit. Általánosságban elmondható, hogy azon a területi szinten érdemes vizsgálni egy ágazati fejlesztés területi szempontú *helyzet-elemzése* során, mely szinten az adott fejlesztés hatásai várhatók (pl.: egészségügyi alapellátás fejlesztése esetén a települések orvosi rendelőinek eloszlását vizsgáljuk, a *térségi* vonalas infrastruktúra fejlesztése esetén pedig a kistérségi szintű *infrastrukturális ellátottsági* mutatókat).

A *területi tervezési folyamatok helyzet-elemzési fázisaiban* több tényezőt, ágazatot kell egyszerre vizsgálni, nemcsak egy-egy ágazat szempontjából kell megragadni a *térségek* sajátosságait. Ebben segíthet, ha általános földrajzi megközelítést alkalmazunk, mely a *térségek* környezeti, gazdasági, társadalmi-kulturális jelenségeit és folyamatait egyaránt számba veszi. Általános földrajzi megközelítésben olyan *térségek*et sorolunk egy típusba, melyek több szempontból (pl.: társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt) hasonlóságot mutatnak. Így ún. komplex *térségtípusok* alakíthatók ki. Az egyes komplex *térségtípusok* egymástól markánsan eltérő beavatkozásokat igényelnek (pl.: a foglalkoztatási, képzettségi és infrastrukturális szempontból is elmaradott *térségek* szakképzést, munkahelyteremtő gazdaságfejlesztést igényelnek, míg a környezeti problémákkal és hanyatló turizmussal küzdő *térségek* környezeti infrastruktúrafejlesztést és a turisztikai kereslettel kevésbé függő gazdasági tevékenységek fejlesztését). A *területi tervezés* során nem szabad homogén egységként kezelni azt a *térséget*, melyre az adott tervezési folyamat irányul. Hazánkban *területi tervek* legtöbbször egy-egy *régióra*, megyére vagy kistérségre készülnek. Ahogy már említettük, a hazai *régiókat* és megyéket egymástól jelentősen eltérő, különböző típusú *térségek* és települések alkotják, ezért az említett komplex *térségtípusok*at minden *régió*n és megyén belül el lehet különíteni a *területi tervezés* során. Kistérségi tervezés során is fontos a *földrajzi szemlélet* alkalmazása, itt elsősorban a települések komplex típusait, és kevésbé a *térségtípusok*at lehet kialakítani.

Példa egy mutató régiós, megyei, kistérségi és települési szintű mintázatára I. (Ezer 18-59 év közötti lakosra jutó regisztrált álláskereső száma 2008-ban, adatok forrása: TEIR, KSH - TSTAR)

Példa egy mutató régiós, megyei, kistérségi és települési szintű mintázatára II. (Ezer lakosra jutó vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken 2008-ban, adatok forrása: TEIR, KSH - TSTAR)

A *helyzetelemzést követő helyzetértékelésben* ki kell mutatni az adott ágazat szempontjából az országos átlagtól eltérő tényezőkkel rendelkező *térségeket* és településeket, nem szabad csak a teljes országra érvényes következtetéseket levonni (pl.: a foglalkoztatási ráta megoszlása szélsőséges, vannak nagyon alacsony értékekkel rendelkező *térségek*).

A korszerű *helyzetértékelést* partnerségben, az érdekeltek és érintettek széles körű bevonásával kell végezni. A *helyzetértékelést* ugyanis el kell fogadniuk az adott *térség* vagy az ország vagy egy ágazat, *fejlesztési szereplőinek*. Csak egy elfogadott *helyzetértékelésre* épülő célrendszer vállalható a *térség* szereplői számára, ez lehet egy közösen elfogadott és széleskörűen ismert tervdokumentum alapja. Egy *helyzetértékelés* (pl.: egy SWOT analízis eredménye) ezért sosem egy „írásztal mellett készített” szakértői termék, hanem az egész *térség* vagy az egész ország, illetve egy egész ágazat sajátja. Az országos vagy ágazati tervek *helyzetértékelésébe* bevont partnerek meghatározásánál területi szempontokat is érvényesíteni szükséges (ld. partnerségről korábban).

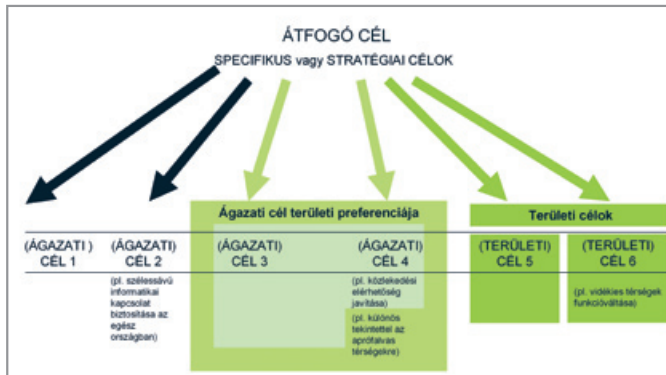
A *helyzetértékelések* egyik fontos és gyakori lépése a külső tényezők azonosítása (ezek az általánosan elterjedt *helyzetértékelési eszközök*, a SWOT szerint lehetőségekként vagy veszélyekként kategorizálhatók). A külső tényezőket földrajzi szempontból is azonosítani kell. Ez azt jelenti, hogy a szomszédos *térségekből*, vagy adott esetben az országon kívüli *térségekből* ható tényezőket is be kell vonni a *helyzetértékelésbe* (pl.: lehetőséget jelent egy közlekedési folyosó kiépítése egy szomszédos terület egység határáig, vagy veszély lehet egy szomszédos országból áterjedő belbiztonsági krízis).

A *helyzetértékeléskor viszonyításokkal* is élni kell, ennek során szintén lehet a *területi kohéziót* érvényesíteni. Így lehet eldönteni, hogy egy adott tényező kedvező vagy kedvezőtlen.

A viszonyítás alapjaként minden esetben alkalmazni kell az országos átlagot (illetve egy adott tervezési területi egység átlagát), de érdemes megjeleníteni a tíz új európai uniós tagállam, valamint a teljes Európai Unió átlagértékeit is. Így kimutatható például, hogy egy jelenség országos szinten ugyan kedvező, erősségként értékelhető, de európai összehasonlításban még gyenge értéket mutat (pl.: Nyugat-dunántúli régió GDP-je). A *helyzetértékelés* során mindig több szempont szerint kell kialakítani a különböző cselekvéseket (pl.: a Nyugat-dunántúli régió felzárkóztatása továbbra is cél, de ezt a versenyképesség, a régió gazdasági kitorési pontjainak erősítésével érdemes megkísérelni, míg a kevésbé fejlett régiókban először a tömeges foglalkoztatás és képzettségi szint biztosítása a cél).

A STRATÉGIÁK TERÜLETI TARTALMÁNAK KIALAKÍTÁSA: TERÜLETI CÉLOK ÉS PREFERENCIÁK

Egy olyan változatos területi adottságokkal bíró országban, mint Magyarország, egyetlen ágazat vagy *térség* sem készíthet úgy stratégiát, hogy abban ne határozzon meg *területi célokat*. A *területi célok* nem a tervezett területegység egészére, hanem az azon belül elhelyezkedő egyes területekre irányulnak. Ezek a részterületek lehetnek konkrét *térségek* vagy települések, vagy azok csoportjai, de lehetnek a *térségek* és települések bizonyos típusai is (pl.: hátrányos helyzetű *térségek*, városhálózat). Továbbá *területi cél* irányulhat a *térségek* vagy települések közötti kapcsolatokra is (pl.: kiegyensúlyozott, egymás számára kölcsönösen szolgáltató város és vidék kapcsolatok kialakítása).

A területi célok típusai (Péti, M. 2009)

ÁGAZATI STRATÉGIÁK REGIONÁLIS SZERVEZÉSE ÉS TERÜLETI CÉLJAI

Magyarországon, az európai uniós politikákkal összhangban, fontos politikai törekvés a regionális szintű *decentralizáció*, ahogy azt a 2005-ös új *Országos Területfejlesztési Koncepció* is megfogalmazta. Ennek megfelelően napjainkra a *régiók* váltak a *területfejlesztés* és *regionális fejlesztés* legfontosabb színtereivé. A *régiók* rendelkeznek a legnagyobb költségvetésű *területfejlesztési programokkal*, a hazai és uniós *területfejlesztési források* túlnyomó többségéről a *régiók* szintjén születnek meg a döntések. A területi és az ágazati fejlesztési stratégiák,

programok közötti összhang biztosítása érdekében a hazai ágazati *programok*ban célszerű regionális fejezeteket is kialakítani.

A tervek közötti összhang biztosítása mellett az **ágazati stratégiák és programok** regionális üzeneteinek egy másik fontos indoka, hogy így területileg differenciált, az adott régiók adottságaira szabott fejlesztési célokat és eszközöket lehet kialakítani. Ugyanakkor fontos szem előtt tartani azt a már említett jelenséget, hogy Magyarország régióinak határain belül nagyon különböző adottságú térségek vannak. Ezért egy *ágazati stratégia* regionális szervezése célszerűen nem azt jelenti, hogy a *stratégia* egy-egy régiót homogén területegységként kezel. A régiós építkezésnek elsősorban a végrehajtás szervezése, esetenként a *stratégia* szakmai üzeneteinek kialakítása szempontjából van létjogosultsága.

TERÜLETI CÉLOK A TERÜLETI TERVEKBEN

A *területi tervek* esetében szinte minden esetben meg lehet és meg kell határozni olyan célokat, melyek csak a *térség* bizonyos területeire irányulnak. Így alakíthatók ki *területi célok*. A *területi tervek területi céljai* komplexek, általában nemcsak egy-egy ágazat szempontjából határoznak meg célállapotot. Például cél lehet a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása egy régió aprófalvas térségeiben, mely számos ágazatot érint: az informatikai ágazatot (távoli ügyintézés megteremtése), a közlekedési ágazatot (gyorsabb és sűrűbb közösségi közlekedési kapcsolatok, közutak felújítása) és az egészségügyi, oktatási, közigazgatási szolgáltatási ágazatokat (kihelyezett rendelések és mobil szolgáltatások szervezése, az ügyfélfogadás igazítása az aprófalvak lakóinak igényeihez).

Területi cél operatív programban

Magyarország – Horvátország határon átnyúló együttműködési program 2007–2013

A *program* egyaránt tartalmaz környezeti, turisztikai és gazdasági, társadalmi fejlesztési területeket, hasonlóan a többi határon átnyúló és regionális *programhoz*.

Ez a *program* azonban markáns, egyedi jelleget kapott azzal, hogy a két ország legfontosabb közös *területi* vonatkozását, a Dráva folyó és tágabb környezetének lehetőségeit és tennivalóit állította fókuszába. A Drávavölgy sajátos természeti adottságait, táji karakterét, az ebben rejlő lehetőségeket és az ezzel járó környezeti felelősséget eredményesen a két ország csak közösen aknázhatja ki, illetve vállalhatja fel. A *program* környezetre irányuló fejlesztései, és kiemelten hangsúlyos turisztikai *prioritása* egyaránt a folyó által egybefűzött természeti-környezeti rendszernek a meghatározott irányú fenntartható fejlesztésére, kiaknázására, illetve környezetvédelmére vonatkoznak, amit a gazdasági jellegű fejlesztések is támogatnak.

A *program* igazi innovációja, hogy első *projektként* a Dráva–Mura–Duna menti *térség* részletes táji-turisztikai *területi tervének* elkészítését fogalmazza meg, amely a folyó menti területen kijelöli a későbbi *pályázatok* ideális, kívánatos, támogatandó vagy éppen elkerülendő területeit, zónáit. Fontos tapasztalat azonban az is, hogy a területi fókusz egyúttal a fejlesztések lehetséges területeit (ezzel együtt a kedvezményezettek körét) szűkíti, amely komoly ellenállást válthat ki. Szerencsére e *program* esetében kevés kompromisszummal sikerült ezt a *területi* fókuszot az érintett szereplők partnerségével megtalálni.

TERÜLETI TARTALMAK A CÉLRENDSZERBEN, TERÜLETI PREFERENCIÁK ALKALMAZÁSÁVAL

A területi célok kialakításának egy másik lehetséges módja, ha nem egy önálló területi célt tűzünk ki, hanem egy meglévő általános (nem területi) célt differenciálunk térségek szerint, vagy látunk el területi preferenciákkal. (Pl.: az elérhetőség javítása, mint cél a vidékies térségeken belül az egyes közszolgáltatási helyszínek elérhetőségének javítását jelentheti, a városias térségekben pedig a városrészek közötti közlekedés gyorsítását. A környezet minőségének javítása, mint általános cél irányítható a környezeti szempontból különlegesen érzékeny, országosan kiemelt térségekre: Balaton térségre, Tisza mentére.)

Az OTK gazdag területi célkészletet kínál a tervezők számára. Egyrészt meghatároz célokat egyes térségekre (pl.: pólusvárosok), speciális térségtípusokra (pl.: vidékies térségek), másrészt meghatároz területi célokat az egyes ágazatok számára is.

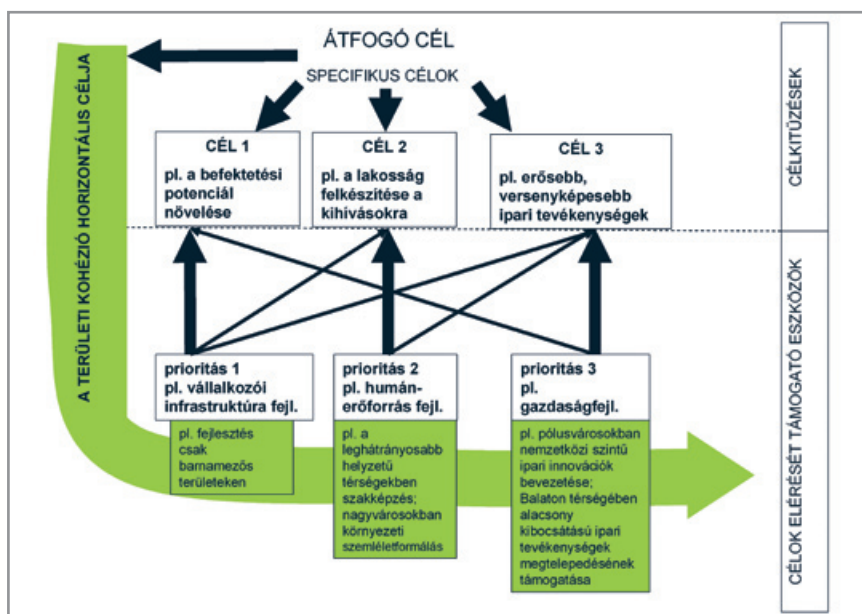
Környezet és Energia Operatív Program 2007–13 (KEOP)

Az ÚMFT-hez tartozó, uniós finanszírozású KEOP a területi fókuszú ágazati célokra ad példát. A KEOP klasszikus ágazati fejlesztési program, környezetvédelmi ágazati célokkal (pl.: Megelőzés, takarékoság). Egyes céljaiban azonban megjelennek területi dimenziók is, az OTK-ban meghatározott térségtípusok formájában.

A KEOP céljainak megvalósítását szolgáló prioritásokban is feltűnnek területi lehatárolások, bár tény, hogy ezek már csak a sajátos környezetvédelmi és vízgazdálkodási térségtípusokat követik (pl.: kiemelt fontosságú vízgyűjtő területek, természetvédelmi oltalom alatt álló NATURA 2000-es területek), de így is jelentős átfedésben vannak a Balaton térség, a Duna és Tisza mente, valamint a táji értékekben gazdag területek OTK-ban szereplő térségtípusaival, területi céljaival. A területi szempontok bizonyos prioritásoknál, konstrukcióknál jogosultsági, tehát korlátozó kritériumként jelennek meg, így nem részesülhetnek támogatásban azok a települések, amelyek nem tartoznak az adott térségbe.

TERÜLETI KOHÉZIÓ, MINT HORIZONTÁLIS CÉL

A horizontális célkitűzések korunk stratégiai tervezésének egy sajátos céltípusába tartoznak. Egy horizontális célnak ugyanis át kell hatnia az adott program minden egyes beavatkozását, független attól, hogy a beavatkozás a program melyik „vertikális” céljának az elérését szolgálja. Nem is szabad olyan beavatkozást a program keretében megvalósítani, mely nincs tekintettel a horizontális célokra.

A területi kohézió horizontális célként (Péti, M. 2009)

Az eddigi magyarországi *stratégiai* tervezési-fejlesztési folyamatokban hagyományosan az Európai Unió két horizontális politikáját kellett *horizontális célként* megfogalmazni a fejlesztési *programokban*: az esélyegyenlőséget és a fenntarthatóságot.

A *területi kohézió* is megjeleníthető horizontálisan. Ennek a legjobb példáját nyújtja a 2007 és 2013 között Magyarországra érkező európai uniós fejlesztési források felhasználásáról szóló Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT). Az ÚMFT operatív *programjai*, és a végrehajtásukat segítő területi kohéziós útmutatók vezették be a *területi kohézió horizontális céljának* azt a négyes osztatú megközelítését (*területi hatások, területi szinergia, fizikai térszervezési elvek, országos területi célok*), melyet kézikönyvünk is alkalmaz.

A *horizontális célokhoz*, mint minden más *stratégiai célhoz*, **célállapotot kell rendelni**. E célállapotok elérésének folyamatát *indikátorokkal kell mérni*, és a célállapotokat az *indikátorok célértékeivel* kell meghatározni (pl.: a *térségek bruttó hazai termékének értékével* jellemzett területi fejlettségi különbségek nem nőnek tovább, vagy a *program forrásainak* legalább feléről regionális szinten születik döntés).

Ha a *területi kohéziót*, mint *horizontális célt* vesszük figyelembe, akkor **minden fejlesztést át kell hatnia**, azaz érvényesítenie kell a kohéziót, mint horizontális tervezési szempontot. Cél, hogy egy-egy *térségben* egymással összhangban álló ágazati fejlesztések valósuljanak meg, ott, ahol legnagyobb szükség van rájuk, vagy ahol hatékonyan végrehajthatók. Például egyes ipari-telephelyi beruházások kijelölése során figyelemmel kell lenni a hátrányos

helyzetű térségek felzárkóztatási és munkahelyigényeire, nemcsak egyéb ipartelepítő tényezőkre, mint a szállítási lehetőségekre, energia vagy nyersanyag lelőhelyekre. Ugyanígy a közlekedési fejlesztések során, a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítését ott érdemes megkezdeni, ahol ez javítja egyes hazai periférikus, nehezen megközelíthető térségek elérhetőségét is, és csak később azokban a térségekben, ahol ilyen problémák nincsenek.

Közép-dunántúli operatív program

Területiség és a területi szempontok érvényesítése a területi kohézió erősítése érdekében

A területi kohézió érvényesítése érdekében a fejlesztéspolitika minden szakterületén, illetve a tervezés, a végrehajtás, a projektfejlesztés, a nyomon követés és az ellenőrzés minden szintjén kiemelt jelentőségű a térségi gondolkodás és a területi szemlélet alkalmazása. A regionális OP-ok területi logikája miatt e téren az ágazati OP-knál is nagyobb szerep hárul. A KDOP céljainak megvalósítása során kiemelkedő figyelmet kell fordítani az ÚMFT horizontális politikáinak megfelelően a (1) területi kohézió céljainak és a (2) területiség horizontális elvének (területi szemlélet, területi fókuszok, területi integráltság, térszervezési elvek) érvényesítésére. Ennek megfelelően a KDOP az ÚMFT területi kohézió célját és a területiség elvét horizontálisan érvényesíti, a vonatkozó ÚMFT üzeneteket átveszi, valamint kiemeli, és specifikus kiegészítésekkel látja el a KDOP beavatkozási logikája szempontjából kifejezetten releváns elemeket.

A területiség elvének figyelembevétele azt jelenti, hogy az operatív program, illetve prioritástengelyeinek, műveleteinek és projektjeinek tervezése, megvalósítása, értékelése és nyomon követése folyamán különös figyelmet kell fordítani a területiségre, biztosítva annak tényleges érvényesülését. Ez magában foglalja: a megfelelő szakértelem biztosítását; a méréshez szükséges adatgyűjtés kialakítását; az elv alkalmazását és számonkérését a konkrét akciótervek kidolgozásánál, nyomon követésénél és értékelésénél; valamint a projektek fejlesztésénél, elbírálásánál, hatásértékelésénél; továbbá a területi célok és elvek képviseletét a programvégrehajtás intézményrendszerében és monitorozásában.

A KDOP fejlesztéseknek illeszkedni kell az ÚMFT-ben rögzített országos területpolitika célrendszeréhez, illetve igazodni kell a térség, illetve táji rendszerek adottságaihoz. Ezért az alábbi kritériumrendszerhez illeszkednie kell a konvergencia célterületen megvalósuló KDOP fejlesztéseknek:

- Decentrális törekvések a konvergencia célterület gazdasági, innovációs és művelődési-kulturális súlypontjainak kialakítása;
- A konvergencia célterület leghátrányosabb helyzetű térségeinek felzárkóztatása, kedvezőtlen társadalmi-gazdasági mutatók javítása;
- A városokhoz kapcsolódó rendszereinek kibontakozása, a városok vidékfelkötő funkcióinak megjelenése, a városi társadalmi-környezeti problémák kezelése;
- A vidékes térségek új sajátos és fenntartható funkcióinak bevezetése, kibontakozása;
- Egyes ágazatok saját területi prioritásainak érvényesítése.

A Közép-dunántúli régió területi és településfejlesztési fókuszban a növekedési társzözpontok (Székesfehérvár, Veszprém), a regionális decentrumokként működő megyei jogú városok (Tatabánya, Dunaújváros), valamint az innovációra leginkább alkalmas középvárosok állnak.

Térségi szinten:

- a szocialista iparosítás gazdasági, szociális és környezeti örökségével küzdő,
- a leszakadóban lévő vagy stagnáló - egyes területeken aprófalvas településszerkezetű -, elsősorban agrárhagyományú,
- az országos szinten is kiemelt fejlesztési kategóriát alkotó térségek, valamint a speciális természeti, táji elemekkel bíró, jelentős turisztikai vagy nagy gazdasági növekedési potenciállal rendelkező térségek (Balaton, Duna-kanyar és Velencei-tó térsége, középhegységek (Bakony, Vértes, Gerecse), 8-as főút térsége) fejlesztése kiemelt feladat.

A regionális OP térszervezési elvek alkalmazása garantálja a fejlesztések fenntartható, értékmegőrző, esélyegyenlőséget szolgáló, biztonságos, hatékony területihasználatát és térszervezését. Ezért a fejlesztések szolgálják:

- a barnamezős területihasználatot,
- a közkínscset képező természeti és kulturális értékek, illetve a közszolgáltatások elérhetőségét, hozzáférhetőségét és akadálymentesítését,
- esélyegyenlőséget, fenntarthatóságot, értékmegőrzést, biztonságot érvényesítő településválasztást, területi közigazgatás és a közszolgáltatás-szervezést,
- a helyi erőforrások hatékony és fenntartható kihasználását,
- a helyi környezettudatosság elmélyítését, a táji értékek iránti felelősségérzet erősítését,
- a mindennapos utazásra fordított idő csökkentését, az utazási idő hasznosítását, az utazás biztonságát és fenntarthatóságát, az egyéni motorizált közlekedés csökkentését, a közlekedés és áruszállítás környezeti, műszaki, közbiztonsági kockázatának csökkentését.

**A területi kohézió, mint horizontális cél megjelenítése
az ÚMFT Közép-dunántúli Regionális Fejlesztési Operatív Programjában**

A területiség horizontális érvényesítése operatív programban Magyarország – Horvátország határon átnyúló együttműködési program 2007–2013

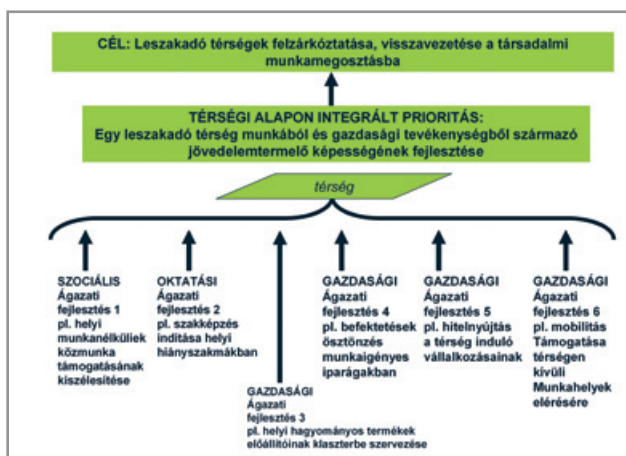
A területiségnek az általános szófordulatok és elvek szintjén túlmutató, minden elemre vonatkozó, vagyis horizontális érvényesítésére jó példa a 2013-ig tartó időszak magyar–horvát határon átnyúló együttműködési programja. A dokumentum *horizontális célokat* és konkrét, a pályázatásban, a *projektek* kiválasztásában alkalmazható szempontokat fogalmaz meg a területiség érvényesítésére:

- Területi *horizontális célok*
- Határon átnyúló hatások maximalizálása
- Területhasználat elvei
- A természeti és érzékeny határterületek fenntarthatóságának megteremtése
- Horvát–magyar kétnyelvűség bevezetése és terjesztése

A program *horizontális célként* jelenti meg a határon átnyúló hatások maximalizálása érdekében a közös struktúrák (infrastruktúra, intézményi hálózatok, közös termékek stb.) kialakítását. A *horizontális cél* érvényesítésének biztosítására minden beavatkozási terület (*pályázat*) esetében kijelöltek kritériumokat, melyek meghatározzák, milyennek kell lenniük a valóban határon átnyúló hatásokkal rendelkező *projekteknek*. Például a turisztikai *prioritás* esetében megjelenik annak igénye, hogy a fejlesztés horvát és magyar (közös) desztinációk fejlesztésére irányuljon, a fejlesztéssel megcélzott vendégforgalom átlépje a határt, a vonalas, hálózatos fejlesztések pedig meghatározott arányban érjenek át a határ mindkét oldalára.

CÉLJAINK ELÉRÉSÉT SZOLGÁLÓ TERÜLETI KOHÉZIÓS ESZKÖZÖK – TÉRSÉGI PRIORITÁSOK

Egy tervezési folyamat során nemcsak *területi célokat*, hanem azok elérését szolgáló *eszközöket* is meg kell határozni a *területi kohézió* érvényesítése érdekében. Napjaink *stratégiai* tervezési-fejlesztési rendszereiben a legfontosabb *eszközök* a különböző anyagi támogatások formáját öltő *állami beavatkozások*. A beavatkozások legtöbbször ágazatok szerint ún. *prioritásokba* rendeződnek a *programokban* (pl.: humáninfrastruktúra-fejlesztés, humán erőforrás-fejlesztés).

Területi alapon integrált prioritás (Péti, M. – Botka, M. 2009)

Különösen a *területi tervek* esetében igaz, hogy elsősorban ne ágazatokra, hanem *térségekre, térségtípusokra készüljenek prioritások*. Az ilyen *térségre* irányuló *prioritások* több ágazati beavatkozással számolnak, megpróbálják kialakítani a különböző ágazati beavatkozások közötti összhangot, hogy ezek egymásra épüljenek, egymást erősítsék, így sokkal hatékonyabban szolgálják a *térség* fejlesztési céljainak elérését, mintha csak egymástól elszigetelt ágazati beavatkozásokat hajtanánk végre. Például egy *térség* társadalmi felzárkóztatásának célja a leghatékonyabban olyan *eszközökkel*, azaz olyan *térségileg integrált komplex beavatkozásokkal* érhető el, ahol a lakhatás, a képzés és a foglalkoztatás biztosítása, valamint a káros szegregációs jelenségek felszámolása egyszerre történik meg, egy területi *prioritás* komplex *projektjei* támogatják. Így a célcsoportnak nem kell külön *pályázatokat* készítenie a lakhatásra, a képzésre vagy a munkahelyteremtésre, hiszen csak egy ilyen projektlem kudarca is az egész beavatkozást értelmetlenné tenné.

Regionális területfejlesztési operatív programok (RTOP) 2009–10

A *területi* alapú *prioritások* kialakításának klasszikus példáját nyújtják a hazai regionális *területfejlesztési operatív programok*.

2007-től nem várható tovább a hazai *területfejlesztési* források *program* alapú felhasználásának bevezetése. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a hazai *decentralizált területfejlesztési* célú támogatások összege jelentősen csökkent, amikor Magyarországon is elérhetővé váltak az uniós fejlesztési források. A forráski-helyezés korábbi gyakorlata szerint kiegyenlítettten jutottak forráshoz a régiók kistérségei. A forráselosztás korábban nem támaszkodott a régió *programjaira*, ez a *programok* módszertani jellemzői miatt nem is lett volna lehetséges. A jelentősen csökkent forrásokkal azonban már nem lehetett ezt a gyakorlatot tovább folytatni, a felhasználást bizonyos *térségekre* és témákra kell koncentrálni. Kritikus kérdéssé vált, hogy milyen *térségekre* és tématerületekre fókuszálják a szűkösen rendelkezésre álló erőforrásokat úgy, hogy azok a legmegfelelőbbben szolgálják az *Országos Területfejlesztési Konceptió* fejlesztési céljait.

A választ a regionális *területfejlesztési operatív programok* új tervezési módszertanának bevezetése hozta meg. Minden régió elkészítette kétéves *programját*. A források túlnyomó részét *területi* alapú *prioritások*, konstrukciók, komponensek között osztották fel (pl.: aprófalvas, vagy romák által magas arányban lakott *térségekre* vonatkozó konstrukciók), ahol a *térségtípusok* sajátosságai alapján határozták meg a támogatható tevékenységek körét. Elsősorban olyan tevékenységek kerültek a *programba*, melyek uniós forrásokból nem támogathatók. A régiók tervezőitől elvárták, hogy a *prioritások térségtípusait* az OTK *térségtípusaiból* kiindulva, a regionális sajátosságok szerint határozzák meg és határolják le. Így például a Közép-dunántúli régióban egy támogatási komponensként megjelent az aprófalvak megújítása, míg a Dél-alföldi régióban a tanyás *térsége*.

Egy-egy *térségi prioritás* keretében több különféle beavatkozás jelenik meg, közös vonásuk, hogy mindegyik az adott *térségtípus* fejlesztését szolgálja (pl.: a *vidéki térségek* funkcióváltását). A *vidéki térségek* fejlesztésének *prioritása* például a települési infrastruktúrák fejlesztésétől kezdve, a köz- és önkéntes munka támogatásán, bűnmegelőzésen és a szennyvízkezelés fejlesztésén át, néhol az aprófalvak ingatlanjainak megújításán keresztül egészen a közösségi tervezés támogatásáig sok-sok tevékenységet tartalmaz. A támogatások kiosztásakor előnyt élveznek azok a *projektek*, melyek egy-egy *prioritás* minél több tevékenységét valósítják meg, azaz minél komplexebbek.

Az RTOP *térségi prioritásainak* néhány tevékenysége több *prioritás*ban is megjelenhet. Ezek az ismétlődő tevékenységek azonban *térségspecifikus* hangsúlyokkal szerepelnek az egyes *prioritások*ban. Például a bűnmegelőzési tevékenységek a *vidéki térségek prioritásában* elsősorban (de nem kizárólagosan) a polgárőrség és a szomszédfigyelés fejlesztését jelenthetik, a nagyvárosok *prioritásaiban* pedig a térfigyelő rendszerek kiépítését.

Az újszerű módszertannal tervezett RTOP-k végrehajtásában vannak még nehézségek, ennek oka, hogy a megközelítés sok tekintetben szemléletváltást igényel a *területfejlesztési* szakemberektől és az intézményrendszerrel egyaránt. Ezek a nehézségek a tervezési szereplők nyitottsága és az innovatív gondolkodásmód terjedése révén áthidalhatóak.

Integrált városfejlesztési stratégia (IVS)

Az IVS a több ágazatot érintő fejlesztéseket *területi* alapon integráló beavatkozások aktuális példája. Az IVS gyökerei az előző, 2004–06-os uniós fejlesztési ciklusig nyúlnak vissza, akkor kerültek először meghatározásra, hogy milyen szempontokat kell vizsgálni egy városfejlesztési célú *pályázat*ban. Az ÚMFT 2007–2013-as tervezési időszakára az IVS elkészítése a települések egy meghatározott köre esetén a támogathatóság feltétele lett a városrehabilitációs *pályázat*oknál. Az ÚMFT regionális operatív *programjaiból* támogatott különböző városfejlesztési tevékenységeknek mind az IVS-sel, mind pedig a fejlesztésnek helyet adó településrészre elkészített ún. *Akcióterületi tervvel* (ATF) összhangban kell lenniük, ez a támogathatóság feltétele. Az IVS egy fejlesztési szemléletű középtávú (7-8 év) *program*, amelynek célja a *területi* alapú, *területi szemléletű* tervezés megszilárdítása a városokban, városrészeire vonatkozó célok meghatározása, továbbá a célok középtávú megvalósítása.

Az IVS-ek készítése esetén is be kell vonni a helyi civil és szakmai szervezeteket, a gazdasági szereplőket, a lakosságot (Budapest esetében a kerületi főépítészeket és az állami szervek képviselőit). Az IVS biztosítja egy adott településen megvalósuló fejlesztések indokoltságát, megalapozottságát, megvalósíthatóságát, *térségbe* ágyazottságát és egymással való összhangját. Készítésének célja, hogy a városok településrész szintű vizsgálatával és településrészekre vonatkozó specifikus célok kijelölésével hosszú távon a fejlesztések az egészséges városszerkezet kialakítását eredményezzék. A településrészenként felállított stratégia biztosítja a fejlesztési célok, és a célok alapján megvalósítandó fejlesztések *szinergiáját*, a széles körű partnerség pedig a fejlesztések elfogadottságát.

Ezért cél, hogy az IVS ne csak a városrehabilitációs célú *pályázati kiírásokhoz* készítendő dokumentum legyen, hanem egy olyan integrált szemléletű fejlesztési stratégia, melyben a települések számba veszik, hogy középtávon milyen fejlesztéseket szeretnének megvalósítani. Ezt elősegítendő, az Országgyűlés elfogadta az építésügyi törvény módosítását, mely alapján a jövőben valamennyi városi rangú településnek kötelező lesz IVS-t készítenie. Így az IVS-sel rendelkező települési kör jelentősen bővülni fog.

Az IVS a jövőben alkalmassá válhat arra is, hogy ne csak a városrehabilitációs, hanem más városi fejlesztések stratégiai irányait is megszabja. Ezért érdemes a városrehabilitációs kiírások mellett más pályázati támogatással megvalósuló fejlesztések esetében is megvizsgálni az IVS-hez való kapcsolódást.

Leghátrányosabb helyzetű (LHH) térségek fejlesztése – Új Magyarország Felzárkóztatási Program (ÚMFP)

Az LHH *térségek programozása* példa a többféle ágazati tevékenységet egy *térség* fejlesztése érdekében *területi* alapon integráló beavatkozásokra. Az LHH több különböző uniós társfinanszírozású *program* (ÚMFT TÁMOP, ÚMFT TIOP, ÚMFT ROP) keretében tervezett beavatkozások alkalmazása egy konkrét terület, azaz egy hátrányos helyzetű kistérség fejlesztése érdekében.

A leghátrányosabb helyzetű kistérségekre vonatkozó, az ÚMFT uniós forrásainak felhasználásáról szóló tervdokumentumok a közelmúltban készültek el. Az LHH *programok* tervezése kistérségi szinten történt a helyi szereplők (önkormányzatok, civilek és más *térségi szereplők*), tervezési szakértők, a szaktárcák és a *programok*ban érintett minisztériumok képviselőinek bevonásával, a közösségi tervezés *eszközeinek* felhasználásával. Az LHH *programokhoz projektcsomagok* kapcsolódnak. A *térségi projektcsomagokat* az ÚMFT különféle ágazati és regionális operatív *programjaiból* kerülnek valósítani meg. Az ÚMFP keretében az LHH kistérségek az alapvető infrastruktúra és közszolgáltatás beruházásaikhoz, humán erőforrás fejlesztésekhez, valamint *térségi versenyképességük* javításához kaphatnak támogatást.

LHH programozás (www.nfu.hu)

TERÜLETI SZEMLELÉLETŰ PÉNZÜGYI TERVEZÉS

A tervek végrehajtásához szükséges pénzügyi háttér kialakításakor szintén alkalmazni kell területi megközelítéseket, akár ágazati, akár *területi* tervekről legyen szó.

A **pénzügyi forrásokat célszerű az egyes térségekre szétbontani**. Országos, ágazati tervek esetében célszerű legalább az egyre elterjedtebb *régiós* bontást használni. Így becslhetővé és összehasonlíthatóvá válik az egy-egy *régióba* érkező források nagysága. Természetesen ezt a módszert nemcsak regionális szinten érdemes alkalmazni, hanem egyéb területeken is (pl.: kiemelt *térségekre*, Duna mentére stb.). A *terv költségeinek térség szintű megbonthatásával* kimutathatóvá válik, hogy az adott *terv az erőforrásaiból mennyivel járul hozzá egy-egy kiemelt országos területi problematika kezeléséhez* (pl.: gazdaságfejlesztési *programok hátrányos helyzetű térségekben felhasznált erőforrásai*), vagy ahhoz, hogy egy-egy területi adottságra megfelelően építenek-e (pl.: gazdaságfejlesztési *programok versenyképességi pólusokban felhasznált erőforrásai*).

Az ÚMFT pénzügyi tervezése

Az ÚMFT területi bontású pénzügyi terve rögzítette, hogy a fejlesztési források jelentős részét regionális *programok* keretében kell felhasználni. Nevezetesen az ÚMFT-t finanszírozó európai uniós *Strukturális Alapokhoz* tartozó *Európai Regionális Fejlesztési Alap* hazánkba érkező forrásainak felét kell a regionális *programok* keretében felhasználni. Ez a *Strukturális Alapok* hazai felhasználásának történetében a fejlesztési források minden eddiginél jelentősebb arányú regionális decentralizációját eredményezi. Az ÚMFT ágazati operatív *programjain* belül azonban nem képeztek regionális pénzügyi kereteket.

A tervek pénzügyi forrásainak tervezését nemcsak területi kimutatások készítésére használhatjuk fel, hanem arra is, hogy **bizonyos térségeket előnyben részesítsünk** a végrehajtás során. Ezt el lehet érni azzal, ha meghatározzuk, hogy az egy-egy *prioritásra* eső források minimálisan hány százalékát kell felhasználni bizonyos *térségekben* vagy *térség típusokban*.

Leghátrányosabb helyzetű (LHH) térségek fejlesztése – Új Magyarország Felzárkóztatási Program (ÚMFP)

A leghátrányosabb helyzetű *térségek* számára bizonyos összegeket elkülönítettek az érintett operatív *programok* forrásaiból. Ezeket az összegeket (ún. dedikált forrásokat) csak e *térségekben* lehetett felhasználni. Az LHH *programokban* szereplő *projekteknek* ezért nem kellett versenyezni más *térségből* érkező *pályázatokkal*.

Pénzügyi tervezéssel **bizonyos térségek projektjeinek a megvalósítása is megkönnyíthető**. Ennek szokásos eljárása, ha egyes *térségekbe* eső *projektek* számára nagyobb támogatási hányadot engedélyeznek.

Kedvezményezett térségek lehatárolása

Magyarországon a 311/2007. (XI. 17) Kormányrendeletben (a kedvezményezett *térségek* lehatárolásáról) és a 240/2006. (XI. 30.) Kormányrendeletben (a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések besorolásáról) hátrányos helyzetűnek, elmaradottnak nyilvánított *térségekből* vagy településekből érkező *pályázatoknak* kisebb arányban kell saját erőforrásokat felmutatni, mint más *térségek* vagy települések esetében. Ezt a preferenciát mind a hazai *decentralizált*, mind az uniós támogatások alkalmazzák.

A TERÜLETI SZEMLÉLETŰ PROGRAMVÉGREHAJTÁS MEGTERVEZÉSE

A végrehajtó intézményrendszer kialakítása során egyrészt a döntéshozatal, másrészt a végrehajtás operatív műveleteit érdemes területi szempontok szerint szervezni.

A döntéshozó intézmények részéről a *programok monitoring* bizottságának kialakításakor szükséges területi szempontokat érvényesíteni. Az **ágazati tervek monitoring bizottságában** helyet kell adni a területpolitikáért felelős kormányzati szervezeteknek, valamint a *régióknak*, továbbá az adott ágazat szempontjából különösen fontos *térségek* és települések képviselőinek. Fontos az is, hogy az ágazati *programok* végrehajtása során meghozott **támogatási döntésekért felelős bizottságokban** (pl.: *pályázatok*at értékelő bizottságokban) is legyenek a kormányzat területpolitikáját, a *régiókat* vagy más *térségeket* képviselő tagok.

A végrehajtást operatív módon szervező intézmények kialakítását szintén területi szemléletben javasolt szervezni. Ezeknek a pályázati kiírásokat készítő, a pályázatok bírálatát szervező, a projektfejlesztéseket szakmailag támogató és a pénzügyi kifizetéseket bonyolító intézményeknek az esetében fontos, hogy könnyen elérhetőek legyenek. Ezt segítheti elektronikus ügyintézés, de a jó projekthez kell személyes konzultáció is, ennek lehetőségét körülbelül egyenlő hozzáférési esélyekkel kell biztosítani függetlenül attól, hogy a potenciális kedvezményezett a térség vagy az ország mely területén él. A legcélszerűbb, ha az ország egészére kiterjedő szakemberhálózat támogatja egy ágazati terv végrehajtását. Ennek egy példája a VÁTI Nonprofit Kft. által, az NFT I. végrehajtása idején létrehozott területi irodák rendszere, amely a fenti célok elősegítése érdekében lett kialakítva.

Nagyon fontos, hogy ne csak végrehajtási és tanácsadói kapacitás álljon rendelkezésre egy térség vagy az ország területén egyenletes eloszlásban, hanem olyan szakemberállomány is, mely képes az adott ágazattal kapcsolatos adatok és információk gyűjtésére. Így ezek a szakemberek be tudnak kapcsolódni az adott terv végrehajtásának értékelésébe, illetve a következő terv összeállításába, és területi adatokat és információkat tudnak szolgáltatni.

TERÜLETI SZEMLELÉLETŰ TERVEZÉST KÍSÉRŐ ELJÁRÁSOK KIALAKÍTÁSA (ELŐZETES ÉRTÉKELÉSEK, STRATÉGIAI KÖRNYEZETI VIZSGÁLATOK)

Az előzetes programértékelés egyre jobban terjedő eljárás a hazai tervezési gyakorlatban. Az uniós finanszírozású programok tervezésekor minden esetben kötelező is előzetes értékeléseket végezni. A tervek, programok előzetes értékeléseiben legyen külön szempont a területi kohézió érvényesítésének vizsgálata. Ez különösen akkor elengedhetetlen, ha a területi kohézió az adott program általánosan érvényesítendő horizontális célja.

A programok, stratégiák, ágazati szakpolitikák előzetes értékelése során külön célirányos, előzetes területi hatásértékelés is végezhető. (A területi hatásértékeléseket a projektek területi hatásáról és a programok monitoring és értékelési rendszereiről szóló fejezetek tárgyalják részletesen.)

Uniós direktíva és hazai kormányrendelet is előírja, hogy a különböző tervek és programok elfogadását stratégiai környezeti vizsgálatoknak kell megelőzniük. A stratégiai környezeti vizsgálatok és egyéb, a tervekhez kapcsolódó hatásvizsgálatok során nagyon fontos számba venni az egyes tervek, programok térségenként eltérő hatásait. A környezeti vizsgálatok kapcsán meg kell vizsgálni minden terv, program környezeti hatását a térségenként nagyon különböző környezeti feltételek és tájökológiai szerkezet függvényében. Minden országos ágazati terv, program esetében elemezni kell az ország különböző természetföldrajzi tájaira, tájtypusaira gyakorolt környezeti hatásokat.

III.2. TERÜLETISÉG A PROJEKTFEJLESZTÉSEKBEN

A hazai értelmezés szerint a *területi kohézió projekt* szintű értelmezését az alábbi négy, a korábbiakban már említett tématerület fedi le. E *területi kohéziós* tématerületeket az Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív *programjai*, valamint a végrehajtásukat segítő Területi Kohéziós Útmutató határozzák meg, és vezették be a fejlesztéspolitikai tervezés gyakorlatába.

E tématerületekre, mint egy-egy *területi kohéziós* nézőpontra tekinthetünk. A tématerületek egymással kapcsolatban állnak, és nem választhatók el egymástól éles határral.

- (1) A **területi** szemlélet meghonosodása fokozza a fejlesztések jótékony *területi hatásait*.
- (2) A *térségi* gondolkodásmód elterjedése a különböző fejlesztések *térségbe* ágyazottságát és elfogadottságát, a fejlesztések egymáshoz, és a *térség* adottságaihoz való illeszkedését, **területi szinergiáját** eredményezi.
- (3) A **fizikai térhasználat elveinek** alkalmazása a fejlesztések során a hatékony, biztonságos, valamint a fenntarthatóságot és esélyegyenlőséget is kiszolgáló *területhasználat* és területi folyamatszervezés biztosítéka.
- (4) Az **országos területfejlesztési célok** hozzásegítenek az ország harmonikus *térszerkeztének* kialakításához. A *területi célok* néhány országosan fontos *térségtípusra* irányulnak. (Az országos *területi célok* között megtalálható az elmaradott *térségek* felzárkóztatása.) Valamennyi fejlesztés elősegítheti e *területfejlesztési célok* közül egynek vagy többnek a megvalósítását.

Természetesen nem lehet minden fejlesztésnél ugyanolyan mélységben érvényesíteni a *területi kohéziót*. Sőt van néhány olyan fejlesztési téma, amelyeket nem vagy alig lehet *területi szemlélettel* értelmezni, mert egységesen kell megvalósítani (ilyen pl.: a felsőoktatásban megvalósuló központi módszertani, informatikai fejlesztés, vagy az akadálymentesítés). Fontos azonban kiemelni, hogy a *területi kohézió* tématerületei a legtöbb *projekt* esetében vizsgálhatók. A szempontok előzetes átgondolása nagymértékben hozzájárulhat sikerebb, fenntarthatóbb *projektek* megvalósításához.

A *területi szemlélet* érvényesítése nem igényel jelentős többleterőforrásokat, főleg ha már a tervezés kezdetén gondolunk rá. Az esetlegesen felmerülő többletköltségeket pedig bőségesen ellensúlyozzák az érvényesítés jótékony hatásai a fejlesztések hatékonyságára és eredményességére.

A következőkben a *területi kohézió* felsorolt négy tématerületét mutatjuk be részletesen.

III.2.1. KEDVEZŐ TERÜLETI HATÁSÚ FEJLESZTÉSEK

A területi kohézió értelmezésében meghatározó jelentősége van annak a törekvésnek, hogy a különböző ágazatok fejlesztései kedvező területi hatást váltsanak ki.

MI A TERÜLETI HATÁS?

A fejlesztések mindig hatással vannak környezetükre, illetve azokra a szereplőkre, intézményekre, vállalatokra vagy éppen azon állampolgárok életére, akikkel valamilyen formában kapcsolatban állnak.

Azok a kapcsolatok, amelyek révén e hatások érvényesülnek, lehetnek **ágazati-tematikus jellegűek** (pl.: egy új kórház építése hatással lehet az ország egészségének egészségügyi ellátási rendszerére), de lehetnek **területi karakterűek** is. A példánál maradva a kórház megépítése a környezetében élő polgárok számára, az adott térség gazdaságára és a település környezetére is hatással lehet.

Ennek megfelelően a beavatkozások hatásait némi egyszerűsítéssel két nagy csoportra oszthatjuk: **ágazati hatásokra és területi hatásokra**. Egy beavatkozás ágazati hatásai nemcsak a fejlesztés megvalósulásának környezetében, hanem az ágazati struktúrán belül az adott országban, sőt esetenként nagyobb földrajzi egységben is jelentkeznek.

A területi hatás jellemzően a megvalósulás szűkebb vagy tágabb földrajzi környezetében érvényesül és nemcsak az ágazat szereplőit érinti, hanem a társadalmi, környezeti, gazdasági szereplőket is. Más megközelítésben területi hatásnak tekinthetünk minden olyan hatást, ami területileg szelektíven érvényesül, vagyis egyes településeket, régiókat, térségtípusokat eltérően érint.

A gyakorlatban ezért nem érdemes minden beavatkozást területi hatást kiváltó beavatkozásként kezelni, a tervezés során csak a legjelentősebb területi hatással járó beavatkozásokra érdemes összpontosítani.

A projektek hatásainak felmérésekor az ún. **nettó területi hatásukat** kell megállapítani. A nettó hatás kizárólag az adott projektnek tulajdonítható hatás, melyhez nem járul hozzá semmilyen más folyamat. Például, ha egy új ipari foglalkoztató megjelenésével megszűnik a munkanélküliség egy településen, akkor ez lehet teljes mértékben az új ipari munkáltató hatása (nettó hatása), de lehet, hogy a projekt csak más folyamatokkal együtt volt képes kiváltani ezt (pl.: a beruházással egy időben egyes munkanélküliek egy másik településen találtak munkát). Az utóbbi esetben a projekt nettó hatása kisebb, mint a település foglalkoztatottsági helyzetének változása, és azt nem szabad a projekt hatásaként feltüntetni.

BEAVATKOZÁSI TÍPUSOK ÉS HATÁSAIK

Bár szűkebb földrajzi környezetében egy beavatkozás hatása több irányban (társadalom, gazdaság és környezet) érvényesül, e hatások jelentősége a beavatkozás természetétől függően változhat. Míg például az építési jellegű beruházásoknak jelentős környezeti hatása lehet, addig a humán erőforrás-fejlesztések (pl.: képzés) az emberekre hatnak, és legfeljebb csak az emberek változó viselkedésmintáin keresztül képesek hatást gyakorolni a környezetre.

Fontos megemlíteni, hogy nemcsak a fejlesztési jellegű beavatkozásoknak, hanem gyakran a szabályozási vagy éppen intézményfejlesztési (átalakítási) tevékenységeknek is lehet területi hatásuk. A közvetlenül területi jellegű intézményrendszer alakításán túl (pl.: régiók intézményeinek kijelölése, önkormányzati rendszer alakítása) a legkülönbözőbb ágazati szabályozások hatásai különböző területeket különböző mértékben érinthetnek. Például, ha az agrárpolitika hoz egy szabályozást, ami a burgonya értékesítését, exportálását, gépesített művelését megkönnyíti vagy nehezíti, az előnybe, illetve hátrányba hozhatja a burgonyatermesztő térségeinket (Kiskunság – Bács-Kiskun megye, Nyírség – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Somogyi-dombvidék), mindenekelőtt annak gazdálkodóit, de az ügy jelentőségétől függően hatást gyakorolhat az érintett térségekben élők jövedelmi viszonyainak megváltoztatása révén jóval szélesebb körben is.

Hatásai természetesen nemcsak a közszféra beavatkozásainak vannak, sőt a piacgazdaságban a legfőbb területfejlesztő a piaci szféra. A területi hatások figyelembevétele (nyomon követése és értékelése) minden esetben indokolt lehet, azonban a közpénzekből megvalósuló fejlesztések esetében a különböző alrendszereket érintő területi hatások előzetes becslése, utólagos kiértékelése, és ezen információk szisztematikus visszacsatolása a döntéshozatalba alapvető követelményé kell, hogy váljon.

JÓ HATÁS – ROSSZ HATÁS?

Az állam, vagy egyéb közszféra által támogatott, illetve finanszírozott fejlesztések célja jellemzően nem közvetlenül a projekt megvalósulása, hanem az, hogy valamilyen hatást elérjenek. (Jó példája ennek a gazdaságélénkítő munkahelyteremtő beruházási támogatás. Ekkor az állam nem a beruházás közvetlen eredményéért, az adott cég jövedelmezőségének javulásáért vállal költségeket, hanem az elvárt vagy csak feltételezett hatásért. A bővülő cégtől elvárt hatás, hogy a jövőben több embert foglalkoztasson, esetleg beszállítói lehetőséget teremtsen a tágabb környezet kisebb vállalkozóinak, ami ismét jövedelmet, munkahelyet teremthet az adott területen.) Az állami támogatások megítélésekor azonban nem elegendő az eredeti cél felé mutató hatások figyelembevétele, hanem a többi területi hatás számbavétele is indokolt. Jó példája lehet ennek egy belvároshoz közeli ingatlanon vegyipari üzem létesítése, ami ugyan a fejlesztés után további 50 főt foglalkoztat, azonban a történelmi településképet (vagy csak annak imázsát) és a levegő minőségét olyan mértékben rontja, hogy ez visszaveti a város turizmusát, ami közvetetten 1000 embernek ad megélhetést.

A területi hatások várható pozitív vagy éppen negatív jellegének megítéléséhez viszonyítási pontokat kell keresni. Jó viszonyítási pontként szolgálhat annak vizsgálata, hogy a hatás hozzásegít-e az érintett térség fejlesztési tervdokumentumaiban meghatározott céljainak eléréséhez (mely célok ideális esetben a közjót szolgálják). Például, ha a kistérségi és a regionális koncepcióban high-tech iparágak telepítése jelenik meg fejlesztési célként, és a megyei rendezési terv lehetőséget ad intézményi területhasználatra, akkor a munkahelyteremtő KKV támogatás keretében nem célszerű gumiabroncs-feldolgozó üzemet támogatni, illetve az önkormányzatnak sem érdemes engedélyeznie e tevékenységet. (A fejlesztések helyi-térségi célokkal való összehangolására a területi szinergiával foglalkozó fejezetben térünk ki részleteiben).

A területi hatás nemcsak a projektek, hanem a programok és a szakpolitikák szintjén is mérhető (ld. a területiség a stratégiaalkotásban c. fejezetben).

KÖZVETLEN – KÖZVETETT HATÁS?

Egy projektnek lehetnek közvetlen és közvetett területi hatásai. Közvetlen területi hatást jelent például egy új ipari épület felépítése esetén az építmények településképi hatása, területfoglalása, vagy az új termelő objektum beszállítói forgalma által keltett települési forgalomműködés.

A projektek esetében felmerülő közvetett területi hatások nem a projekt beavatkozásainak következményei. A közvetett területi hatások a projekt által befolyásolt, de nem a projekthez tartozó hatótényezőkön keresztül jelentkeznek. Egy új ipari épület felépítésével járó projekt a közvetett hatásra is példát szolgáltat: a projekt által létrejövő termelőüzem a térségben addig jellemzőnél magasabb és biztosabb jövedelmet biztosít a helyi alacsony képzettségű betanított munkaerőnek. Ez azt eredményezheti, hogy a térség mezőgazdasági termelői már nem, vagy csak magasabb áron találnak idénymunkásokat. Ez csökkenti a térség mezőgazdasági vállalkozásainak jövedelmezőségét. A példában így egy közvetlen pozitív területi hatás egy közvetett negatív területi hatással jár együtt.

A területi hatások felmérésekor nemcsak a közvetlen, hanem minden biztosan előrelátható közvetett területi hatást is számba kell venni.

HOGYAN VIZSGÁLHATÓK A TÁMOGATÁSOK TERÜLETI HATÁSAI?

A területi hatások beazonosítása, ideális esetben számszerűsíthető mérése alapvető jelentőségű a támogatások tervezésének, döntéshozatali folyamatainak különböző fázisaiban. A projekt szintű hatások azonosításához az alábbi kérdések megválaszolása indokolt:

- a. projekttervezés, projektfejlesztés esetén a megválaszolandó kérdés:
Milyen legyen a projekt, hogyan fokozható a tervezett projekt hasznossága az érintett térség társadalmi-gazdasági-épített környezete számára?

- b. a támogatáshoz kapcsolódó döntéshozatal során (*pályázat* esetén *projekt*-kiválasztási döntés) a megválaszolandó kérdés:
Melyik *projektet* támogassuk – részesítsük előnyben annak érdekében, hogy tágabb környezete számára a lehető legtöbb hasznot hozza?
- c. az eredmények értékelése során a megválaszolandó kérdés:
Mit eredményezett a *térségnek* az adott *projekt*? Mit kellene másképp tenni a jövőben?

A HATÁSOK JELENTŐSÉGE

A hatások jelentősége kapcsán három szempontot kell megvizsgálni:

- A fejlesztés földrajzi hatóköre

Mekkora területet érint a hatás? Például egy általános iskolai fejlesztéssel egy egész település, vagy Budapest esetében egy városrész is érintett lehet. Egy középiskolai beruháásnak azonban sokkal tágabb *területi hatásai* lehetnek: a pályázó településre, a környező településekre, sőt, akár a kistérségre is kiterjedhet, Budapest esetén pedig egy vagy több kerületre. Ezt térképi megjelenítéssel lehet szemléltetni.

- A hatás iránya és erőssége (intenzitása)

Minden esetben értékelni kell, hogy az egyes hatások pozitív vagy negatív jelenségek-e. A fentiek során már ismertettük, hogy egy-egy *projekt* több tényezőre is hatással lehet, egy *projektnek* lehetnek negatív és pozitív, illetve közvetlen és közvetett *területi hatásai* (pl.: egy autóalkatrész-gyár új munkahelyeket teremt, de más, kisebb vállalkozások munkaerejét elvonja).

A hatások intenzitása a legtöbb esetben elég nehezen támasztható alá számszerűsíthető adatokkal, azonban minden esetben eldönthető az adott *projekt* szintjén, hogy melyik hatás intenzitása nagyobb, például egy *zöldmezős* beruháás következtében létrehozott 25 új munkahely pozitív hatása, vagy a beépítettség növekedésének negatív hatása egy védett terület szomszédságában.

- A hatás fenntarthatósága

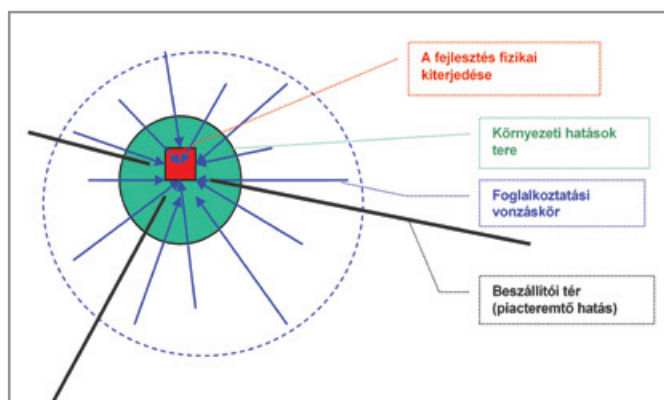
Különösen fontos szempont, hogy egy hatás mennyire lesz tartós vagy átmeneti jellegű, illetve térben és időben kiterjed-e.

- Mennyiségi és minőségi hatások

A *területi hatások* minőségi és számszerűsíthető mutatókkal leírható mennyiségi változásokat is jelenthetnek (pl.: a szennyvízcsatorna hálózat bővítésének számszerűsíthető mennyiségi hatása az elvezetett települési folyékony hulladék növekedése, a környezetterhelő anyagok kibocsátásának csökkentése, kevésbé számszerűsíthető minőségi hatása a komfortérzet növekedése, az életkörülmények javulása).

A HATÁSOK AZONOSÍTÁSA

A fejlesztések hathatnak a helyi, *térségi* társadalomra (pl.: helyi közbiztonság javulása, a település egyes lakónegyedeiből való elvándorlás csökkenése, odavándorlás növekedése), a *gazdaságra* (pl.: munkahelyteremtés a helyi lakosság számára), a *környezetre* (pl.: a felszín alatti vizek terhelésének növekedése adott *térségben* a bővülő ipari termelés következtében).

Fejlesztési projektek főbb (lehetséges) területi hatásainak földrajzi terei (Salamín, G. 2009)

Az alábbi szempontok segítségével egyszerűen meghatározhatók, hogy a kérdéses fejlesztés milyen előnyökkel jár, milyen pozitív hozadékokat hordoz a környezete, a *térség* számára.

1. Helyi, *térségi* hatás a foglalkoztatásra

A *projektek* foglalkoztatási hatásai tulajdonképpen minden pályázati rendszerben megjelennek. A *területi kohézió* szempontjai között – ellentétben az általános foglalkoztatási vizsgálatokkal – azonban elsősorban a helyi, *térségi* foglalkoztatásra gyakorolt hatások vizsgálata szerepel. E vizsgálat kiterjed a beruházás eredményeként közvetlenül és közvetve megjelenő, újonnan teremtett és *projekt* eredményeként megtartott helyi és *térségi* munkahelyekre.

Ennek keretében a vizsgálatok fő dimenziói a következők lehetnek:

- a foglalkoztatás és a menedzsment helyi, *térségi* jellege: pl.: egy nagyobb cég esetén a középvezetők nem a külföldi székhelyű anyavállalattól érkeznek, hanem helyi szakemberek, és az alkalmazottak is csak a bennfoglaló kistérségből kerülnek ki
- a helyi, *térségi* foglalkoztatás volumene: pl.: hány munkahely létrehozására, illetve megőrzésére kerül sor a *projekt* részeként / eredményeként
vagy
csak egy, vagy több településre, kistérségre is kiterjed-e a foglalkoztatási hatás (ez különösen nagyobb beruházások, fejlesztések esetén releváns)

- a foglalkoztatás orvosolja-e a *térségi* munkaerőpiaci problémákat? pl.: magas munkanélküliséggel sújtott *térség*ben a fejlesztés a munkanélküliek képzettségéhez igazodó munkaerőt igényel-e

Royal Press Hungary Kft. (Nagybörzsöny) – „Új nyomdaipari és csomagolótechnikai telephely létesítése”

A Royal Press Kft. által alkalmazottak 90 %-a korábban munkanélküli volt. A munkaerő-felvétel a Munkaügyi Kirendeltségen keresztül történt. A cég foglalkoztatáspolitikája olyan szempontból különlegesnek számít, hogy rendkívül magas arányban alkalmaz megváltozott munkaképességűeket. Különösen igaz ez a nagybörzsönyi telephelyen. Az itt dolgozók 20-30 %-a megváltozott munkaképességű, továbbá a többség hátrányos munkaerőpiaci pozíciókkal bír (95 %-a legfeljebb 8 osztályt végzett, 75 %-uk nő, 70 %-uk pedig 50 év feletti). E munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűnek számító emberek alkalmazását részben a cégnél végzendő munka jellegével, részben pedig az ilyen adottságú munkaerő felvétele után igényelhető támogatásokkal indokolta a cég ügyvezetője. Az alkalmazottak között több olyan is akadt, akik korábban az elhelyezkedésbe vetett hit elvesztése miatt már nem regisztráltatták magukat a helyi munkaügyi kirendeltségen sem. Így tehát a beruházás a *térség* munkaerőpiacáról kiszorultak reintegrációjához hatékonyan járult hozzá.

2. Hatás a helyi, *térségi* gazdaságra

A gazdasági hatásokat két főbb területen érdemes vizsgálni:

- a fejlesztés hatása a gazdasági aktivitásra pl.: a támogatott szervezet hatása a gazdasági aktivitásra települési, *térségi* gazdasági súlya alapján; a fejlesztés megvalósulása esetén a beszerzési, alvállalkozói kapcsolatok alakulása; a beszállítók, alvállalkozók területi elhelyezkedése (telephely) alapján

Bergholz közös együttműködési alap kiépítése

Az ausztriai Vorarlbergben a lavinák és sárcsuszamlások károkozásának csökkentésében jelentős szerepet játszanak a magas hegyvidék lassan növekvő, de erős fát adó, jellegzetesen vad szépségű túlelvélű erdei. Az erdőművelés költségei azonban a meredek lejtők miatt magasak ebben a régióban, míg a kitermelt faanyag értéke a piacon alacsony. Ennek hatására a *térségen* kívülről származó olcsó faanyag iránti kereslet nő, a helyi erdőgazdálkodók bevételei pedig csökkennek. Mindez egyrészt nagy tömegű fűrészáru-szállítást tesz szükségessé, másrészt a területhasználattal vagy az erdők fafajösszetételének tájidegen átalakulásához vezethet, ennek hatására nő a természeti károk bekövetkezésének kockázata, ugyanakkor a táj elveszítheti jellegzetes természetes szépségét.

Ha ezt a helyzetet erdészeti-környezeti, tehát szűken ágazati szinten, szigorú természetvédelmi-erdőgazdálkodási szabályozásokkal kezelték volna, az a gazdasági problémákat nem enyhítette volna, a *térség* gazdaságára hosszú távon semleges, de inkább negatív hatással lett volna.

A fakitermeléstől a késztermékig (www.bergholz.at)

A kihívásokra egy jelentős *területi hatásokkal* járó, nagyszabású regionális együttműködés kívánt választ adni, melyben a partnerek a következők voltak: kilenc helyi faárugyártó cég, az érintett völgyben található mind a nyolc település és négy mezőgazdasági, illetve erdészeti közösség. A *projekt* fő célja az erdők eredeti állapotának és védelmi funkciójának megtartása volt. E természetvédelmi célkitűzés elérésére viszont született egy olyan ágazatközi megoldás, amelynek köszönhetően jelentősen nőtt a helyi faanyag hasznosíthatósága. Az itt honos faanyagból kiváló minőségű, márkajellel ellátott, helyben előállított végtermékeket készítenek. Egy, a partnerség által finanszírozott marketing szervezet foglalkozik az ellenőrzött minőségű termékek közös értékesítésével. A *projekt* gazdaságélénkítő és az egész *térségre* kiható pozitív környezeti hatása tehát vitathatatlan. Létrejött egy értékteremtő együttműködés, amelynek tagjai az erdészeti vállalatok, a fűrészüzemek, az ácsüzemek, az asztalos üzemek és nem utolsósorban az építészeti vállalkozások. A *projekt* nemcsak a természet védelme, a vállalkozások fenntartható gazdasági növekedése szempontjából fontos, hanem szociális dimenziót is ölt az egész völgy esetében. A KKV-knak sikerült biztosítaniuk a jelenlétüket, és több mint 50 szakismeretet igénylő munkahelyet sikerült megőrizni, illetve újonnan létrehozni. A helyi faanyag iránt megélénkült *térségen* belüli és kívüli keresletet természetesen a véderdők szigorúan szabályozott fenntartható művelése elégíti ki.

- a fejlesztés egyéb hatása a gazdasági környezetre pl.: a környező vállalkozásokra, befektetésekre, keresletre gyakorolt ösztönző hatások, vagy a *térség* gazdasági szerkezetére gyakorolt hatások (stabilizálja vagy megújítja azáltal, hogy színesíti a palettát vagy kiemel egy ágazatot)

SKS Szerszámkészítő Kft. (Ajka) – „Gépbeszerzés a fröccsöntési tevékenység kapacitásbővítésére”

A több lábbon állást segítő műanyagipari tevékenység meghonosítása jól szolgálta a város gazdasági diverzifikálódását, és a foglalkoztatás növelését. A megszűnt alumíniumkohászat és barnaszénbányászat és a többi hagyományosan Ajkán jelen lévő nehézipari ágazat (üvegipar, timföldgyártás) recessziója miatt fontos volt a szakképzett, tapasztalt munkaerő megtartása, az ipari munkaerő-felesleg foglalkoztatási gondjainak enyhítése. A cég német társtulajdonosa a kistérségben saját üzemet létesített a várostól 10 km-re, Noszlopon, ahol szintén jelentős az ipari foglalkoztatás, a fröccsöntési tevékenység. Magyarországon 25-30 főnek biztosít a cég beszállítói munkát.

3. Hatás az elérhetőségre és az infrastrukturális ellátottságra

A közlekedési infrastruktúra-fejlesztések esetén meg kell vizsgálni a központi település, az intézmények vagy a szolgáltatások *elérhetőségének* változását: ki kell mutatni, hogy a beruházás nyomán hol (mely településeken, településrészekén) és milyen mértékben csökken egyes helyszínek elérési ideje.

A Pannonmill Rt. (Csorna) - „Elavult malom technológiai modernizálása”

A beruházás során a cég felújította és kiszélesítette az új malomhoz vezető utat, s közműekkel látta el a területet. A közművesítés során a kapacitások kiszámításakor figyelembe vette a jövőben a malom szomszédágába települő vállalkozások igényeit is. A Pannonmill ilyen jellegű kötelezettségvállalása nagy segítséget jelentett a városi önkormányzatnak, mivel az út és közműberuházások állami *pályázataira* az önkormányzat nem lett volna képes a szükséges önrészt biztosítani.

Az új malomüzem (www.pannonmill.hu)

Az *elérhetőséget* javíthatják a távoli ügyintézés, szolgáltatásokat biztosító, távmunkát lehetővé tevő infokommunikációs fejlesztések is, melyek esetében az utazás nélkül elérhető szolgáltatások hatókörének nagyságát érdemes megvizsgálni (pl.: az igénybevevők száma és lakóhelyük távolsága a szolgáltatás helyszínétől).

Sok más infrastrukturális vagy egyéb fejlesztés (pl.: ügyfélfogadás újjászervezése) esetében is azonosítható azon állampolgárok, szervezetek köre (valamint lakó- és telephelyeik), amelyek várhatóan a fejlesztések haszonélvezői lesznek. Minden intézményekkel vagy szolgáltatásokkal kapcsolatos fejlesztés vizsgálható, amely közfunkcióhoz kapcsolódik vagy a helyi lakosság jelentős részét érinti (pl.: oktatási és kulturális intézmények építése vagy nyitva tartási idejük meghosszabbítása). A projekttervezés során célszerű térképen

is jelezni ezek területi megjelenését, ez segíti a hatások mennyiségi kimutatását (pl.: az érintett területnek hány fő a lakossága, ott hány intézmény található).

4. Hatás az életminőségre és a projekt eredményeként a térségben, településen megjelenő új szolgáltatásokra

Az *életminőségre* gyakorolt hatás a legtöbb esetben abban testesül meg, hogy az adott fejlesztés kapcsán a helyi lakosság jobbnak vagy rosszabbnak értékeli lakóhelye minőségét. Ilyen lehet például egy településképet javító fejlesztés, aminek eredményeként a megszüpült településrészen a jobb, szebb, funkcionálisabb terek segítségével az adott helyszín közösségi funkciói megerősödnek. Az *életminőség* javulása sok esetben együtt jár az ellátottság javulásával is, mert vagy új szolgáltatások jelennek meg, vagy már meglévő szolgáltatások fejlesztésével lesz nagyobb egy szolgáltatás hatóköre, javul a színvonala.

Színházi vendéglőadások a dunakeszi művelődési házban

A budapesti agglomerációban található Dunakeszin megvalósított településfejlesztési *projektek* együttes közvetlen hatása volt az elmúlt években a város lakosságának intenzív növekedése. A népesség növekedésével magasabb – korábban nem elérhető – színvonalú szolgáltatásokra is kereslet keletkezett, ennek az igénynek a kiszolgálása érdekében a helyi művelődési központban színházi előadásorozatot rendeztek budapesti színházak vendégszereplésével. Az előadások – mint Budapesten kívül is szükséges szolgáltatások – fontosságát jelezte az is, hogy több, Dunakeszihez közel eső agglomerációs település *programkínálatában* szintén megjelent az előadásorozat.

Napjainkban az *életminőség* egyik felértékelődő eleme az emberi egészség és a pszichikai és fiziológiai szempontból egyaránt egészséges környezet. A helyi környezet állapotának javulása ezért az egyik legfontosabb tényezője az *életminőséget* érintő *területi hatásoknak*.

Az *életminőségre* vonatkozó hatások a legkönnyebben azonosíthatók, azonban a legnehezebben mérhetők. Az alábbi kérdések alapján lehet azonosítani, illetve mérni a fejlesztések hatását az *életminőségre* és az ellátottságra:

- Hogyan járul hozzá az *életminőség* javításához?
- Kiknek az *életminőségét* javítja?
- Milyen területet érint? (térképi megjelenítés)
- Milyen módon javítja az ellátottságot? (mennyiségi [ellátottak száma], minőségi [szolgáltatás színvonala] változások)
- Kiknek az ellátását biztosítja?
- Ha történt előzetes elégedettségvizsgálat az *életminőségi* viszonyokkal kapcsolatban, akkor a *projekt* hatásai megfelelnek-e az *életminőséggel* kapcsolatos elvárásoknak?

Uralgo Kft. (Nyírbátor) – „Szerves mezőgazdasági hulladék újrahasznosító üzem létesítése”

Az adott komposztáló a hulladékkezelésből adódó szaghatás jelentős csökkentése miatt számottevően javította a településen lakók életminőségét. Együttal a cégvertikum 7-8 cége a mezőgazdasági hulladék kezelését szintén megoldotta, hatása ezért a környezetvédelmi területen is jelentős.

Nyírbátor biogáz üzem (herbator.hu)

Pannonmill Malomipari Rt. (Csorna) – „Elavult malom technológiai modernizálása”

A Pannonmill Rt. régi malma belterületen helyezkedett el, így jelentős volt a súlyterhelés a város útjain. Emellett a kiporzás, a rezgés és a zajterhelés is jelentős gondot okozott. A szocializmus idején a 60 tonna kapacitású malmot 100 tonnásra bővítették, de a malom ennek megfelelő szigetelésére nem került sor. Az új malom a lakott területtől 500 méterre, a csornai vasútállomás mellett, az ipari park szomszédságában épült fel, minden környezetvédelmi előírás figyelembevételével. A korábbi telephelyen megszűnt a tevékenység, így a csökkenő por és zajszennyezés miatt a beruházás kedvező hatással volt a város forgalmára és városképére is. Mindez úgy történt, hogy a támogatás és a projekt célja elsődlegesen nem ez volt.

Kalória Sütőipari és Kereskedelmi Kft.(Kunszentmiklós) – „Gépeszerzés a sütőipari tevékenység korszerűsítése érdekében”

A beruházás következtében 10-30 %-kal csökkent a közvetlen (munkahelyi) és a közvetett környezetre (települési) gyakorolt terhelés, annak ellenére, hogy a támogatás és a projekt célja nem elsődlegesen ez volt. A korszerű gyártósorok szabályozott és irányított vezérlésnek köszönhetően a szilárd hulladék és égéstermékek kibocsátása csökkent. A gyártási hulladékokat egy engedéllyel rendelkező hulladékkezelő vállalkozás gyűjti be. Az üzemben alkalmazott technológia megfelel a legszigorúbb európai uniós és hazai levegőtisztasági és zajvédelmi előírásoknak is.

5. Egyéb hatások (a helyszíni természeti, települési környezetét vagy az ott élő embereket, működő szervezeteket érintő pozitív változás)

Minden egyéb olyan pozitív hozadék, amely egy projekt eredményeként a helyszíni környezetében élő emberek, illetve működő szervezetek, vagy éppen a természeti, települési környezet számára pozitív változást eredményez. Ide sorolható, ha egy fejlesztés végrehajtója támogatja a helyi társadalmi életet, vagy ha új pozitív imázs elemeket hoz a településnek.

CURVER Magyarország Kft. (Ebes) – „Termelési kapacitásbővítés új gyártócsarnok és készáruraktár létesítésével”

A fejlesztést végrehajtó beruházó nemcsak egyszerűen jelen van a településen, hanem az ezredforduló környékén támogatta a település sportéletét a futballcsapat szponzorálásával, mely tevékenység folytatása a fejlesztéssel újabb lendületet vehet.

ELŐZETES ÉS UTÓLAGOS TERÜLETI HATÁSVIZSGÁLATOK

Sok esetben a felsoroltak közül egy-két szempont vizsgálható egy adott fejlesztésre vonatkozóan. Például a kifejezetten munkahelyteremtési célú támogatások *projektjei* esetében kézenfekvők a helyi, *térségi* foglalkoztatási hatások (persze ez nem törvénytörő, mert például a munkahelyteremtés a munkaerő mobilitására is épülhet).

Szintén gyakran előfordul, hogy egy fejlesztés úgy eredményez egy vagy több *területi hatást*, hogy elsődlegesen nem ez a célja. Például egy vállalkozási telephelyfejlesztés, ha zöldterületi rendezés is tartozik hozzá, akkor hozzájárulhat az *életminőség* javításához, de beszerzései, alvállalkozói révén valószínűleg hatása lesz a *térség* gazdaságára is (pl.: a megnövekedett termelési / feldolgozó volumen miatt nő a beszállítók száma).

A nagyobb volumenű fejlesztések, *projektek* esetében indokolt lehet földrajzi elemző és tervező *területfejlesztési* szakember bevonása a *területi hatások* azonosításába. E nagyobb *projektek* esetében célszerű a projektdokumentációban (pl.: a *megvalósíthatósági tanulmányban*) önálló fejezetként szerepeltetni a fejlesztés várható helyi-térségi hatásait.

III.2.2. KEDVEZŐ TERÜLETI SZINERGIÁT MUTATÓ FEJLESZTÉSEK

MI A TERÜLETI SZINERGIA?

A görög eredetű *szinergia* kifejezést eredetileg az orvoslásban használták, és azt a jelenséget jelölte, hogy a különböző gyógymódok hatásosabbá válhatnak egyidejű alkalmazásuk esetén. Ez az orvosi fogalom jól illusztrálja a *területi kohézió* egyik legfontosabb tématerületének, a területi *szinergiának* a jelentését. A területi *szinergia* egy adott *térségben*, településen, *régióban* élő különböző *szereplők* és azok fejlesztéseinek, *együttműködési tevékenységeinek* egymásra gyakorolt hatását fejezi ki. *Térségi szereplőknek* tekintjük:

- a *közszféra* (önkormányzatok, országos szervek területi hivatalai, intézményei, fejlesztési ügynökségek, kistérségi társulások) döntéshozóit, szakembereit;
- a civil szervezeteket;
- a vállalkozásokat, egyéb *gazdasági szereplőket*;
- tágabb értelemben minden olyan szervezetet, akik a *térségben* fejlesztéseket valósítanak meg;
- a lakosságot.

A felsorolt *térségi szereplők* befolyásolják egymás tevékenységét, együttesen hatnak a *térség* változásaira – akár pozitívan, akár negatívan –, azaz hozzájárulnak a területi *szinergia* megteremtéséhez.

A területi *szinergia* alatt értjük, ha:

- A *térség több szereplője ugyanabban a fejlesztésben* vesz részt, együttműködnek ugyanazon cél elérése érdekében, így mindannyian hozzájárulnak az adott fejlesztés megvalósulásához. A *térség* szereplői tevékenykedhetnek a *térség* saját legitim, a *terület-fejlesztési* tervdokumentumaiban rögzített céljai, vagy más célok érdekében.
- Egy *térségben különböző fejlesztéseket valósítanak meg párhuzamosan*, különböző célok eléréséért, e tevékenységek azonban hatnak egymásra, ideális esetben erősítik egymást.

A területi *szinergia* keretében vizsgálható egy fejlesztés területi beágyazottsága, továbbá indokoltsága, integráltsága és fenntarthatósága megvalósításának *térségében*.

POZITÍV VAGY NEGATÍV SZINERGIA?

Annak érdekében, hogy csak a **pozitív szinergiák** valósuljanak meg, és elkerülhetőek legyenek az indokolatlan, egymást átfedő párhuzamos beruházások, fontos a fejlesztések tervszerű „behelyezése” a helyi gazdasági, társadalmi és természeti környezetbe. Szükséges továbbá az adott beruházás illeszkedése más projektgazdák, a *térség*, vagy adott szakágazat érintett *térségre* vonatkozó fejlesztéseivel, és a fejlesztések főbb irányait meghatározó céljaihoz.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a **negatív területi szinergia** esetét sem, hiszen ha adott fejlesztés során a projektgazda nem veszi figyelembe a *térség* többi szereplőinek tevékenységét, vagy nem illeszkedik a *térség* fejlesztési dokumentumaiban meghatározott fejlesztési célokhoz, a beruházás megvalósulásával akár még hátráltathatja is a *térség*, település fejlődését.

Az egyedi, nagyobb volumenű és költségvetésű, illetve *térségi* hatású beruházások esetében a területi *szinergia* vizsgálata kiemelten fontos annak érdekében, hogy ne legyen párhuzamos szolgáltatás vagy tevékenység (pl.: egy egészségügyi szakellátó központ esetében). Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a kisebb volumenű *pályázatok* esetében figyelmen kívül hagyható a területi *szinergia* vizsgálata, sőt, vannak a kisebb *projektek* között is olyan egyedi esetek, amikor mindenképpen szükséges a *területi kohézió* e vonatkozásának figyelembevétele (pl.: KKV technológiafejlesztések támogatása ne menjen szembe egy *térség* munkahelyteremtési kezdeményezéseivel).

A TERÜLETI SZINERGIA VIZSGÁLATI SZEMPONTJAI

A könnyebb megértés érdekében a területi szinergiát az alábbi vizsgálati szempontokon keresztül mutatjuk be:

1. A fejlesztés illeszkedése a releváns fejlesztési stratégiákhoz, tervdokumentumokban rögzített fejlesztési célokhoz

Egy *térség* vagy egy település fejlesztéseinek összefogásáért, összehangolásáért elsődlegesen a kistérségi, megyei, illetve regionális fejlesztési tanácsok, vagy a települési önkormányzatok felelősek. E testületek által elfogadott tervdokumentumokban rögzítik a

térségek és települések fejlesztési elképzeléseit. Kedvező esetben e tervdokumentumok készítésébe bevonják a *térségi* és települési szereplőket is, és a tervdokumentumokat ők is ismerik. Éppen ezért a hosszabb távú *szinergikus* hatások ösztönzése érdekében alapvető fontosságú, hogy az érintett *térség* elfogadott fejlesztési dokumentumaihoz illeszkedő *projektek* kapjanak támogatást.

A **települések esetében** elsősorban a **településfejlesztési koncepció és a gazdasági program, kistérségek, megyék és régiók** esetében a határozattal elfogadott **területfejlesztési koncepció, stratégiai és operatív program**, vidékfejlesztési és egyéb, ágazati jellegű tervdokumentumok az irányadók. A hazai forrásokból finanszírozott *programok* mellett fontosak az ÚMFT jelentős költségvetéssel rendelkező regionális és ágazati operatív *programjai* is.

Az igazodás vizsgálatát leggyakrabban az alábbi dokumentumok valamelyikéhez célszerű megtenni:

- a *projekt* témáját érintő **szakágazati fejlesztési stratégiák**, koncepciók (pl.: hulladéklerakó rekultivációja esetében az Országos Hulladékgazdálkodási *Program*);
- az érintett kistérségi társulások, megyék, *régiók* elfogadott **térségfejlesztési tervdokumentumaiban** rögzített átfogó *stratégiai* célok és *prioritások* (regionális, megyei és kistérségi *területfejlesztési* koncepciók, operatív és *stratégiai programok*);

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

A „Fejér megyei kistérségek összehangolt stratégiai *programjában*” megfogalmazott egyik fő stratégiai célkitűzés szerint a tudásigényes, innováció vezérelt gazdaság irányába kell elmozdulni. A stratégiát megalapozó *helyzetelemzés* szerint ugyanis ennek hiánya érzékelhető a megye iparában, ami hosszú távon a versenyképességét veszélyezteti. Egy másik fontos stratégiai cél a meglévő erőteljes *területi* differenciáltság csökkentése, a megye déli *térségeinek* felzárkóztatása érdekében.

Ehhez képest támogatást nyert a megyében egy termelésbővítő beruházás, melyet egy megyei léptékben jelentős ipari tevékenységet folytató vállalkozás valósít meg. Ugyanakkor a fejlesztéssel nem változik meg az innovációs tevékenységet nem végző vállalkozás eredeti, összeszerelésre épülő főprofilja. A beruházás elhelyezkedése a *területi* felzárkóztatást sem szolgálja, mivel nem a preferált déli kistérségekben, hanem a megye húzótérségeiben valósul meg.

- a **településfejlesztési koncepció** vagy a város **integrált városfejlesztési stratégiája** (pl.: ha egy önkormányzat egy belterületi útfejlesztést, vagy közösségi közlekedésfejlesztést kíván a területén megvalósítani, szükséges bemutatni a település közlekedésfejlesztési stratégiájával, vagy – amennyiben a település készített integrált városfejlesztési stratégiát – az IVS-sel való összhangot);
- az érintett országos jelentőségű **kiemelt térség koncepciója, programja** (pl.: Balaton térség).

2. A fejlesztés illeszkedése a közelmúltban megvalósított, vagy jelenleg megvalósítás, illetve előkészítés alatt álló projektekhez a térségben

Ezt a szempontot kiemelten olyan *projekteknél* fontos vizsgálni, melyek ugyanabban vagy a szomszédos *régióban*, *kistérségben*, településen valósulnak meg, és tárgyukat tekintve összefüggésbe hozhatóak a tervezett *projekttel*. Egy konkrét *projekt* eredményességét és hatásait jelentős mértékben befolyásolhatják az adott *térség fejlesztési szereplőinek* (közületek, vállalkozások, civil szervezetek) kapcsolódó tevékenységei, vagy a velük való együttműködés a *projekt* tervezése, megvalósítása során. Egy adott *térségben* a fejlesztések egymással az alábbi formák szerint lehetnek kölcsönhatásban:

- **Egymást feltételezik, egymást kiegészítik.** Például nem lehet, illetve nem érdemes belterületi útfelújítást végezni egy településen, amíg egy másik *projekt* keretében a közművek korszerűsítését nem hajtották végre.

Ahhoz, hogy egy új technológiát alkalmazó gépipari nagyüzem valóban javítsa a *térség* foglalkoztatását és ne kényszerüljön vendégmunkások alkalmazására, a helyi munkanélküliek megfelelő átképzésére lehet szükség. Ahhoz, hogy ugyanez a vállalat erősítse a *régió* gazdaságát, szükség lehet a *régió* beszállítói feladatokat ellátó kisebb alkatrészgyártó vállalkozásainak technológiai fejlesztésére. Annak érdekében, hogy egy új piaci alapú szolgáltatás (mozi) vagy közszolgáltatás (rendelőintézet) valóban képes legyen szolgálni az ott élőket, megfelelő közlekedést kell kialakítani (tömegközlekedés, kerékpárút) úgy, hogy közben a környéken lakók *életminőségét* ne rontsa le a növekvő személygépjármű forgalom. Egy történelmi épületcsoport turisztikai vonzerővé fejlesztését hatékonyan támogatja a környező közterület rendezése, zöldfelület kialakítása, kapcsolódó marketing tevékenységek, szálláshelyek létesítése, fejlesztése.

- Hasonló témájú *projekteket* esetén a *projekteket* elsődleges, közvetlen és célzott hatásai **egymást erősítik** illetve egymás hatásait gyengítik. Például egy *térség* két turisztikai vonzerőfejlesztési *projektje* együtt már el tudja érni azt a kritikus mértéket, mely fokozottabb látogatószámot eredményez a *térség* egészében, míg ha csak egyetlen látogatható vonzerő lenne a *térségben*, akkor nem utaznának oda. Kézenfekvő turisztikai ellenpélda, ha egy településen két ugyanarra a vendégkörre szerveződő szálláshelyet támogatnak. Ez olyan versenyt teremt a két szolgáltató között, mely a *közpénzek* felhasználásának hatékonyságát jelentősen csökkenti.

Szeged városában 2004 és 2008 között, az I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának keretében

8 db olyan projekt valósult meg (összesen kb. 300 millió Ft támogatással), melyek mindegyike a felsőoktatási intézmények és a helyi szereplők együttműködésének erősítését tűzte ki céljául. A projektek együttes eredményeként sikerült a foglalkoztatás strukturális problémáira részben megoldást találni, ami a munkanélküliek számának változásában is érzékelhető volt (bár a munkanélküli adatok változása és a projektek eredménye közötti összefüggés még részletesebb vizsgálatokkal való alátámasztásra vár). Ehhez valószínűleg nagymértékben hozzájárult, hogy a szegedi projektek – egymást kiegészítve – meglehetősen széles vertikumot öleltek fel: foglalkoztak többek között joghallgatókkal, valamint egészségügyi képzésekben részt vevő hallgatókkal, továbbá a helyi szereplőkkel együttműködésben nagyobb hangsúlyt fektettek a gyakorlatorientált és élmény alapú oktatás megteremtésére.

- *A projektek egymás másodlagos, járulékos vagy közvetett pozitív társadalmi, környezeti hatásait felerősíthetik.* Például egy technológiai korszerűsítési projekt keretében elvégzik a gyárkémény környezetvédelmi célú korszerűsítését is, miközben ugyanazon település közlekedésszervezési projektjének köszönhetően teret nyer a kerékpáros és közösségi közlekedés, és mérséklődik a személygépjármű forgalom. Így a két, alapvetően nem környezetvédelmi célú projekt együttesen jelentősebben javítja a település levegőjét, mintha csak egyikük (bármelyikük) valósult volna meg.

A szempont megvalósulásának mérésére alkalmas lehet a projekthez kapcsolódó, jelenleg megvalósítás alatt álló, vagy a jövőben megvalósítani kívánt egyéb fejlesztések száma, jellege a térségben.

3. A fejlesztés helyi társadalmi, szakmai és jogi legitimitása

A pozitív *szinergia* ösztönzése érdekében fontos a *térségi szereplők* közötti minél hatékonyabb kommunikáció, az, hogy a **fejlesztési elképzeléseket** a fejlesztés hatásai által érintett lakossággal, szakmai szervezetekkel ismertessék, **egyeztessék, elfogadtassák.**

A fejlesztés helyi közvélemény általi elfogadottsága, legitimitása a projekt megvalósítása szempontjából kiemelt fontosságú, mert a **helyi támogatottság hiánya**, vagy a fejlesztéssel kapcsolatos lakossági ellenérzések komoly problémákat jelenthetnek a kivitelezéskor és működtetéskor. Számos közismert példát lehet ennek kapcsán említeni, hiszen e tiltakozások kedvelt témái a médiának is. Példa erre az M0-ás elkerülő út pesti szakasza, amely esetén az építés ellen környezetvédelmi szervezetek tiltakoztak, megépítése után pedig az váltotta ki a lakosság és közvélemény ellenérzését, hogy a felüljáró járda nélkül épült meg. Hasonló a tubesi radartelepítés és a szerencsi szalmatüzelésű erőmű elleni lakossági, szakmai tiltakozás is. A tiltakozás szélsőséges esetben hosszadalmas jogi procedúrához vezethet, így az elfogadottság hiánya a megvalósíthatóság legjelentősebb akadálya lehet.

A **szakmai legitimitás hiánya** általában kevésbé látható formában testesül meg, azonban fontos megjegyezni, hogy egyes tekintélyes és ismert szakmai szervezetek tiltakozása idővel a közvéleményhez is eljut, és felkeltheti a *projekttel szembeni lakossági ellenérzést.*

A **jogszabályi legitimitás**, tehát a jogszabályi követelményeknek való megfelelés a támogatási rendszerekben alapfeltétel, ezért célszerű már a *projektek* előkészítése, tervezése során figyelembe venni ezeket az elvárásokat.

Összességében a fejlesztések jogi és társadalmi legitimitása azért nagyon fontos, mert a *projekt* megvalósíthatóságát befolyásolja, továbbá a helyi társadalmi és szakmai szereplők sok esetben olyan plusz, vagy a projektfejlesztéshez kapcsolódó információkkal szolgáltathatnak, amelyek által a tervezett fejlesztés könnyebben, hatékonyabban vagy fenntarthatóbb módon valósítható meg.

A legitimitás biztosítására alkalmasak lehetnek a *projekthez* kapcsolódóan megtartott lakossági fórumok, vagy a helyi újságban, az önkormányzat honlapján stb. közzétett publikációk, *projekttel* kapcsolatban megtartott szakmai egyeztetések. Fontos, hogy minden, a fejlesztés vonatkozásában releváns *térségi szereplő* meg legyen szólítva, figyelembe véve a *projekt* hatásterületét (lásd „*Területi hatás*”).

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

Egy hazai világörökségi terület védőzónájában, borvidéken lévő településen biomassza égetésével működő erőmű építését kezdeményezték. A tervezett fejlesztés építési engedélyt kapott, kivitelezése megkezdődött. Ezzel egy időben borászati és más *térségi* civil szervezetek veszélyeztetve érezték a világörökségi értékeket, és több fórumon tiltakoztak az erőmű ellen. A jelentős médiavisszhangot is kiváltó tiltakozás eredményeként a beruházás támogatásától a pénzügyi befektető elállt, a kivitelezést a terület-előkészítési munkák szakaszában felfüggesztették. Vizsgálatok indultak az engedélyezési eljárás jogszerűségére vonatkozóan, melyek szabálytalanságot nem állapítottak meg.

Ráadásul a megújuló energetikai szakmai körökben is viták tárgya a fejlesztés környezeti szempontú fenntarthatósága. Egyrészt a tervezett üzemeltetési mód miatt, mely elsősorban égetés céljára termelt, és nem melléktermékként keletkező biomassza felhasználására épül, másrészt az erőmű kategóriájában egyedülállóan nagy kapacitása miatt, melynek kihasználásához távoli vidékekről is ide kellene szállítani a biomasszát. A *térségi* fenntarthatóság biztosítása érdekében viszont a biomasszát, mint megújuló energiahordozót mindig ott kellene hasznosítani, ahol az keletkezik. Mindkét tényező azt eredményezi, hogy a megújuló energia hasznosítás kedvező környezeti hatásai nem feltétlen ellensúlyozzák a szállítás és a termelés környezeti kárait.

A megindult egyeztetések során a beruházó is megfontolta a kapacitás csökkentését. A beruházás társadalmi elfogadottsága viszont továbbra is ellentmondásos. A fejlesztés a *térségben* már korábban körvonalazódó konfliktusokat hozott felszínre. A világörökségi területen borászatból és turizmusból élők a *térség* fejlesztését e tevékenységekre alapoznák, ugyanakkor a világörökségi terület több településén e tevékenységek gazdasági és társadalmi jelentősége nem számottevő. A közvéleménykutatások alapján a jelentős ipari hagyományokkal rendelkező, egyúttal a tervezett fejlesztésből közvetlenül profitáló településen és *térségben* a fejlesztés támogatói jelentős többségben vannak. Távolabbi településeken és azok körében, akik a területet elsősorban a világhírű boráról ismerik, az ellenzők és a világörökségi értékeket féltők táborra jelentős. A vita rávilágított a világörökségi értékek védelmének hiányos hazai szabályozására is.

Egy, a *térség* lakosai, önkormányzatai és vállalkozásai körében idejében megkezdett széles körű partnerségi bevonás és tájékoztatás minden bizonnyal csökkenthette volna a szabályozási hiányosságok által hordozott kockázatokat. Így talán szintén hamarabb körvonalazódhattak volna a több szakmai érdekkör által elfogadható kompromisszumos megoldások is.

4. Együttműködés a térségen belüli önkormányzatokkal

A *térség önkormányzataival és más intézményeivel való együttműködés* olyan kapcsolatokat alakíthat ki, melyek túlmutatnak a fejlesztés helyi legitimitásának biztosításán. A *térségen belüli önkormányzatok és intézmények* ugyanis aktívan hozzá is járulhatnak egy befektetés megvalósításához. Példa lehet erre, amikor az önkormányzat alapinfrastruktúrát épít ki annak érdekében, hogy egy cég letelepedhessen a helyi ipari parkban; ha a beruházó a helyi közösségi közlekedési társasággal együtt munkahelyi különjáratot indít; ha a helyi munkaügyi központ segítségével a cég profiljához illeszkedő képzési *program* indul.

Nagyon fontos, hogy az együttműködés eredményeként a **köz- (önkormányzati), illetve magánfejlesztések építenek egymás eredményeire**, hatásaira, ennek következtében a fejlesztések *szinergiában*, összhangban valósulnak meg, így azok járulékos hasznai sokkal jelentősebbek lesznek.

Kunszentmártoni Többcélú Kistérségi Társulás (Kunszentmárton, Öcsöd) – „Tiszazugi romák munkaerőpiaci reintegrációja”

A magukat cigány származásúnak valló résztvevők kiválasztása alapos előkészítő munkát vett igénybe. Számos szereplőt, többek között a helyi cigány kisebbségi önkormányzat tagjait is bevonták a kiválasztási folyamatba, hiszen ők jól ismerik a helyi cigány népesség életkörülményeit, szándékait. Az ő közreműködésük kellett ahhoz is, hogy olyan brigádvezetőket találjanak a képzési *program* lebonyolításához, akiket a *program*ba kiválasztottak elfogadják. Abból a szempontból pozitív kezdeményezésnek tekinthető a *projekt*, hogy az érintett *térségi* szereplők (munkaügyi központ, önkormányzatok, cigány kisebbségi önkormányzatok) együtt tudtak működni, közösen megterveztek és megvalósítottak egy *projektet*.

Az együttműködés során **minden, a fejlesztés hatásterületén illetékes önkormányzatot meg kell szólítani**, annak ellenére, hogy a fejlesztés megvalósítási helye a legtöbbször csak egy települést érint. Így lehet elkerülni az egész kistérség lakosságát kiszolgáló oktatási, szociális vagy egészségügyi fejlesztések esetében, hogy ellátatlan területek legyenek, vagy fölösleges párhuzamos szolgáltatások. Példát szolgáltat erre az önkormányzati intézmények többcélú kistérségi társulások keretében történő fenntartási és fejlesztési együttműködési modellje, amit az önkormányzatok állami ösztönzői is segítenek. A modell megvalósításának sikere természetesen még így is az önkormányzatok partneri hozzáállásától és együttműködési készségétől függ.

Önkormányzati együttműködés garantálhatja azt is, hogy biztosan több település lakosai által igénybe vehető közszolgáltatás jöjjön létre. Például a városi helyszínen működő közszolgáltatások közelében létesüljön a távolról érkezőket kiszolgáló közösségi közlekedési megállóhely és parkolási lehetőség, vagy a hivatalok nyitva tartása igazodjon az ő igényeikhez.

5. A térségi fejlesztési szereplők bevonása, tájékoztatása és a tapasztalatok terjesztése

A *térség* fejlesztési *projektjeit* sikeresebbé és a *térség* számára hasznosabbá tehetjük, ha a tervezett tevékenységet és annak eredményeit megismertetjük a *térség* szereplőivel, vagy lehetővé tesszük, hogy a fejlesztés céljaihoz más szereplők (pl.: civil, illetve érdekképviseleti szervezetek, vállalkozások) is csatlakozzanak, illetve a tapasztalataiból tanuljanak.

Egy *térség* fejlesztése szempontjából egyértelmű, hogy hasznosabb, ha egy fejlesztés **minél beágyazottabb, minél több szálal kötődik a helyi gazdasághoz**, társadalomhoz. Ha a *térség* munkaerejét, szolgáltatásait, beszállítóit veszi igénybe, és nem pusztán területet bérel a helyi ipari parkban vagy helyi adót fizet. Egy beágyazottabb fejlesztés ráadásul nagyobb valószínűséggel marad helyben, a világgpiaci változások nehezebben ösztönzik kivonulásra.

A *térségi szereplők* bevonása hozzájárul magának a fejlesztésnek az eredményességéhez, ezért a kívülről érkező fejlesztő számára is előnyösebb lehet, ha időt szán erre az együttműködésre. Ez az alábbi **előnyökkel járhat a fejlesztő számára**:

- a **helyiek térség-, illetve településspecifikus ismeretei** javítják fejlesztése eredményességét, mert jobban, tisztábban látják a helyi igényeket, szükségleteket, és a fejlesztések felhasználóiként olyan szempontokra is rá tudnak világítani, ami a *térségen* kívüli fejlesztőnek nem egyértelmű;
- elfogadottabbá teszi a fejlesztéseket, ha a **helyi közösség tagjai is részt vesznek** a tervezésben, a megvalósításában, mert a fejlesztést így magáénak érezheti a *térség* társadalmá, ezáltal a fejlesztés eredményességét nagyobb valószínűséggel fogja segíteni, mint gátolni;
- a **térségi szereplők bevonása** hozzájárul a helyi erőforrások (legyen szó természeti erőforrásról vagy munkaerőről) alkalmazásához, ami sok esetben költséghatékonysági szempontból is kedvezőbb azon túlmenően, hogy szintén növeli a *projekt* helyi elfogadottságát.

A *térségi szereplők* bevonása minden egyes *projekt* esetén fontos, azonban ki kell emelni, hogy a *térségen* kívüli erőforrásokból megvalósuló fejlesztéseknél még inkább.

A területi **szinergia e szempontjának megvalósulása mérhető** például a *projekt*be bevont helyi civil szervezetek, a *projekt*hez kapcsolódóan helyi civil szervezetekkel tartott egyeztetések, a *projekt*be bevont helyi vállalkozások, illetve a *projekt*hez kapcsolódóan a helyi vállalkozásokkal tartott egyeztetések számával, különösen az egyeztetéseken megjelentek, hozzászólók számával.

Bosch Power Tool Elektromos Szerszámgyártó Kft. (Miskolc) – „Kéziszerszámok gyártási feltételeinek megteremtése”

Folyamatos problémát jelent a vállalat számára a megfelelő képzettségű munkaerő felvétele. A munkaerő felvétel kapcsán a fizikai dolgozók körében is jelentkeznek hiányszakmák, így pl.: targoncás, hegesztő. A munkaügyi központ – reagálva a piaci igényekre – indított ugyan ilyen irányú képzést, ám azok a munkavállalók, akik sikeresen teljesítették a képzést, általában elvándorolnak a Dunántúlra vagy külföldre a magasabb jövedelem reményében. Így sajnos maradtak ugyanazok a *térségi* hiányszakmák.

A foglalkoztatási problémák a fizikai dolgozók mellett a szellemi foglalkoztatottakat is érintik. Többek között a munkavállalók képzettsége és a munkáltatók igényei közötti eltérés csökkentése érdekében jött létre együttműködés a Bosch és a Miskolci Egyetem között, melynek eredménye a Robert Bosch Mechatronika Tanszék.

Állásbörze a Robert Bosch Mechatronikai Tanszéken (www.szgt.uni-miskolc.hu)

III.2.3. A FIZIKAI TÉRHASZNÁLAT ELVEIT ÉRVÉNYESÍTŐ FEJLESZTÉSEK

A térhasználatra vonatkozó elveket hazánkban elsőként az *Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK)* határozta meg, nagy hagyományú tervezési kultúrával rendelkező európai országok mintáit követve. Később – az OTK-ra nagy mértékben építő – az európai uniós források felhasználásáról szóló magyarországi stratégiákba és *programokba* is beépültek ezek az elvek, ennek megfelelően az Új Magyarország Fejlesztési Tervben (ÚMFT) *horizontális célként* kezelt *területi kohézió*nak is szerves részévé váltak.

A *térhasználati elvek fontos üzeneteket közvetítenek* az építési tevékenységek helyét és módját szabályozó **hazai területrendezési és településrendezési tervezés számára** is. A hazai normatív jogalkotás miatt a terület- és településrendezési tevékenységekre épülő jogszabályok a szabályozások övezeteinek térképi kijelölését követelik meg, és sajnos alig tudják kezelni az általános, elvi szabályozó üzeneteket, így a *térhasználati elveket* sem. Ezért nagyon fontos, hogy legalább a *közpénzekből* és a közösségek egyéb hozzájárulásával megvalósuló fejlesztésekben érvényesíteni lehessen a *térhasználati elveket*. A hazai viszonyok között már az is fontos eredmény lenne, ha a közfejlesztések térhasználati jó példákat jelentené minden más fejlesztés számára.

Az OTK *térhasználati elvek fenntartható, hatékony, biztonságos és egyenlő esélyeket nyújtó területhasználat megteremtésére* ösztönöznek. Támogatják az olyan fejlesztéseket, melyek előnyben részesítik a helyi erőforrások felhasználását, elősegítik a zöldfelületek növekedését, a helyi természeti és kulturális értékek megismerését, megóvását, javítják a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés esélyeit, és mérséklik a közlekedés okozta káros hatásokat. Az elvek figyelembevételével elérhető, hogy a fejlesztések harmonikusabban illeszkedjenek természeti és épített környezetük társadalmi, gazdasági és kulturális adottságaihoz.

A *térhasználati elveket* elsősorban a **műszaki-fizikai jellegű** (építés, korszerűsítés, művelési ág váltás, zöldfelület megújítás) és a **földrajzi tér folyamatait szervező** (közlekedés-, közszolgáltatás-szervezés, képzések) fejlesztési tevékenységek során ajánlott alkalmazni.

A FIZIKAI TÉRHASZNÁLAT VIZSGÁLATI SZEMPONTJAI:

1. Területhasználat-változás

Hazánkban a társadalmi és gazdasági folyamatok sokszor kedvezőtlen területhasználat-változással járnak, melyek közül kiemelhetők az alábbi jelenségek:

- A **területfelhasználás mértéke** folyamatosan nő, annak ellenére, hogy az ország népessége csökken és gazdasági teljesítménye sem emelkedik folyamatosan nagymértékben. Egyre több, korábban beépítetlen területet borítanak mesterséges felszínek, a terület-használat-változás csökkenti a *természetközeli területek* kiterjedését (pl.: szántóból ipari terület, külterületek belterületbe vonása). A *természetközeli területek* csökkenésének kö-

vetkezményeit elsősorban a természet, az állat- és növényvilág szenved el, azonban a természetes környezet változása közvetetten és napjainkban egyre jelentősebb mértékben a társadalmi és gazdasági környezetre is hatással van. Ez jelenleg leginkább az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó természeti katasztrófákban, veszélyhelyzetekben testesül meg.

Pécsi városrészlet 1997 és 2009 (Pécs Exclusiv Atlasz 1999/www.magyarfutball.hu; Google Earth)

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

Egy magyarországi termálkút köré medencét építettek, amelyet a kezdeti időben még ingyenesen, de később is kifejezetten alacsony áron lehetett használni. A kiépített fürdőhelyet ugyan nem lehetett vizuálisan vonzónak nevezni, de az állítólagos gyógyhatás és a speciális kalandélmény, mint az éjszakai szabadtéri fürdőzés, valamint a vízből kiváló ásványi anyagok alkotta képződmények Európában egyedülálló látványa vonzotta a turistákat. Az ezredforduló után az önkormányzat eladta a területet, és a fejlesztő hozzáfogott egy többmedencés fürdőkomplexum, valamint az ehhez kapcsolódó szálloda és apartmanok építéséhez. Az építkezéshez jelentős, addig természetközeli területet vettek igénybe. Bár tájba illő építményeket terveztek, az eredmények egy zöldmezős beruházás esetében mindig vitathatók, ebben az esetben is. A kőzincsekhez való hozzáférés a korábbi fürdőzési lehetőség és a fürdő korábbi meghitt látványa formájában eltűnt. Hozzá kell tenni, hogy ugyanakkor a beruházás hatására a vendégszám nagymértékben emelkedett. A vendégkör összetétele érthetően jelentősen megváltozott: a korábbi hátizsákos turisták helyét átvette egy fizetőképesebb réteg, akik igénybe veszik a fürdőkomplexum extra szolgáltatásait, az ötcillagos hotelt, és a luxus apartmanokat. Kérdés azonban, hogy a komplexum mennyire szervesen integrálódik a tájba, valamint a térségi társadalomba és gazdaságba. Az ilyen, az országban egyedülállónak tekinthető nemzeti kincsek (jó példa erre a Balaton-part is) esetében nemcsak az adott település és térség, de az egész nemzet szempontjából kell vizsgálni, hogy milyen előnyökkel és károkkal jár fejlesztésük. Érdemes-e megtenni néhány újabb munkahelyért vagy vendégéjszakáért, melyek fennmaradása sajnos nem is minden esetben garantált.

- A **zöldmezős beruházások** sokkal népszerűbbek a **barnamezős** beruházásoknál. Ennek elsődleges oka, hogy legtöbbször a **zöldmezős** beruházás a legolcsóbb megoldás, mert a szabályozók az így okozott közvetlen természeti és közvetett gazdasági és társadalmi károkat alig fizettetik meg a fejlesztőkkel. A helyi közösségek számára viszont egyértelműen előnyösebb lenne a **barnamezős** beruházás, mikor egy eredeti funkciójában leromlott terület megújul, és nem egy természeti terület épül be. Ekkor ugyanis a fejlesztés egy probléma megoldásához is hozzásegít, de legalábbis nem hoz létre újabbat. Sok esetben a helyi közösségek sajnos nem ismerik fel ezt a törvényszerűséget, és a

beruházó betelepítése, a munkahelyek és adóbevételek rövid távú előnyei reményében maguk jelölik ki a *zöldmezős* fejlesztéseik területét. A prosperáló *zöldmezős* beruházások többsége viszont sajnos előbb vagy utóbb biztosan megújításra váró leromlott *barnamezős* területté válik. A fejlesztő számára is sok esetben előnyösebb lenne a *barnamezős* terület, mert már kiépített infrastruktúrával rendelkezik és a szükséges területelőkészítést is sok esetben elvégezték (pl.: kármentesítés), továbbá bizonyos (elsősorban oktatási, kulturális, szociális, turisztikai, kereskedelmi, kutatási-fejlesztési) funkciók számára sokkal kedvezőbbek a településszerkezetbe szervesen beágyazódott ingatlanok. Annak érdekében, hogy egy fejlesztő ki tudja használni ezeket az előnyöket, a helyi közösségeknek meg kell adni a megfelelő információkat, és kedvezményeket a befektetők számára.

A barnamezős területek hasznosításának jó példája, a volt Ganz Villamosági Művek épületeiből kialakított Millenáris Park (www.sulinet.hu; www.kultura.hu)

- A beépítettség mellett az **építmények magassága** is egyre jelentősebb mértékben nő, olyan területeken is, ahol ez mikroklimatikus (városi légcserét lehetővé tevő légáramlatok útjában) vagy tájképi, beláthatósági szempontból kedvezőtlen. Az utóbbira példa a Balaton-parti épületek magasságának folyamatos növekedése, ami a turistákat, helyi lakosokat és a régebbi ingatlanokat tulajdonló üdülónépességet fosztja meg korábbi panorámájuktól. A városokon kívül megjelenő, a természetes növénytakaró fainak magasságát meghaladó épületek teljesen átformálják egy táj karakterét, lerombolják a tájkép vonzerejét, mely egyébként az egyik legfontosabb turisztikai, rekreációs, üdülő- és lakóhelyi vonzerő, valamint az *életminőség* szerves része is. A városokban pedig az élhető terek megőrzése érdekében kell átgondolni a vertikális növekedést. A zsúfolt, zárt városkép mentális és szociális problémák (pl.: bűnözés) forrása is lehet, ugyanakkor a tágas, gondozott *természetközeli területek* a közösségi funkciók fő szinterei lehetnek.

Fontos lenne elérni, hogy legalább a *közpénzből* finanszírozott vagy a *közszféra* által más módon támogatott fejlesztések ne járuljanak hozzá a fenti negatív hatásokkal járó tendenciák erősödéséhez. A közfejlesztéseknek példát kellene mutatniuk abban, hogy a negatív területhasználatot elkerülik. Sőt, ahol lehet, ott ezeket feloldó, kedvező változást eredményezzenek.

A fenti folyamatok, problémák mérséklése céljából minden jelentősebb építéssel járó fejlesztés során meg kell vizsgálni az alábbiakat:

- Van-e olyan *barnamezős* terület, ami az adott fejlesztés szempontjából hasznosítható?
- A megvalósítási helyszín épületekkel vagy egyéb infrastrukturális elemekkel lefedett-e, a nem természetes borítású területek aránya hogyan változik?
- Hogyan változik az ingatlan(ok) építménymagassága?
- A területhasználat-váltásnak milyen rövid és hosszú távú következményei lesznek? Egy *zöldmezős* fejlesztés ugyanis további *zöldmezős* fejlesztéseket indukál, ennek klasszikus példái az ipari parkok és azok környezete, vagy a nagy bevásárlóközpont-komplexumok, ahol egy letelepedett cég mellett sorban több kisebb-nagyobb cég jelenik meg.

Pozitívan értékelhető tehát az a fejlesztés, amelynek a megvalósítása során **csak a szükséges mértékben nő a beépített területek aránya**. Különösen pozitívan értékelhető az a fejlesztés, amelynek megvalósítása során a meglévő épületek újfajta hasznosítása, átalakítása révén, vagy rossz állapotú épületek bontásával, újrahasznosításával nem nő a beépített terület aránya, vagy amely növeli a biológiailag aktív felszín területét (zöldterületek, fasorok, gyepek, vízfelszín, gyepek árkok stb.).

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

Egy magyarországi kisváros módosította a *településrendezési tervét* annak érdekében, hogy folyó menti területei ipari tevékenység céljára hasznosíthatók legyenek. Így a beruházások *zöldmezős* területen valósulnak meg a folyó melletti árterületen. Ebből adódóan a víz jelenléte miatt már a terület elkészítésekor jelentős környezeti átalakítást kellett elvégezni: 21 000 m³-es feltöltés, 13,5 m méter mélységbe lehatoló alapozás. Az első beruházást követően a folyóparti zöldterület kapcsolódó részeit is ipari parkká alakította az önkormányzat. A város számos, a szocializmus éveiből megmaradt, elhagyott ipari és bányaterülettel rendelkezik, és településszerkezeti sajátossága, hogy több településrész egymástól zöld területekkel elkülönülő együtteséből áll.

A zöldterületen létrehozott üzem ezt az egyébként ökológiai, esztétikai szempontból kedvező tagoltságot is csökkenti azáltal, hogy két városrészt és egy országos közút közötti beépítetlen zöldsávot megszakít. Végeredményben egy amúgy barnamezőkben gazdag településen egy feleslegesen beépített terület jött létre, amelynek ipari termelésbe vonása jelentős befektetést igényelt.

2. Közkincsekhez, közösségi javakhoz, közintézményekhez való hozzáférés és a közösségi hozzáférésű területek kiterjedése

A *közkincsekhez* sorolhatjuk a természeti területeket általában, de különösen az erdőket, gyepeket, a hegycsúcsokat, kilátópontokat, vízpartokat, szigeteket, természetvédelmi oltalom alatt álló látogatható területeket, műemléki épületeket és tárgyi kulturális örökségeket, településképeket, de még a különleges kilátásokat is, például a kilátást a Balaton-partra vagy a Dunakanyarra, valamint a fényszennyezésmentes éjszakai égboltot is.

Minden említett *közkinccset* a **közösség számára hozzáférhetővé kell tenni**, hiszen azok nem egyes személyek, közösségek vagy vállalkozások, települések, hanem az egész nemzet értékei. Közösségi hozzáférés alatt azt értjük, hogy a társadalom, a közösség minden tagja számára azonos feltételekkel hozzáférhető az érdeklődésre számot tartó érték. Az őket érintő fejlesztés nem korlátozhatja, hogy bárki megközelíthesse, megszemlélhesse őket.

Egerszalók község önkormányzata – „Az Európában egyedülálló egerszalóki sódomb és a környezetében található kaptárkövek természeti és turisztikai értékeinek és látogathatóságának infrastrukturális fejlesztése”

Egerszalókon a gyógy- és wellnessfürdő mellett megvalósult, kaptárköveket feltáró 2,9 kilométeres sétaút egy órányi kellemes gyaloglással láthatóvá teszi az Egerszalók környéki híres sódombot, valamint a tájra jellemző kaptárköveket. Ezáltal *közkinccsek* egész láncolatát teszik hozzáférhetővé, illetve jelentősen javítják a fürdőberuházással sérült hozzáférésüket. A több mint 600 millió forintos beruházás a Regionális Fejlesztési Operatív Program támogatásával valósult meg. A bemutató út és a látogatói tér, valamint a hozzájuk kapcsolódó valamennyi létesítmény tervezésekor lényeges szempont volt, hogy mindez a lehető legjobban igazodjon a terephez, és a legkevésbé terhelje a környezetet: a kaptárkövek védelmét például fakorlátok és figyelmeztető táblák segítik. Mindez jó példája annak, hogyan lehet a *közkinccsek*et akkor is, legalább részlegesen hozzáférhetően megtartani, ha egyébként jelentős fejlesztés épül rájuk, amely gátolja a hozzáférésüket.

A sétaút (www.level.es.hu)

A *közkinccsek* mellett **közösségi hozzáférésűek a közintézmények is**, azok hozzáférése nem gátolható. El kell kerülni, hogy egy fejlesztés megakadályozza egy közintézmény megszo-
kott közösségi közlekedéssel, kerekesszékekkel vagy kerékpárral való megközelíthetőségét. Még a kivitelezési munkák idején sem szabad ezt szüneteltetni. Sajnos gyakran megtörté-
nik, hogy a fejlesztések során éppen a gyalogosok, a kerékpárosok, valamint a közösségi közlekedést és az akadálymentesített megközelítést igénybe vevők kényszerülnek a szoká-
sos közintézményekhez vezető útvonalukról nagy kerülőkre, míg a személygépjárművek forgalmát nagy erővel igyekeznek biztosítani. A hozzáférés biztosításának *eszközei* közé tartozik a létesítmények nyitva tartási ideje is, annak az igényekhez való igazítása.

A *közkinccsek* megközelíthetőségének biztosítása kapcsán gyakran ütköznek a természet-, illetve környezetvédelmi, turisztikai és gazdasági érdekek, a szempont előzetes vizsgálata, a szükséges egyeztetések lefolytatása pozitívan járul hozzá a *társégi*, gazdasági és szakmai érdekek közötti egyensúly megteremtéséhez.

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

A gyalogosan és kerékpárral való megközelíthetőség fontosságát példázza a közelmúltban járda nélkül megépített M0-ás felüljáró esete, ahol járda és kerékpárút hiányában az úttesten haladva lehetett csak elérni közfunkciókat ellátó intézményeket, például iskolát. A térhasználati szempontok előzetes vizsgálatával elkerülhetők lettek volna az utólagos munkálatok.

Járda nélkül épített felüljáró
(www.index.hu)

Pozitívan értékelhető, ha a fejlesztés növeli a közösségi hozzáférhetőséget, és a nagyközönség elől korábban elzárt *közkecs* megtekinthetőségét teszi lehetővé. Például ha a fejlesztéshez kapcsolódva bemutatnak addig nem látogatható állami, egyházi kulturális értékeket. Továbbá, ha feltárnak korábban turistaúton nem látogatható erdőrészeket, nyilvánosan hozzáférhetővé válik egy park, vízpart vagy egy belterületi zöldterület, még akkor is, ha az egy vállalkozás tulajdonában van.

Rendkívül **negatív hatású az a fejlesztés, amelyik korlátozza a korábbi közösségi hozzáférést.** Például bekerít egy erdőrészetet, vízpartot (különösen a Balaton-partot), vagy a *közkecs* fenntartásának fedezetét meghaladó árú belépőt vezet be korábban szabadon látogatható *közkecs* megismeréséért.

3. Hozzájárulás a helyi, térségi erőforrások lokális felhasználásához

A külső tényezőknek kevésbé kiszolgáltatott *térségi* gazdálkodás kialakítása érdekében fontos, hogy a fejlesztők minél nagyobb arányban használjanak fel helyi erőforrásokat, legyen az akár humán erőforrás, termőföld, vagy ásványkincs. Célszerű előnyben részesíteni a helyi erőforrásokat minél sokoldalúbban és nagyobb mértékben hasznosító, az anyag, az energia, a jövedelmek, az információ és tudás áramlását minél hosszabban az adott *térség*-ben tartó fejlesztéseket. Ezt több tényező is indokolja:

- Törekedni kell arra, hogy minél nagyobb arányban **helyben kerüljenek feldolgozásra a helyi ásványkincsek, energiaforrások**. Egy *térség* annál nagyobb jövedelemre tehet szert, minél feldolgozottabban, minél nagyobb hozzáadott értékkel kerül ki belőle az áru. Az ilyen áru előállítására sokkal több *térségi* munkavállaló számára kínál munkalehetőséget, és nagyobb az esélye annak, hogy helyben nagyobb jövedelmek keletkezzenek. Például a megújuló energiatermelésre szolgáló biomaszra sokkal kevesebbet szolgál egy *térségnek*, ha kiutatztatják belőle egy távoli feldolgozó erőműhöz. Előnyösebb, ha az energiatermelés még helyben megtörténik.
- A különböző alapanyagok és termékek termelése, kinyerése, feldolgozása, felhasználása, fogyasztása vagy hulladékként való kezelése által kialakuló **anyagáramlások** – sok esetben ciklikus körforgások – **szerencsés esetben minél nagyobb mértékben egy térségen belül zajlanak le**.

Anyagáramlás lehet például, ha a mezőgazdasági termékekből élelmiszer gyártanak, amiből fogyasztás után hulladék képződik, a hulladék pedig a lebomlása után tápanyagot szolgáltat a mezőgazdaság számára. Ugyanígy egy vízbázis vize a lakossági vízfelhasználást követően a szennyvízhálózatba, majd a felszíni vizekbe érkezik. A kitermelt fosszilis energiahordozó felhasználása után a légnemű és a szilárd anyagok kiülepednek. Egy gépipari termék élettartama lejártát követően hulladéklerakóba kerül vagy alkatrészeit, anyagait újrahasznosítják.

Az anyagáramok *térségen* belül tartásának, ciklusaik *térségen* belüli záródásának szükségességét könnyen alá lehet támasztani példákkal. Ha nem záródnak helyben a biomaszra körforgásának ciklusai, ha nem helyben hasznosítják a mezőgazdasági mellékterméket, akkor sok, végső soron a *térség* talajából származó erőforrás végérvényesen eltűnik a *térségből*. Más esetben a helyi vízbázisból kinyert akár lakossági, akár ipari vizek *térségen* kívüli kezelése, a keletkezett szennyvíz *térségen* kívüli tisztítása azt eredményezheti, hogy a helyi vízkészletekből kitermelt vízmennyiség nem pótlódik vissza. Ez bizonyos környezetileg érzékeny *térségekben* már rövid távon is vízháztartási problémákhoz vezethet. Vagy ha egy *térség* hulladékait nem helyben hasznosítják újra, az más *térségekben* teremt jövedelmet és munkahelyeket. (Vannak kivételek is. Például a környezetileg különlegesen érzékeny, mégis nagy háztartási terhelést elszenvedő Balaton *térségből* a helyben megtermelt szennyvizek és hulladékok kivezetése egy bizonyos határig indokolt lehet, amíg nem terheli túl a kevésbé érzékeny szomszédos *térségek* környezetét.)

- A jövedelmek esetében törekedni kell arra, hogy lehetőleg **minél kevesebb jövedelem hagyja el szükségtelenül az adott térséget**. Egy fejlesztés által hozott többletjövedelem ne más *térségekben*, hanem helyben hasznosuljon. A jövedelemkiáramlás, a nyereség nem helyben való keletkezése és felhasználása komoly problémája a hazai *térségeknek*, sok fejlesztési erőforrástól fosztja meg őket.

- **A tudás és az információ helyben való hasznosításával** fontos versenyelőnyökre tehet szert a *térség*. Különösen fontos, hogy egy helyi termelési innováció először helyben és a *térségben* tudjon hasznosulni. Innovációként jelentkezhet például egy termelőnél egy új alapanyag hozzáadása a gyártási folyamatban. A *térség* többi termelője is átállhat a versenyképesebb gyártási technológiára, és a technológiát váltott termelőknek is megnő a versenyképességük, ezáltal a *térség* az adott ágazatban vezető szerepre tehet szert (*innovációs pólussá* válhat). Ha ez már megtörtént, csak akkor érdemes más, egyébként versenytársként fellépő *térségek* irányában továbbengedni a tudásáramot. (Meg kell jegyezni, hogy a *térségen* belüli innováció terjedését ugyanakkor nem könnyű elindítani, hiszen az újítás felfedése az újító versenyképességét rontja *térségi* versenytársaival szemben. Megfelelő *térségi* innováció menedzsment segíthet leküzdeni ezeket a nehézségeket.)

Ennél a pontnál viszont már mindenképpen nyitottnak kell lenniük egymás irányába a *térségeknek*. A bezárkózás ugyanis a tudás-szinergia, a hálózatos együttműködés, a klaszterbe szerveződés esélyeit jelentősen csökkentheti.

Szintén fontos, hogy a helyi fiatal értelmiség helyben tudja kifejteni munkavégzési és közéleti tevékenységét, tudása csak akkor áramoljon tovább, amikor a *térségben* már hasznosult. Ahhoz, hogy hasznosítani tudja tudását, ösztönözni kell, vonzóvá tenni a helyben maradását.

A helyi erőforrások lokális felhasználása a nyilvánvaló pozitív hatások miatt – a helyi foglalkoztatás bővítése, fenntartása, a helyben képződő nyereség, a helyi társadalmi igények kielégítése stb. – egyértelműen minden *térség* jól felfogott érdeke. Fontos azonban megjegyezni, hogy negatív hatások is jelentkezhetnek – pl.: környezeti problémák –, melyeket a globális fenntarthatóság érdekében helyben kell kezelni, **a problémákat nem szabad áttérhelni más *térségekre*.**

A helyben érvényesülő pozitív hatások **a fejlesztők számára is előnyösek**. Így például csökkenthető a szállítási költség, és nagyobb lesz a fejlesztés helyi elfogadottsága is. A helyben elérhető szolgáltatások könnyebben is ellenőrizhetők, és a helyi partnerekkel könnyebb a kommunikáció, helyben gyorsabban tudnak reagálni a változó igényekre, ami megkönnyíti akár a készletgazdálkodást is. A közösségek, települések megfelelő tájékoztatással és kedvezmények nyújtásával tudják erről meggyőzni a fejlesztőket. *Közpénzből* finanszírozott fejlesztést viszont csak így érdemes megvalósítani.

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

Egy Nógrád megyei kisvárosba betelepült üzem termékeinek egyedüli vevője egy német autóalkatrész-gyártó vállalat, amely stabil és volumenében bővíthető piacot jelent a cég számára. A cég szállítói egy olasz és egy török vállalat, melyek a termelés alapanyagait biztosítják. A cég tehát érdemi szállítói kapcsolatokkal tulajdonképpen nem rendelkezik az ipari hagyományokkal rendelkező városkában, de tágabb térségében, sőt még az országban sem. A cég alkalmazottjai döntően nem a jelentős munkanélküliséggel küzdő város munkavállalói, sokan a korábbi telephelyről ingáznak.

Creaton AG (Lenti) – „Tetőcserépgyártó üzem létesítése”

A fő telepítő tényező a kiváló minőségű alapanyag volt, ami Lenti városának Lentszombathely településrésze mellett található, több száz évre elegendő gazdaságosan kitermelhető készlettel. A geológiai felméréseket és a területvásárlásokat követően gyakorlatilag a bányától 200 méterre épült meg zöldmezős beruházás keretében a gyártócsarnok. Eredményként modern technológiával, magas színvonalon feldolgozott zalai agyagból gyártott kiváló minőségű termékek hagyják el a térséget.

Lenti tetőcserép üzem
(www.teglapont.hu)

Példa területi kohéziós szempontból kedvezőtlen megoldásra

Egy Fejér megyei autóalkatrész-gyártó cégnek a termeléshez szükséges veszélyes vegyi anyagokat Franciaországból kell beszereznie. A szállítási költségek miatt egyszerre jelentősebb mennyiséget kell rendelnie, mint ami a havi felhasználási szükséglet (a vegyi anyag a minőségét csak 4 hónapig őrzi meg). A vegyi anyag felhasználásának mennyisége nem minden esetben tervezhető teljes mértékben, ugyanakkor a megrendelés és szállítás időigénye miatt az anyag szállításának bizonyos rendszerességgel meg kell történnie, jelentősebb mennyiségre vonatkozóan. Ezért előfordul, hogy olyan jelentős készletek halmozódnak fel, amit a szavatossági idő lejártja miatt nem tudnak felhasználni. Mindez többletkiadásokat jelent, szállítási kockázatokat teremt, kezelendő veszélyes hulladékot eredményez, és másik térségben gyártott veszélyes anyag környezeti kockázatát helyezi át más, országhatáron kívüli térségbe.

Helyi erőforrások bevonására nemcsak a szállítói, alvállalkozói rendszerek, vagy a nyersanyagok kapcsán van lehetőség, és nem is csak kifejezetten az építésekhez vagy a termelési folyamatok végzéséhez, hanem a már megvalósított fejlesztések fenntartásához, működtetéséhez és karbantartásához kapcsolódóan is.

Nemcsak a támogatások elnyerése, hanem azok tényleges fenntartása kapcsán is érdemes igénybe venni a helyi erőforrásokat, akár közhasznú, közcélú foglalkoztatás, akár önkéntes munka keretében. Nagyon fontos változás például az uniós támogatások kapcsán, hogy bekerültek bizonyos fejlesztések esetén az elszámolható költségek közé a saját teljesítésben végzett tevékenységek egyes költségei (pl.: munkabér, anyagköltség). Így a fenntartás és működtetés során is lehetnek olyan tevékenységek, amelyek saját teljesítésben történő elvégzése hozzájárulhat a biztosítandó önerő mértékének, vagy a *projekt* összköltségének csökkentéséhez.

4. A helyi értékek ismeretének és az értük való felelősségvállalásnak az elmélyítése

A fejlesztéseknek **hozzá kell járulniuk a lakosság életteréül szolgáló tájak megismertetéséhez**, hangsúlyozva a táji, környezeti és kulturális értékek megőrzésével szembeni tudatosságot és felelősséget. A helyi értékekhez kapcsolódó tudatosság és felelősség növeli mind a fejlesztések, mind a helyi értékek hosszú távú fenntarthatóságát, valamint erősíti a helyi identitástudatot.

Napjainkban a **természeti és kulturális értékek megismertetése**, különösen a környezeti célú szemléletformálás nagy népszerűségnek örvend, azonban sok esetben csak általános érvényű ismeretek átadására koncentrálódik, a helyi értékek kevésbé hangsúlyos formában jelennek meg. Fontos lenne, hogy az emberek ne csak általánosságban ismerjék a környezetvédelmi arany szabályokat, miszerint nem szabad szemetelni, takarékoskodni kell a vízzel, védeni kell a természetet stb. Emellett át kell adni nekik a konkrét *térségük*ről szóló környezeti ismereteket is. Például arról, hogy a környéken hol vannak illegális hulladéklerakók, kik használják azokat; honnan nyerik az ivóvizüket, vízbázisuk milyen mennyiségi és minőségi problémákkal terhelt, ők mit tehetnek érte; melyek a *térségük* kiemelkedő természeti értékei, hogyan kellene védeniük azokat a mindennapokban; vagy milyen a közparkjaik állapota, mi kellene a javuláshoz.

Természeti érték, a Hegyestű geológiai formáció a Balaton-felvidéken (Hamar, J. 2008)

A helyi természeti és kulturális értékek ismeretének elmélyítésével növelhető a **térségi identitástudat, helyismeret**, ami perspektívát ad a *térség*nek. Ha felébred a lakosság helyi értékek iránt felelősségérzete, akkor egyrészt az értékek védelme biztosítottá válik, másrészt a megőrzött értékek a fejlesztések erőforrásai válhatnak. A fejlesztéseknek figyelemmel kellene lenniük arra, hogy bemutassák ezeket az összefüggéseket az embereknek. Például kézenfekvő, hogy egy hulladéklerakó vagy egy szennyvíztisztító fejlesztésekor bemutassák, hogyan fog javulni az adott *térség* környezeti állapota, vizeinek állapota. Egy élelmiszeripari üzem pedig tájékoztathat fejlesztése során, hogyan kapcsolódik a helyi mezőgazdasági és élelmiszeri-előállítási hagyományokhoz a tervezett tevékenysége. Ez persze akkor a legegyszerűbb, ha valóban helyi termékek gyártását is végzik egy termelőüzemben. Ezáltal bemutatható a termékek útja a termelőtől vagy kitermelőtől a feldolgozón keresztül a fogyasztóig, és az is, hogy ez az út a *térség*en belül tartható, nem feltétlen kell kontinensnyi távolságokról kielégíteni szükségleteinket.

Részlet a www.magosfa.hu-ról – „Miért jó a helyi termék?

Mert kiveszőfélben lévő használati tárgyak, technológiák, motívumok maradhatnak fenn. Mert a vásárló biztos lehet abban, hogy jó minőségű, értékes árut kap a pénzéért. Mert a helyi termelők együttműködhetnek. Mert jó dolog egy tál valóban „házi” tyúkhúsleveset kanalazni az étteremben. Mert jó érzés a csomagoláson a saját lakóhelyünk címerét látni. Mert egy hangulatos kis műhelyben készült, nem egy nagy és személytelen gyárban. Mert az idelátogatók számára különleges, érdekes, és hírért messzire, visszajönnek miatta. Mert van reklámértéke. Mert büszkék lehetünk rá. Mert ilyet máshol nem kapunk.”

Az **egyének felelősségének felébresztésére** egy másik hasznos módszer, ha az érintettek maguk is részt vesznek a fejlesztésben. Ha például egy járdaépítésben önkéntesek dolgoznak, vagy ha egy hulladéklerakó rekultivációját az erdő megtisztítása is kíséri, melyet a lakosok közösen végeznek.

Pozitívan értékelhető az a szemléletformálás és képzés, mely **átad az adott térség földrajzi, sajátos társadalmi, gazdasági, környezeti viszonyaival, kulturális örökségével kapcsolatos ismereteket** a *térség* lakossága számára, illetve amelyik felébreszti az egyén közjavak és *közkezes* iránti felelősségét, miközben a humán erőforrás-fejlesztés célzottan nem erről, hanem valamilyen más általános ismeretátadásról szól. Például új tanrend bevezetése kapcsán a helyi történelmi és földrajzi ismeretek átadása, vagy a környezettudatosság erősítését célzó, köztisztasági és higiéniai felvilágosítás keretében a helyi környezeti értékek és környezeti elemek közötti összefüggések bemutatása is megtörténik, továbbá a munkaerőpiaci igényekhez igazodó szakképzés keretében a hagyományos *térségi* szakmák és eljárások betanítása.

Séta a fák koronái között

Az osztrák sauwaldi régiót nem zárt erdőterület, sokkal inkább alpesi karakter jellemzi, melyet hegyvidéki rétek és kicsi, fával borított területek tarkítanak. A régió vidéki jellege olyan erősség, amelyet évekig tulajdonképpen gyengeségként tartottak számon. Az üzleti panorama egészében véve nagyon kicsi, két-három embert foglalkoztató cégekből áll. A régió fejlődésének célja és jövőképe a „XXI. század küszöbön álló szabadidőközpontja” jelmondatban fogalmazódik meg. Mind a régió által megfogalmazott jövőképnek, mind a *térségi* adottságok fenntartható használatának megfelelő *projekt* keretében a helyiek ún. fakoronasétányt építettek, melynek elsődleges célja az idegenforgalom növelése volt. A fakoronasétány megépítésére helyi termékeket, helyi fát és helyi építőket vettek igénybe. A két fő lombkorona-útvonal közül az egyik fiatal erdőkön vezet át mintegy 10 méterrel a talajszint fölött, a másik pedig 170 méter hosszú, és eléri a 24 méteres magasságot. A fakoronasétány olyan változatos elemekből áll, mint egy függőhíd, egy 60 méter hosszú „csúszda”, egy fából készült labirintus, két, szálláslehetőséget is kínáló „Tarzan-ház” (36 ágygal), egy rókabarlang, valamint az egyensúlyozás biztonságos gyakorlására kialakított helyek. Az erdő hangjainak felerősítésére kihangosító rendszer is működik.

A fakoronasétány (Séta a fák koronái között; A selection of Leader+ best practices 2008.3)

A fejlesztés nagy népszerűségnek örvend mind a helyiek, mind a turisták körében; az idegenforgalomból befolyt összeget a fakoronasétány bővítésére fordítják. A sétány a helybeli ácsok hagyományos kézműves technikáját felhasználó, innovatív faszerkezettel épült, ami nagymértékben növeli a régió hozzáadott értékét. A *projekt* amellett, hogy új, hatalmas bevételi forrást nyújt a turizmus növekedése révén a régió számára, a gazdasági haszon és a nyilvánvaló szórakoztatás mellett oktatási célokat is szolgál. A lombkorona-szintben vezetett ösvényen a fák biológiájáról, a különböző fafajtákról, azok gazdasági szerepéről, valamint az erdők életciklusairól nyújtanak ismereteket. A sétány oktatási célra alkalmas használata révén jelentős mértékben hozzájárul az oktatási intézményeken keresztül szervezeten, vagy az egyénileg odalátogatók környezettudatosságának fejlődéséhez és a természeti értékek megismeréséhez, megóvásához.

5. A rendszeres napi, heti utazási és szállítási szükségletek csökkentése

Az utazással és szállítással töltött idő – egy részének – megtakarításával **több idő lenne fordítható a társadalom szociális, kulturális szükségleteinek kielégítésére**, továbbá a közlekedési szükségletek csökkentésével a környezet terhelése is mérsékelhető lenne.

Az utazási, szállítási szükségletek csökkentéséhez hozzájárulhat például a **táv munka** lehetőségének biztosítása, részmunkaidős foglalkoztatás esetén a **tömbösített munkavégzés**, a **távoktatás**, a munkavégzés helyén vagy környezetében biztosított **lakhatás**. Olyan munkahely létesítése, amely a helyi, korábban ingázní kényserülő lakosság számára kínál

munkalehetőséget, szállítási tevékenységek esetén a **szállítások racionális tervezése**, vállalatok esetében a telephelyhez lehető legközelebb lévő alvállalkozók alkalmazása stb.

Vizsgálható a napi vagy heti ingázás alól mentesülő helyi lakosok számán, a napi vagy heti ingázásra fordított idő változásán, a napi vagy heti ingázás során megtett távolság változásán és a rendszeres utazási szükségleteket *fenntartható közlekedési formákkal* (gyalogosan, kerékpárral, munkahelyi rendszeres szolgálati járatokkal) kielégítő helyi foglalkoztatottak számán, arányuk változásán keresztül.

Pozitívan értékelhető például egy adott szolgáltatás elérését helyben (településen vagy településrészen) lehetővé tevő fejlesztés, melynek révén időben és távolságban is csökken a szolgáltatás eléréséhez szükséges utazási vagy ingázási szükséglet, vagy az olyan munkahelyteremtő fejlesztés, mely alternatívát kínál a *térségből* rendszeresen ingázók számára helyi (településen belüli) munkavállalásra.

Negatívan értékelhető, ha például egy napi, heti rendszerességgel igénybe vett kereskedelmi egység vagy szolgáltató a településközpontból kitelepül és ezáltal az *elérhetősége*, hozzáférhetősége romlik, vagy ha egy fejlesztés során létrejött termelőegységbe napi, heti rendszerességgel kell utaztatni a munkavállalókat.

6. A fenntartható közlekedési formák elterjesztése, az egyéni motorizált közlekedés mérséklése

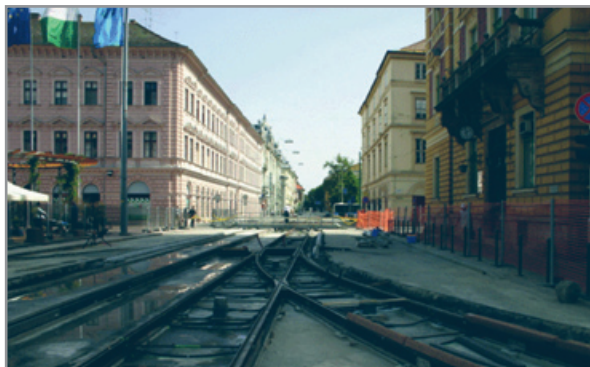
Az egyéni motorizált közlekedés (döntően gépkocsi) helyett a **közösségi közlekedés, az alternatív közlekedés** (pl.: iránytaxi, vagy az egy irányba utazó magánszemélyek közös személygépjármű használata: telekocsi szolgálat, falugondnok által biztosított utazás) és az **egyéni nem motorizált közlekedési formák** (kerékpár, görkorcsolya, gyalogos közlekedés stb.) igénybevételével jelentősen csökkenthető a környezet terhelése. Ez különösen a városokban fontos, ahol tisztább, egészségesebb életfeltételek biztosíthatók így. A gépjárműforgalom zajhatását, baleseti kockázatát, túlterhelt infrastruktúráinak karbantartási költségeit, a közlekedési dugók okozta idővesztéseket, valamint az élővilág és a tájkép zavarását szintén mindenhol jelentősen csökkenteni érdemes. E cél megvalósulása érdekében legalább a *közpénzből* finanszírozott, *közszféra* által más módon támogatott fejlesztések esetében fontos lenne ösztönözni az említett közlekedési formák használatát, elterjedését.

Rábapatona Község Önkormányzata - „Győri agglomeráció közösségi közlekedésének fejlesztése”

Tizenegy Győr környéki község konzorciuma 230 millió forint vissza nem térítendő támogatást nyert a közösségi közlekedés korszerűsítésére, az Új Magyarország Fejlesztési Terv Nyugat-dunántúli Operatív Programja keretében. Ebből a forrásból új buszmegállókát kapnak a Győr környéki települések, s váróhelyek, autóbuszöblök létesülnek a községek újonnan nyílt utcáiban. Az új létesítményeket az uniós szabványoknak megfelelően akadálymentesen építik ki a látás-, a hallás- és a mozgássérültek számára. Emellett felújítják a meglévő váróhelyeket és a korszerűsítési program keretében több utat is rendbe tesznek. A program célja, hogy vonzóvá tegyék a közösségi közlekedést, az agglomerációból reggelenként ne zúduljon be a személyautók tömege a városba, inkább az autóbuszokat vegyék igénybe az ott élők. Fontos, hogy a közlekedési és ingázási problémák megoldására a fejlesztők nem a személygépjármű-közlekedés lehetőségeinek bővítését választották.

Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata – „Szeged elektromos tömegközlekedésének fejlesztése”

Szeged közlekedésfejlesztési koncepciója előnyben részesíti a közösségi közlekedést, azon belül is az elektromos meghajtású járműveket – a villamost és a trolibuszt –, amelyek nem bocsátanak ki káros anyagokat a levegőbe. A szűkebben vett belvárost – a Tisza Lajos körúton belül eső területet – hosszú távon ún. zéró emissziós zónává kívánják változtatni. Ehhez azonban a szegedi közlekedési rendszer összetett fejlesztésre van szükség. Jelenleg több sűrűn lakott városrészből autóbusz szállítja a városközpontba a lakosságot. Még a földgázzal hajtott buszok is szennyezik a levegőt, és csúcsforgalom idején beragadnak a közlekedési dugókba. A városi önkormányzat szeretné a helyi lakosság mind nagyobb részét arra ösztönözni, hogy a kötőpályás tömegközlekedést vegye igénybe. Ehhez azonban a közösségi közlekedés színvonalának jelentős fejlesztésre van szükség – ezt várják az európai uniós nagyprojekt megvalósulásától.

Villamospálya-rekonstrukció. (www.nfu.hu)

A fenntartható közlekedési formák elterjesztéséhez hozzá lehet járulni egyfelől azok preferálásával a közlekedésfejlesztésen belül, ahogy a fenti két példa is mutatja. Az infrastruktúrafejlesztés szolgálhatja a kerékpáros közlekedést is, kerékpártárolók, kerékpárutak építésével. A fenntartható közlekedési formák közül elsősorban a kerékpáros és a közösségi közlekedés épült be a köztudatba, azonban ezen kívül más alternatív motorizált közlekedési megoldások is léteznek, mint például a dolgozói különjáratok vagy csak egyéni

alapon szerveződött közös gépkocsihasználat. Másik példája lehet a tanyabusz jellegű szolgáltatás, vagy akár a rendezvényjáratok biztosítása.

A másik módszer az **egyéni motorizált formák használatának korlátozása**. Például autómentes övezetek kijelölésével, ahol csak a gyalogosok, kerékpárosok és a tömegközlekedési járművek közlekedhetnek, vagy a londoni gyakorlathoz hasonlóan az autóval történő behajtás fizetési rendszerének bevezetésével. Hasznos az elkerülő szakaszok kiépítése, a csendes övezetek kijelölése is. Egy-egy település vagy *térség* teljes autómentesítése nagyon komoly idegenforgalmi vonzerőt és jövedelemtermelést is jelenthet, melyre jó példák vannak akár a szomszédos Ausztriában is.

A hazai és uniós támogatásokban egyaránt vannak olyan **pályázatok, amelyek deklarált célja a fenntartható közlekedési formák térnyerésének növelése**, azonban nemcsak azok a fejlesztések tudnak hozzájárulni a cél eléréséhez, amelyek konkrétan erre irányulnak. Az alpinfrastruktúra kiépítésén túlmenően szükség van egyrészt szemléletformálásra, másrészt a kisebb léptékű infrastruktúrák biztosítására. Ilyen lehet a kerékpáros közlekedés esetén a kerékpártárolóról, zuhanyzóról, öltözőről való gondoskodás. Ezek kisleptékű, sokszor ráfordítások nélkül biztosítható tényezők, de ennek ellenére legalább annyira fontosak, mint az alpinfrastruktúra megléte. A szemléletformálásra is nagyon egyszerű, bárhol alkalmazható módszerek alkalmazhatók, ilyen lehet akár a kerékpár használatát ösztönző verseny szervezése a munkahelyre való bejáráshoz kapcsolódóan (ld. www.kamba.hu).

Mivel az érvényesítési lehetőségek igen széles körűek, nagyon sok *projekt* elő tudja segíteni e szempont alkalmazását. Pozitívan értékelhető például az olyan építéssel járó beruházás, mely figyelmet fordít a kerékpártárolásra, illetve az építmény tömegközlekedéssel való megközelíthetőségére. Pozitív az olyan közösségi közlekedésfejlesztés, mely figyelmet fordít a kerékpárszállításra és -tárolásra, valamint az olyan közlekedési infrastruktúrafejlesztés, mely figyelmet fordít a gyalogosok és kerékpárosok, valamint a tömegközlekedési eszközzel közlekedők igényeire, pl.: útépítésnél járdák, kerékpársávok és -utak, gyalogátkelő, csapott padkák, zajvédő falak építésével.

7. A közlekedés károkozásának csökkentése

A közlekedés és áruszállítás környezeti, műszaki, közbiztonsági károkozásának mérséklése fontos feltétele a hatékonyabb gazdaság és a biztonságosabb, tisztább környezet megteremtésének. E célok elérését segítheti például a megfelelő minőségű közutak, vasúti pályák és vízi utak biztosítása, a környezetbarát gépjárművek használata, továbbá a közlekedésbiztonságot javító infrastruktúra elemek számának növelése (sebességkorlátozó közlekedési táblák kihelyezése), vagy a nagy tengelyterhelésű teherautók biztonságosabb vasúti szállítással való kiváltása és időszakos korlátozása.

Pozitívan értékelhető az olyan útfejlesztés, melynek eredményeképp a felújított útszakaszon nő a közlekedésbiztonság, például ha a lakott területet elkerülő szakasz kiépítésével és nem a településközi szakaszok szélesítésével indul egy útvonal fejlesztése.

Nemcsak közlekedésfejlesztések esetén lehet mindez szempont. A közpénzből finanszírozott vagy a *közszféra* által más módon támogatott kereskedelmi vagy ipari telephelyfejlesztés esetében is szerencsés lenne, ha az áruszállítás nagyobb része nem kizárólag az utakat és lakóterületeket károsító, balesetveszélyes tehergépjármű-forgalomra épülne.

III.2.4. AZ ORSZÁGOS TERÜLETI CÉLOK ELÉRÉSÉT TÁMOGATÓ FEJLESZTÉSEK

A bevezetőben ismertetett országos *területi célok projekt* szintű érvényesítése a *területi kohézió* érvényesítésének egyik legnagyobb hagyományokkal rendelkező és legjobban ismert területe. Elég csak az elmaradott *térségek* felzárkóztatásának *területi céljára* gondolni, mely nagy múlttal rendelkezik a hazai *területfejlesztésben* is.

Nemcsak a hátrányos helyzetű *térségek*, de minden országosan kijelölt, az OTK-ban rögzített *térségtípus* esetében meghatározták azoknak a beavatkozási területeknek a listáját, melyek az adott *térségek* fejlődését hatékonyan tudnák támogatni, ezt korábban röviden ismertettük is. Ezért a közcélú és *közszféra* által támogatott *projektek* fejlesztési **helyszíneit és hatóterületeiket olyan *térségtípusokban* kell kijelölni**, melyek fejlesztési témái a *projekt* fejlesztéseivel egybeesnek. Jó példája ennek, ha a hátrányos helyzetű *térségekben*, az ott magasabb arányban élő, alacsonyán képzett munkanélküli lakosokat nagy tömegben foglalkoztatni képes munkaerőigényes, de nem tudásigényes termelőkapacitások kiépítését támogatjuk. Az innovatív, jelentős kutatás-fejlesztési tevékenységgel rendelkező fejlesztéseket pedig próbáljuk közel vinni az egyetemi képzőhelyekkel rendelkező *térségek*hez, hogy a *térségek* képzőhelyei profitálni tudjanak a termelési kapcsolatokból.

Ha nem lehet vagy nem érdemes a *projektet* és hatóterületét a fejlesztésének témája szerinti *térségtípusba* telepíteni, akkor magát a *projektet* kell igazítani a helyszínt adó *térségtípus* adottságaihoz. A *projekt* tehát **együttesen elégítse ki a *térség* és az ágazat fejlesztési igényeit**. Így például egy Balaton térségben zajló vasúti fejlesztés szolgálja ki a *térség* közlekedésfejlesztési céljait is, ne csak a vasúti ágazat elképzeléseit. Így segítse elő a balatoni körvasút kiépítését vagy könnyítse meg a kerékpárszállítási és -parkolási lehetőségeket, és a vasúti közlekedés legyen maga is turisztikai vonzerő, modern, esztétikus, karbantartott, biztonságos, helyi karakterű infrastruktúrával és szerelvényekkel. A vasúti közlekedés szervezése biztosítsa a part gyors összeköttetését Budapesttel, más hazai nagyvárosokkal és nemzetközi célpontokkal. Utastájékoztatása, menetrendje és tarifarendszere legyen összehangolva a balatoni busz- és hajóközlekedéssel.

A következő táblázat segít az országos területi célokhoz való projekt szintű hozzájárulást értelmező kérdéseken és példákon keresztül megvilágítani.

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Az ország felzárkóztatása	A projekt bevezet-e hazánkban nemzetközi viszonylatban is versenyképes, magas hozzáadott értékű technológiát, eljárást, munkamódszert, szolgáltatási formát, tevékenységet?	Pozitívan értékelhető az a projekt, amely hosszú távon a versenyképes termékek (szellemi is) előállítására, szolgáltatások nyújtására (pl.: képzés) irányában alakítja tevékenységét. Különösen pozitívan értékelhető az a projekt, amelynek eredményeként szabadalmaztatási eljárás indítható.
	Hozzájárul-e a projekt az ország nemzetközi szerepvállalásának, versenyképességének, transznacionális és határmenti kapcsolatainak erősítéséhez?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a hazai vállalatok és intézmények termékeinek és kapcsolatainak külföldi piacokon való megjelenését célzó projektek.
	Hozzájárul-e a projekt az ország nemzetközi versenyképességének erősítése érdekében a humán erőforrás minőségi fejlesztéséhez?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a diákok nemzetközi tapasztalatszerzését biztosító projektek; olyan ismeretek nyújtását középpontba helyező projektek, melyek tudás nemzetközileg is versenyképesek.
A régiók felzárkóztatása (Regionális különbségek mérséklése)	Segíti-e a projekt a régió innovációs potenciáljának erősítését, versenyképességi régióban megvalósuló projekt alkalmas-e középtávon innováció közvetítésére a régiókba?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a projekt, mely már meglévő termelő vállalat profilját bővíti új kutatási innovációs tevékenységgel, az innovációs projekt, melynek keretében vállalkozások és egyetemek, kutató-intézetek együttműködése valósul meg.
	A megvalósuló projekt bevezet-e a régióban új, eddig nem létező technológiát, eljárást, munkamódszert, szolgáltatási formát, tevékenységet?	Pozitívan értékelhető az adott régióban addig nem létező új technológiát, eljárást, munkamódszert, szolgáltatási formát alkalmazó projekt. Különösen pozitívan értékelhető a konvergencia célterületen eddig nem létező (eddig csak Budapesten alkalmazott) technológiát, eljárást, munkamódszert, szolgáltatási formát alkalmazó projekt.
	A megvalósuló projekt hozzájárul-e a régióban a versenyképességet meghatározó tényezők fejlődéséhez?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: az a projekt, amely hozzájárul az üzleti infrastruktúra, vagy a humán erőforrások minősége, mint a térségi versenyképességet befolyásoló tényezők fejlesztéséhez.
Hátrányos helyzetű kistérségek, elmaradott települések felzárkóztatása (Régióon belüli különbségek mérséklése)	A megvalósuló projekt épít-e a régió belső adottságaira?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalainak összehangolásához hozzájáruló projektek, a gazdasági szerkezetváltáshoz vagy az adott vállalat több lábbon állásához hozzájáruló projektek.
	A projekt hozzájárul-e a régióon belül társadalmi-gazdasági különbségek mérsékléséhez?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: azok a projektek, amelyek hozzájárulnak a régió hátrányos helyzetű térségeinek gazdasági-társadalmi felzárkóztatásához, így a térségi elérhetőség javítását célzó, a helyi vállalkozási környezet fejlesztését célzó, a helyi ipart fejlesztő kezdeményezések.
	A régióon belül hátrányos helyzetű kistérségben valósul meg?	Igen/Nem.

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Fejlesztési pólusok	A pólustérségben megvalósuló projekt lehetővé teszi-e a köz- és egyéb szolgáltatások, közösségi funkciók (pl.: kulturális, rekreációs, szabadidős, sportszolgáltatások) gyorsabb, sokrétűbb, kényelmesebb igénybevételét a régió lakossága számára?	Újabb, a régióban eddig nem létezett közszolgáltatások, egyéb szolgáltatási tevékenységek meghonosítására irányuló projekt. A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a közszolgáltatások helyi és helyközi közösségi közlekedéssel való elérhetőségét biztosító projektek (pl.: a parkolás könnyítését, a közösségi közlekedés akadálymentesítését szolgáló kezdeményezések).
	A pólustérségben megvalósuló projekt hozzájárul-e a térségben a tudásközpont szerepkör (térségi vagy regionális központ, mely koncentrálna a felsőoktatási intézményeket, jellemzően egyetemeket, és a K+F szektor szereplőit), gazdasági vonzerő, magas hozzáadott értékű termelés erősítéséhez, és a magasan kvalifikált szakembereket igénylő munkahelyek számának növeléséhez?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a vállalatközi szféra, az oktatási intézmények, és az önkormányzatok közötti együttműködést megvalósító projekt; külföldi vállalatok által megvalósított projektek, melyek elsősorban a helyi, másodsorban a hazai munkaerő alkalmazására épülnek, csökkentve ezzel a magasan kvalifikált munkaerő külföldre vándorlásának veszélyét.
	A pólustérségben megvalósuló projekt hozzájárul-e az élhető lakókörnyezet (zöldfelületek magas aránya, közösségi funkciók elérhetősége) kialakításához, fenntartásához?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a települési környezet állapotát javító, megújító, a régióközpont elérhetőségét és közlekedési viszonyait fejlesztő projekt.
Városok közötti kapcsolatok erősítése, hálózatépítés	A projekt több város együttműködésével valósul meg, ezt igényli vagy eredményezi? Támaszkodik-e a régió más (a megvalósulás helyszínétől eltérő) városának adottságaira, erőforrásaira (munkaerő, felvevőpiac, beszállítói partnerek stb.)?	Igen/nem.
	A városokban megvalósuló projekt teremt-e szakképzett, illetve magasan kvalifikált munkaerőt igényelő munkahelyeket?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a magasan kvalifikált munkaerő helyben tartását segítő projekt.
	Segíti a projekt a városok funkcióinak (közszolgáltatások, üzleti szolgáltatások) megosztását, ezáltal az ellátás minőségi javulását?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a több városi önkormányzat együttműködésében megvalósuló közszolgáltatások (jellemzően felsőoktatás, kutatás-fejlesztés, üzleti szolgáltatás és vállalkozási területfejlesztés, de egyéb oktatási, egészségügyi, szociális, kulturális funkciók).

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Megújuló, integrált város–vidék kapcsolatrendszer kialakítása	A projekt lehetővé teszi-e a köz- és egyéb szolgáltatások gyorsabb, sokrétűbb, kényelmesebb igénybevételét és a munkahelyek elérhetőségét a nem városi lakosság számára?	<p>A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a mobil és a mobilitást segítő szolgáltatások (pl.: mozgó könyvtár, mobilposta, falugondnoki szolgálat, közösségi közlekedés a helyszínek gyorsabb, kényelmesebb elérése érdekében) nyújtását célzó projektek; a távmunkára támaszkodó projektek; a prevenciót célzó mobil szolgáltatást nyújtó projektek.</p> <p>Pozitívan értékelhető a fizikai elérhetőség javítását (közösségi közlekedés minőségének, járatsűrűségének javítása) célzó/eredményező elemet tartalmazó projekt. Különösen pozitívan értékelhető a fizikai mellett a virtuális elérhetőség javítását célzó/eredményező elemet tartalmazó projekt.</p>
	A vidékies térségekben megvalósuló projekt hozzájárul-e a kistérség örökségének megőrzéséhez, kulturális életének fellendítéséhez?	<p>A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: A célirányosan e tárgyra irányuló projektek (a helyi közösségek bevonását célzó projekt, a vidékies térségek kulturális örökségének, hagyományainak, és helyi táji sajátosságoknak a turisztikai értékesítését célzó projektek) mellett a kézműves ipari fejlesztésekhez, helyi termelői vásárok kialakításához, humán infrastruktúra fejlesztésekhez kapcsolódó projektek.</p> <p>Pozitívan értékelhető minden olyan projekt, melynek része az adott vidékies kistérségek műemléki és tárgyi kulturális örökségének védelmét célzó tevékenység. Továbbá az a projekt, mely új kulturális kínálati elemet jelenít meg a vidékies kistérségben, ennek része az adott vidékies kistérségek műemléki és tárgyi kulturális örökségének védelmét célzó tevékenység is.</p>
	A megvalósuló projekt támaszkodik-e a környező települések (falu, város) munkaerőjére, lakókörnyezeti adottságaira, beszállítói partnereire?	Pozitívan értékelhető a projekt, mely a felsorolt szempontok, tényezők (munkaerő, lakókörnyezeti adottságok, beszállítói partnerek) közül legalább néhányra támaszkodik.
Városok belső környezeti, társadalmi problémáinak kezelése	A városban megvalósuló projekt esetén csökken-e a környezetterhelés mértéke, összességében alacsonyabb környezeti terhelésű funkciók jelennek-e meg a korábbiaknál?	<p>A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a közúttal szemben a vasúti szállítást előtérbe helyező projektek. Meglévő technológiát, termelési eljárást anyag- és energiatakarékosabbra cserélő, városi helyszínen megvalósuló projekt. Gyalogos vagy kerékpáros hivatásforgalmat lehetővé tevő projekt (pl.: létesítményhez csatlakozó kerékpártároló kialakítása). Emissziós értékek, zajterhelés, személyi és áruforgalmi igény csökkentéséhez hozzájáruló vagy ezeket elemként tartalmazó projektek.</p>
	A városban megvalósuló projekt esetén hasznosul-e a korábban már hasznosított (pl.: barnamezős), de jelenleg használaton kívüli belterület?	Pozitívan értékelhető a projekt, ha közösségi hozzáféréssű terület kialakítását célozza barnamezős területen. Különösen pozitívan értékelhető a projekt, ha közösségi felhasználású terület kialakítását célozza barnamezős területen, a zöldfelület növekedését eredményező módon.

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Városok belső környezeti, társadalmi problémáinak kezelése	A projekt hozzájárul-e a város leromlott állapotú, hátrányos helyzetű telepein az épületállomány megújulásához, a lakáskörülmények javulásához?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: környezetbarát, energiatakarékos megoldásokat alkalmazó projekt; a lakókörnyezet megújítása mellett a területen élő lakosságnak a terület megújításába való (a személyes felelősség és érintettség révén) bevonását célzó projekt.
Vidéki térségek funkcióváltása: Aprófalvas térségek	Az aprófalvas térségekben megvalósuló projektek növelik-e az aprófalvakban élő lakosság számára hozzáférhető, utazás nélkül elérhető szolgáltatások körét, illetve hozzájárulnak-e ahhoz, hogy az aprófalvakban élő lakosság gyakrabban, minőségi színvonalon tudja igénybe venni a számára fontos szolgáltatásokat?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a társadalom meghatározott csoportjaira (fiatalok, nyugdíjasok) fókuszáló kulturális, közösségformáló hatással bíró projektek; az aprófalvas térségben megvalósuló, környékének munkaerejét szervező projekt.
	Az aprófalvas térségekben megvalósuló projektek kapcsán megjelennek-e új lakó- vagy üdülőfunkciók?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: az állandó és szezonális népességszámot növelő projektek; az aprófaluban a piacképes, új tevékenységet megvalósító projektek: üdülő, vagy lakófunkció meghonosodását eredményező projekt, átlátható ingatlanpiac kialakulását szolgáló projekt, mely segíti az ingatlanok felértékelődését.
	Az aprófalvas térségekben megvalósuló projektek javítják-e a kistérségi központ és az aprófalvak közötti elérhetőséget?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái a járat-sűrűség növelését, átszállások csökkenését, az egyéni nem motorizált (gyalogos és kerékpáros, lovas) közlekedési módok és egyéb infrastruktúra kiépítését célzó projektek.
Vidéki térségek funkcióváltása: Tanyás térségek	A tanyás térségekben és településeken megvalósuló projektek javítják-e a külterületi lakott helyek és a településközpontok közötti elérhetőséget?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a járat-sűrűség növelését, átszállások csökkenését, egyéni nem motorizált (gyalogos és kerékpáros) közlekedési módok és egyéb infrastruktúra kiépítését célzó projektek.
	A projekt kapcsán a tanyás térségben megjelennek-e új, a funkcióváltást elősegítő tevékenységek?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a tanyákon a piacképes, új tevékenységet megvalósító projektek: üdülő-, vagy lakófunkció meghonosodását, fenntartását eredményező, vendéglátó funkciót célzó projekt, átlátható ingatlanpiac kialakulását szolgáló projekt, mely segíti a tanyai lakosok ingatlanjainak felértékelődését.
	A projekt kapcsán a tanyás térségben megjelennek-e az ellátást, a jövedelmezőséget és a környezeti fenntarthatóságot javító tevékenységek?	A cél eléréséhez hozzájáruló tevékenységek példái: helyi belső (települési vagy mikrotérségi úthálózat – gyalogos, lovas, lovaskocsis, kerékpáros –, megújuló erőforrások hasznosítása (napkollektor, -elem, biomassza, szélkerék, geotermikus energia), komposztálás, esővízgyűjtés, még meglévő saját talajvízkutak hasznosítása, alternatív szennyvízkezelési módok alkalmazása, élelmiszer-előállítás saját/települési/mikrotérségi célra.

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Vidéki térségek funkcióváltása: Nemzeti kisebbségek által nagy arányban lakott térségek	A nemzeti kisebbségek által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt hasznosítja-e az adott térségek sajátos erőforrásait (speciális nyelvi ismeretek, nemzetközi kapcsolatok, kézműves ipar, folklór és népművészet), vagy segíti azok kibontakozását?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái a közösség sajátos adottságaira (pl.: nyelv, hagyományok) építő projekt; a kisebbség anyaországával való kapcsolatát, az anyaországbeli vállalkozások, befektetők számára a térséget vonzóbbá tevő projekt.
Vidéki térségek funkcióváltása: Cigányok által nagy arányban lakott térségek	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt kapcsán létesülnek-e tartós, hosszú távú foglalkoztatást biztosító munkahelyek?	Igen/nem
	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt segíti-e közvetlenül a helyi fiatalság oktatásban való részvételének erősítését, illetve a szakképzett vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező munkaerő helyben történő foglalkoztatását?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: azok a cigányság munkaerőpiaci és társadalmi beilleszkedését (reintegrációját) szolgáló projektek, melyek lebonyolításában a cigány kisebbséghez tartozó, megfelelő képzettséggel rendelkező személyek vesznek részt, képzési projektek, melyekben a résztvevő személyek számára a helyben maradást ösztönző szolgáltatásokat (lakhatás biztosítása, egyéb kedvezmények) nyújtanak.
	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt hasznosítja-e az adott térség sajátos erőforrásait?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a képzettséggel, munkatapasztalattal nem rendelkező cigány lakosság foglalkoztatására építő projektek; a hagyományos cigány mesterségek, cigány folklór és népművészet hasznosításán alapuló projektek.
	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt kapcsán jelentkezik-e a helyi cigány és a helyi nem cigány lakosság közötti együttműködés?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: azok a projektek, melyek az önkormányzat és intézményeik, civil szervezetek és cigány kisebbségi önkormányzatok együttműködésével valósulnak meg; továbbá a helyi nem cigány és cigány népesség együtt foglalkoztatását célzó projektek.
Vidéki térségek funkcióváltása: Természeti és kulturális táji értékekben gazdag térségek	A táji értékekben gazdag térségek településein megvalósuló projekt építi-e a térség speciális erőforrásaira?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái a táji értékek fenntartható használatát biztosító projekt; a táji adottságokat értékként kezelő szemléletet kialakító projekt.
	A táji értékekben gazdag térségek településein megvalósuló projekthez szükséges-e ipari termelési vagy szolgáltatási tevékenység telephelyének bővítése vagy zöldmezős telephely kialakítása, változik-e a projekt kapcsán a tájérték?	Pozitívan értékelhető a projekt, mely nem igényli újabb terület használatba vételét. Különösen pozitívan értékelhető a projekt, melynek eredményeként csökken a beépített terület aránya; amely barnamezős terület felszámolásával tájképi jelentőségű beavatkozást hajt végre;

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Vidéki térségek funkcióváltása: Cigányok által nagy arányban lakott térségek	A cigányok által nagy arányban lakott térségben megvalósuló projekt kapcsán létesülnek-e tartós, hosszú távú foglalkoztatást biztosító munkahelyek?	Igen/nem
	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt segíti-e közvetlenül a helyi fiatalság oktatásban való részvételének erősítését, illetve a szakképzett vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező munkaerő helyben történő foglalkoztatását?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: azok a cigányság munkaerőpiaci és társadalmi beilleszkedését (reintegrációját) szolgáló projektek, melyek lebonyolításában a cigány kisebbséghez tartozó, megfelelő képzettséggel rendelkező személyek vesznek részt, képzési projektek, melyekben a résztvevő személyek számára a helyben maradást ösztönző szolgáltatásokat (lakhatás biztosítása, egyéb kedvezmények) nyújtanak.
	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt hasznosítja-e az adott térség sajátos erőforrásait?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a képzettséggel, munkatapasztalattal nem rendelkező cigány lakosság foglalkoztatására építő projektek; a hagyományos cigány mesterségek, cigány folklór és népművészet hasznosításán alapuló projektek.
	A cigányok által nagy arányban lakott térségekben megvalósuló projekt kapcsán jelentkezik-e a helyi cigány és a helyi nem cigány lakosság közötti együttműködés?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: azok a projektek, melyek az önkormányzat és intézményeik, civil szervezetek és cigány kisebbségi önkormányzatok együttműködésével valósulnak meg; továbbá a helyi nem cigány és cigány népesség együtt foglalkoztatását célzó projektek.
Vidéki térségek funkcióváltása: Természeti és kulturális táji értékekben gazdag térségek	A táji értékekben gazdag térségek településein megvalósuló projekt épít-e a térség speciális erőforrásaira?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái a táji értékek fenntartható használatát biztosító projekt; a táji adottságokat értékékként kezelő szemléletet kialakító projekt.
	A táji értékekben gazdag térségek településein megvalósuló projekthez szükséges-e ipari termelési vagy szolgáltatási tevékenység telephelyének bővítése vagy zöldmezős telephely kialakítása, változik-e a projekt kapcsán a tájérték?	Pozitívan értékelhető a projekt, mely nem igényli újabb terület használatba vételét. Különösen pozitívan értékelhető a projekt, melynek eredményeként csökken a beépített terület aránya; amely barnamezős terület felszámolásával tájképi jelentőségű beavatkozást hajt végre;
	A táji értékekben gazdag térségek településein megvalósuló projekt kapcsán fejlesztésre kerül-e tájérték (pl.: településkép, tájkép, műemléki épület, vízpart, víztest, erdőterület, mezőgazdasági termelőkörzethez kötődő művelési ág, hagyományos mező- és erdőgazdasági művelési forma, néprajzi értékek)?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a térség vagy települései turisztikai vonzerejének növekedését pozitívan befolyásoló, táji értékre épülő attrakció fenntartható fejlesztését és használatát célzó projektek; a térség/település jellegadó táji értékének fejlesztése révén a térség turisták körében való ismertségét, megjelölhetőségét, felismerhetőségét célzó, a térség promócióját a térség és termékei márkázásával erősítő projekt. A helyi lakosság képzését célzó, a táji értékek felismerésére és megőrzésének fontosságára hangsúlyt helyező programokat indító projektek; a környezet védelmét szemléletformálás révén erősítő projektek; az értékmegőrző településmegújítást, a kulturális örökség bemutatását (tájház, helyi jellegzetességeket bemutató kiállítás) célzó projektek.

KATEGÓRIA	ÉRTELMEZŐ KÉRDÉSEK	MEGJEGYZÉS
Környezeti szempontból érzékeny országosan kiemelt térségek fenntartható fejlesztése	A kiemelt térségekben megvalósuló projekt kiszolgál-e az adott kiemelt térség komplex programjában rögzített valamely intézkedést?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a kiemelt térségeket érintő komplex programok célkitűzéseivel igazodó projekt; a több település együttműködésével a térség céljainak elérését szolgáló, az önkormányzat, civil szervezetek, vállalkozások együttműködésével megvalósuló, az adott térség komplex programjának konkrét intézkedésére épülő projekt.
	A Balaton kiemelt térségben megvalósuló projektek elősegítik-e a jelenlegi szezonon kívüli vendégforgalom növekedését vagy a turizmus szereplői közötti együttműködést?	A cél eléréséhez hozzájáruló projektek példái: a parti és parttól távoli települések közötti együttműködés keretében megvalósuló projektek; melyek nem a vízparti üdülő turizmushoz kötődő, hanem a turisztikai szolgáltatások választékát a szezonális mérséklésének céljából növelő fejlesztéseket valósítanak meg; az elő- és utószezoni vendégérkezések számának növelésével a vendégforgalom időbeli szétterítését célzó projektek; a vonzerőt településfejlesztési akciók, egyéb szolgáltatások révén növelő projektek.
	A Balaton térségében megvalósuló fejlesztések elősegítik-e a Balaton-parti települések speciális fejlesztési szempontjainak érvényesülését? (településközpontok kialakítása, a személygépjármű-forgalom és közúti áruszállítás csökkentése, csendes pihenő övezetek kialakítása, a gyalogos és kerékpáros közlekedés lehetőségeinek növelése, a közösségi hozzáférésű területek növelése, a zöldfelületek növelése a térség ökológiai hálózatába illeszkedően, a beépített területek kiterjedésének csökkentése)	Pozitívan értékelhetők a projektek, melyek a felsoroltak közül több elvet is kiszolgálhatnak.

III.2.5. A TERÜLETI KOHÉZIÓ MEGJELENÉSE A PROJEKTFEJLESZTÉSEK ÉLETCIKLUSÁNAK EGYES SZAKASZAIBAN

A projekt szintű fejlesztések teljes ciklusában lehetőség nyílik a területi kohézió érvényesítésére. Mindegyik fejlesztési szakaszban érvényesíteni lehet a területi kohéziót, az egyes szakaszokban más-más területi kohéziós szempont válik hangsúlyossá.

	Tervezés, programozás és előzetes értékelés	Támogatás szerzés (pl. pályázás)	Kivitelezés és megvalósítás	Működtetés	Utólagos értékelés
kedvező területi hatások érvényesítése					
hozzájárulás a területi szinergiához					
térhasználati elvek érvényesítése					
országos területi célok elérésének támogatása					

A területi kohéziós szempontok jelentősége a fejlesztési projektek egyes életszakaszaiban (minél sötétebb annál jelentősebb az adott tényező) (Péti, M. 2009)

ELSŐ, KIINDULÓ SZAKASZ: A FEJLESZTÉSI PROJEKTEK TERVEZÉSE

A projektek tervezési szakaszában a projekt **kedvező területi hatásokra** való felkészítése, az előzetes területi hatásvizsgálat a legfontosabb területi kohéziós feladat. Ennek érdekében először fel kell tárni a projekt tágabb környezetének, településének és térségének a társadalmi, gazdasági és környezeti adottságait, valamint a fejlesztés rájuk gyakorolt hatásait.

- A gazdasági vonatkozások közül a legfontosabb a **helyi munkaerőpiac** helyzetének feltárása. Ennek kapcsán meg kell vizsgálni, hogy rendelkezésre áll-e megfelelő képzettségű munkaerő, ha nem, akkor képzéssel kielégíthető-e a munkaerő szükséglet, a képzés megoldható-e a fejlesztés keretében.
- Szintén meg kell vizsgálni, hogy hogyan alakíthatók ki a lehető **legkedvezőbb gazdasági hatások** a fejlesztés **térségében**. Helyben vagy a térségben található-e a tervezett tevékenység folytatását támogatni képes vállalkozások, akik beszállítók lehetnek vagy üzleti és egyéb szolgáltatásokat nyújthatnak.
- Vizsgálni kell, hogy a léteznek-e megfelelő **közlekedési kapcsolatok**, (utak, vasutak, közösségi közlekedés) ha nem, akkor milyen fejlesztéssel alakíthatók ki, a fejlesztés keretében ez vállalható, támogatható-e. A közlekedési kapcsolatok mellett természetesen az egyéb **infrastrukturális ellátottságot** (víz, szennyvíz, elektromos áram és telekom-

munikáció) is fel kell mérni. Az infrastruktúrák esetében érdemes megvizsgálni, hogy a megfelelő ellátottság kiépítése javíthatja-e a fejlesztéstől független lakossági csoportok, intézmények vagy gazdasági szervezetek ellátását. Lehetőség szerint minél nagyobb ilyen csoportokat kell kedvezően érinteni a fejlesztéssel.

- Evidens, hogy egyes piaci alapú fejlesztéseknél (legjobb példa a kiskereskedelem) a helyi fogyasztói kör és piac felmérése az elsődleges, ennek a tényezőnek a vizsgálatára a leginkább felkészültek már most is a befektetők.
- Társadalmi szempontból fontos ismerni, hogy milyen **képzőhelyek** működnek a *térségben*, melyek a munkaerő pótlást biztosíthatják. Fontos megvizsgálni, hogy a munkaerő napi utazása biztosított-e és ezért tud-e tenni valamit a projektfejlesztés is. Fontos ismerni a szűkebb környezetben, településrészen található lakossági funkciókat, azt, hogy többségében munkahelyi, szolgáltatási, lakó vagy üdülőfunkció található a *térségben*. Egy lakófunkcióval rendelkező településrészeire települő jelentős környezetterhelésű üzem például konfliktusokat generálhat, viszont egy hivatali munkát biztosító fejlesztés nagyon előnyös lehet, mert csökkenti a munkaerő ingázási kényszerét.
- A **környezeti hatásokat** bizonyos *projektek* esetében kötelező előzetes környezeti hatásvizsgálattal is számba venni. Ugyanakkor nemcsak e *projektek* esetében javasolható, hogy a környezeti hatásaitak felmérjük. Ezeket a felméréseket minden esetben érdemes megtenni, ha lakóterületek környezet-egészségügyi helyzetének, vagy erdő- és mezőgazdasági, vagy természetvédelmi területek állapotának romlása várható, és ha ennek kapcsán tiltakozásra lehet számítani a lakosság, a szakmai és civil szervezetek vagy a termelők részéről. E jelenségek fennállása esetén akkor is érdemes a vizsgálatokat elvégezni, ha hivatalos környezetterhelési kibocsátási határértékeket nem lép túl a fejlesztés, vagy ha a szükséges hatósági engedélyeket sikerült beszereznie. A hatások megállapítását követően azt érdemes felmérni, hogy milyen megoldásokkal csökkenthetők a kifogásolható hatások az elfogadható szintre. A hatások megállapításához meg kell vizsgálni, hogy a tevékenység kibocsátásának kezelésére alkalmas-e a helyi környezetvédelmi infrastruktúra (hulladék- és szennyvízkezelés, zajvédelem), és hogy a fejlesztés által okozott terhelést hogyan viseli el a helyi környezet, illetve a terhelés elviselését tudja-e segíteni maga a fejlesztés. Mindennek kapcsán nemcsak a folytatandó tevékenység környezeti hatásai kérdésesek, hanem a szükséges árumozgatás, a szállítás hatásai és a vízigény kielégíthetősége is, valamint magának a fejlesztési helyszínnek településképi és tájképi hatásai is.

A projekt területi szinergiájának biztosítása a tervezés során

- Ennek kapcsán meg kell vizsgálni a település vagy a *térség* fejlesztési tervdokumentumait, hogy az azokban megfogalmazott célok elérését támogatni tudja-e a *projekt*. Amennyiben igen, akkor a *térség* *közsférabeli fejlesztési szereplői* részéről biztosan nagyobb támogatásra

lehet számítani, és nagyobb eséllyel lehet pályázni a különböző támogatási forrásokra.

- Fontos tisztában lenni a lakosság fejlesztésről alkotott véleményével is. Ehhez először tájékoztatni kell a helyi és *térségi* közvéleményt a fejlesztés céljáról és hatásairól. A tájékoztatást például a helyi média segítségével, vagy lakossági fórumok keretében lehet megtenni. A tájékoztatást követő közvélekedést és az esetleges lakossági javaslatok felmérését közvéleménykutatás vagy szintén lakossági fórumok keretében lehet megvizsgálni. A lakossági fórumok és a *közszféra fejlesztési szereplőivel* történő előzetes egyeztetések segíthetnek megtalálni az olyan kompromisszumos fejlesztési megoldásokat, melyet a szereplők és a lakosság többsége is támogatni tud.
- Nem véletlen, hogy az unió egyik legfontosabb fejlesztési elve a partnerségről szól. A megfelelő partnerség nagymértékben növeli a fejlesztés hatékonyságát. Ezért bármilyen fejlesztést is végzünk, lehetőleg minél több helyi, *térségi* szakmai és civil szervezet, vállalkozást vonjunk be partnerként, akik segítenek a helyi adottságokhoz legjobban igazodó, a helyi társadalom által leginkább elfogadott megoldások megtalálásában. A partnerség még azokban a *projektekb*en is megjeleníthető, ahol elsőre nem gondolnánk, hogy releváns. Így például még egy *szennyvízkezelési projekt* során is érdemes együttműködni a helyi település- és környezetvédőkkel, illetve egy közútfejlesztési vagy kereskedelmi fejlesztési *projekt* esetén ez a kör még kiegészülhet a helyi kerékpáros szervezetekkel, közösségi közlekedési vállalkozásokkal, fogyatékossgal élők érdekképviseleti szervezeteivel.
- A *szinergia* érdekében szintén érdemes feltárni a hasonló témájú, megvalósítás alatt álló vagy tervezett fejlesztéseket is a *térségben*, ezekről leginkább az önkormányzatok tudnak tájékoztatást adni. Fontos tisztában lenni azzal, hogy a fejlesztés mennyire tudja kiegészíteni a többi *térség*beli fejlesztést, vagy mennyire lesz velük versenytársi kapcsolatban. Ez utóbbi a *közpénz*ekre (pl.: pályázati támogatásokra) számító fejlesztések esetén csak kivételes esetben szerencsés. Például akkor, ha a fejlesztés jelentős innovációt mutat fel a településen és a *térségben*, és ezáltal tesz szert versenyelőnyre, illetve így juttatja versenyelőnyhöz az egész települését és *térségét* is.

A projektterv megfeleltetése a fizikai térhasználati elveknek

- A *projekte*k építési jellegű munkarészeinek megtervezése során figyelemmel kell lenni a *térhasználati elvekre*, különösen a *barnamezős* fejlesztések preferálására, a *köz*kincsek területének védelmére és megközelíthetőségük javítására.
- A megújuló energiák alkalmazása, a hulladékok és melléktermékek hasznosítása, vagy a különböző tárgyak újra használatba vétele hozzájárul ahhoz, hogy a lokális erőforrások minél hatékonyabban legyenek felhasználva.
- A tudás, a helyi értelmiség helyben maradását segíti, ha a *projekt* képes a magasan képzett munkaerőt is helyben foglalkoztatni.

Projektek tervezése az országos területi célok elérése jegyében

- Kézenfekvő kíváncsóság, hogy a *területi célok*nak való megfelelés érdekében a *projekteket* azokban a *térségtípusok*ban kell elhelyezni, melyek kívánt fejlesztési céljaihoz (az OTK-ban nevesített ún. beavatkozási tématerületeihez) a *projekt* témája szerint illeszkedik. Így például elsősorban az aprófalvas, tanyás *térségek* táji értékekben gazdag területein érdemes a falusi vendéglátást, mint alternatív jövedelemtermelési módot támogatni.
- Onnan is megközelítő a kérdés, hogy a projektterveket úgy kell kialakítani, hogy a helyszíniül szolgáló OTK-ban meghatározott *térségtípus* fejlesztési céljait is elősegítse, egyéb ágazati beavatkozásai mellett. Így például egy közszolgáltatás fejlesztés az aprófalvas és tanyás *térségek*ben egészüljön ki a kihelyezett vagy mobil szolgáltatások bevezetésével, és tegye lehetővé a távoli ügyintézés, illetve az óvoda-iskolai fejlesztésekhez társuljon iskolabusz szolgáltatás.

MÁSODIK SZAKASZ: A FEJLESZTÉSI PROJEKTEK KIVITELEZÉSE

A projekttervezés esetében ismertetett *területi kohéziós* szempontok az alábbiakkal egészülnek ki a kivitelezés fázisában:

- A helyi vállalkozások bevonása a kivitelezésbe a **kedvező tovaggyűző területi gazdasági hatások**at erősíti, de a **jövedelmek térségen belül tartását** szorgalmazó térhasználati elvnek is megfelel.
- A kivitelezésben a helyi alapanyagok felhasználása és a helyi munkaerő alkalmazása a **helyi erőforrások hasznosítását** szorgalmazó térhasználati elv érvényesítését is elősegíti.
- A fejlesztési *projekt* kivitelezése során újabb **területi szimergia** szempontként vizsgálható, hogy a *közsféra* fejlesztései esetében közmunkát vagy önkéntes munkát be lehet vonni a munkálatokba.

HARMADIK SZAKASZ: A FEJLESZTÉSEK MŰKÖDTETÉSE

A projekttervezés esetében fentebb ismertetett *területi kohéziós* szempontok továbbiakkal egészülnek ki a működtetés fázisában. Az újabb szempontok többsége arra épít, hogy a fejlesztés a működés fázisában kezdjen beindítani olyan *térségi* folyamatokat, melyek akár nagyobb mértékűek és sokszínűbbek, mint az a tervezés fázisában előrelátható volt. A *területi kohéziót* érvényesítő működtetés így egyrészt még jobban be tud ágyazódni a *térség* gazdaságába, társadalmába, másrészt az egész *térség* versenyképességét képes növelni, például az alábbi tényezőkön keresztül:

- **Kedvező területi gazdasági hatásokkal** jár, ha helyi vállalkozások szolgáltatásaira vagy beszállítói tevékenységeire épít egy fejlesztés működtetése, és segíti a jövedelmek *térségen belül tartását*.

- Szintén **kedvező területi gazdasági hatású** és elősegíti a **jövedelmek helyben tartását**, ha a működés elő tud segíteni bizonyos témájú *térségi* gazdasági együttműködést például egy bizonyos növényt termelők vagy terméket gyártók között. Ezáltal segítheti például *térségi* vagy helyi termék klaszterek generálását, így a *térség* egészének versenyképességét növelni tudja.
- Kedvező, ha a *projekt* képes a *térségen* belüli **erőforrásokat hatékonyan kiaknázni, és azokat a térségen belül hasznosítani**. Például azáltal, ha a keletkező melléktermékeket, hulladékenergiát, hulladékot a *projekt* által létrehozott vagy más *térségi* létesítmény hasznosítani tudja, fel tudja dolgozni. Mindennek természetesen pozitív gazdasági hatásai is vannak.
- A helyi társadalom iránti felelős működéssel, például szponzorációkkal, közösségi helyszínek biztosításával, rendezvények, képzések, önkéntes munka szervezésével, ösztöndíjprogramokkal a helyi társadalmi tőke építését és a **tudás helyben tartását** segítheti a fejlesztés.
- A **helyi erőforrások és tudás növelését és kiaknázását** szolgálja, ha a sikeres működtetés más hasonló témájú tevékenységet, és a rájuk épülő **innovációs tevékenységeket is a térségbe von**. Megindíthatja a *térség* specializálódását, így szintén növelheti a *térség* versenyképességét.
- A karbantartási tevékenységek közmunkában vagy önkéntes munkában való megvalósítása segíti a **területi szinergiát**.
- Szintén a **területi szinergia** erősítésére hat, ha egy fejlesztés tapasztalatait megismertetjük a *térség* nyilvánosságával, szakmai és civil szervezeteivel. Az ismeretterjesztésre szolgáló rendezvények, tájékoztató anyagok segítségével az elfogadottság növelhető, további támogatás szerezhető és további fejlesztések generálhatók.

NEGYEDIK, ZÁRÓ ÉS VISSZACSATOLÓ SZAKASZ: A PROJEKTFEJLESZTÉSEK ÉRTÉKELÉSE

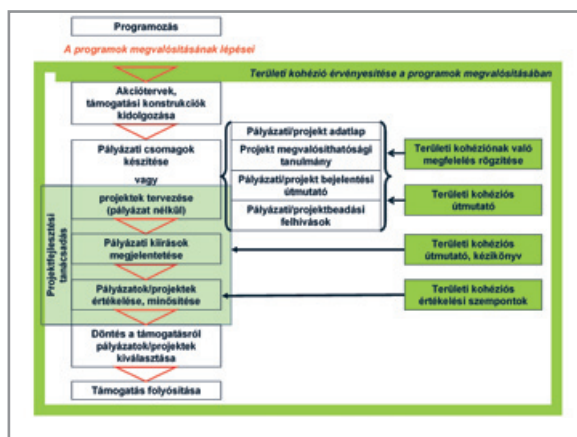
Elsősorban a közcélú, de minden *közpénzből* támogatott, vagy a *közszféra* által más módon segített fejlesztés esetében fontos az utólagos értékelés, a megvalósítást követően, a fejlesztési projektciklus végén. A **fejlesztési projekt utólagos területi értékelése** kapcsán elsősorban megvalósult fejlesztés *területi hatásaira* kell koncentrálni. Az utólagos értékelés az adott támogatást kezelő, illetve a támogatást adó *program* tervezéséért és végrehajtásáért felelős szervezet feladata. Utólagos értékelést csak már működő, beüzemelt fejlesztésen érdemes végezni, legkorábban a fejlesztés és a kivitelezés lezárását egy-két évvel követően. (Az utólagos *projektszintű területi hatásértékelés* tematikáját ld. még a *területi hatások* tárgyalásánál.)

III.3. A TERÜLETI KOHÉZIÓ ÉRVÉNYESÍTÉSE A PROGRAMOK MEGVALÓSÍTÁSÁBAN, A TÁMOGATÁSOK KEZELÉSÉBEN

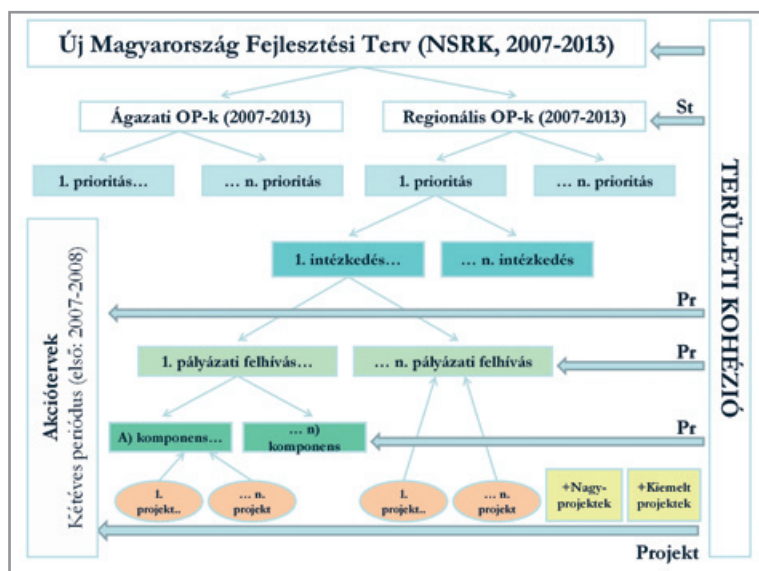
A programok végrehajtása a legtöbb esetben anyagi támogatások elosztását jelenti. A támogatások odaítélésének céljából születhetnek *pályázati kiírások*, de a támogatásokat el lehet osztani pályázatú, azaz versenyeztetés nélkül, például normatív alapon is. Továbbá megvalósulhat egy-egy előzetesen kijelölt közérdekű nagyprojekt támogatása is, szintén versenyeztetés nélkül. Bárhogyan is alakul a támogatások elosztása, mindig van mozgásterük a támogatáskezelőknek, hogy eldöntsék, milyen területekre, és milyen formában helyezik támogatásaikat. Mozgásterüket természetesen behatárolja az, ha a támogatásokat egy program mentén osztják, ekkor ugyanis csak a programban megfogalmazottak értelmezését bonthatják ki és alkalmazhatják munkájuk során. Ezért is nagyon fontos, hogy a területi kohézió megjelenjen minden program cél és elvrendszerében, hogy irányt mutathasson a végrehajtásnak.

A területi kohézió értelmezése sokrétűbb, alkalmazása pedig szélesebb körű lett az elmúlt években, egyre jelentőségteljesebben jelenik meg mind a támogatási programok, mind pedig a projektek támogatására kiírt pályázatokban.

A területi kohézió hagyományosan megjelenhet a támogatások terület alapú lehatárolásában, példák erre a hátrányos helyzetű térségek vagy a Duna-Tisza közti Homokhátság települései számára kiírt pályázatok. Másik gyakori érvényesítési formája bizonyos térségek pályázóinak előnyben részesítése olyan támogatások esetén, melyek egyébként bárhol igénybe vehetők (ez az ún. területi preferencia). Napjainkra e két hagyományos forma újabb lehetőségekkel egészült ki, mióta megjelent a területi kohézió, mint horizontális támogatási elv, és a területi kohézió több tématerülete és szempontja is megjelenik a támogatási feltételek és az értékelési szempontok között.

A területi kohézió megjelenítése az általános programvégrehajtási lépések mentén (Péti, M. – Szilágyi, Gy. 2009)

A területi kohézió megjelenítésének szintjei az ÚMFT fejlesztési rendszerében
(St = stratégiák, Pr = programok) (Botka, M. 2009)

III.3.1. TERÜLETISÉG A PROGRAMIRÁNYÍTÓKNAK, TÁMOGATÁSKEZELŐKNEK

A programirányító szervezetek a támogatások feltételrendszereinek részletes kidolgozóiként tulajdonképpen a legfontosabb szereplők a területi kohézió érvényesítése szempontjából, mert az ő tevékenységük határozza meg az érvényesítés végső formáját. A programvégrehajtóknak mindenképpen tudatában kell lenniük annak, hogy a területi szempontok alapján (is) jól átgondolt projekt egyértelműen eredményesebb és fenntarthatóbb lesz más projekteknél. A területi kohézió érvényesítésével így saját munkájuk sikeressége fokozható.

Az országos területi célokat, valamint a támogatási programok egyéb területi céljait és elveit a pályázati kiírások szintjén is kezelni kell, a célok és elvek alkalmazását a pályázati támogatással megvalósuló projekteken számon is kell kérni. Függetlenül attól, hogy területi vagy ágazati programokról beszélünk, vagy, hogy milyen eljárásrendben valósul meg, a végrehajtás során a területi kohézió szinte minden esetben figyelembe vehető. Az alábbiakban ennek eszközeit mutatjuk be.

A területi kohézió programvégrehajtásban való érvényesítését támogató eszközök körét egyrészt a támogatott tevékenységek típusa, másrészt a támogatási programdokumentumban megfogalmazott elvárások alapján lehet összeállítani. A területi szempontok érvényesítését a programvégrehajtás alapvetően kétféleképpen érheti el, mely két típus egyszerre is alkalmazható:

- **ösztönzéssel** (pl.: előnyben részesül a bíráltkor magasabb pontszámot kap vagy nagyobb arányú támogatásban részesül az a pályázó, aki meghatározott szempontoknak megfelel, vagy jobban megfelel a többi projektgazdánál);
- vagy **jogosultsági feltételként** (pl.: csak bizonyos területeken megvalósuló fejlesztések pályázhatnak).

A programvégrehajtás egyik fontos munkafázisa a *pályázati kiírások* készítése. A *területi kohézió pályázati kiírásokban* való érvényesítésének főbb eszközei az alábbiak:

- A *projektek számára igénybe vehető támogatások valós területi alapú korlátozása*:
 - **kizárással, vagy a források térségi alapú elkülönítésével**, pl.: a támogatás csak a Balaton térség településein igénybe vehető;
 - **a támogatási arányok differenciálásával**, pl.: a legmagasabb 95%-os támogatási arány csak a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben adható.
- A *projektek számára igénybe vehető támogatások relatív területi alapú korlátozása*:
 - **területi pozíciós feltételek**, pl.: kistérségek *projektjeiben* a *térségi önkormányzatok* legalább felének partnerként szerepelnie kell, nem lehet egy kistérség két szomszédos településén ugyanolyan profillal rendelkező középiskolát fejleszteni, egy kistérségi társulás csak egy *pályázatot* adhat be, egy vállalkozás csak egy kistérségi *pályázatban* szerepelhet partnerként;
 - **térségre vonatkozó egyéb előírások**, pl.: egy kistérségi társulás *projektjének* minimálisan három különböző tevékenységet kell tartalmaznia, melyből legalább egy humánerőforrás-fejlesztés jellegű.
- A *projektek területalapú preferálása* a támogatásra érdemes *projektek* kiválasztása során:
 - **valós területi alapú előnyök pályázatértékelési kritériumként**, pl.: az aprófalvas *térségek* települései a *pályázatok* elbírálása során plusz két pontot kapnak, vagy két azonos pontszámot elért *projekt* közül azt kell támogatni, amelyik aprófalvas *térségben* van;
 - **relatív területi alapú előnyök pályázatértékelési kritériumként**, pl.: előnyben részesül a *barnamezős* beruházás a *zöldmezőssel* szemben, vagy a több település összefogásával megvalósítandó fejlesztés az egy település által megvalósítandóval szemben.
- **Egyéb, újabb területi kohéziós preferáló kritériumok** bevezetése a támogatásra érdemes *projektek* kiválasztásába, pl.: előnyben részesül, ha a *projekt* helyi erőforrásokat hasznosít.

A *pályázatokban* alkalmazható területi korlátozások vagy preferenciák miatt a *területi kohéziót* érvényesítő *programok* és *pályázati kiírások* fontos kellékei az egyes preferált *térségtípusokba* tartozó települések listái. Elméletileg nemcsak települési (illetve kistérségi)

szintű lehatárolást lehetne alkalmazni, de a programvégrehajtási tapasztalatok azt mutatják, hogy Magyarországon messze ez a legkönnyebben alkalmazható eljárás. Minden más helyazonosítás (pl. földrajzi tájak, vonzáskörzetek) sajnos a végrehajtó szervezetek munkatársai és a pályázók számára is egyaránt nehézséget okoz, egyértelműen nem megítélhető eseteket eredményezhet.

A területalapú korlátozások vagy preferenciák mellett a *pályázatok* értékelési kritériumai közé beépített *területi kohéziós* szempontok is fontos *eszközei* az érvényesítésnek. A *pályázati kiírásokat* ezért úgy kell összeállítani, hogy a beadott *pályázati anyagokban* a projektgazdák a fejlesztésüket helyezték el a lokális társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyok között, és információkat adjanak a tervezett *projektjeik területi kohézióhoz* való hozzájárulásáról is. Nagyon fontos, hogy ezt a hozzájárulást mérni lehessen, mert a preferencia mértékét csak így lehet megállapítani (pl.: pontosan hány pontot érdemel a *projekt területi kohéziós* teljesítménye a maximálisan ezért pluszként adható pontszámból). A mérhetőség biztosítására szolgálnak a *projekt* által szolgáltatott *indikátorok*. A *pályázati kiírásokban* ezért be kell kérni *területi kohéziós indikátorokat* is a *projektektől*. Ilyen *indikátor* lehet például a megújított *barnamezős* terület nagysága vagy a beépített *zöldmezős* terület aránya, vagy a helyi lakosok körében teremtett munkahelyek száma (szemben az összes teremtett munkahely számával, mely magában foglalja a távoli vidékekről érkező dolgozókat is).

Jellemzően a hazai támogatási forrásoknál fordul elő, hogy a támogatások felhasználásához nem kapcsolódik programozási tevékenység. Ezeknél a támogatásoknál is fontos, hogy megjelenjenek a *területi kohéziós* szempontok. Ekkor teljes mértékben a programirányító szervezet hatáskörébe tartozik a releváns szempontok meghatározása, nincs olyan programszintű üzenet, ami ezt segítené.

Kiemelt térségek támogatása

A *területiség* hosszabb időre visszanyúló jó gyakorlatai közé tartoznak a kiemelt *térségekre* kiírt *pályázatok* a hazai támogatási források felhasználása során. Rendszeresen hirdettek meg a Szigetköz és a Mosoni-Duna fejlesztését célzó *pályázati lehetőségeket*, amelyek esetén a támogatható tevékenységek a helyi sajátosságokhoz igazodva elsősorban a természet- és környezetvédelemhez, vízgazdálkodáshoz és a fenntartható agrárgazdálkodáshoz kapcsolódtak, de megjelentek a turisztikai és ökoturisztikai tevékenységek is. A *területi célok*nak való megfelelés szempontjából hasonlóan kedvező volt a Homokhátság vízrendezési tevékenységeit támogató kiírás is, azonban ez nem került rendszeresen meghirdetésre. Általánosságban elmondható, hogy a kiemelt *térségek*, a markáns jellegzetességekkel bíró *térségtípusaink* kapcsán voltak és vannak olyan *pályázati lehetőségek*, amelyek a *területi szempontok* figyelembe vételével kerülnek, kerültek kiírásra (sajnálatos tény azonban, hogy ezeknek a támogatásoknak a mértéke folyamatosan csökken). Ezen *térségeink* többsége rendelkezik önálló, *területi programmal* (pl.: a Balaton térség Hosszútávú Fejlesztési Koncepciója, Stratégiája és Részletes Fejlesztési Terve, a Duna-Tisza-közi Homokhátság *térségének* komplex fejlesztése), azonban a *programok* megvalósításához szükséges források csak eseti jelleggel állnak rendelkezésre.

Decentralizált fejlesztési támogatások kezelése 2009-ben

2009-ben a tervek szerint a régiók regionális területfejlesztési operatív programjai (RTOP) mentén kerültek volna felhasználásra a hazai költségvetés önkormányzatoknak szánt decentralizált területfejlesztési célú támogatási forrásai. Sok esetben azonban ez mégsem történhetett meg. Az RTOP-kban megfogalmazott területi üzeneteket a pályázat kiírási eljárásokkal mégis lehetett érvényesíteni a források kihelyezése során. A támogatások elnyerésében ugyanis előnyben részesültek a nagyobb területi hatású, területi szinergiájú és az RTOP-kban megjelenített egyes országos térségtípusok fejlesztéséhez kapcsolódó projektek.

Egyelőre még a pénzügyi szempontokon van a legnagyobb hangsúly a pályázati dokumentációk készítése során, még a projekt szakmai teljesítményét felmérő szempontokhoz képest is. Ez vélhetően hamarosan megváltozik, tekintettel arra, hogy a fejlesztéspolitika egyre nagyobb közérdeklődésre tesz szert. Egyre fontosabb kérdés lesz, hogy mi valósul meg a támogatási közpénzekből, és mekkora hasznossággal. A szakmai szempontok felértékelődésével a területi kohéziós szempontok jelentősége is nőni fog. Ezzel együtt számíthatunk arra is, hogy a pályázók is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a területi kohéziós szempontok érvényesítésére.

Bár folyamatosan növekvő számban, de egyelőre még csak kevés pályázati kiírásban van jelen a területi kohézió komplex kiválasztási szempontrendszere. Amíg ebben a kísérleti fázisban tart a területi kohézió programvégrehajtási érvényesítése, amíg a pályázati rendszerek nem kérik számon egységesen a területi kohéziós kritériumokat, addig kevésbé a kötelezettségektől, mint inkább a pályázók saját döntésétől függ a területi kohézió érvényesítése. Ezért elsősorban a programvégrehajtók felelőssége, hogy a pályázók a területi kohézióra ne, mint teherre tekintsenek, hanem egy olyan eszközre, ami által projektjük jobb, eredményesebb és hatékonyabb lesz. A programvégrehajtásnak ennek érdekében képesnek (egyúttal hajlandónak és motiválnak) kell lennie arra, hogy hathatós projektszintű területi kohéziós tanácsadást nyújtson a projektfejlesztőknek, potenciális pályázói körnek. Továbbá tanácsaival segíteni tudja a területi kohézió gyakorlati érvényesítését a projektek fejlesztése és végrehajtása során.

A különböző típusú fejlesztéseknél a területi kohézió szempontjait eltérő mértékben, illetve formában lehet és kell figyelembe venni, ezt befolyásolja a támogatható tevékenységek jellege és a maximálisan adható támogatási összeg is. A pályázók felé támasztott elvárásokat az elnyerhető támogatás mértékével összhangban kell meghatározni, fontos, hogy a pályázóktól elvárt ráfordítások – időben, anyagaikban és a plusz adminisztratív feladatok tekintetében – ne legyenek túlzóak. Ugyanakkor a ráfordítások előzetes becslésénél azt is figyelembe kell venni, hogy a területi kohézió szempontrendszerének alkalmazása egy összességében jobb, könnyebben megvalósítható és fenntarthatóbb projekteket eredményez, a jól tervezett és problémamentesen kivitelezhető projektek támogatása pedig a programvégrehajtó szervezeteknek is érdeke.

III.3.2. TERÜLETISÉG MEGJELÉNÍTÉSE A PÁLYÁZATOKBAN, PROJEKTEKBE

Fontos, hogy minden a programdokumentumokban megfogalmazott *területi kohéziós* elvárás beépüljön a *pályázati dokumentációkba*, továbbá az is, hogy ezek egységesen és következetesen jelenjenek meg. A *területi kohézió* érvényesítését ezért következetesen végig kell vezetni az *akcióterveken*, *pályázati kiírásokon*, azok adatlapjain, felhívásain, útmutatóin és mellékletein (pl.: *megvalósíthatósági tanulmányon*). Mindez kézenfekvőnek tűnik, de a tapasztalatok szerint gyakori hiba, hogy e láncolatnak nem minden elemében jelenik meg a *területi kohézió*, és ez megnehezíti mind a pályázók, mind a *pályázatok*értékelők dolgát.

A következőkben ismertetjük, hogyan célszerű a *területi kohézió* érvényesítésére szolgáló szempontokat beépíteni a *pályázati* és a *projekt dokumentációkba*:

- **Területi kohéziós szakmai értékelési kritériumokat** kell alkotni, és a kritériumoknak való megfelelésegről információkat kell bekérni a *dokumentációkban* a pályázóktól. Természetesen meg kell ismertetni a pályázóval, hogy milyen értékelési szempontok mentén történik majd a *pályázatának* bírálata. A pályázó így megismerheti annak módját, hogy *projektjét* hogyan tudná *területi kohéziós* szempontok szerint alakítani, ebben a többletpontok reménye is motiválhatja. Ha az értékelési szempontokon kívül más nem áll rendelkezésére (pl. egy *területi kohéziós* módszertani útmutató), akkor ez lesz az egyetlen segítsége a *projektjének* területi szempontú formálásában. Mint minden más értékelési szempontnál, a *területi kohézió* kritériumaira is célszerű lényegre törő, egyértelmű, rövid, esetleg számszerűsíthető válaszokat kérni és adni. A *területi kohézió* gyakorta szubjektív szempontjait (pl.: kedvező hatása van-e a *projektnek* a helyi társadalomra?) meg kell próbálni egyszerű, eldöntendő kérdésekre lebontani, ez gyakran segít objektívabbá tenni az értékelés folyamatát.

Területi kohézió az ÚMFT ROP turisztikai és környezetfejlesztési kiírásaiban a 2007-2008-as tervezési időszakban

A *területi kohézió*, mint harmadik horizontális politika beépítése az uniós *pályázati* rendszerekbe már az ÚMFT végrehajtásának első akciótervezési időszakában (2007 és 2008 között) megkezdődött, ekkor még jellemzően nem egységes formátumban. A beépítés legjobb példáit a regionális operatív *programok* turisztikai és környezetfejlesztési kiírásai adják, amelyekben a *területi kohézió* szempontjai elsősorban értékelési kritériumokként jelentek meg. A szakmai értékelési szempontrendszer részeként a konstrukcióra pályázó projektgazdáknak be kellett mutatni az értékelési táblázatban látható *területi kohéziós* szempontok értékeléséhez szükséges információkat a *pályázataikban*. Figyelemre méltó, hogy az alábbi turisztikai *pályázat* esetén a *területi kohézió* érvényesítéséhez kapcsolódó kérdésekre kapható pontok összértéke magasabb a másik két hagyományos horizontális politikára (az esélyegyenlőségre és a fenntarthatóságra) kapható pontoknál, ami azt is jelzi, hogy a programvégrehajtók és a kiírások készítői a *területi kohézió* szempontjait a fejlesztés megvalósíthatósága vonatkozásában meglehetősen fontosnak ítélték meg.

Értelemszerűen az értékelési táblában megjelenő szempontok megválaszolhatóságához és vizsgálhatóságához a *pályázati dokumentációk* különböző részeiben (pl.: adatlap kitöltési útmutató, *megvalósíthatósági tanulmány* sablon stb.) megjelenítésre kerültek a szükséges elvárások, információk, továbbá külön útmutató is segítette mind a pályázókat, mind az értékelőket a *területi kohézió* szempontjainak helyes értelmezésében.

Területi szempontok értékelése		6	
28.	<p><i>Területi célokhoz való hozzájárulás:</i></p> <p>Hozzájárul-e a fejlesztés a megvalósítás helyszínén (település/kistérség) érintő turizmus-fejlesztés szempontjából kiemelten fontos ÚMFT országos területi célhoz?</p>	Projekt adatlap 3, 4.1, 4.2, 5.2. MT	0-1
29.	<p><i>Területi szinergia:</i></p> <p>(1) Van-e a projektnek kapcsolata más multiplikatív hatást eredményező nem turisztikai témájú megvalósított/tervezett települési, térségi projektekkal, ennek projekteket meglévő/lehetséges bemutatása megfelelően megtörtént-e?</p> <p>(2) A projekt más (nem turisztikai témájú) fejlesztéseket erősítő hatása, kapcsolódás 2007-13-as magyarországi uniós tervdokumentumok prioritásaihoz a ROP-on kívül, kapcsolódás elfogadott települési/térségi stratégiai célokhoz?</p>	Projekt adatlap 4.3.2., 5.2., 5.4. pontjai EMT/MT	0-1
30.	<p><i>Területi hatások:</i></p> <p>(1) Megfelelő részletezettséggel és módszertani alapossággal bemutatásra kerültek-e a projekt várható, becsülhető közvetlen és közvetett térségi/települési hatásai? (területi, társadalmi, gazdasági hatások)</p> <p>(2) A fejlesztés hozzájárul a helyi/térségi gazdaság támogatásához, helyi/térségi szolgáltatók és speciális termékek beszerzéséhez, értékesítéséhez, kistérségi erőforrások helyben tartásához?</p> <p>(3) A projekt eredményeként javul-e az életminőség, megvalósul-e közösségi infrastruktúra fejlesztése, illetve helyben élő munkaerő foglalkoztatására kerül sor?</p>	Projekt adatlap 4.1, 4.2., 5.2. MT	0-2
31.	<p><i>Térhasználati elvek turisztikai érvényesítése:</i></p> <p>A projekt elősegíti-e az ÚMFT térhasználati elveinek érvényesítését?</p> <p>(pl. nem növeli a beépítettséget, nem csökkenti a természeti területeket, javítja a közkinccsekhez való hozzáférést, ösztönzi és lehetővé teszi a gyalogos, kerékpáros, tömegközlekedéssel és alternatív közlekedési formákkal való megközelítést és helyszíni közlekedést, csökkenti az utazási és szállítási szükségleteket, elmélyíti a helyi táji ismereteket és a közösségi felelősséget)</p> <p><i>Amennyiben közkinccsek hozzáférése romlik a Területi kohézió horizontális céljának érvényesítésére nem adható pont.</i></p>	Projekt adatlap 5.2. MT	0-2

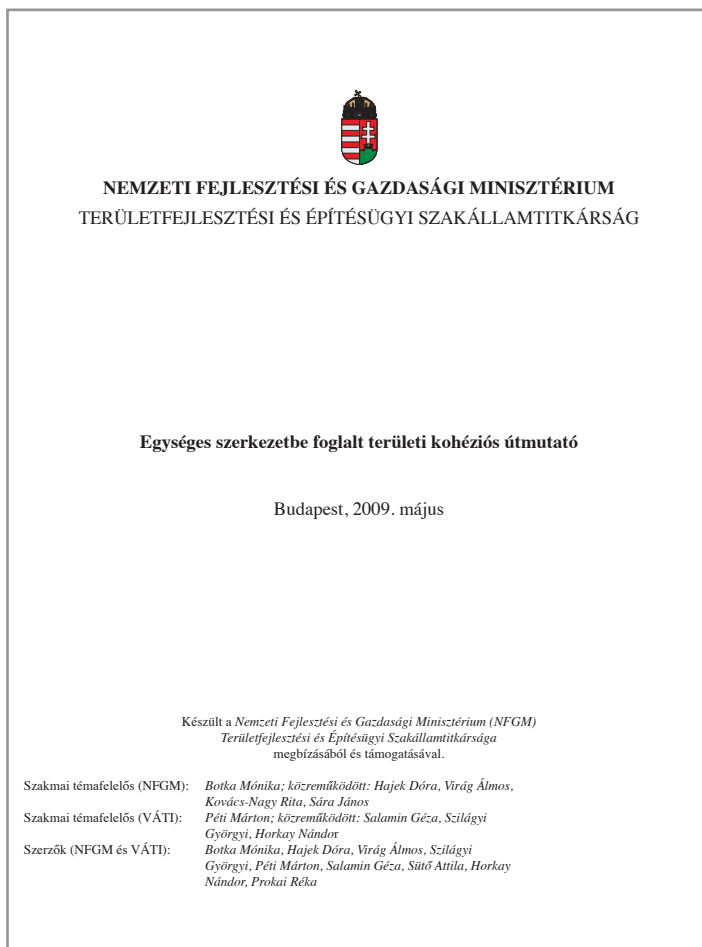
A „Szálláshelyek és a turisztikai termékinálat értékét növelő egyéb szolgáltatások infrastrukturális és minőségi fejlesztése” c. turisztikai pályázati kiírás területi kohéziós szempontrendszere a regionális operatív programokban

A területi kohézió érvényesítésének lehetőségei

Sz.	Tartalmi értékelés szempontjai	Részletes értékelési szempontok	Pontszám/ értékelési	Adatlap
10)	Területi szempontok értékelése			
26.	Országosan kiemelt földrajzi területen valósul meg a fejlesztés/beruházás, illetve hozzájárul-e a fejlesztés a megvalósítás helyszínét (település/kistérség) érintő ÚMFT országos területi célokhoz? • Városi környezeti-szociális problémák kezelése; • Balaton térség/Tisza-/Duna mente fenntarthatóságának helyreállítása; • Táj értékekben gazdag térségek fenntartható hasznosítása; • Tanyás térségek funkcióváltása; • Aprófalvas térségek funkcióváltása. • A leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatása (64/2004 (IV.15.) Korm. rendelet szerint)	0,5 pontot ér, ha legalább két országos területpolitikai célhoz hozzájárul: Városi környezeti-szociális problémák kezelése; Balaton térség/Tisza-/Duna mente fenntarthatóságának helyreállítása; Táj értékekben gazdag térségek fenntartható hasznosítása; Tanyás térségek funkcióváltása; Aprófalvas térségek funkcióváltása. 1 pontot ér, ha az alábbi területpolitikai célhoz hozzájárul: leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatása (64/2004 (IV.15.) Korm. rendelet szerint)	max. 1,5 pont	Projekt adatlap 3., 4.2
27.	<i>Területi szinergia:</i> (1) Van-e a projektnek kapcsolata más nem hasonló környezetfejlesztési témájú települési, térségi projektekkel, ennek bemutatása megfelelően megtörtént-e? (2) A projekt más fejlesztéseket erősítő hatása, kapcsolódás 2007-13-as magyarországi uniós tervdokumentumok prioritásához a ROP-on kívül, kapcsolódás elfogadott települési/terrségi fejlesztési stratégiai célokhoz?	0,5 pont adható ha a felsorolt tényezők közül legalább 2 db bizonyítottan érvényes a pályázat esetében. 1 pont adható, ha a felsorolt tényezők közül legalább 4db érvényes a pályázat esetében. Létezik a közelmúltban megvalósított vagy megvalósítás/előkészítés alatt álló olyan projekt, amely a pályázat környezetfejlesztési tematikájától eltér és a pályázó fejlesztését erősíti, vagy amelyek érvényesüléséhez a pályázó fejlesztése hozzájárul Létezik olyan települési, kistérségi elfogadott fejlesztési tervdokumentum, melyhez a fejlesztési elképzelések illeszkednek. A projekt kapcsolódik az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-13) vagy a Halászati Operatív Program (2007-13) vagy egy ÚMFT ágazati operatív program céljaihoz, prioritásaihoz is. Több település összefogását is megjeleníti a projekt (pl. partnerek, helyszín révén). Létezik, ismert-e olyan privát befektetés, mely a megvalósuló fejlesztés eredményeként, illetve ehhez közvetlenül kapcsolódóan kerül megvalósításra?	max. 1 pont	Projekt adatlap 4.3.2.
28.	<i>Területi hatások:</i> Megfelelő részletezettséggel és módszertani alaposítással bemutatásra kerültek-e a projekt várható, becslhető közvetlen és közvetett térségi/települési gazdasági, társadalmi hatásai? (1) A fejlesztés hozzájárul a helyi/terrségi gazdaság támogatásához, együttműködésekhez, helyi/terrségi szolgáltatók és speciális termékek beszerzéséhez, értékesítéséhez, kistérségi emberi, szervezeti, pénzügyi erőforrások helyben tartásához, kihasználásához? (2) A projekt eredményeként javul-e a közösség élet, megvalósul-e közösségi használatú infrastruktúra fejlesztése (környezetfejlesztésen túl), illetve helyben élő munkaerő foglalkoztatására, jelentős adóbevétel növekményre, adománya, településmarketingre, egyéb pozitív területi hatásra sor kerül-e?	0,5 pont adható ha a felsorolt hat tényező közül legalább 2 db bizonyítottan érvényes a pályázat esetében. 1 pont adható, ha a felsorolt hat tényező közül legalább 4db érvényes a pályázat esetében. 1,5 pont adható ha a felsorolt hat tényező közül 6 db bizonyítottan érvényes a pályázat esetében. A fejlesztés megfelelő alátámasztással bizonyítottan hozzájárul az alábbi tényezőkhöz: (1) A fejlesztés hozzájárul az érintett település/kistérség társadalmi erőforrásainak helyben tartásához, a kistérségi erőforrások kiaknázásához (pl. civil szervezetek, lakosság munkaideje, helyi tőke). (2) A fejlesztés hozzájárul a helyi/terrségi gazdaság támogatásához, helyi/terrségi szolgáltatók és termékek igénybevételéhez, a településen, kistérségen belüli tartós szilváltkozási vagy beszerzési együttműködésekhez, helyi termék klaszter alakulásához. A projekt eredményeként a projekt megvalósításának helyszínénél szolgáló település(ek)en vagy kistérség(ek)ben létrejön: (3) Közösségi használatú infrastruktúrafejlesztés (pl. út, megállóhely, parkoló stb., egyéb elemek az adott környezetfejlesztési projekt elsőlévele célján kívül) (4) Az ott élők életminőség javulása (különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférés, közösségi élet) (5) Egyéb pozitív területi hatás (min. 10%-os adóbevétel növekmény, adomány, területfejlesztési civil szervezetek támogatása, település jó híre stb.). (6) Településen, térségben élő munkaerőt foglalkoztató új munkahely	max. 1,5 pont	Projekt adatlap 4.2.
29.	<i>Térhasználati elvek:</i> A projekt elősegíti-e az ÚMFT térhasználati elveinek érvényesítését? (pl. nem növeli a beépítettséget, nem csökkenti a természeti területeket, javítja a közkincskezhé való hozzáférést, ösztönzi és lehetővé teszi a gyalogos, kerekpáros, tömegközlekedéssel és alternatív közlekedési formákkal való megközelítést és helyszíni közlekedést, csökkenti az utazási és szállítási szükségleteket, elmélyíti a helyi táji ismereteket és a közösségi felősséget) Amennyiben közkincskek hozzáférése romlik a tényezőre nem adható pont.	0,5 pont adható ha a felsorolt öt tényező közül legalább 2 db bizonyítottan érvényes a pályázat esetében. 1 pont adható, ha a felsorolt öt tényező közül legalább 4db érvényes a pályázat esetében. Az ÚMFT térhasználati elveivel összhangban a projekt eredményeként: (1) Nem nő az érintett földrészetek beépítettsége, és nem csökken az ott található közösségi hozzáférésű területek és természet közeli területek (TV tv. szerinti természeti területek, erdők, fásítás, vízfelület, nádas, gyümölcsös, szőlő, faszor, gyeprét, legelő, beltériüli zöldfelület) kiterjedése. (2) A fejlesztés eredményeként biztosításra kerül, illetve javul a közkincskezhé (erdők, hegycsúcsok, kilátópontok, víz-parkot, szigetek, természetvédelmi oltalom alatt álló látogatható területek, műemléki épületek és tárgyi kulturális örökségek, éjszakai égbolt sötéttje), közérdekű foglalkozásra számot tartó rendezvényekhez való közösségi hozzáférés. Amennyiben közkincskek hozzáférése romlik a tényezőre nem adható pont. (3) Javul az említett helyszínek megközelítheisége és a helyszíni fenntartható közlekedés (gyalogosan, kerekpárral, alternatív közlekedési formákkal és tömegközlekedéssel) csökken az egyéni motorizált közlekedés aránya (4) Csökkennek a rendszeres utazási és szállítási szükségletek (pl. munkavállalóké), ill. azok fenntartható közlekedési formákkal kiszolgálhatóvá válnak. (5) Elmélyül a helyi táji ismeret, a helyi közösség közjavak iránti felelőssége.	max. 1 pont	Projekt adatlap 4.2

A 2007-08-as akciótervi időszak regionális operatív program környezetfejlesztési pályázati kiírásaiban eldöntendő kérdésekkel paraméterezett területi kohéziós szempontrendszer

A pályázóknak segítségül az esélyegyenlőségi és fenntarthatósági útmutatók mintájára **területi kohéziós pályázati útmutató** is készíthető. Ennek jó példája, hogy az NFGM a VÁTI Kht. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóságával közösen 2007-től több verzióban is készített *területi kohéziós* módszertani útmutatót kifejezetten az ÚMFT pályázói számára, melyek 2007-2008 folyamán részlegesen bele is kerültek az ÚMFT néhány *pályázati kiírásának dokumentációjába* (pl.: KEOP). Az útmutató alapján összeállított, *pályázatokban alkalmazható területi kohéziós szempontok* 2009-ben az esélyegyenlőségi és fenntarthatósági *eszközökkel* egységesítésre kerülnek egy anyag keretein belül, mely biztosítja a *szinergiájukat* és átfedés mentességüket.

A területi kohézió horizontális céljának érvényesítését segítő módszertani útmutató, az ÚMFT és ÚMVST keretében kiírt pályázóknak 2009. május

Célszerű információkat kérni már a **pályázati adatlapokon** is arról, hogy a *projekt* hogyan felel meg a *területi kohéziós* értékelési kritériumoknak. Az így megadott információkat ugyanis a legtöbb esetben ma már elektronikusan tárolják, ami lényegesen megkönnyíti az adatfeldolgozást, így a *területi kohézió* érvényesülésének vizsgálatát, különösen több *projekt* együttes vizsgálatát és a programszintű vizsgálatokat.

V/2. Területi hatások:

- A projekt eredményeként a projekt megvalósításának helyszínét szolgáló település(ek)en vagy kistérség(ek)ben létrejön a közösségi használatú infrastruktúrafejlesztés (pl. út, megállóhely, parkoló stb., egyéb elemek az adott környezetfejlesztési projekt elsődleges célján kívül).
- A projekt eredményeként a projekt megvalósításának helyszínét szolgáló település(ek)en vagy kistérség(ek)ben létrejön az ott élők életminőség javulása (különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférés, közösségi élet).
- A projekt eredményeként a projekt megvalósításának helyszínét szolgáló település(ek)en vagy kistérség(ek)ben létrejön egyéb pozitív területi hatás (adóbevétel növekmény, település jó híre stb.).
- A projekt a megvalósítás helyszínét szolgáló település(ek)en vagy kistérség(ek)ben hozzájárul a foglalkoztatás bővüléséhez.
- A projekt eredményeként a település, kistérség népességmegtartó-képessége növekszik.

Területi hatás részletezése (mivel éri ezt el?), illetve egyéb területi hatás megadása:

V/3. Környezeti hatás és fenntarthatóság:

- Nem nő az érintett földterületek beépítettsége.
- A fejlesztés eredményeként nő a közösségi hozzáféréstől zold területek és természet közeli területek (TV tv. szerinti természeti területek, erdők, fásítás, vízfelület, nádas, gyümölcsös, szőlő, fasor, gyep, rét, legelő, beltéri területi zöldfelület) kiterjedése.
- A fejlesztés eredményeként biztosítva lesz, illetve javul a közimcsekhez (erdők, hegycsúcsok, kilátópontok, víz-partok, szigetek, természetvédelmi oltalom alatt álló látogatható területek, műemléki épületek és tárgyi kulturális örökségek, éjszakai égbolti sötétség), közérdekű közterületre vonatkozó rendezvényekhez való közösségi hozzáférés.
- Javul az említett helyszínek megközelíthetősége és a helyszíni fenntartható közlekedés (gyalogosan, kerékpárral, alternatív közlekedési formákkal és tömegközlekedéssel) csökken az egyéni motorizált közlekedés aránya.
- Csökkennek a rendszeres utazási és szállítási szükségletek (pl. munkavállalók, feldolgozóanyag termékek), ill. azok fenntartható közlekedési formákkal kiszolgálhatósága válnak.
- Elmélyül a helyi táji ismeret, a helyi közösség közjavak iránti felelőssége.
- A fejlesztés hozzájárulása a közlekedés és az áruszállítás környezeti, műszaki, közbiztonsági károkozásának, illetve a károkozás kockázatának csökkentéséhez.
- A fejlesztés az energiagazdálkodás hatékonyságát növeli.
- A fejlesztés a víz, egyéb természeti károk hatását kivédi, a veszély kockázatát csökkenti.
- A fejlesztés a környezetterhelést (szennyvíz, hulladék, káros anyag kibocsátás) csökkenti.

Egyéb:

Egyéb térségi kapcsolat jellege:

- Létezik a közelmúltban megvalósított vagy megvalósítás-célközvetítés alatt álló olyan projekt a térségben, amely a pályázati fejlesztést erősíti, vagy amelyek érvényesítéséhez a pályázati fejlesztése hozzájárul
- Létezik olyan települési, kistérségi elfogadott fejlesztési tervdokumentum, melyhez a fejlesztés elképzelések illeszkednek.
- A fejlesztés illeszkedik a megye vagy a kiemelt térség fejlesztési tervdokumentumának céljaihoz.
- A projekt illeszkedik kapcsolódik Európai Unió fejlesztéséhez, annak hatásait erősíti.
- A fejlesztés hozzájárul a helyi térségi gazdaság támogatásához, helyi térségi szolgáltatások és speciális termékek beszerzéséhez, értékesítéséhez (pl. utcaiállás-földprogram, piac fejlesztés esetén)
- A fejlesztés hozzájárul az érintett település kistérség erőforrásainak helyben tartásához, a helyi, kistérségi erőforrások kiaknázásához

Egyéb:

Részlet a 2009-es hazai decentralizált források pályázatának adatlapjából (RTOP)

A pályázati csomag más dokumentumai között is meg kell jeleníteni a kritériumoknak való megfelelést. Ezek közül kiemelhető a **megvalósíthatósági vagy az előzetes megvalósíthatósági tanulmány**. E dokumentumok az adatlapnál hosszabb kifejtést tesznek lehetővé, amire a területi kohézió újszerű és összetett szempontja esetében gyakran szükség is lehet.

6	A KIVÁLASZTOTT VÁLTOZAT RÉSZLETES ISMERTETÉSE	27
6.1	A KIVÁLASZTOTT VÁLTOZAT RÉSZLETES MŰSZAKI ISMERTETÉSE	27
6.2	INTÉZMÉNYI, MŰKÖDTETÉSI, ÜZEMELTETÉSI ELEMZÉS (ÜZLETI MODELL)	27
6.3	KÖRNYEZETI HATÁSOK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS A FENNTARTHATÓSÁG KÖRNYEZETI DIMENZIÓJÁNAK ÉRVÉNYESÍTÉSE	28
6.4	HOZZÁJÁRULÁS A TERÜLETI KOHÉZIÓ HORIZONTÁLIS CÉLJÁHOZ	28
6.5	ESÉLYEGYENLŐSÉG BEMUTATÁSA	29

6.4 Hozzájárulás a területi kohézió horizontális céljához

Az ÚMFT-ben meghatározott horizontális területi célokhoz és prioritásokhoz való hozzájárulás szempont a projektek kidolgozása és bírálata során.

A) Országos területi célokhoz való hozzájárulás

Mutassa be röviden (kb. 1000 karakter), hogy a projekt hogyan járul hozzá, maximum három országos területi cél eléréséhez! Egy projektet több országos területi cél is érínthet, de elképzelhető, hogy egy projekt egyik országos területi célhoz sem járul hozzá.

Az ÚMFT-ben meghatározott országos területi célok közül a környezetfejlesztési intézkedések tervezése és megvalósítása során a következőket lehet figyelembe venni:

- Városi környezeti-szociális problémák kezelése;
- Balaton térség/Tisza-/Duna mente fenntarthatóságának helyreállítása;
- Tájji értékekben gazdag térségek fenntartható hasznosítása;
- Tanyás térségek funkcióváltása;
- Aprófalvas térségek funkcióváltása;
- A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről szóló 311/2007. (IX.17.) Korm. rendelet szerinti meghatározott kedvezményezett térségek felzárkóztatása

B) Területi szinergia

A területi szinergia alatt azon pozitív hatások eredője értendő, amely több kezdeményezés együttes megvalósulása során, az intézkedések kapcsolódása miatt jön létre, amely erősebb, mint a támogatott beavatkozások által külön-külön elérhető hatások.

Ismertesse röviden (kb. 1000 karakter), hogy a projekt az alábbi szinergia kritériumok valamelyikének megfelel-e, ha igen hogyan! Egy projekt több kritériumot is kielégíthet

- Létezik a közelmúltban megvalósított vagy megvalósítás/előkészítés alatt álló olyan projekt, amely a pályázat környezetfejlesztési tematikájától eltér és a pályázó fejlesztését erősíti, vagy amelyek érvényesüléséhez a pályázó fejlesztése hozzájárul
- Létezik olyan települési, kistérségi elfogadott fejlesztési tervdokumentum, melyhez a fejlesztési elképzelések illeszkednek.
- A projekt kapcsolódik az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-13) vagy a Halászati Operatív Program (2007-13) vagy egy ÚMFT ágazati operatív program céljaihoz, prioritásaihoz is.
- Több település összefogását is megjeleníti a projekt (pl. partnerek, helyszin révén).
- Létezik, ismert-e olyan privát befektetés, mely a megvalósuló fejlesztés eredményeként, illetve ehhez közvetlenül kapcsolódóan kerül megvalósításra?

Részletek az „Útmutató megvalósíthatósági tanulmány készítéséhez” c. dokumentumból

(„Alkalmazandó a regionális operatív programok keretén belül a szennyvízelvezetési és -kezelési projektjavaslatok részletes kidolgozása esetén”)

A kiírások területi alapú követelményeihez vagy preferenciáihoz össze kell állítani a szükséges **településlisztákat**, amelyek alapján a projektgazda be tudja azonosítani, hogy beletartozik-e egy adott *térségtípus*ba. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy mindezt nem he-

lyettesítheti a jogszabályokra (pl.: hátrányos helyzetű *térségek* lehatárolásáról szóló) vagy tervdokumentumokra (pl.: OTK tanyás *térségei*) való egyszerű hivatkozás. Az egyszerű hivatkozások nem könnyítik meg a pályázók dolgát, hanem további információszerzést tesznek szükségessé, mely nem járul hozzá a programvégrehajtás szolgáltató jellegéhez. A településlisták megkönnyítik a végrehajtó szervezetek és a pályázók helyzetét azáltal, hogy mindkét fél számára egyértelműen visszakövethető lesz, hogy a pályázó ténylegesen megfelel-e a meghatározott feltételeknek, tehát, hogy a vizsgált *térségtípus*ba beletartozik-e. A település- vagy *térség*listákat a pályázók számára nyilvánossá és hozzáférhetővé kell tenni (pl.: *pályázati dokumentáció* részeként, pályázató szervezet honlapján stb.).

A *pályázati dokumentáció*ban elhelyezhetők **területi kohéziós jogosultsági szempontok, valamint kötelező érvényű vállalások** is. Például, ha vállalja, hogy a fejlesztési helyszín településén élő öt fő tartós munkanélkülit legalább öt évre foglalkoztat; tíz kerékpár elhelyezésére alkalmas kerékpártároló biztosít az alkalmazottak számára és 20 tároló helyes kerékpárparkolót a szolgáltatás igénybevevői számára; 300 négyzetméter közösségi hozzáférési zöldterületet is kialakít a fejlesztése keretében; öt éven belül összesen tízmillió forintnyi megrendelést ad legalább öt különböző helyi vállalkozásnak, beszállítóknak, szolgáltatóknak; legalább 50%-ban csak helyi termékeket forgalmaz vagy szolgál fel. A vállalások teljesülését ellenőrizni kell a *projekt* fenntartási időszakában. Tekintettel arra, hogy e vállalások újszerűek és a pályázók számára egy teljesen új nézőpont elsajátítását követelik meg, a vállalások betartásával kapcsolatos problémákat elsősorban nem szigorú büntetésnek, hanem a programvégrehajtók által nyújtott segítő szakmai támogatásnak kell követnie.

A *területi kohézió* érvényesítésének nyomon követését szolgáló **területi kohéziós indikátorok** jellemzően valamilyen *térségtípus*ra vonatkozó mutatószámok (pl.: az átlagos tartózkodási idő a balatoni turisták körében), vagy általános mutatószámok, melyek *térségenként* vannak megbontva (pl.: a *projekt* munkahelyteremtése és ebből a hátrányos helyzetű *térségek* munkanélküliei számára teremtett munkahelyeinek száma). A pályázóknak meg kell adni az értékekhez való hozzájárulásukat. A pályázók által megadott adatokat a programmenedzsereknek, pályázatértékelőknek célszerű ellenőrizni, például összevetni a KSH hasonló adataival (gyakran előfordul ugyanis, hogy a turisztikai fejlesztéseknél bekért vendégéjszaka szám magasabb egyetlen vonzerőre vonatkozóan a *pályázati dokumentáció*ban, mint a KSH adatai szerint az egész településen).

Jól és következetesen összeállított *dokumentáció*val a pályázóknak, értékelőknek, programvégrehajtóknak nem jelenthet említésre méltó plusz terheket a *területi kohézió* érvényesítésének rögzítése a *pályázat*ban, valamint ennek értékelése a projektkiválasztás során.

Ugyanakkor a *területi kohézió* érvényesítésére nemcsak a *pályázati dokumentációk* összeállításánál és annak értékelésénél van szükség, hanem egy nyertes *pályázat* esetében a kivitelezés és a fenntartás során is. Ez különösen azoknál a támogatásoknál fontos, ahol a *pro-*

*jekt*dokumentáció kevésbé jelentős mértékben határozza meg a kivitelezés körülményeit, tehát nem minden, a kivitelezésben érintett szereplő illetve tényező ismert. Ekkor nyílik lehetőség például a helyi vállalkozások, beszállítók alkalmazására, vagy annak eldöntésére, hogy az alternatív közlekedési formákkal való megközelíthetőséget hogyan biztosítják. Tulajdonképpen a kivitelezés során ismét elindul egy gondolkodási folyamat a *területi kohézióról*, hogy hogyan valósíthatók meg szempontjai a mindennapok gyakorlatában.

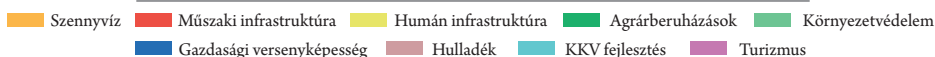
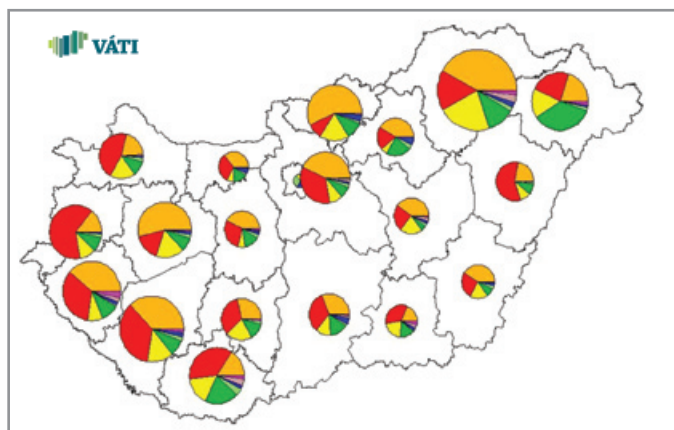
III.4. TERÜLETISÉG A MONITORING ÉS ÉRTÉKELÉSI FOLYAMATOKBAN

A fejlesztési *programok* hatásainak mérése alapvető fontosságú az operatív *programok* kapcsán, ezt ösztönzi az Európai Bizottság is. Az elemzések és értékelések nem képzelhetők el területi, térségenkénti vizsgálatok nélkül, és ezek jelentőségét a *területi kohézió* érvényesítésének erősödő európai uniós és hazai szándéka újból felértékeli. Az értékelések legfontosabb információforrását a *programok* végrehajtásának adatait gyűjtő *monitoring* rendszerek jelentik. A *monitoring* rendszereket fel kell készíteni a területi vizsgálatok kiszolgálására.

III.4.1. TERÜLETI FOLYAMATOK MONITOROZÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE

A fejlesztési *programok*, támogatások területi monitorozásának folyamatosnak, értékelésének rendszeresnek kell lennie annak érdekében, hogy a különböző fejlesztéspolitikai tevékenységek eredményes területi koordinációja valósuljon meg. A következőkben ismertetjük a társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok egyes *programokhoz* kapcsolódó és attól független területi értékeléseinek különböző típusait.

A területi folyamatok nyomon követése, a területi társadalmi-gazdasági folyamatok, valamint a környezeti és fizikai *térszerkezet* állapotának *monitoringja* nélkülözhetetlen a területpolitikai célkitűzések teljesülésének megítéléséhez, a hatékony döntéshozatal támogatásához, továbbá a célkitűzések és az *eszközrendszer* továbbfejlesztéséhez, illetve korrekációjához. E tevékenység jogszabályi háttérrel is rendelkezik: a *területfejlesztésről* és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény alapján a négyévenként készülő „Jelentés a területi folyamatok alakulásáról és a *területfejlesztési* politika érvényesüléséről” értékelést ad a társadalmi, gazdasági, környezeti *térszerkezet* alakulásáról, az országos *területi célok* teljesüléséről, valamint a *területfejlesztési eszköz- és intézményrendszer* változásáról. Ennek megfelelően a jelentés kiterjed az OTK megvalósulásának értékelésére, valamint a *területfejlesztés* és általában a *területi tervezési és végrehajtási intézményrendszer* felmérésére is. A jelentés értékeli a Magyarországon felhasznált támogatások hozzájárulását a harmonikus *térszerkezet* kialakításához (alapvetően az elköltött pénzüsszegekből kiindulva).

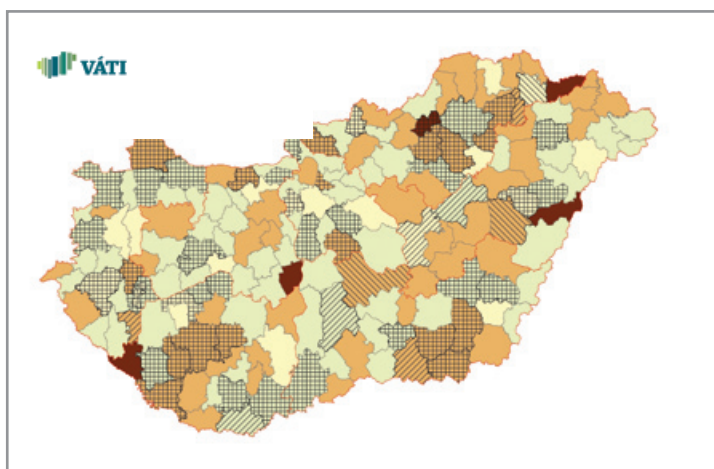
Az egyes célterületek támogatásainak megoszlását bemutató térkép a 2005. évi „JELENTÉS a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről” című dokumentumból

A területi folyamatok monitorozását több olyan informatikai rendszer is segíti, melynek elsődleges célja a területi adatok országos szinten történő gyűjtése. Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) különböző adatgazdáktól származó, közigazgatási egységekre - település, kistérség stb.-, vonatkozóan tartalmaz lekérdézhető, elsősorban abszolút (számítás nélküli, pl.: lakosság száma, munkanélküliek száma) adatokat. A jelenleg kidolgozás és beüzemelés alatt álló Területfejlesztési Megfigyelő és Értékelő Rendszer (T-MÉR) a TEIR adataira épülő tervezés-támogató eszközként fajlagos (számított mutatószámok, pl.: városi lakosság aránya, munkanélküliek aránya) mutatószámok forrása. Mindkét rendszer tartalmaz olyan információkat, amelyek nyilvánosan mindenki számára hozzáférhetők (<https://teir.vati.hu>; <https://teir.vati.hu/tmer/tmer.html>), azonban vannak olyan adatok is, amelyek eléréséhez külön jogosultság szükséges.

III.4.2. CÉLIRÁNYOS TERÜLETI KOHÉZIÓS VIZSGÁLATOK, A TERÜLETI CÉLOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK VIZSGÁLATA

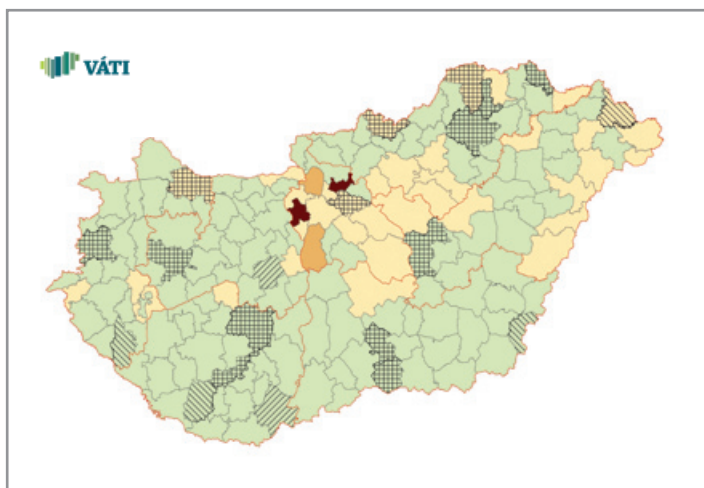
A programozott, szakmai teljesítményt mutató *indikátorokkal* nyomon követhető támogatások esetében rendszeres *területi kohéziós* vizsgálatok elvégzésére nyílik lehetőség. E vizsgálatok eredményeként a különböző **fejlesztési témák területi kohéziós teljesítménye ítéltető meg**. Megvizsgáljuk a programvégrehajtás eredményeit az egyes a *régiók* és a kistérségek szintjén, az országos *területi céloknak* megfelelő *térségtípusokban*, valamint amennyiben lehetséges, összevetjük a valós területi folyamatokkal.

A vizsgálatok alapkérdése, hogy a **program eredményei igazodnak-e az OTK-ban megfogalmazott országos területi célokhoz**. Egy humán erőforrás-fejlesztési program esetében például a következő kérdések merülnek fel: (1) a program teljesítménye azokban a kistérségekben, régiókban jelentkezett-e ahol magas arányban élnek alacsony képzettségűek; (2) amelyik kistérségekben nagy teljesítményt mutat a program ott mérhető-e valami elmozdulás a képzettségi helyzetben; (3) kimutatható-e átlagon felüli teljesítmény a leghátányosabb helyzetű térségekben, mely térségek egyik fő fejlesztési iránya éppen a képzettség növelése. Az uniós programok esetében a területi kohéziós vizsgálatokat érdemes rendszeresen, célszerűen a kétéves akciótervi időszakokhoz kapcsolódóan vizsgálni. Az NFGM TÉSZÁT és a VÁTI Kht. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatósága 2009-ben ilyen kísérleti területi kohéziós vizsgálatokat indított, melyek célja az uniós fejlesztések területi kohéziós teljesítményének kimutatása. E vizsgálatokban kevésbé az elköltött pénzeszettek nagyságának elemzése a hangsúlyos, mint inkább az eredmény és outputindikátorokkal mérhető szakmai teljesítmény kimutatása. A számszerű adatok gyors, rutinszerű, a tervek szerint rendszeres vizsgálata keretében a mélyebb minőségi elemzések nem jelenhetnek meg, azt a középidéjű és utólagos programértékelések részeként kell elvégezni.

■ - 6% alatt (országos átlagnál jelentősebb csökkenés)
 ■ - 5 - 0
 ■ 1 - 100
 ■ 100% feletti növekedés (KSH)
 Nem kapott támogatást
 4,2 alatt (országos átlag alatt)
 4,3 - 20
 20 felett (NFT I. ROP)

A kereskedelmi szállásférőhelyek számának változása (forrás: KSH) 2004 és 2008 között (%), valamint az I. Nemzeti Fejlesztési Terv (2004–06) Regionális Operatív Programja keretében támogatott szálláshelyek száma kistérségenként (Forrás: „Az I. NFT ROP indikátorrendszerének áttekintő elemzése” c. tanulmány). A ROP szálláshely fejlesztés támogatásai a szállásférőhelyek átlagos változásával azt mutatják ki, hogy a szálláshely fejlesztések nagy aránya olyan térségekben történt, ahol a férőhelyek száma növekedett. E tény utalhat akár arra is, hogy a program jelentősen hozzájárul férőhelyek növekedéséhez.

■ - 5% alatt (országos átlagnál jelentősebb csökkenés)
 ■ - 4 - 0
 ■ 1 - 5
 ■ 6% feletti növekedés (KSH)
 Nem kapott támogatást
 408 alatt (országos átlag alatt)
 409 - 1000
 1000 felett (NFT I. ROP)

Az óvodába és iskolába járó gyermekek számának változása (forrás: KSH) 2004 és 2008 között (%), valamint az I. Nemzeti Fejlesztési Terv (2004–06) Regionális Operatív Programja keretében támogatott oktatási nevelési intézményekben ellátott/tanuló gyermekek száma (Forrás: „Az I. NFT ROP indikátorrendszerének áttekintő elemzése” c. tanulmány). A ROP által támogatott oktatási nevelési intézmények nagy többsége olyan kistérségekben található, ahol az országos átlagnál jelentősebb volt az óvodába és iskolába járó gyermekek számának csökkenése.

Kohéziós jelentések az Európai Unióban

Az Amszterdami Szerződés 159. cikkelye kötelezi a Bizottságot arra, hogy három évenként jelentést készítsen az Európai Unió belüli gazdasági és társadalmi *kohézió* állapotáról, és javaslatot tegyen a *kohézió* politika további lépéseiről és esetleges fejlesztéséről.

A *kohézió* jelentések különböző elemzéseken keresztül vizsgálják meg az EU tagállamain belüli, regionális és az egyes tagállamok közötti egyenlőtlenségeket. A *területi szemlélet* igen erős bennük, hiszen a jelenségek jelentős részét regionális szinten vizsgálják. A *kohézió* jelentések túlmutatnak a gazdasági és társadalmi *kohézió*n, azokat kiegészítik és megerősítik a regionális szeméttel. Mivel a *kohézió* politika célkitűzése a kiegyensúlyozottabb fejlődés elősegítése a meglévő különbségek csökkentésével, a *területi* egyenlőtlenségek kialakulásának megelőzésével és az egyes területekre is kiható ágazati és regionális politikák következetesebb összekapcsolásával, a jelentések ennek nyomán követését szolgálva jelenítik meg a *területi kohézió* kérdéskörét.

A *kohézió* jelentésekről bővebben az Európai Unió hivatalos honlapján lehet tájékozódni.

(http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/review_and_future/)

III.4.3. TERÜLETI HATÁSVIZSGÁLATOK

Minden *program* végrehajtását rendszeresen, de legalább előzetesen (*ex-ante*) közép-időben (*mid term*) és utólag (*ex-post*) értékelni kell. A *programértékelések* célja a programozási ciklusba történő folyamatos visszacsatolás, és a támogatási összegek hatékonyabb felhasználásának biztosítása.

A *programértékelések* során jelentős hangsúlyt kell fektetni az elért eredmények térségenkénti számbavételére is, az egymást erősítő és kiváltó *területi hatások* azonosítására. A *területi hatások* azonosítását be kell építeni a *programok* rendszeres értékelési tevékenységeibe. A *területi hatásértékelések* során fel kell tární, hogy a különböző *pályázati kiírások* (vagy más néven támogatási konstrukciók illetve komponensek) keretében megvalósuló fejlesztéseknek milyen *térségi* mintázata van, az előrehaladás vagy a megtorpanás mögött milyen *térségi* okok húzódnak.

Elsősorban a szakpolitikák, és azokhoz kapcsolódó *programok területi hatásainak* mérésére, illetve figyelembevételére született, az ún. *területi hatásvizsgálat* önálló eszköze, angol megnevezésében Territorial Impact Assessment (TIA). Az elmúlt években az Európai Unióban a *területi kohéziót* támogató *eszköz*nek tekintett TIA rendkívül nagy szakmai és *szakpolitikai* figyelmet kapott, annak ellenére, hogy pontos értelmezése, módszertana mindezidáig nem került kialakításra. A területi szempontú értékelések előzményei hosszabb távra nyúlnak vissza, azonban a TIA alkalmazására vonatkozó explicit ajánlás elsőként az Európai Területfejlesztési Perspektíva (ESDP) dokumentumában jelent meg.

ESPON és TEQUILA modell

A területi hatásvizsgálatok módszertani kifejlesztésének elindításában nagy szerepet játszik az Európai Területi Tervezési Megfigyelési Hálózat (ESPON; European Spatial Planning Observation Network) programja, amely kezdetektől jelentős hangsúlyt fektetett a különböző szakpolitikák területi hatásainak vizsgálatára. Az európai politikaformálás támogatására létrejött területi elemző-kutató program első, 2006-ig tartó ciklusában önálló prioritást szentelt a témakörnek. A második prioritás keretében összesen 11 db kutatási-elemzési projektet valósított meg a különböző uniós szakpolitikák területi hatásainak vizsgálatára, a Strukturális Alapoktól a halászaton, agrárpolitikán át a közlekedésfejlesztésig több témakörben. A program 2013-ig tartó új ciklusában is foglalkozik a területi hatásvizsgálat témakörével, elsőként a TIPTAP (Territorial Impact Package for Transport and Agricultural Policies) projekt keretében.

Az ESPON keretében született eredmény a területi hatásvizsgálat TEQUILA rövidítésű (Territorial Efficiency Quality Identity Layered Assessment Model) modellje. A jelentős egyszerűsítéssel élő modell lényege, hogy a megalkotók szerint a területi kohézió fogalmából levezetett három területi dimenzióban vizsgálják a szakpolitikák és intézkedéseik régióként eltérő hatásait. Ezek a dimenziók a következők:

- Területi minőség:
Lakó és munkakörnyezet minősége; életfeltételek területek közötti összevetése; közszolgáltatásokhoz és tudáshoz való egyenlő hozzáférés.
- Területi hatékonyság:
Erőforrás-hatékonyság (energia, föld, természeti erőforrások); a társadalmi tőke jelenléte; a gazdasági szerkezet versenyképessége; a terület vonzereje, belső és külső elérhetősége.
- Területi identitás:
A társadalmi tőke jelenléte; közös jövőkép kialakításának képessége; helyi tudás és helyi specifikumok; produktív tehetség és a térség versenyelőnyei.

Az egyes dimenziókhoz a modell tématerületenként eltérő, többé-kevésbé számszerűsíthető kritériumokat határoz meg, amelyeket különböző súllyal vesz figyelembe. Ennek lépései (1) az általános hatás megállapítása és (2) a hatás területi differenciálása.

A TEQUILA alkalmazása során sor kerül: (1.) az egyes régiók kritériumokkal szembeni érzékenységének megállapítására; (2.) az egyes szakpolitikai beavatkozások régiókra gyakorolt hatásainak megállapítása.

A modell csak az Európai Unió egyes régióira (NUTS2 szint) gyakorolt hatások modellezésére kínál elvi keretet. Ezen túlmenően a területi struktúrák és a területi összefüggések egyéb, mélyebb értelmezése nem jelenik meg benne.

A területi hatásvizsgálat tehát elsősorban az Európai Unió által szorgalmazva fejlődik egyre inkább intézményesített értékelési formává. Fontos azonban megemlíteni, hogy a hazai területi hatásvizsgáló értékeléseknek is komoly előzményei vannak, hiszen számos területi hatásvizsgálat és értékelés készült el – egyre inkább rendszeressé váló jelleggel - a területfejlesztésért felelős minisztérium kezdeményezésére, melyek több eleme európai léptékben is innovatívnak számít.

A programok, projektek előzetes és utólagos területi hatásértékelése – Magyar (VÁTI) modell

A VÁTI Nonprofit Kft. immár fél évtizedre visszatekintő *területi hatásértékeléseinek* gyakorlatában alakult ki az a módszer, amellyel a fejlesztések *területi hatásai* kerültek azonosításra főként *projekt-,* részben *programszinten.*

A módszer lényegi elemét annak vizsgálata és érintettek bevonásával folytatott értékelése jelenti, hogy egy *közpénzből* támogatott fejlesztés, vagy fejlesztések csoportja milyen hatásokat eredményezett (*utólagos értékelés*) ill. várhatóan milyen hatásokhoz fog vezetni (*előzetes értékelés*) az alábbi tényezők tekintetében:

- Hatása a helyi, *térségi* foglalkoztatásra
- Hatás a helyi, *térségi* gazdaságra
- Hatás az elérhetőségre és az infrastrukturális ellátottságra
- Hatás az életminőségre és a *projekt* eredményeként a *térségben,* településen megjelenő új szolgáltatásokra
- Egyéb hatások (a helyszín természeti, települési környezetét vagy az ott élő embereket, működő szervezeteket érintő pozitív változás)

A fenti hatások azonosítására egyenként három dimenzió mentén kerül sor minden esetben az irányadó országos, *térségi területfejlesztési* célkitűzések fényében, térképi eszközök támogatásával:

- A hatás iránya (+/-) és erőssége (intenzitása)
- A fejlesztése földrajzi hatóköre
- A hatás fenntarthatósága

Korábbi hatásvizsgálatok anyagait ld.: www.vati.hu. Jelen kézikönyv projektszintű *területi hatásokról* szóló fejezete is e tapasztalatok alapján készült.

(Forrás: VÁTI – Salamin, G., 2009.)

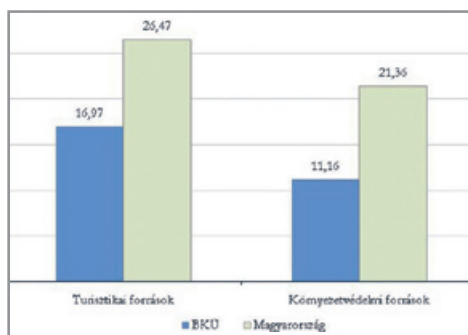
III.4.4. HATÁSÉRTÉKELÉSEK EGYES KITÜNTETETT TÉRSÉGEKBEN

Egyes *kitüntetett térségtípusokban* érdemes külön értékeléseket is lefolytatni. Ezeket az értékeléseket el lehet végezni a *programok kötelező programértékeléseinek* részeként is, de még jobb, ha több *program* vagy a fejlesztéspolitika egészének a tükrében vizsgáljuk meg ezeknek a *térségtípusoknak* a fejlesztését. Az alábbi *térségekben* különösen fontosak a *térségtípusonkénti programértékelések*:

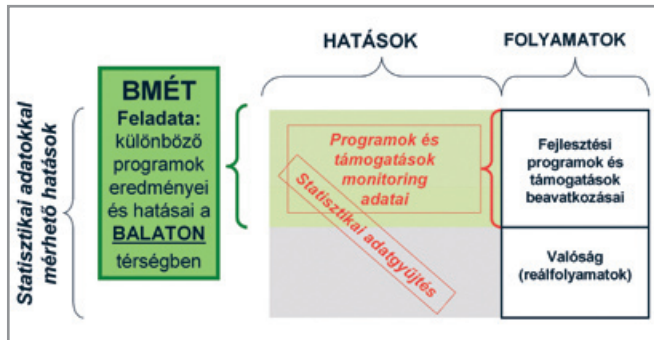
- A területi értékelések egyik formája a városfejlesztési hatások értékelése. A városok napjainkban kitüntetett fejlesztéspolitikai színterek, a fejlődés motorjai, kulcsfontosságúak a régióik versenyképességének és foglalkoztatottságának növelésében. A fejlesztési beavatkozások jelentős része a városokba, illetve a városias *térségekbe* koncentrálódik, így a fejlesztések hatással vannak a városok és *térségük viszonyrendszerére* is, ezért fejlesztéspolitikai hangsúlyuk a *területi kohézió* megteremtésénél is jelentős. A különböző *programok* városfejlődésre gyakorolt hatásainak vizsgálatát külön, tematikus értékelés keretében érdemes lefolytatni, a *programértékelések* keretén belül.
- A *vidéki térségek fejlődésére gyakorolt hatások vizsgálata* szintén állandó velejárója lehet a *programértékeléseknek*. Az értékelések célja, annak feltárása, hogy a beavatkozások mennyiben járultak hozzá a *vidéki térségek* funkcióváltásához, a beavatkozások során mennyiben újult meg a város-vidék kapcsolat és mennyire érvényesült a

fenntarthatóság elve. A *vidéki térségek* problémáinak összetettségéből adódóan különösen fontos az egyes ágazati beavatkozások (mezőgazdaság, vidékfejlesztés, környezetvédelem) közti összhang vizsgálata. Az értékelés révén azonosíthatók azok a *térségek*, melyek képesek voltak megújulni. Kiemelt szerepet kell kapnia a *vidéki térségek* legfontosabb problémáinak az értékelés során, mindenekelőtt a foglalkoztatásnak, a népességmegtartó képességnek és a szolgáltatásokhoz való hozzáférhetőségnek.

- Az **országos jelentőségű integrált fejlesztési térségek értékelésének tárgya** az országos területpolitika által kijelölt, a régiók határain átnyúló, nemzeti jelentőségű és együttes kezelést igénylő *térségek*, mindenekelőtt a Balaton térség, valamint a Tisza mente és a Duna mente. Vizsgálni kell, hogy e kiemelt jelentőséggel bíró *térségtípusok*ban miként teljesülnek az országos *területi célok*, ehhez miként járulnak hozzá az uniós és a hazai fejlesztési *programok* és *pályázati források*. Ez azért is fontos kérdés, mert e *térségek programjainak* nincs saját költségvetésük, fejlesztési céljaik elérését többségében a *térségi döntéshozataltól független programok* szolgálják. E *térségtípusok* esetén - speciális adottságaik miatt – különös hangsúlyt kell kapnia a területileg integrált környezeti, fenntarthatósági értékeléseknek, valamint a fejlesztések optimális helykiválasztását és az ökológiai szempontok figyelembevételét segítő tájterhelhetőségi vizsgálatoknak. (Ezekhez az átfogó kiemelt *térségi értékelésekhez* adhat jó mintát az NFGM, a VÁTI Kht. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatósága és a Balatoni Fejlesztési és Integrációs Kft. közös kezdeményezése, a Balaton Térségi Fejlesztéspolitikai Monitoring és Értékelési Terv rendszerének kísérleti üzeme. A kezdeményezés 2009-ben indult.)

A területfejlesztési hatású közfejlesztési forrásokból a turisztikai és a környezetvédelmi források (ezer Ft/fő) a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben (BKÜ)(forrás: VÁTI (2008): A területfejlesztést közvetve és közvetlenül szolgáló 2007. évi hazai támogatási rendszerek éves területi értékelése nyomán kalkuláció)

Balaton Térségi Fejlesztéspolitikai Monitoring és Értékelési Terv (BMÉT) működésének sematikus ábrája (VÁTI, 2008)

- A hátrányos helyzetű térségek értékelésének továbbvitelét indokolja, hogy Magyarországon belül a területi fejlettségi különbségek az elmúlt 15 évben nem csökkentek, hanem nőttek, valamint az is, hogy az ÚMFT-ben kiemelten jelenik meg az elmaradott térségek felzárkóztatásának célkitűzése. Az értékelés célja annak nyomkövetése, értékelése, hogy az ÚMFT beavatkozásai milyen mértékben járultak hozzá az elmaradott kistérségek és települések felzárkóztatásához, az érintett térségek milyen hatékonysággal tudták felhasználni a forrásokat, és hogy valóban az itteni összetett problémák kezelésére képes egymásra épülő integrált programok valósultak-e meg.

III.4.5. POLITIKÁK, STRATÉGIÁK, PROGRAMOK TERÜLETI SZEMLÉLETŰ MONITOROZÁSA

A programokhoz kapcsolódó monitorozási tevékenység végigkíséri a programok és projektek teljes életciklusát, azonban ez a hazai és az uniós támogatások vonatkozásában eltérő formában történik. A legjelentősebb különbség az adatszolgáltatási rendszerben és az informatikai támogatottságban van. E tekintetben az uniós támogatási rendszer kedvezőbb a területi kohézió érvényesítésének vizsgálata szempontjából, mert az Egységes Monitoring Információs Rendszer (EMIR) azon túlmenően, hogy nyomon követi a finanszírozott projektek előrehaladását – a pályázat befogadásától a kifizetésig –, tartalmazza a projektek azon adatait, amelyek minimálisan szükségesek a területi értékelések elkészítéséhez. Az uniós támogatási rendszerek a támogatási összegeken túl (az input indikátorok) rögzítik a megvalósított fejlesztések szakmai teljesítményét mérő mutatókat is (output- és eredményindikátorok – a valóságban sajnos e mutatók feltöltése gyakran hiányos). A hazai támogatásokból megvalósított projektek adatai is rögzítésre kerülnek (bár gyakran csak a támogatási összegek), de miután azok nem kerülnek egységes adatbázisba, az elemzésük bonyolultabb és időigényesebb folyamat.

Függetlenül attól, hogy hazai vagy uniós támogatásokról beszélünk, vannak olyan alapszabványok, adatok, amelyek a területi elemzésekhez szükségesek. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

- A projektadatok között területi szempontból az egyik **legfontosabb adat a projekt megvalósulásának helye**, mely számos esetben különbözik a projekt megvalósítójának székhelyétől. A megvalósulás konkrét helyszíne több településre, kistérségre is kiterjedhet – főként konzorciumban történő megvalósítás esetén –, az adatok között azonban minden esetben ki kell jelölni egy fő helyszínt. A fő helyszínt kijelölése mellett, a területi értékelések szempontjából fontos lenne az egyéb helyszínt adó települések rögzítése is.
- Semmilyen értékelést, így területi értékeléseket sem lehet lebonyolítani, ha nem állnak rendelkezésre a projekt megvalósításának **számszerűsíthető eredményei output és eredményindikátorok** formájában. A pénzügyi adatok az értékelésekhez nem elegendők. Ráadásul a mutatókat egységesen kell gyűjteni, hogy az egyes projektek értékeit egymással össze lehessen vetni, össze lehessen adni (pl.: a közútfejlesztést minden projekt km-ben adja meg, ne négyzetméterben vagy méterben). Meg kell jegyeznünk, hogy a hazai rendszerekből gyakran hiányzik az eredmények gyűjtése, sokszor csak pénzügyi adatok állnak rendelkezésre a projektekről. Az uniós indikátorrendszerek esetében pedig még az egységesítés terepén vannak teendőik. Ugyanakkor mindkét rendszerben jelentős javulás várható. Egyelőre még nagyon kevés output- és eredményindikátor alapú elemzés és értékelés készült (ld. a VÁTI-ban 2009-ben készített, „Az I. NFT ROP indikátorrendszerének áttekintő elemzése” c. tanulmányt), a programok számszerűsített értékelése többnyire csak a pénzügyi adatokra vonatkozik, a területi kohéziós megállapítások is többségében csak erre irányulnak (azaz hol mennyit költöttek).
- A területi kohézió szempontjából kiemelten fontos, hogy a területi kohézió érvényesítéséhez kapcsolódó speciális adatok, azaz a **területi kohéziós kritériumoknak való megfelelés** információi is megjelenjenek a projekt adatlapokon és így bekerüljenek az informatikai rendszerekbe. (Például zöld vagy barnamezős-e egy építési projekt, a megvalósítási helyszín térségtípusára irányuló országos céloknak hogyan felel meg, a projektgazda kapcsolatban áll-e más helyi szervezetekkel, volt-e előzetes lakossági egyeztetése stb.) Az adatok megjelenítése az adatlap kidolgozóitól függ, lehetnek szöveges leírások is, de egyszerű választható („pipálás”) szempontok is. (Az ilyen adatlapokra példát ld. az előző fejezet pályázati kiírásokkal foglalkozó részében.)
- A területi kohézió értelmezésének szélesedése jelentős változásokat jelez a monitoring rendszerekben is, a korábbinál lényegesen több területi vonatkozású adat kerül be a rendszerekbe. Ezek közül talán a legfontosabb a **térségtípusok településeinek tételes listája** (pl.: román által nagyarányban lakott területek, Balaton térség, Tisza mente stb.), ami lehetővé teszi a térségtípusokra vonatkozó lekérdezések végrehajtását, így

a programirányító szervezetek már a *programok* megvalósítási időszakaiban képesek lesznek a forrásfelhasználás területi vonatkozásait vizsgálni.

- A *területi kohézió* érvényesítésének vizsgálata szempontjából még fontosabb, hogy a *programokban* rögzített *területi kohéziós vállalások* is **mérhetővé és nyomon követhetővé váljanak**. Ennek legfontosabb *eszközei* a **területi kohéziós indikátorok lehetnek**, amelyek csak egy-egy *térségre* vagy *térségtípusra* vonatkoznak (pl.: felújított vagy kiépített külterületi önkormányzati utak hossza a tanyás *térségekben*) vagy területi bontásban kerülnek rögzítésre (pl.: épített közutak hossza *régióként*). Fontos, hogy a *programok indikátorai* összhangban álljanak a statisztikai adatbázisok (pl.: Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által gondozott adatbázisok) adataival. Így a *projektek szintjén* megadott *indikátorok* összehasonlíthatók lesznek nagyobb, vagy más területegységek adataival (pl.: vendégéjszakák száma egy támogatott panzióban EMIR adat alapján és a panzió településén KSH adattal).

ÖTK eredményindikátorok-kötelező
A pólusokban, nagyvárosokban újonnan bevezetett és regionális hatású kulturális eseményeken résztvevő lakosok száma (fő)
A közép- és kisvárosokban megvalósuló fejlesztés következtében létrehozott/támogatott szociális, egészségügyi szolgáltatásokat igénybevevő lakosság száma (fő)
A közép- és kisvárosokban megvalósuló fejlesztés következtében végzett közműfejlesztéssel (szennyvízkezelés, előközművesítés, közvilágítás, elektromos- és gázvezetékhalózat kiépítése, ivóvízhálózat és ivóvízszolgáltató rendszer korszerűsítése) közvetlenül érintett/ellátott lakosság száma (fő)
A közép- és kisvárosokban megvalósuló fejlesztés következtében végzett közterület rendezéssel, zöldfelület bővítéssel közvetlenül érintett településrész(ek) lakossága (fő)
A közép- és kisvárosokban megvalósuló fejlesztés keretében teremtett munkahelyek száma (db)
A vidékies és sajátos adottságú vidékies térségekben támogatott hagyományörző, helyi identitást erősítő eseményeken résztvevő lakosság száma (fő)
A vidékies és sajátos adottságú vidékies térségekben létrehozott/támogatott mobil szociális, egészségügyi szolgáltatásokat igénybevevő lakosság száma (fő)
A vidékies és sajátos adottságú vidékies térségekben végzett közműfejlesztéssel (szennyvízkezelés ¹ , előközművesítés, közvilágítás, elektromos- és gázvezetékhalózat kiépítése, ivóvízhálózat és ivóvízszolgáltató rendszer korszerűsítése) közvetlenül érintett/ellátott lakosság száma (fő)
A vidékies és sajátos adottságú vidékies térségekben teremtett, helyi lakosok által betöltött munkahelyek száma (db)

Az RTOP térségi eredmény indikátorai

IV. Működő jó gyakorlatok fejlesztési projektekből - a területiséget érvényesítő fejlesztések

GESZTENYEFELDOLGOZÓ ÜZEM FEJLESZTÉSÉNEK TERÜLETI HATÁSAI

1. A projekt adatai

Projekt címe: Gesztenye feldolgozás komplex programja az alapanyag előállításától az értékesítésig

Kedvezményezett: Sarkpont Rt.

Támogatás forrása: Phare 1997. program, Vidékfejlesztési alprogram, Termékfejlesztési komponens

Projekt összköltsége: 311 200 €

Projekt megvalósulásának ideje: 1998 - 2002

2. A projekt bemutatása

A Phare program keretében támogatott beruházás egy több elemből álló fejlesztés-sorozat része, amelynek fő elemei közé tartozik egy 366 m²-es új gesztenye-feldolgozó üzemépület, egy új hűtőház a hozzájuk tartozó modern berendezésekkel együtt. A fejlesztésre Kadarkút község külterületén került sor, kiegészítéseként egy 8 ha nagyságú gesztenyeültetvényt is telepítettek, ezzel is biztosítva a megfelelő mennyiségű alapanyagot a megnövelt kapacitás kielégítésére. A projekt keretében továbbá a szomszédos területen gazdálkodó méhészetben is fejlesztéseket végeztek, új kaptárrendszert és feldolgozó egységet létesítettek.

A Sarkpont Rt. hűtőháza (www.sarkpont.hu)

3. A fejlesztés háttere

A Somogy megyei Sarkpont Rt. gesztenye-feldolgozó vállalkozása dinamikusan növekvő cég. A vállalkozás az alapanyagot (gesztenyét) Olaszországból és az ország három gesztenyetermő vidékéről Somogyból, Zalából és Kőszeg környékéről szerzi be. A hazai gesztenyetermés döntő többségét a Sarkpont Rt. dolgozza fel. A cég nem közvetlenül a termelőkkel, hanem a felvásárlókkal áll kapcsolatban, amely a hazai beszerzés esetén kb. 10-15,

jellemzően kistőkéjű céget jelent. A vállalkozás felvevőpiacát 2/3 arányban multinacionális kereskedelmi cégek (Tesco, Cora, Profi, Match) teszik ki. Az értékesítés maradék 1/3-a szállodáknak és cukrászellátóknak, esetenként vendéglátóhelyeknek, 1-2 hűtőháznak történik. Az értékesítés döntő többsége belföldi, export csak a szomszédos magyar lakta területekre irányul, melynek oka, hogy a végtermék (gesztenyepüré) a környező országokban nem annyira ismert és népszerű. A hazai gesztenyepiacot 4-5 cég uralja, amelyből a Sarkpont Rt. kb. 30%-kal részesedik. A cég előnye a minőség, amelynek javítása további piaci lehetőségeket rejt magában.

A cég az eredeti kapacitásaival egyre nehezebben tudott megfelelni a növekvő piaci igényeknek, nem tudta kihasználni a piac nyújtotta újabb lehetőségeket. Az új fagyasztó rendszer és a hűtőház beüzemelése egyéb zöldség és gyümölcs termékek fagyasztásának lehetőségével bővítette az előállított termékek skáláját, amely a tágabb térség termelőinek biztosít felvevőpiacot és foglalkoztatási lehetőségeket a már meglévő munkahelyek fenntartásával.

4. A területi kohézió érvényesítésének módjai a projekten keresztül

a) a fejlesztés területi szinergiája

Jelen projekt táji adottságoknak megfelelő agrártermékek feldolgozására irányuló kapacitásfejlesztése illeszkedik a település és a tágabb térség fejlesztési elképzeléseibe, támogatja azok céljait. A mezőgazdaság és élelmiszergazdaság versenyképessé tétele az adott időszakban megjelent Somogy megye és a Dél-dunántúli régió fejlesztési céljai között is. A település gazdasági szempontból kitörési pontjának tekinti – a turizmus mellett – a nagytáblás szántóföldi művelés alternatívájaként a táji adottságoknak megfelelő termények (zöldség-gyümölcs, bogyósok, gesztenye) termesztésének erősítését és terjesztését. Mindehhez az új beruházás kedvező tároló - feldolgozó kapacitást és egyúttal piacot teremtett.

A hasznosított terület a rendezési terv szerint is a mezőgazdasági feldolgozás céljaira kijelölt zóna. Fontos, hogy az üzem méretéből és volumenéből adódóan összeegyeztethető a településfejlesztés másik irányával, a turizmus fejlesztésével.

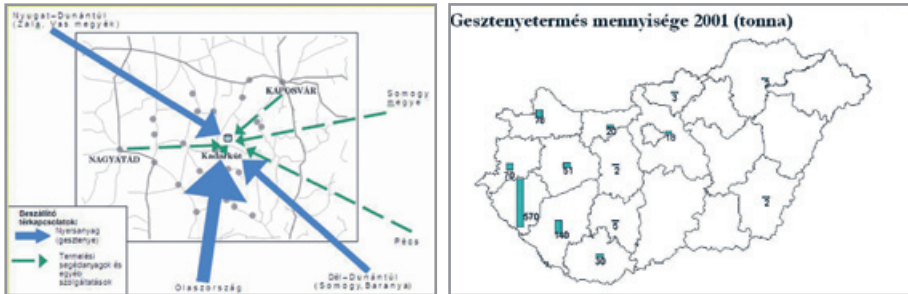
b) a fejlesztés kedvező területi hatásai – gazdasági hatások

A projekt legfontosabb hatása egyértelműen a térség gazdaságát érinti.

Közvetlen hatása, hogy a település, de akár a tágabb térség gazdasági termelésében is meghatározó súlyt képvisel a cég értékteremtése, árbevétel és eredmény alapján egyaránt. A cég bevételeinek növekedése a beruházást követően is egyértelmű volt, igazi növekedésre azonban csak a második, harmadik évtől lehetett számítani.

Térségi szempontból a Sarkpont Rt. kapcsolati, piacteremtő hatásainak van a legnagyobb jelentősége. Kezdetben a térség, későbbiekben pedig a távolabbi gesztenyetermesztők számára is tervezett megbízható piacot nyújtani a cég.

A feldolgozóüzem és hűtőház nyersanyagbeszerzése révén jelentkező piacteremtő hatása egyelőre még csak elenyésző mértékben jelentkezik a térségben. A hazai beszerzésű gesztenye - mely önmagában csak kb. 20%-a a teljes nyersanyag beszerzésnek - döntő része a Dél-dunántúli régióból és a Nyugat-dunántúli régióból származik. Mivel a feldolgozásra értékesített hazai gesztenye szinte egészét a Sarkpont Rt. vásárolja fel, a szelídgesztenye termésmennyiségét ábrázoló térkép jó közelítéssel ábrázolja a cég hazai nyersanyag beszerzői kapcsolati hálóját.

A Sarkpont Rt. hazai nyersanyag beszerző kapcsolati rendszere, és a gesztenyetermés mennyisége megyénként (2001) (Salamin, G. – Nagy, A. 2004)

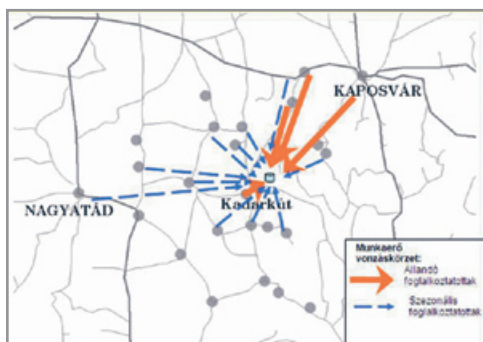
A hűtőkapacitások hasznosításának diverzifikálására vonatkozó tervek alapján azonban várható, hogy a cég a jövőben nagyobb arányban fog a megye mezőgazdasági (zöldség és gyümölcs) termékeinek felvásárlójává válni, ezzel javítva a szűkebb térség mezőgazdasági termékeinek értékesítési esélyeit.

A projekt területi hatóköre alapján tágabb térségi hatás csak a gesztenye-beszerzés esetén jelentkezik, a cég egyéb beszerzései (termelési segédanyagok, szolgáltatások, csomagolás, stb.), már inkább a szűkebb térségben éreztetik hatásukat, hiszen a közel 50 millió forintos éves beszerzések döntően Somogy megyéhez kötődnek.

c) a fejlesztés kedvező területi hatásai – foglalkoztatási hatás

A vállalkozás a fejlesztés megvalósítása előtt (1999) mindössze 3 főállású alkalmazottat foglalkoztatott, amely 2003-ra 10 főállású és 10-15 fő szezonális (másfél hónapra) munkakerőre duzzadt. A vállalkozás 2004-re a kialakított termelési kapacitások fokozódó kihasználásának eredményeképpen további 2-5 fő felvételét tervezte.

A fejlesztés eredményeként a kedvezményezett kétségkívül hozzájárult a település és a térség foglalkoztatási gondjainak enyhítéséhez, a foglalkoztatási volumen azonban akkor még csekély volt. A foglalkoztatási hatás területi hatókörét ábrázolja az alábbi térkép.

A Sarkpont Rt. munkaerő vonzaskörzete (Salamin, G. 2004)

A mérsékelt foglalkoztatási hatást magyarázza, hogy versenyképes technológiák beszerzése óhatatlanul is a munkaerő-intenzitást fokozza, vagyis egységnyi termeléshez kevesebb élől munkára van szükség. A fenntarthatóság szempontjából azonban nélkülözhetetlen, hogy a termelés magas színvonalú eszközökkel és technológiával valósuljon meg.

A Sarkpont Rt. közvetett módon is hozzájárul a térség foglalkoztatásának javításához beszállító partnerei révén.

d) a fejlesztés kedvező területi hatásai – környezeti hatások

A projekt során a kedvezményezett egyik partnere az üzemmel szomszédos területen gazdálkodó méhészt volt, aki a projekt keretében kaptárrendszerét és feldolgozó (mézpergető-palackozó) egységét fejlesztette, illetve építette ki. A Sarkpont Rt. által telepített gesztenyés, valamint a jövőben az üzem hatására várhatóan szaporodó gesztenyés ültetvények a méztermeléshez ideális mézadókká válhatnak, miközben a méhészet a méhek virágporszállító munkája segítségével hozzájárul a gesztenyefák megtermékenyüléséhez, s ennek révén a gesztenyeterméshez.

A méhészet ugyanezt a pozitív externális hatást fejt ki a környék többi gyümölcstetvényére is, mely a térség mezőgazdasági termelésének eredményességéhez járul hozzá.

A fejlesztés fizikai-térbeli megjelenésének, kiterjedésének környezeti hatásai a beruházás méreténél fogva nem jelentenek jelentős beavatkozást a Zselic vidék rurális kultúrtájában. Ugyanakkor a közvetlen környezet – erdő és mezőgazdasági területek találkozási kultúrületi lakott hellyel – karakterét kismértékben mégis átszabta. Mivel azonban az új üzem nem magaslatra épült, a modern tiszta épület a tájképet nem sérti. Az üzem szennyvízelvezetése megoldott, veszélyes hulladékot lényegében nem termel, technológiája révén számottevő emisszió nem jelentkezik.

e) a fejlesztés kedvező területi hatásai – a fejlesztés hatása az infrastrukturális ellátottságra és az elérhetőségre, életminőségre

A projekt alapvetően nem köz-beruházás és nem infrastrukturális jellegű volt, azonban pozitív externáliák révén kedvező hatást gyakorolt közvetlen környezetének infrastrukturális fejlődésére. Az üzem telepítése és jelenléte elősegítette a településrész közmű helyzetének javulását: a jelenlegi közműszolgáltatás hatékonyabb kihasználásával (villany, víz) és a közművek minőségi és kapacitásbeli fejlesztésével (villamosenergia bővítés), illetve további közművek (gáz, csatorna) kiépítésének jelentős arányú finanszírozásával. A közműfejlesztés révén a projekt hozzájárult az életminőség javulásához a településrész tucatnyi lakója számára.

A beruházás lendületet adott a település gazdaságának, a cég ösztönzőleg hathat más befektetők számára is. Továbbá a társadalmi és gazdasági környezetre gyakorolt egyéb hatásnak tekinthető a cég pozitív hírneve is. A vállalat jelenléte mindenképpen javítja a település és térsége imázsát.

f) a fejlesztés kedvező területi hatásai – a projekt területi hatóköre

Területi hatókör tekintetében különböző szférák rajzolhatóak ki a projekt telephelye körül. A foglalkoztatásban a szomszédos települések és a környék központja, a beszerzések tekintetében elsősorban Somogy megye, míg az alapanyag beszerzés vonatkozásában az egész Dél-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl gesztenyetermelőinek jelent piacot a cég. A jövőben a termékskála bővítés – zöldség-, gyümölcsfagyasztás, értékesítés - eredményeként a kedvezményezett cég a térség több mezőgazdasági termelőjének is felvásárlójává válik, ezzel a közvetlen környezetére (kistérség, megye) kifejtett hatás erősödhet.

GYULA TÖRTÉNELMI BELVÁROS REHABILITÁCIÓJÁNAK TÉRHASZNÁLATI VONATKOZÁSAI

1. A projekt adatai

Projekt címe: Gyula történelmi belváros rehabilitációja

Kedvezményezett: Gyula Város Önkormányzata

Támogatás forrása: Nemzeti Fejlesztési Terv, ROP 2.2 Városi területek rehabilitációja

Projekt összköltsége: 1 083 673 559 Ft

Elnyert támogatás: 975 306 203 Ft

Projekt megvalósulásának ideje: 2005.05.21 - 2006.09.29.

2. A projekt bemutatása

Gyula Város Önkormányzata az I. NFT ROP 2.2. „Városi területek rehabilitációja” intézkedés keretében nyújtotta be pályázatát „Gyula történelmi belváros rehabilitációja” címmel. A beruházás közel másfél éves időtartama alatt megvalósult a város fő terének, a Kossuth térnek a teljes felújítása és akadálymentesítése. A forgalomszabályozás újragondolásával

növelték a gyalogos- és kerékpáros forgalom lebonyolítására alkalmas területek arányát, illetve bővítették a parkolóhelyek számát. A leromlott közterületeket a tereprendezést követően rendezvénytérre és sétálóutcává alakították át a beruházók. A fejlesztés eredményeként jelentős mértékben növekedett a zöldfelületek aránya, Gyula fürdőváros mivoltát pedig nagyméretű vízfelületekkel sikerült kihangsúlyozni.

3. A fejlesztés háttere

Gyula az Alföld délkeleti részén, Békés megyében, a román határ közelében található 33 ezer lakosú város, hazánk egyik legkedveltebb üdülővárosa, Békés megye turisztikai központja. A turizmus már régóta nagy jelentőséggel bír a város életében, ezért az önkormányzat is mindent megtesz, hogy a település idegenforgalmát folyamatosan fejlessze, ennek részeként a közterületeket, építészeti emlékeket felújítsa.

Gyula vezetői készülve az Európai Uniós csatlakozás következtében elérhetővé váló forrásokra, már a 2000-es évek elején városfejlesztéssel kapcsolatos tervekét készítették. Így az NFT pályázati kiírásainak megjelenésekor az összes operatív program keretében pályázatot nyújtottak be, melyek közül nyolc esetben támogatáshoz jutottak. A legjelentősebb ezek közül – mind a beavatkozás területét, mind a beruházás költségét tekintve – a történelmi városközpont rehabilitációja volt.

Nagy szükség volt a Gyula szívében található köztér megújítására, hiszen a városnak ezen a részén különösen rossz volt a környezet állapota. Jellemző volt a növekvő gépjárműforgalom és az ezzel összefüggő környezetszennyezés, az épületállomány állapotának romlása, valamint a beruházások hiányából következő korszerűtlenség, fejletlenség, elmaradottság. A területen működő gazdasági vállalkozások között – a város turisztikai jellegéből adódóan – viszonylag nagy számban voltak vendéglátó- és szórakozóhelyek, ezek mellett azonban nem alakultak ki a városmagra jellemző szakosodott kiskereskedelmi szolgáltatások.

A Kossuth tér Gyulán (www.gyula2.bmhirlap.hu)

4. A területi kohézió érvényesítésének módjai a projekten keresztül

a) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – illeszkedés a térségi és szakági fejlesztési stratégiákhoz

A fejlesztés háttéréként feltüntetett problémák megoldásának szükségességét már a 2000-es évek elején elfogadott városfejlesztési koncepció is megfogalmazta, melyben alapcélként került meghatározásra a „lakosság életkörülményének javítása, a gyógy-idegenforgalmi és rekreációs jelleg továbbfejlesztése, esztétikus, vonzó környezet biztosítása a kulturális és természeti értékek megőrzésével”. Ezen célok megvalósulásához járult hozzá a városközpont, vagyis a Kossuth tér megújítása.

b) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a közösségi hozzáférésű, természetközeli területek változása

A városi területek rehabilitációjánál mindig fontos szempont, hogy lehetőleg a beavatkozással együtt nőjenek a zöldfelületek. Egy olyan köztéren ugyanis, ahol nagy a zöldfelületek aránya, sokkal szívesebben tartózkodnak az emberek. A Kossuth téren 11 ezer négyzetméteren füvesítettek, összesen több mint 2000 négyzetméterrel nőtt a zöldfelület nagysága a téren. A már meglévő kifejtett és jó állapotban lévő fákat is meghagyták, ezzel is elősegítve, hogy a tér már az első pillanattól fogva tetszetős látványt nyújtson. A virágosítás sikerét bizonyítja, hogy 2007-ben Gyula városa nyert a Virágos Magyarországért versenyen, 2008-ban „A virágos Európáért” nemzetközi versenyen második helyezést ért el. A zöldfelületek mellett a vízfelületek is a közterületek karakteres elemei közé tartoznak. Az emberek mindig szívesen tartózkodnak, pihennek szökőkutak, tavak mellett. A beruházás során összesen 700 négyzetméter új vízfelület jött létre, amely a maga nemében egyedülálló hazánkban.

A közlekedési problémák feloldása mellett egy olyan tér kialakítása volt a cél, mely a város XXI. századi kapujaként szolgál. Tervezői egy egyszerű, mértani formák által jellemzett tereket alakítottak ki, a teljes átláthatóság, letisztultság figyelembe vételével. A beruházás révén 157 hektár területet, a város központi belterületének 7%-át újították fel.

A fejlesztéseknek köszönhetően a tereket most már akadálytalanul használhatják a mozgásukban korlátozott emberek és a babakocsival érkezők is.

c) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a térségi természeti és kulturális értékek ismeretének elmélyítése

Elsősorban a tér kialakításakor felhasznált helyi karakterjegyek segíthetik azt, hogy a helyi lakosságban és a turistákban tudatosuljanak a térség értékei, karakterjegyei. Kiemelhető, hogy a növényzet tervezésénél figyelembe vették a helyi adottságokat, így a térségre jellemző növények kerültek kiültetésre. Továbbá a Kossuth tér kialakításánál lényeges szempont volt, hogy a térnek tükröznie kell Gyula fürdőváros mivoltát, ezért is álmodtak meg még a megszokottnál is nagyobban vízrel borított területet a tervezők.

d) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a térség erőforrásainak helyben tartása, hasznosítása

A gyulai önkormányzatnál fontos szempont volt, hogy a helyieket is bevonják a projekt előkészítésébe, ezért az NFT keretében benyújtott pályázatokat – így a történelmi belváros rehabilitációját is - az önkormányzat és intézményeinek dolgozóiból verbuvált csapat készítette, s mindössze néhány alkalommal vették igénybe a kész pályázatok ellenőrzésekor külső cégek segítségét. A kivitelezést a Gyula Kapuja konzorcium végezte, mely a térség vállalkozóit tömörítette (ez természetesen azért volt lehetséges, mert ez a konzorcium tudta a legkedvezőbb ajánlatot benyújtani).

e) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz –anyagáramok térségen belül tartása

Az anyagáramok helyben tartását szolgálta, hogy a közel 5000 köbméter kibontott anyag jelentős részét őrlés után újra felhasználták ágyazati anyagként az építési munkálatok során.

f) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a fenntartható közlekedés elterjesztése, az egyéni motorizált közlekedés mérséklése

A projekt egyik prioritása volt a gépjárműforgalom mérséklése, valamint a kerekpáros forgalom előtérbe helyezése. Ennek eredményeképpen az eddig a városban a legnagyobb forgalmat bonyolító útszakaszon új forgalmi rendet alakítottak ki. Az új forgalmi rend központi elemei az eddigi kereszteződést felváltó körforgalom, és a teret behálózó kerekpáros útvonalak. A körforgalomnak forgalomcsillapító hatása van, a kerekpárutakkal pedig ösztönzik a lakosságot, hogy a gépkocsik helyett a környezetbarátabb kerekpáros közlekedést részesítsék előnyben. A növekvő kerekpáros forgalomra gondolva pedig több mint száz kerekpárnak elegendő tárolót helyeztek el a tér több pontján.

A téralakítás eredményeként a közúti közlekedés felülete 2500 m²-el csökkent, ezzel szemben a kerekpáros utaké 650 m²-el, az akadálymentes gyalogosfelület pedig több mint 3000 m²-el nőtt.

Sajnos a már korábban is szűkös parkolási helyzetre már csak a nagy számú személygépjárművel érkező turista miatt sem adhatott egyedül választ a fenntartható (gyalogos és a kerekpáros) közlekedés fejlesztése. Ezért a fejlesztési helyszín környékén összesen 84 db új parkolóhelyet alakítottak ki. Ugyanakkor szabályozták is a parkolást, és hatásosan intézkedtek a szabálytalan parkolások ellen.

g) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz –a közlekedés és az áruszállítás károkozásának csökkentése

A téralakítás egyik sarokpontja volt a közlekedési hálózat átalakítása, mely során az addigi kereszteződést körforgalommá alakították át. A körforgalom gyorsítja a kereszteződés forgalmát azzal, hogy a befűződés szinte folyamatos (míg a lámpánál egyik irány áll, a másik megy), ugyanakkor forgalomcsillapító hatása is van, mert valamennyi irányból érkező jármű sebességcsökkentésre kényszerül, de haladásuk ekkor is folyamatos.

Szintén hozzájárul a közlekedés biztonságához a kialakított kerékpárút-hálózat is. Korábban a kerékpárosoknak a sűrű forgalomban kellett közlekedni, ami jelentős kockázatokkal járt, ezt szüntette meg a tér több pontját keresztező, a Vértanúk útja mindkét oldalán, valamint a körforgalomban is végigfutó kerékpárút.

A gyalogosforgalom biztonsága érdekében a téren áthaladó útvonalakon a megszokottnál sűrűbben jelöltek ki gyalogátkelőhelyeket, valamint az áthaladó forgalom sebességét is mérsékeltek.

h) a fejlesztés kedvező területi hatása – gazdasági hatások

A történelmi városközpont rehabilitációjának – valamint a többi városfejlesztési projektnek – hatására a település arculata teljesen megváltozott. A város nyüzsgő és étellel teli lett, a sok történelmi emlék, látványosság most már turistacsalogató, igényes, kulturált környezetbe van ágyazva. A fejlesztés óta kimutathatóan megnőtt a turisták száma, és az idegenforgalmi bevétel is mintegy 30 millió forinttal emelkedett. Az adatok kedvező alakulásában minden bizonnyal szerepe volt a fejlesztésnek is. Szintén kimutatható a környező ingatlanok értéknövekedése, ami a továbbiakban újabb fejlesztéseket, felújításokat és építéseket ösztönöz. A városközpontban például a felújítás óta már megnőtt a színvonalas vendéglátóhelyek száma. Ezek az egymásra épülő, egymás hatását erősítő fejlesztések – köszönhetően Gyula régiós turisztikai központi szerepkörének – várhatóan a város tágabb térségének gazdasági életére is pozitív hatással lesznek.

A SZERENCSI SZECESSZIÓS FÜRDŐÉPÜLET FELÚJÍTÁSÁNAK SZINERGIKUS HATÁSAI

1. A projekt adatai

Projekt címe: Szerencsi szecessziós fürdőépület felújítása

Kedvezményezett: Szerencs Város Önkormányzata

Támogatás forrása: Regionális fejlesztési Operatív Program 2004-2006. – Turisztikai vonzerők fejlesztése.

Projekt összköltsége: 465 000 000 Ft

Elnyert támogatás: 330 000 000 Ft

Projekt megvalósulásának ideje: 2006. április – 2007. december

2. A projekt bemutatása

Az 1990-es években kezdődött meg a városközpont rekonstrukciója, amely egy többlépcsős komplex fejlesztési program. Ennek egyik eleme a szecessziós fürdőépület felújítása címen jegyzett projekt, mely önmagában is több projektelemet tartalmaz. A projekt célja a településfejlesztési célokon túl a turisztikai vonzerő növelése volt. A fejlesztés három elemből állt, a fürdő felújításán kívül megvalósult a Római Katolikus templom homlokzat-

és tetőfelújítása, valamint a Várkert rekonstrukciója is. A projekt legjelentősebb eleme az 1900-as évek elején épült községi fürdő teljes külső és belső felújítása, hasznosítása volt. Ennek keretében az épület egyik szárnyában civil szervezetek részére iroda helyiségek kerültek kialakításra, továbbá itt helyezték el a Rákóczi Borút Egyesület által üzemeltetett turisztikai információs pontot is. Az épület oldalsó és hátsó szárnyában, valamint alagsorában a jelenlegi igényeknek megfelelő szolgáltatások telepítésével helyreállításra került a fürdő funkció. Az egész épület teljes egészében akadálymentesített, így valamennyi szolgáltatást igénybe vehetik az idősebbek és a mozgásukban korlátozottak is. A fürdő épülettel közvetlenül szomszédos a műemléki védeltséget élvező Római Katolikus templom - a templom külső felújítása képezte a projekt részét -, valamint a város kulturális centrumának helyet adó Rákóczi vár, melynek kertjét a projekt során összenyitották a templomkerttel és a fürdőt övező területtel. A parkrekonstrukció a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által engedélyezett kertépítészeti tervek alapján készült, jelentős számú új növény telepítése mellett átépítésre kerültek a sétányok és a várkerti tó. A megnövelt területű várkerttel a település központjában egy közel 2 hektáros pihenőpark szolgálja a város lakosságát és a látogatókat.

3. A fejlesztés háttere

Szerencs az Észak-magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség közé tartozó – 18 településből álló, 48 000 lakosú -, Szerencsi kistérség központja. A település és térsége társadalmilag, gazdaságilag elmaradott, ugyanakkor természeti adottságai és kulturális értékei alapján jelentős – a projektfejlesztés időszakában még zömében kihasználatlan – turisztikai vonzerővel bír. A „Hegyalja kapujaként” is emlegetett város közvetlen környezeténél némileg előnyösebb társadalmi, gazdasági helyzetben van. Az Alföld északi peremén, a Zempléni hegység lábánál terül el, a 2002-ben kultúrtáj kategóriában a világörökségi listára felvett Tokaj-Hegyaljai Történelmi Borvidék részét képezi, a világörökségi terület védőzónájában található. Mindezek mellett számottevő ipari hagyományokkal bír a város, de jelentős az agrárszektor szerepe is. A városközpontban több középkori eredetű műemlék épület található, amelyek jelentősebb történelmi események helyszínéül is szolgáltak korábban. Szinte érintetlen formában maradt meg a felvidéki mezővárosokra jellemző településszerkezet. A városközpont arculatát meghatározó, zömében múlt század eleji épületek helyreállításával, felújítással még sokáig alkalmasak a mára már megváltozott igények és funkció kielégítésére, továbbá vannak a településközpontban olyan zöldfelületek, melyek területe nem túl nagy, elhelyezkedésük alapján azonban a városközpont meghatározó elemei.

A szerencsi fürdő fejlesztés előtt és után (www.axisepitesz.hu)

4. A területi kohézió érvényesítésének módjai a projekten keresztül

a) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához

Tokaj-Hegyalján a világörökségi cím elnyerését követően kiemelt fontosságot kapott a turizmus fejlesztése. Az ide látogatókat ma még szinte kizárólag a világhírű tokaji bor vonzza, ez azonban önmagában csak egy-két napos programot jelent. Így a kedvező adottságú térségben a turizmus területén a legnagyobb problémát az okozza, hogy a látogatók rövid időt töltenek a térségben, kevés a vendégéjszakák száma. Ennek oka egyrészt az, hogy a térség egyéb kedvező adottságait – kiemelkedő természeti értékei, gazdag kulturális öröksége - nem használják ki megfelelően, az elérhető szolgáltatások száma és színvonala nem megfelelő, másrészt önmagában egyik érték sem jelent akkora turisztikai attrakciót, amely hosszabb idő eltöltésére ösztönözné a látogatókat.

Erre a helyzetre jelenthet megoldást a térség településeinek egymásra épülő, egymást kiegészítő turisztikai fejlesztéseinek ösztönzése. Ezáltal elérhető, hogy a Tokaj-Hegyaljára érkezők ne csupán egy-két napot töltsenek el valamely borászatáról híres településen, hanem ellátogassanak a térség többi településére is, amelyeken a borturizmus mellett az egyes helyi értékekre, sajátosságokra épülő vendégmarasztaló programokkal, szolgáltatásokkal találkozhatnak. Ennek feltétele, hogy a térségben a települések egyedi turisztikai adottságaiknak megfelelően kerüljenek fejlesztésre. Mindehhez elengedhetetlen továbbá az összehangolt marketing tevékenység, amely megfelelően bemutatja a szolgáltatásokat, programokat. A térség komplex turisztikai fejlesztéséhez fontos a térségi szereplők – az önkormányzatok, a gazdaság, valamint a civil szféra szereplőinek – összefogása, fejlesztéseik összehangolása annak érdekében, hogy a területfejlesztés rendszerén belül elérhető források megfelelő hatékonysággal kerüljenek felhasználásra.

b) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – illeszkedés a térségi és szakági fejlesztési stratégiákhoz

A projekt nem csak az öt finanszírozó I. NFT, hanem a térség saját fejlesztési céljait is szolgálja. Borsod-Abaúj-Zemplén megye Területfejlesztési Konceptiójának részét képezi a megye Gazdaságfejlesztési Konceptiója, melynek egyik prioritása a komplex turizmusfejlesztés. Ennek keretében a koncepció szorgalmazza a területi koncentráció alkalmazását, ez az erőforrások felhasználásában is orientáló elvként működhet. Az egyik ilyen nevesített célterület Tokaj-Hegyalja fejlesztése, a borturizmus és az ezt erősítő kapcsolódó fej-

lesztések támogatása, így a szerencsi fürdő fejlesztése egyértelműen illeszkedik a megyei koncepcióban megfogalmazott célokhoz és fejlesztési irányokhoz.

2004-ben készült el a Szerencsi kistérség felzárkóztatási fejlesztési programja. Ez szintén önálló prioritásként kezeli a turizmusfejlesztést, amin belül az egyik beavatkozási terület a turisztikai létesítmények kialakítása. A beavatkozási területnél a fürdő felújítása, mint előkészítés alatt álló projekt példaként szerepel.

A Szerencsi kistérség felzárkóztatási fejlesztési programja	
Beavatkozási terület	B2. Turisztikai létesítmények kialakítása
Cél	Stratégiai cél: A gazdaság versenyképességének növelése az adománnyal és hagyományok alapján. Specifikus cél: A kistérség idegenforgalmi vonzerőinek növelése kiemelt létesítmények fejlesztésével.
Indoklás	A Szerencsi kistérség fejlesztésének legfontosabb irányait a horvátok szállítási, gyártásüzemelési szektor és az idegenforgalom jelenti. A Szerencsi kistérség számos természeti, kulturális, építészeti látnivalóval rendelkezik. Minden jellegzetesen vannak olyan attrakciók, melyek a kistérségi turizmus kialakításának előfeltételei lehetnek. A jó adománnyal ellátott a kistérség idegenforgalmi potenciáljának, kiemelt cél, hogy a komplex turisztikai programcsomagot a szektor és a magán-munkaadó vállalkozásokkal közösen kidolgozzák az ide-érkezési utakon. A stratégia célkitűzéseivel egyetemesen az országban előrelépő városok között kellene a kistérségnek megállnia. A kistérség célkitűzéseivel egyetemesen az országban előrelépő városok között kellene a kistérségnek megállnia. A kistérség célkitűzéseivel egyetemesen az országban előrelépő városok között kellene a kistérségnek megállnia. A kistérség célkitűzéseivel egyetemesen az országban előrelépő városok között kellene a kistérségnek megállnia.

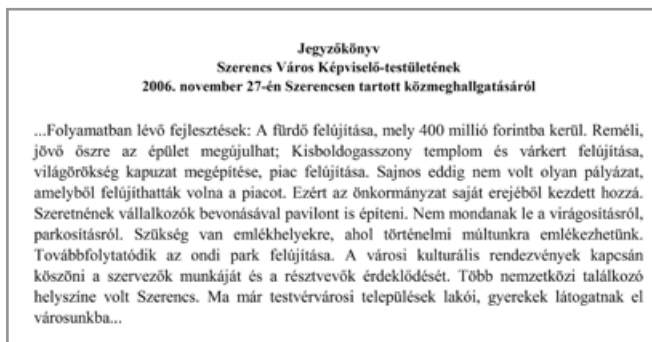
Részlet a Szerencsi kistérség felzárkóztatási fejlesztési programjából

A város hosszútávú településfejlesztési koncepciója szintén 2004-ben – a fürdő projekt előkészítésével egy időben – készült el. Ez a fejlesztési koncepció alapozta meg a város OTÉK alapú rendezési tervének elkészítését, amely megteremtette a komplex városközpont rehabilitációs – jelen projektet kiegészítő, erősítő – program későbbiekben megvalósítandó fejlesztéseinek elméleti kereteit. Ezek közül több, a fürdő felújításának időszakában előkészített projekt 2008. évben benyújtott pályázaton támogatást nyert, így 2009-2011 között megvalósulhat több belvárosi utca és kisebb zöldfelület igényes, egységes arculati terv alapján történő felújítása, a fürdővel szomszédos Kossuth tér átépítése központi rendezvénytérré, valamint a városközpont műemlék épületeinek felújítása, környezetük rendezése.

c) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – a fejlesztés helyi társadalmi beágyazottsága

A fejlesztés a városban a lakosság által régóta várt célt valósított meg. Az 1910-ben épített fürdő az 1970-es évek végéig üzemelt, ezt követően részlegesen – eredeti funkciójától eltérően - még hasznosították, majd a 1980-as évek közepétől az épületet egyáltalán nem használták, állaga rohamosan romlott. A település mindenkori vezetése felé szinte valamennyi fórumon – közmeghallgatás, helyi sajtó - kifejezte a lakosság azt az igényét, hogy az épületet fel kell újítani. Az önkormányzat már 2002-ben, a PHARE program keretében is pályázott az épület felújítására, ennek sikertelensége után a helyi lakosság körében általános elégedettséget váltott ki a 2006-ban elnyert uniós támogatás.

Szerencsen kéthetente jelenik meg egy helyi közéleti lap, a „Szerencsi Hírek”, illetve hetenkénti híradóval tájékoztatja a lakosságot a „Szerencsi Televízió”. A tervezett fejlesztésekről, így a fürdőfejlesztésről is már az előkészítés időszakában értesült a lakosság. Az írott és elektronikus sajtó mellett évi rendszerességgel közmeghallgatást is tart a város vezetősége, az alábbi közmeghallgatási jegyzőkönyv is tartalmaz a fürdőfejlesztéshez, és más fejlesztési elképzelésekhez kapcsolódó információkat.

Egy, a szerencsi fürdőre vonatkozó részlet egy 2006-ban Szerencsen tartott közmeghallgatás jegyzőkönyvéből

A projektről két önálló kisfilm készült. Az egyik a megvalósítás időszakát követi végig, a másik pedig a kistérséget és a települések egy-egy jellegzetességét mutatja be, továbbá a fejlesztés eredményeként elérhető szolgáltatásokról ad tájékoztatást. Az utóbbi kisfilm háromnyelvű, így önmagában is jelentős marketing eszköz. A program támogatásával készült el a fejlesztés honlapja, valamint a marketing tevékenységben nagy jelentőséggel bíró, interaktív, érintőképernyős turisztikai információs pont, amelyet a Rákóczi Borút Egyesület üzemeltet.

Az utóbbi évek fejlesztéseit az előzőeken túl megfelelően előkészítette 2004-ben a Településfejlesztési Konceptió, 2006-ban pedig a Településrendezési Terv jóváhagyása előtti társadalmi egyeztetési folyamat, amelynek keretében széleskörűen sikerült feltárni és dokumentálni a lakosság, a civil és a vállalkozói szféra, valamint a különböző szakmai szervezetek igényeit és elvárásait.

d) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – térségi szereplők bevonása

A fürdő felújítására irányuló projekt a helyi és térségi egyéb szereplők, civil szervezetek együttműködésén alapult már a tervezés időszakában is. Ezt az uniós források felhasználásakor általánosan elvárt együttműködési és tájékoztatási kötelezettség mellett a projekt tartalma miatt volt kiemelten fontos, hiszen az épület egyik szárnyában civil szervezetek elhelyezésére szolgáló helyiségek kerültek kialakításra, ezért a projektfejlesztés időszakában 20 helyi, illetve térségi hatáskörű civil szervezettel, egyesülettel egyeztetették a tervezett fejlesztést.

A projekt megvalósításában támogatásban részesülő partnereként vett részt a Szerencsi Római Katolikus Egyházközség, valamint a Rákóczi Borút Egyesület. Ezen szervezet önmagában is 20 állandó és 30 önkéntes taggal rendelkezik, részben a Tokaj-hegyaljai borvidék által kínált szolgáltatásokban érdekelt vállalkozások, részben pedig a szolgáltatások népszerűsítésére, a hagyományok gondozására szerveződött támogatók alkotják a tagságot.

e) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – kapcsolódó térségi fejlesztések
A fejlesztéssel egy időben valósult meg egy több települést érintő komplex turisztikai fejlesztési program, az „Összefogással Tokaj Világörökségért” projekt. Ennek keretében a tokaji borvidékhez tartozó 13 település térségi összefogáson alapuló turizmusfejlesztési programot valósított meg, melynek összeállítása során – az átfedések, egyes részterületeken pedig a túlkínálat elkerülése érdekében - figyelembe vették a térségen belüli egyéb fejlesztéseket, így például a kidolgozás időszakában már ismert szerencsi fürdőfelújítási tervet is. A közös projekt keretében épült meg többek között Szerencsen, a „Hegyalja kapujában” egy szimbolikus építmény, a „Világörökségi kapuzat” és a turisztikai fogadóépület, Sátoraljajuhely-Széphalomban a Magyar Nyelv Múzeuma, Bodrogkeresztúrbán vízi- és kerékpáros turisztikai centrum. Mádon felújításra került a Szilvásfürdő pihenőhely, Tokajban a borturisztikai centrum, Tarcalon, Tolcsván, Legyesbényén borok háza, illetve bormúzeum létesült. A felsoroltak, és a projekt további elemei, valamint a vállalkozói szféra által 2004-2008 között megvalósított - főleg szálláshely fejlesztésre és vendéglátásra irányuló- fejlesztések (Tarcál Degenfeld kastélyszálló, Andrassy Kúria, Mádi Kúria, Tállya Oroszlános Vendégfogadó stb.), illetve az önkormányzatok egyéb önálló fejlesztési programjai (pl.: Tokajban a zsinagóga felújításával kialakított konferenciaközpont, színház építése) valóban kiegészítik egymást, hozzájárulnak ahhoz a célhoz, hogy Tokaj-Hegyalján érdemes legyen hosszabb időt eltölteni.

A tállyai Oroszlános Fogadó

(<http://oroszlanos.hu>)

A TISZAFÜREDI HALASTÓ ÉPÍTÉSÉNEK ILLESZKEDÉSE AZ ORSZÁGOS TERÜLETI CÉLOKHOZ

1. A projekt adatai

Projekt címe: Akvakultúra beruházásában Tiszafüred 32,5ha új termelő halastó építési beruházás

Kedvezményezett: TISZA-TAVI HALÁSZATI KFT

Támogatás forrása: Nemzeti Fejlesztési Terv, AVOP 1.3. A halászati ágazat strukturális támogatása

Projekt összköltsége: 182 000 000 Ft

Elnyert támogatás: 83 719 629 Ft

Projekt megvalósulásának ideje: 2005. március – 2005. november

2. A projekt bemutatása

A projekt keretében kialakítottak egy 32,5 hektáros összterületű, intenzív haltermelésre szolgáló halastavat. Egy 7 hektáros előnevelőből és ún. nyújtótóból, valamint egy 25,5 hektáros piaci célú nevelésre alkalmas tófelületből áll. A tavak partján egy 1000 négyzetméteres betonozott rakodóterületet, és a takarmány elhelyezésére egy 240 négyzetméter alapterületű tárolót is kialakítottak. Az előnevelő tóba tavasszal kis – 5 dekagramm átlagos súlyú – pontyivadékokat helyeznek, amelyek őszre példányonként 45-50 dekás átlagsúlyúra növekednek. Ezek kerülnek aztán a nevelőtóba, ahol a 2,5 kilogrammos, piacképes méretet elérik. A ponty mellett a szintén növényevő busa és amur, valamint a ragadozó süllő és harcsa is kerül a vízbe, bár a pontynál sokkal kisebb mennyiségben, a piaci biztonság érdekében ugyanis nem szabad csak egyfajta halat tenyészteni.

A halastó (www.nfu.hu)

3. A fejlesztés háttere

A tavat egy 40 hektáros, saját tulajdonú területen alakították ki a beruházók. Ez a földterület nagyon alacsony értékű – 3-6 aranykoronás – szikes szántó volt. Ilyen minőségű termőföldön nem lehetett eredményesen gazdálkodni, hol a belvíz, hol a talajvíz áztatta, hol – éppen a víz miatt – nád állt rajta éveken keresztül. Korábban ritkán ugyan, de be tudták vetni, azonban volt olyan év, hogy búzából hektáronként csupán egy tonnányit arattak róla, így még a művelési költség sem térült meg. A termények iránti fizetőképes kereslet híján a gazdák öntözési célú vízi közmű építési elképzelései sem valósultak meg, mert a közműépítés megtérülése kérdéses lett volna. Ezek után gondolta úgy a beruházó, hogy ezen a területen csak a haltermelés lehetne jövedelmező, amelynek megvalósítása érdekében nyújtotta be pályázatát az AVOP keretében.

4. A területi kohézió érvényesítésének módjai a projekten keresztül

a) hozzájárulás az országos területi célokhoz – a Tisza mente fenntartható fejlesztése

A fejlesztés helyszíne Tiszafüred, az Észak-alföldi régióban található. A Tisza mente OTK-ban szereplő célkitűzésében és a régió fejlesztési tervdokumentumaiban egyaránt meghatározásra került, hogy a térség versenyképességét a vízkészlet-gazdálkodás, a környezetgazdálkodás és a területhasználat ökológiailag fenntartható összefüggésrendszerére alapozott versenyképes gazdaság- és humán erőforrás-fejlesztés biztosítja.

Az édesvízi haltermelés kibontakoztatása minden szempontból kiszolgálja ezeket a célokat. Ezért egyrészt érdemes a térségben ezt fejleszteni, másrészt érdemes lenne az ország édesvízi haltermelési fejlesztéseit is jelentős részben e térségbe koncentrálni. A térségben az édesvízi haltermelésnek egyébként is több évszázados múltja van, azonban korábban ez főleg a természetes vízi halgazdálkodásra terjedt ki, amelynek jövedelmezősége jelentősen elmaradt az „iparszerű” haltermelés hozamától. A földrajzi, vízi és klimatikus adottságok a fejlesztés helyszínén kedvezőek mind a hagyományos tógazdasági, mind pedig az intenzív üzemi, valamint a természetes vízi haltermeléshez, halászathoz. A kedvező ökológiai adottságok és a rendelkezésre álló technológiai ismertek megfelelő alapot nyújtanak ahhoz, hogy az ágazat az elkövetkező években nagyobb szerepet töltsön be a régió agrárgazdaságában. Az erre alkalmas kistérségekben, településeken pedig az ágazat az egész térség gazdaságának egyik fontos eleme lehet.

b) hozzájárulás az országos területi célokhoz – társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott, hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatása

A Tiszafüredi kistérség központja a fejlesztés helyszíne, a kistérség az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségei közé tartozik. Ebben a helyzetben minden újabb beruházás nagy jelentőséggel bír, főleg az olyanok, amelyeket helyi szereplők valósítanak meg, és több munkahelyet is teremtenek. A projekt keretében öt új munkahely létesült, de az időszakos foglalkoztatás sem tekinthető jelentéktelennek, hiszen a lehalászások időszakában 25-30 ember részére tud a halgaz-

daság olyan munkát biztosítani, mely a szakképzettséggel nem rendelkező, hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetűek által is elvégezhető, javítva ezzel megélhetési lehetőségeiken.

c) hozzájárulás az országos területi célokhoz – vidékies térségek funkcióváltása

Az elmaradottabb, vidékies térségekben a gazdasági-társadalmi vérkeringésébe való bekapcsolódást a rurális térségek területileg integrált, fenntartható fejlesztése segítheti elő, a komplex, több területre kiterjedő felzárkóztatás révén. A Tiszafüredi rurális kistérségben a komplex felzárkóztatás, a természet, társadalom és gazdaság harmonikus együttműködése, az árterek rehabilitációja, a folyó és táj egészséges rendszerének, kapcsolatának helyreállítása, a lakosság megélhetését szolgáló sajátos agrár, helyi ipari-, idegenforgalmi és szolgáltatási struktúra megteremtésével valósítható meg. Ennek során fel kell használni, meg kell őrizni a helyi tradíciókat, meg kell őrizni a térség sajátos erőforrásait. Ehhez hozzájárul, ha a zömében szántóföldi gazdálkodásra alapozott, hagyományosan mezőgazdasági térségben alternatív jövedelemszerzési források is megjelennek. Ilyen alternatív, a térség adottságaihoz illeszkedő jövedelemszerző forrás a halászati ágazat fejlesztése is.

d) területi szinergia – kapcsolódás a kistérség saját fejlesztési céljaihoz

Bár a projekt az AVOP országos programjából került finanszírozásra, szerencsés, hogy ki szolgálja a fejlesztési helyszín kistérségének fejlesztési céljait is. A kistérség fejlesztési programja is előírja a gyenge minőségű szántóterületek egy részén a szerkezetváltást a szántó terhére, a legelő-, erdőművelési ágak növelését és mesterséges vízfelületek gazdasági célú létesítését, hozzájárulva ezzel a fenntartható térségfejlődés feltételeinek megteremtéséhez. A kistérség fejlesztési programjában megjelenik ugyanis, hogy az alacsony minőségű szántóföldeken előállított termékekre sem a belső, sem a külső piacokon nincs jelentős kereslet, továbbá a szántóművelés intenzitása is jelentősebb (jellemző a talaj szerkezetének romlása a nem megfelelő szántási technikák miatt; a homogén terményszerkezet miatt pedig a földek tápanyag-gazdálkodása nem megfelelő), mint amit az eredmények indokolnának. A jelenlegi földhasználati struktúra nem felel meg sem a lakossági megélhetés, sem a gazdaságos termelés, sem az adekvát tájhasználat követelményeinek. E projekt támogatta a program céljának megvalósítását, hiszen rossz adottságú, szikes szántóterületen hajtott végre a kistérség fejlesztési programjához illeszkedő művelési ág váltást.

A PÁLHALMAI BIOGÁZ ÜZEM TERÜLETI HATÁSAI

1. A projekt adatai

Projekt címe: Pálhalmi Biogáz Üzem létesítése

Kedvezményezett: Pálhalmi Agrospeciál Kft.

Megvalósulás helye: Dunaújváros, Pálhalma

Támogatás forrása: NFT 1. KIOP 1.7.0 Energiagazdálkodás környezetbarát fejlesztése

Projekt összköltsége: 2 269 945 820 Ft

Elnyert támogatás: 1 051 389 444 Ft

Projekt megvalósulásának ideje: 2006. június - 2007. december

2. A projekt bemutatása

2007 decemberében adták át a Dunaújváros határában található Újgalambos majorban közel 2,5 milliárd forintból felépült biogáz üzemet. A létesítményben évente 6 millió köbméter biogázt állítanak elő 90-100 ezer tonnányi szerves hulladékból (a szerves trágya mellett feldolgoznak hígtrágyát, konyhai és élelmiszeripari hulladékot, valamint vágóhídi melléktermékeket), felhasználva silókukoricát is, amelyet elégetve 12,6 ezer MWh villamos energiát és 11 ezer MWh hőenergiát termelnek. A biogáz előállításához négy nagy kapacitású fermentort használnak. A magas beltartalmi értékkel bíró, megerjedt biomasszát a társaság visszaforgatja a növénytermesztési ágazatába, ezzel csökkentve a műtrágya felhasználást. A „zöld” áramot, amely körülbelül egy 15 ezer lakosú város villamos energia ellátásához elegendő, gázmotorral fejlesztik, a keletkezett hőt a társaság saját telephelyén használják fel, többek között az állattartó-telep fűtésére-hűtésére. A termelt áramot a lakossági hálózatba táplálják, több ezer háztartás szükségletét fedezve.

3. A fejlesztés háttere

A világon összesen mintegy 200 milliárd tonna biomassza keletkezik, amelynek mindössze 2 százalékából lesz emberi táplálék és állati takarmány. A fennmaradó 98 százalék egy részének lehetséges felhasználási módja a villamosenergia-termelés, ha az erre a célra létrehozott üzemekben biogázt állítanak elő a biomasszából.

A biogázipar környezetkímélő, CO₂ semleges technológia, alkalmazásával csökkenthető az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása. Ráadásul több célra is használható, hiszen villamos energia, hőenergia, bioüzemanyag vagy biometán is előállítható a segítségével. Magyarország fosszilis energiahordozókban szegény ország, a mezőgazdasági adottságai viszont jók, tehát érdemes korszerű biotechnológiai eljárásokat kifejleszteni és bevezetni. Ennek ellenére hazánkban kevés a működő biogáz üzemek száma, és a 15 ilyen üzem többsége is a szennyvíziszap kezelésére jött létre. Mezőgazdaságból származó szerves anyagokat csak hat üzem dolgoz fel, holott kiváló alapanyagot szolgáltatnak a növények és az élelmiszer-ipari melléktermékek is.

Pálhalmán és környékén több nagy kapacitású állattartó telep működik, amelyek több száz embernek adnak munkát. A telepek működése során nagy mennyiségű szerves trágya keletkezik, amelynek kezeléséről a tulajdonosoknak gondoskodniuk kell. A beruházás előtt ennek a szerves hulladéknak a semlegesítése egyre nagyobb gondot okozott, így a Pálhalmi Agrospeciál Kft. vezetői úgy döntöttek, hogy építenek egy nagy kapacitású, modern biogáz üzemet, aminek segítségével nemcsak a hulladék kezelésének problémája oldódik meg, hanem ezen túl még villamos áramot, hőenergiát is előállítanak majd.

4. A területi kohézió érvényesítésének módjai a projekten keresztül

a) kedvező területi hatások – térségi gazdasági hatás

A legjelentősebb gazdasági hatást azzal érte el a fejlesztés, hogy a térségben található állattartó telepeken keletkezett hulladékot felhasználja, és így csökkenti a telepeket terhelő trágya semlegesítéssel járó költségeket. A biogáz erőmű alternatívája egy többmilliárd forintos trágya-megsemmisítő lehetett volna, amely azonban kevésbé könnyítette volna a környék mezőgazdasági vállalatainak gazdálkodását, kevésbé csökkentette volna a hulladékkezelési kiadásait.

A beruházás elmaradása esetén a környékbeli növénytermesztéssel foglalkozó vállalkozások a takarmányértékesítés nehézségeivel szembesülhettek volna, ugyanis az állattartás gondjai az állatállomány csökkenéséhez és a takarmány-szükségletek visszaeséséhez vezethettek volna. Ez a legjobb esetben is átmeneti kríziseket okozhatott volna a takarmánytermelők számára, amíg új terményt vagy új piacot nem találnak.

A társaságnak a villamos áram értékesítésén túl jelentős bevétele származik a nem mezőgazdasági forrású hulladékok feldolgozásából, az élelmiszer alapú hulladékok ártalmatlantításából, emellett a keletkezett széndioxid-megtakarítást – egy államközi szerződés értelmében – 2008-2012 között Ausztria megvásárolja a társaságtól. E bevételek lehetőséget teremtenek a társaság számára további beruházásokra, a térségi gazdasági kapcsolatok fejlesztésére.

b) kedvező területi hatások – térségi foglalkoztatási hatás

A beruházás foglalkoztatási hatását jelentősnek mondhatjuk, mert ugyan a biogáz üzem működtetése során csupán öt-hat fő foglalkoztatására van szükség, közvetve viszont ennél sokkal több munkahely megtartására van hatással. A biogáz erőmű megépülésével nemcsak a társaság saját alkalmazottainak, hanem a környék többi állattartó nagyüzemében foglalkoztatottak állása is biztosabb lett, hiszen a keletkező szerves hulladékok megfelelő kezelésének finanszírozása az állattartó üzemek fennmaradásának egyik kulcskérdése volt.

c) kedvező területi hatások – térségi környezeti hatások

A biogáz üzem működése során a trágya erjesztési eljárásan megy keresztül, melynek végtermékeként ún. erjesztési rothadék keletkezik, melyet közvetlenül a termőföldekre hordanak. Az így keletkezett biotrágya egy magas értékű, nemesített talajjavító anyag, a felhasználásával jelentős megtakarítás érhető a műtrágya-felhasználásban, amelynek következtében

csökken a CO₂, N₂O, CO, NO_x emisszió, javul a biodiverzitás, a felszíni és a talajvizek minősége, általánosságban a környezet minősége. Ezzel a termőföldre való visszajuttatással a szervesanyag-körforgás, a biomassza-háztartás folyamatos megújulása is biztosítható.

A projekt nemcsak a térség, de a globális környezet minőségének javulásához is hozzájárul. Ugyanis a biogáz üzemi hasznosítása által csökken a hulladékok gyűjtéséből, tárolásából származó környezeti kockázat, hiszen például a hulladéklerakókban – ahová az itt hasznosított anyagok egy része került volna, ha a biogáz erőmű nem épül meg – a szerves anyag bomlása során metán keletkezik, amely az egyik legjelentősebb üvegházhatású gáz. További fejlesztésnek köszönhetően a gázmotorok által termelt „hulladékhő” is hasznosításra kerül majd, kiváltva ezzel nagy mennyiségű földgázt. Mivel a biogáz erőmű megújuló, és nem fosszilis energiát hasznosít évente 35,5 ezer tonna szén-dioxid kibocsátásától mentesíti a levegőt. Ha nem épült volna meg, akkor a fosszilis anyagokat használó erőművek ennyivel több szén-dioxid kibocsátásával tudták volna csak megtermelni ezt az energiamennyiséget.

d) kedvező területi hatások – a fejlesztés hatása az infrastrukturális ellátottságra, életminőségre

Az infrastrukturális ellátottságra nem volt hatással a projekt, mert a fejlesztések (villamos vezeték kiépítése a hálózatba való betáplálás céljából) csak a projektgazda használatában lévő infrastruktúrára terjedtek ki, így közösségi használat közvetlenül nem valósul meg. Közvetett közérdekű használatként említhető, hogy a projektgazda költségén kiépített villamos vezeték szakasz biztosítja azt, hogy az ország fogyasztóihoz eljusson a „zöld” energia. A villamos energia közösségi szabályozás alatt álló országos hálózaton áramlik, de e szakasz nélkül az üzem megújuló energiája nem lenne továbbítható. A kiépítés költségeit az állam vagy európai uniós forrás nem finanszírozta.

Annál jelentősebb azonban az életminőségre gyakorolt hatása. Korábban a szalmás trágya, illetve hígtrágya hónapokon keresztül várt a kihordásra és ez idő alatt folyamatosan büzt és metánt bocsátott ki, jelentős gondokat okozva a közeli lakosságnak. Ezzel szemben jelenleg egy hermetikusan zárt fermentálóban szagmentesen erjed.

Itt kell megemlíteni azt a térségen, és a területi kohézió is túlmutató, az egész ország társadalmát érintő érdekes tény, hogy a Pálhalmi Agrospeciál Kft. 100%-ban állami tulajdonú gazdasági társaságként több száz fogvatartottat foglalkoztat. Ahhoz, hogy ezek a fogvatartottak képesek legyenek megfelelően ellátni feladatukat szükséges a folyamatos képzésük, továbbképzésük, amely jelentős mértékben hozzájárul a fogvatartottak reszocializációjához, saját későbbi egzisztenciájuk biztosításához, így környezetük társadalmának biztonságához, stabilitásához. Bár tény, hogy ezek a hatások elsősorban nem térségi jellegűek, mert nem a fejlesztés térségében, hanem inkább az egykori fogvatartottak lakóhelyén jelentkeznek.

e) kedvező területi hatások – a projekt területi hatóköre

A foglalkoztatási, gazdasági, környezeti és az életminőségre gyakorolt hatások alapján a projekt kistérségi hatókörrel rendelkezik. A fogvatartottak foglalkoztatása országos hatá-
sú, a projekt egyes környezeti hatásai (üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése)
pedig országhatárokon is túlmutatnak.

A biogázüzem látképe (www.muszakilapok.hu)

**f) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz –a térség erőforrása-
inak helyben tartása, hasznosítása, valamint az anyag és energiaáramok térségen
belül tartása**

A projekt mintapéldája annak, hogy hogyan lehet egy térségben környezeti és gazdasági problémákat okozó jelenséget lokális erőforrásként fenntartható módon kiaknázni. Jelen esetben a helyben keletkező szervesanyag, a trágya jelenti az erőforrást. A projekt eredményeképpen a szervesanyagok körforgását sikerült minél inkább a térségen belül tartani, ugyanis a projekt térségében keletkező trágya jelentős része – a projektnek köszönhetően – helyben kerül hasznosításra. A trágya hasznosítása persze általában is helyben történik, de ez többnyire csak a trágya földekre való kihelyezését, talajerőutánpótlást jelent. Jelen projekt a korábbiaknál jóval hatékonyabb, újszerűbb és más térségek környezetét jobban kímélő feldolgozási módot vezetett be.

A trágya mezőgazdasági termelésben képviselt erőforrásai továbbra is a fejlesztés térségében hasznosulhatnak, ott ahol keletkeznek. Ugyanakkor a fejlesztésnek köszönhetően a trágya újabb erőforrást, elektromos energiát is szolgáltat tágabb térsége számára. A több-
letenergia előállítását úgy történik, hogy nem kell más térségek energiahordozóit, és az azokhoz kapcsolódó szállítási szolgáltatásokat igénybe venni. Továbbá a hasznosításnak köszönhetően egyes káros anyagokat ártalmatlanítanak is, így nem kerülnek el más térsé-
gekbe, és nem szennyeznek azok természeti és lakókörnyezetét sem.

A KIS-BALATON TURISZTIKAI CÉLÚ FEJLESZTÉSE

1. A projekt adatai

Projekt címe: A Kis-Balaton turisztikai célú fejlesztése

Kedvezményezett: Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság

Támogatás forrása: Nemzeti Fejlesztési Terv, ROP 1.1 Turisztikai vonzerők fejlesztése

Projekt összköltsége: 228 755 879 Ft

Elnyert támogatás: 223 036 982 Ft

Projekt megvalósulásának ideje: 2007. 01. 01 - 2008. 09. 30.

2. A projekt bemutatása

A Nyugat- dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság (KÖVÍZIG) célul tűzte ki a Kis-Balatonnak, mint hazánk kiemelkedő természeti értékének vízügyi kezelésével kapcsolatban végzett tevékenységeinek és eredményeinek szélesebb körű bemutatását. Ennek keretében a Kis-Balaton turisztikai vonzerejének jobb kihasználását és sokoldalúbb hasznosítását, a környék turizmusának fellendítését, és a térségben a szezonális csökkenést helyezték előtérbe. Mindezek megvalósítása érdekében a projekt keretében megteremtették az ehhez szükséges színvonalas szolgáltatási háttérrel és kialakították a változatos programkínálatot. A fejlesztés három nagyobb önálló egységet foglalt magában: a Kis-Balaton Háznak, a Kányavári-szigetnek és környezetüknek fejlesztését, valamint kerékpárút építését.

Kis- Balaton Ház madártávlatból (Nyugat- dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság)

A Kis- Balaton Ház építéskor nemcsak a Kis- Balaton Vízvédelmi Rendszer (KBVR) természeti értékeinek és vízminőség védelmi szerepének bemutatása volt a cél, hanem a történeti és a néprajzi vonatkozások szemléltetése, valamint kulturális központ létesítése is. A többfunkciós Kis-Balaton Ház 2000. augusztus 20-án nyitotta meg kapuit, melynek akkor átadott bemutatótermei és kiállítása felújításra szorultak, és újabb funkciók kialakítása vált szükségessé. A megújított kiállítás 2008. július 1-től tekinthető meg.

A Kányavári-sziget fejlesztése és a kerékpárút építése tette lehetővé a Kis-Balaton természetvédelmi területének jobb megismertetését, a környezeti szempontból biztonságos bemutatását. A Kis-Balaton Ház elsősorban a KBVR-hez kapcsolódó információk átadását szolgálja, azonban kiállításaival és interaktív programjaival a környezeti nevelés fő színtere is.

3. A fejlesztés háttere

A XIX. század közepe óta a Kis-Balaton és a környező berkek vízminőség-védő funkciója az emberi szabályozó tevékenységek következtében megszűnt, ezáltal a Balaton vízminősége veszélybe került. A Zala folyó balatoni torkolata fölött kialakított Kis- Balaton Vízvédelmi Rendszer a mintegy 200 évvel ezelőtti, természetes körülményekhez hasonlító állapotokat állítja vissza, szűrőmezőt biztosítva a Balatonba ömlő Zala folyó vizének. Az építési munkákat már 1981-ben megkezdték, de a rendszer II. ütemének kiépítése még mindig folyamatban van.

A Kis- Balatont 1951-ben nyilvánították védetté, az egyik legfontosabb természetvédelmi területünk, mely az ország legjellemzőbb nagykovácsok költőhelye. A Kis- Balaton szigorúan védett, korábban a nagyközönségtől elzárt terület volt. E védett terület értékeinek megismerésére korábban csak nagyon korlátozott lehetőségek nyíltak a nagyközönség számára, a fejlesztést megelőzően csak a Kányavári-sziget volt látogatható.

4. A területi kohézió érvényesítésének módjai a projekten keresztül

a) a fejlesztés kedvező területi hatásai – hatás az életminőségre és az infrastrukturális ellátottságra

A projekt keretében a Kis-Balaton ház és a kápolna közötti területen kialakított több részből álló vízi játszótér mindenki számára szabadon hozzáférhető. Nagyon fontos, hogy ezt a rekreációs infrastruktúrát a helyi lakosság is igénybe tudja venni, rendszeres látogatója a zalavári óvoda csoport, kedvelt játszóhely nem csupán az ide érkező turistáknak, hanem a környékbeli gyerekeknek is.

b) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – illeszkedés a térségi és szakági fejlesztési stratégiákhoz

A projekt uniós támogatást nyert az I. NFT egy turisztikai pályázatán. A forrásszerzés feltétele volt, hogy a projekt hozzájáruljon az I. NFT-ben rögzített, a hazai turisztikai ágazat által megfogalmazott célkitűzésekhez. A projekt azonban nemcsak ezeket az ágazati célo-

kat szolgálja ki, hanem a Balaton térség tervdokumentumaiban rögzített sajátos balatoni fejlesztési célokat is, így kedvező területi szinergiát eredményez.

A Kányavári-szigeten lévő létesítmények mintegy hat hónapig üzemelnek, a bemutatóház pedig csaknem egész évben nyitva tart (március 1-től november 30-ig), az alkalmazot-
tak foglalkoztatása ekkor biztosított. A Balaton térség sajátos problémája a foglalkoztatás
szezonalitása, melyet az erősen szezonális balatoni turizmus jelentős térségi foglalkoztatási
szerepe okoz. A turisztikai szezonon kívüli foglalkoztatás növelése a Balaton térség fontos
fejlesztési célja, melyhez – lehetőségeihez mérten – e projekt is hozzájárul.

A projekt ezeken túlmenően is kiszolgálja a Balaton térség turisztikai fejlesztési céljait.
Egyrészt a kerékpáros fejlesztések témája jól kapcsolódik ahhoz a törekvéshez, hogy a Ba-
laton térsége egy igazi kerékpáros régió legyen, és mindenben támogassa – elsősorban, de
nem kizárólagosan – a turisztikai célú kerékpáros közlekedést. A projekt megfelel a Bala-
ton fontos ökoturisztikai fejlesztési elképzeléseinek is.

Másrészt a projekt hozzájárul más speciális balatoni turisztikai fejlesztési elvhez is: az itteni
fejlesztések szolgálják a turisztikai szolgáltatások színvonalának emelését; hozzájárulnak a
Balaton tóparttal nem rendelkező településeinek a turisztikai szolgáltatások bővüléséhez; a
nagyon rövid, mindössze két hónapos turisztikai szezon hosszabbításához.

c) a fejlesztés hozzájárulása a területi szinergiához – illeszkedés más térségi projekt- hez

A meglévő kerékpárutak és az egyéb kerékpáros közlekedésre alkalmas utak hálózatsze-
rű turisztikai célú hasznosítására számos kezdeményezés működik a Balaton térségében.
Több tervezési vagy kivitelezési fázisban lévő projekt is szolgálja ezt, melyekhez kitűnően
illeszkedik e projekt kerékpáros fejlesztése.

d) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – közkincsekhez való hozzáférés

A KBVR területe továbbra is csak korlátozottan látogatható, annak érdekében, hogy a
természetközeli területek mentesüljenek a túlzott antropogén zavarástól. A fejlesztés ered-
ményeképpen viszont lehetővé vált, hogy a már korábban is látogatható Kányavári-sziget
mellett, a kiépített kerékpárút mentén, e nemzeti kincsünk még több részéhez férjen hozzá
a közönség. A Kis-Balaton fenntarthatósága, védettsége és érintetlensége a fejlesztést kö-
vetően is biztosított, mert bár a területre érkező látogatók viszonylag nagy területet tudnak
bejárni, meg szemlélni, azt olyan irányított útvonalon teszik, hogy a természeti környezetet
nem terhelik túl.

Kányavári-sziget (Nyugat- dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, www.kisbalaton.hu)

A Kányavári-szigeten az infrastruktúra kiépítésének célja az volt, hogy még több látogató nézze meg az egyedülálló növény- és állatvilágot, pihenjen a szép környezetben. A fejlesztés keretében a mozgássérültek számára is megfelelő infrastruktúra került kiépítésre a sziget megközelítése érdekében; a szigetre vezető hídszerkezet egyedisége miatt az akadálymentesítést egy elektromos „komp” beállításával biztosították, mely igény esetén a látogatókat a szigetre szállítja.

A fejlesztés keretében a kerékpárút mellett egy meglévő zsilipre (a zsilipszerkezet is látható) kilátó épült, melyből a Kis-Balaton I. ütemét (Hídvégi-tó), annak állat- és növényvilágát, a környező természeti területet figyelheti meg a látogató.

Kilátó a kerékpárút mellett (VÁTI Nonprofit Kft.)

A közösségi hozzáférésű területek növelésének alternatív formáját biztosítják a zárt természetvédelmi területen elhelyezett webkamerák, amelyek segítségével és irányításával egy, a képernyő előtt található csónakban ülve a látogatók megismerhetnek nem látogatható egyedülálló természeti területeket is.

„Horgonyzó csónak” a webkamerás képernyők előtt
(Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság)

A Kis-Balaton Ház látogatóinak lehetőségük nyílik a Kis-Balaton nagyközönség előtt zárt területeinek megismerésére is; hetente két napon, összesen heti három alkalommal autóbuszos „szafarit” indít a KÖVÍZIG a látogatók számára, előre meghirdetett időpontokban. A túra útvonala meghatározott, kb. 1-1,5 óra időtartamú, melyen a kirándulók hordozható, egyéni fülhallgatós készüléken (három nyelven) történő idegenvezetés segítségével ismerhetik meg a területet.

e) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a közösségi hozzáférésű, természetközeli területek változása

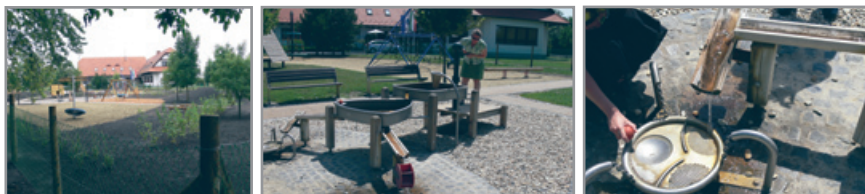
A Kis-Balaton Ház és a Kányavári-sziget fejlesztése már használatban lévő területen valósult meg, így azok nem igényeltek területbővítést. A kerékpárút építése keretében a már meglévő töltéskorona aszfaltozása történt. Következésképpen elmondható, hogy a fejlesztés három egysége (a Kis-Balaton Háznak, a Kányavári-szigetnek és környezetüknek fejlesztése, valamint a kerékpárút építése) a védett zónában semmilyen területfoglalást nem eredményezett a természeti terület rovására, így a fejlesztések az ökológiai hálózatot nem zavarták meg.

f) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a térségi természeti és kulturális értékek ismeretének és az irántuk érzett felelősség elmélyítése

A projekt keretében megépített játszótér a szokásos funkciókon túl szolgálja a gyermekek – és felnőttek– saját lakókörnyezetében található értékek minél jobb megismerését, azáltal, hogy a „vizes részen” megismerhetik a víz körforgását, tapasztalhatják erejét, felhasználhatóságát, mindezt játékos formában. A játszótéren a sokféle játék mellett a megpihenő látogatók számára árnyékos pihenőhelyeket is ki alakítottak.

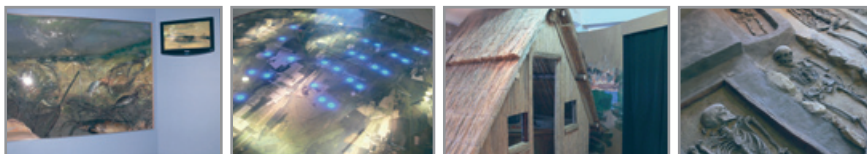
Az ismeretterjesztés egyaránt szól a helyiek és a turisták számára, tekintve, hogy a játszótér mindkét csoport használhatja. Így mind a helyi lakosok, mind az idelátogatók mélyebben meg tudják ismerni a térség természeti értékeit, az értékek szigorú védelmének okát, valamint a térség természeti rendszerének és természetvédelmének működését. Ezáltal tu-

datosulhatnak bennük ezek az értékek, felismerhetik védelmük értelmét. Ez különösen a helyben lakók esetében járul hozzá ahhoz, hogy magukénak érezhessék a térség természeti értékeit. Így a térség értékei iránt érzett növekvő felelősség jellemezheti az itt élők életvitelét, de a turisták látogatásait is. A felelős magatartás pedig nagymértékben segíti az értékek fenntartását.

„Vizes” játszótér (Nyugat- dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, VÁTI Nonprofit Kft.)

A Kis- Balaton Ház kiállításán a látogatók képet kaphatnak a Kis-Balaton kialakulásának történetéről egészen napjainkig, megismerhetik a természeti terület növény- és állatvilágát, a Kis- Balaton vízi világát. A fogadóteremben található felújított terepasztal a környező terület és a Kis-Balatont közelebb hozza a látogatókhoz. Itt és a kiállítási termekben kapott helyet a kis-balatoni növényvilág, a nádasok élővilága diorámákkal, valamint a területen lévő védett és egyéb halak, és a vízi állatvilág kisfilmmel történő bemutatása. A kiállítás ugyanakkor a terület kulturális értékeit is felsorakoztatja: megemlékezik a Kis-Balatontól elválaszthatatlan íróról, Fekete Istvánról (Matula bácsi kunyhója és a Tüskevár c. film részleteinek vetítése), a látogatók megtekinthetik a bemutató ház területén zajlott régészeti ásatások során feltárt sírhelyeket, és megismerhetik Zalavár történetét. A ház közelében lévő kápolna, a Cyrill-Method emlékoszlop, valamint a régészeti feltárások szintén a múlt emlékeit hangsúlyozzák.

Vízi világ, Terepasztal, Matula bácsi kunyhója, Feltárt sírhelyek (Nyugat- dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, VÁTI Nonprofit Kft.)

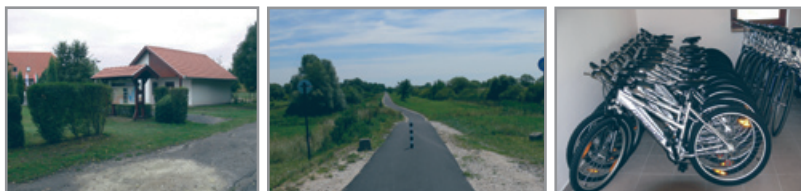
A fejlesztés keretében a Kis-Balatonról, Kis-Balaton Házzal prospektusok, térképek, képeslapok, videó és DVD készültek (a kiadványok a Kis-Balaton Házban és a környék turisztikai központjában érhetők el), valamint megrendezésre került az első Kis-Balaton Napok program 2008. szeptember 19-20-án. A rendezvényen a környező települések kézművesei népi mesterségeket mutathattak be, az érdeklődők pedig természetvédelmi, régészeti bemutatókon keresztül ismerhették meg a Kis- Balatont.

g) a fejlesztés hozzájárulása a kedvező fizikai térhasználathoz – a fenntartható közlekedés elterjesztése, az egyéni motorizált közlekedés mérséklése

A kerékpárút megépítésével a fenntartható közlekedés népszerűsítéséhez járult hozzá a projekt. A kerékpárút kialakításának célja a Kis-Balaton I. ütemének (Hídvégi-tó) bemutatása, illetve bemutatathóságának javítása volt. Az út a Kerékpáros Háztól kb. 250 méterre indul és aszfaltozott töltésen halad a Zalavár – Balatonmagyaród összekötő útig, hossza közel 5 km. A kerékpárutat 2008. májusban nyitották meg.

A kialakított kerékpárúthoz kapcsolódva létrejött a Kis-Balaton Kerékpáros Ház, melyben 20 db felnőtt, 20 db gyermek kerékpár kölcsönzésére nyílik lehetőségük a látogatóknak.

A projekt kerékpáros fejlesztésének további jelentősége, hogy a megnyitott új szakasz a térség már létező egyéb kerékpárútjaihoz, illetve kerékpáros közlekedésre alkalmas útfajaihoz is potenciálisan kapcsolható. Így bővíti a rekreációs és közlekedési célú kerékpározási lehetőségeket.

Kerékpáros Ház, Kerékpárút kezdete, Kerékpárok (Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, VÁTI Nonprofit Kft.)

V. Mellékletek

V.1. Rövidítések jegyzéke

RÖVIDÍTÉS	TARTALOM
AT	Akcióterv
AVOP	Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program
CSG	Közösségi Stratégiai Iránymutatások (Community Strategic Guidelines)
EMIR	Egységes Monitoring Információs Rendszer
ESDP	Európai Területfejlesztési Perspektívák (European Spatial Development Perspectives)
ESPON	Európai Területi Tervezési Megfigyelési Hálózat (European Spatial Planning Observation Network)
EU	Európai Unió
GDP	Bruttó Hazai Össztermék (Gross Domestic Product)
I. NFT	I. Nemzeti Fejlesztési Terv (2004-2006)
IVS	Integrált Városfejlesztési Stratégia
K+F	Kutatás + Fejlesztés
KVBR	Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer
KDOP	Közép-Dunántúli Operatív Program
KEOP	Környezet és Energia Operatív Program
KIOP	Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program
KKV	Kis- és Középvállalkozások
KÖVÍZIG	Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
LEADER	Liaison Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale - Közösségi Kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében
LHH	Leghátrányosabb Helyzetű
NFGM	Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium
NFT	Nemzeti Fejlesztési Terv [ismétlés, vö. fent: I. NFT]
NUTS	Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques)
OFK	Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció
OP	Operatív Program
OTÉK	Országos Településrendezési és Építési Követelmények
OTK	Országos Területfejlesztési Koncepció
PHARE	Lengyelország és Magyarország Segítségnyújtás a Gazdasági Újjáépítéshez (Poland and Hungary Assistance for the Reconstruction of the Economy)
RAT	Regionális akcióterv
ROP I. NFT ROP	Regionális Operatív Program
RTOP	Regionális Területfejlesztési Operatív Program
SKV	Stratégiai Környezeti vizsgálat
SWOT	Erőségek-Gyengések-Lehetőségek-Veszélyek, Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats
TÁMOP	Társadalmi Megújulás Operatív Program
TEIR	Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer
TIA	Területi hatásvizsgálat (Territorial Impact Assessment)
TIOP	Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program
TIPTAP	Territorial Impact Package for Transport and Agricultural Policies
TSP	Az Európai Unió Területi Állapota és Távlatai (Territorial State and Perspectives of the EU)
ÚMFT	Új Magyarország Fejlesztési Terv
ÚMVST	Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv
ÚMVP	Új Magyarország Vidékfejlesztési Program
VÁTI TTÉI	VÁTI Kht. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság
VIT	Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése
Zöld könyv	Zöld könyv a Területi Kohézióról („Green Paper on Territorial Cohesion – Turning Territorial Diversity into Strength”)

V.2. Fogalmak jegyzéke

- **Ágazati fejlesztés:** Adott szakpolitika, szakágazat speciális, saját szakterületre koncentráció (jellemzően országos szintű) fejlesztési elképzeléseinek és ezek megvalósulásának összessége. A fejlesztési irányok, célok prioritások kijelölése során az alapvető rendezőelv az ágazati szemlélet, azaz térségek és területi különbségek helyett az alágazatonként-résztémánként megfogalmazott fejlesztési célok, beavatkozási területek dominálnak.
- **Ágazati stratégiák:** Egy ágazat fejlesztési stratégiája. Az ágazati stratégiák jellemzően rögzítik a fejlesztések céljait és eszközeit, célrendszerük legtöbbször helyzetelemzésre és helyzetértékelésre épül. A fejlesztési eszközöket jelentő beavatkozásokat gyakran prioritásokba rendezi, és meghatározza az egyes beavatkozások feltételeit, felelőseit, erőforrásigényét és ütemezését. Magyarországon nincsen egységes szabályozás az ágazati tervezésre, ezért a legkülönbözőbb elnevezésű, időtávú, strukturálási és részletezettségű ágazati stratégiák vannak érvényben.
- **Ágazati tervezés:** Az egyes szakpolitikákhoz, ágazati szakterületekhez kapcsolódó, jellegéből adódóan egy-egy ágazat szemléletét közvetítő tervezési tevékenység. Tárgya a területi tervezés komplex, több ágazatot, a környezeti, társadalmi, gazdasági struktúrákat érintő tárgyával szemben csak egy-egy ágazatra terjed ki.
- **Akcióterv:** A Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programjainak megvalósítását szolgáló prioritások támogatásainak felhasználási feltételeit és szabályait rögzítő operatív tervdokumentum. Az akciótervek 2-3 éves időtartamra szólnak, az egyes pályázati konstrukciókat és projekteket ismertetik.
- **Akciótervi időszak:** Az akciótervek megvalósításának időintervalluma. Az egymást követő akciótervi időszakok 2007 és 2013 között: 2007–2008, 2009–2010, 2011–2013.
- **Állami beavatkozások:** A fejlesztéspolitika állami beavatkozásai az állam újraelosztási és stabilizációs funkcióinak eszközei. Céljuk a piacok működési kudarcainak ellensúlyozása, a jövedelmek újraelosztása révén a szociális és jóléti kiadások biztosítása, valamint az egyenletes gazdasági növekedés, a teljes foglalkoztatás és az árstabilitás biztosítása, a belső és külső pénzügyi egyensúly megőrzése. Ezt a költségvetési (az állami bevételek és kiadások, valamint ezek egyenlegére vonatkozó döntések összessége) és a monetáris politika (a kormányzat - a központi bank - azon célkitűzéseinek és eszközeinek összessége, amellyel a pénzügyi piacot szabályozza) alakításával biztosítja.
- **Alulhasznosított területek:** Olyan, többségében belterületen elhelyezkedő területek, melyeknek a jelenleginél jelentősen nagyobb kihasználtság (termelő tevékenységgel, lakó vagy rekreációs funkciók nyújtásával) is megvalósítható lenne. Tipikusan ilyenek pl.: a barnamezős területek (volt ipari vagy katonai területek, épületek). A jelentősen nagyobb kihasználtság növekedés nem járhat a beépítettség és a burkolt területek arányának növelésével. Alulhasznosított terület nem lehet belterületi zöldterület, termőterület és természetközeli terület.
- **Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA, European Regional Development Fund, ERDF):** 1975-ben jött létre, a közösségi regionális politika finanszírozásának legfontosabb pénzügyi eszköze. Célja, hogy a régiók között mutatkozó egyenlőtlenségek kiküszöbölésével erősítse az Európai Unió gazdasági és társadalmi kohézióját. (forrás: RKK fogalomtár)
- **Az Európai Szociális Alap (ESZA, European Social Fund, ESF):** Az EU strukturális alapjainak egyike. Felállításáról a Római Szerződés határozott, működését 1960-ban kezdte meg. Létrehozásának célja az EU-tagállamok és régiók jólétében, életszínvonalában fennálló különbségek csökkentése és ezáltal a gazdasági és szociális kohézió erősítése. (forrás: RKK fogalomtár)
- **Barnamező:** korábban használt, jelenleg használaton kívüli vagy alulhasznosított terület, mely nincs mező- vagy erdőgazdasági művelés alatt és nem borítja természetes növénytakaró vagy belterületi zöldterület. Jellemzően többségében mesterséges felszínborítás jellemzi, beépített vagy burkolt terület, gyakran városi térségben található egykori iparterület, gazdasági terület, vasútterület, illetve felhagyott, használaton kívüli laktanyaterület.
- **Decentralizáció:** Az államigazgatásban olyan szervezeti módosítás, amelynek során a jog- és hatásköröket megosztják, a döntések jogát helyi (területi) szerveknek adják át.
- **Decentralizált támogatás:** Az államigazgatásban olyan központi költségvetési támogatási forrás, amelynek kezelését valamely területi szerv hatáskörébe utalták. A támogatási forrás kezelése a felhasználás szabályozását és lebonyolítását jelenti, leggyakrabban pályázati rendszerek működtetése keretében történik.
- **Elérhetőség:** Az elérhetőség fogalma a különböző célterületekre, tevékenységi helyekre való eljutás lehetőségét, időigényét, költségét, minőségét fejezi ki. Az elérhetőség megvalósulhat közlekedéssel vagy informatikailag támogatott távoli ügyintézással. A gyorsabb, kisebb költségű elérési lehetőségek megteremtik a lehetőségét például egyes térségek telephelyként való hasznosításának, ezáltal a gazdasági tevékenységek élénkülésének.

- **Életminőség:** Magában foglalja az emberek közérzetét befolyásoló tényezőket. Példák a legfontosabb ilyen tényezőkre:
 - a lakó, rekreációs és munkahelyi környezet tisztasága, az így nyújtott esztétikai élmény
 - a közösségeken belüli és közösségek közötti kapcsolatok léte és feszültségei
 - a kívánt életforma kialakításának lehetősége
 - a szabadidő mértéke, s annak eltöltési lehetőségei
 - a munkavégzés feltételei
 (Az életminőség magában foglalja az életszínvonal összetevőit is, melyek a társadalom szükségleteinek többnyire anyagi megközelítésben kifejezhető kielégítettségi fokára utalnak.)
- **Előzetes programértékelés:** ld. programértékelés
- **Eszközök:** A stratégiai tervezés által kijelölt fejlesztési folyamatokban az eszközök a célok elérésére irányuló beavatkozások (pl. támogatások, szabályozások).
- **Európai Unió közössége:** a tagállamok közössége.
- **Fejlesztési pólus:** Tudás-intenzív és magas hozzáadott értékű ágazatokat és kvalifikált munkaerőt nagyobb mértékben koncentráló településhálózati elemek, centrumok, melyek kisugárzó hatások révén ellátott területükre, illetve hatókörükön belül elhelyezkedő alacsonyabb hierarchiaszintű hálózati elemek felé is képesek közvetíteni a fejlődés impulzusait.
- **Fejlesztési szereplők:** A fejlesztési szereplők a fejlesztési folyamat döntéshozóinak, elemző-tervező szakértőinek, a fejlesztés közvetlen és közvetett célcsoportjait jelentő vállalkozásoknak, egyéb gazdasági szervezeteknek, civil szervezeteknek, állami és önkormányzati intézményeknek, valamint a lakosságnak a képviselői. Ha a fejlesztés egy térségre irányul, akkor a fejlesztési szereplők az adott térség irányítóit (pl. térségfejlesztési tanácsát, önkormányzatait) vállalkozásait, intézményeit, civil szervezetit és lakosságát képviselik.
- **Fenntartható közlekedési formák:** kötöttpályás, közúti és vízi közösségi közlekedés, valamint kerékpáros közlekedés, gyalogos közlekedés és egyéb nem motorizált egyéni közlekedési, valamint alternatív közlekedési formák (pl.: taxi, iránytaxi, falugondnoki szolgálat közlekedésszervezése, telekocsi szolgálatok).
- **A fenntartható térségfejlődés elvei (térségi fenntarthatóság)** a fenntarthatóság egy adott térség viszonyai között meghatározott jelentése (a fenntarthatóság globális értelmezésének párja) egy térség gazdasági, társadalmi, környezeti struktúráinak hosszú távon is fenntartható egyensúlyi állapota. A fenntartható térségek belső erőforrásait (pl. ásványkincsek, tudás, munkaerő, kulturális örökség) a lehető legnagyobb autonómiával hasznosítják (arról a térségi szereplők döntenek). A hasznosítás nem okozza az erőforrások és az örökségek a károsodását. A fenntartható térség a társadalmi, gazdasági és környezeti struktúrái közötti kapcsolatokból fakadó problémáit (pl. az ipari termelés okozta veszélyes hulladékok elhelyezése) lehetőleg a térségen belül próbálja kezelni, azokat nem exportálja más térségek felé. A fenntartható térség törekszik a mindennapokhoz és a termeléshez szükséges energia, anyagok és termékek biztosítása során a minél nagyobb mértékű önellátására, valamint arra, hogy a feldolgozási és az újrahasonosítási láncolatok és ciklusok minél inkább a termeléshez és kitermeléshez közel legyenek, a térségen belül maradjanak. A fenntartható térség demográfiai és biomassa szempontból reprodukcióra képes, és társadalmi képes tudását megújítani (innováció). (forrás: Péti, M. 2005)
- **Földrajzi szemlélet:** A gyakorlati fejlesztési tevékenységek földrajzi szemlélete azt jelenti, hogy a fejlesztéseket a környezetükkel együtt szemléljük. Földrajzi szemléletben a különböző ágazatok ismeretanyagát együtt alkalmazzuk és a fejlesztés környezetének társadalmi, gazdasági és környezeti struktúráiról szóló információkat szintetizáljuk, valamint időben, folyamataiban is értelmezzük.
- **Gazdasági szereplők:** Egy fejlesztési folyamat gazdasági szereplői a gazdasági szférához kötődő, abban működő vagy azt befolyásoló fejlesztési szereplők.
- **Helyzetelemzés és helyzetértékelés:** A helyzetelemzés a fejlesztéspolitikai tervezésben a célok kijelölése előtt egy terület-egység vagy egy ágazat külső és belső viszonyainak elemzését jelenti. A helyzetelemzésen alapuló helyzetértékelés minősíti a helyzetelemzés során feltárt jelenségeket, általában valamihez viszonyítva (pl.: más terület-egységek, országok értékeihez, országos vagy uniós átlaghoz). A helyzetértékelést és a helyzetelemzést együttesen helyzetfeltárásnak nevezzük.
- **Horizontális cél:** A programozási és tervezési folyamat, illetve a tervdokumentumok teljes célrendszerén (és később a megvalósításán) átvélő, minden fejlesztési irányt érintő szemlélet érvényesítését szolgáló célkitűzés. A horizontális célt ki kell szolgálnia minden cél elérésének és minden prioritás megvalósításának.
- **Indikátorok:** A fejlesztési tervdokumentumban rögzített, az egyes célok teljesülését vagy beavatkozások végrehajtását mérő mutatók. A tervezés során az indikátorokhoz célértéket rendelünk, melyet a programdokumentum rögzít. Az

indikátorok és célértékeik leírhatják az egyes beavatkozások közvetlen kimeneteit (outputmutatók, pl.: 2 km felújított útszakasz), utalhatnak egy vagy több beavatkozás által elért eredményekre (eredménymutatók, pl.: egy település közötti elérhetőség 20 perccel rövideül), és a mérhetik a beavatkozások hatását, azt hogy a beavatkozások mennyiben járulnak hozzá egyes célok eléréséhez (hatásmutatók, pl.: egy térség munkavállalói számára napi ingázással elérhető munkahelyek száma megduplázódik). A program szintjén meghatározott indikátorértékekhez minden, a program keretében támogatott projektnek hozzá kell járulnia. Ezért az eredmény, de különösen az outputindikátorokat a projektek szintjén is méri a programok monitoring.

- **Infrastrukturális ellátottság:** A lakosság közüzemi és közlekedési infrastruktúrákhoz való hozzáférése. Az infrastruktúra típusától függően különböző mutatókkal lehet mérni, pl.: csatornázottság, burkolt belterületi utak aránya.
- **Integrált városfejlesztési stratégia:** Az integrált városfejlesztési stratégia egy fejlesztési szemléletű középtávú (7-8 évre szóló) dokumentum, amelynek célja a területi alapú, területi szemléletű tervezés megszilárdítása a városokban, a városrészre vonatkozó célok meghatározása, és azok középtávú megvalósítása.
- **INTERREG:** az Európai Unió ún. Közösségi Kezdeményezési Programjainak egyike, mely támogatja a határon átnyúló, transznacionális és INTERREGionális kooperációkat, ezzel ösztönözve a multiregionális térségek kiegyensúlyozott fejlődését. 2007 óta az EU regionális politikájának harmadik prioritásaként Területi Együttműködés célkitűzésként működik (az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERDF) kerül finanszírozásra).
- **Kedvezményezett kistérségek és települések:** Hazánkban jelenleg 174 statisztikai kistérség található. A települések kistérségi szintű lehatárolását a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról szóló 2004. évi CVII. törvény melléklete tartalmazza. A területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről a 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat rendelkezik.

A területfejlesztési szempontból kedvezményezett térség alatt a területi fejlettségi besorolás alapján kedvezőtlenebb helyzetben lévő kistérségeket kell érteni.

A kistérségek területi fejlettség alapján történő besorolása - a megyei jogú várossal rendelkező kistérségek kivételével - gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, szociális, foglalkoztatási mutatókból (öt mutató csoport) képzett komplex mutató alapján lett meghatározva.

Ennek alapján a kedvezményezett kistérségek egy olyan gyűjtőfogalom, melynek négy csoportja különíthető el, egymás részalmazaként:

- a) Hátrányos helyzetű (HH) – kedvezményezett – kistérségnek kell minősíteni azokat a kistérségeket, amelyeknek a komplex mutatója kisebb, mint az összes kistérség komplex mutatójának átlaga.

E kategóriába tartozó kistérségek száma: 94 db.

FONTOS! Mivel a 94 db HH kistérség egyik része a 47 db LHH kistérség, a kizárólag HH, LHH-ba nem tartozó kistérségek száma 47 db (a továbbiakban: „HH 47”).

- b) A hátrányos helyzetű kistérségeken belül a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező kistérségeket leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségeknek kell minősíteni. Ezeknek a kistérségeknek a népessége az ország lakónépességének a 15%-a.

E kategóriába tartozó kistérségek száma: 47 db.

FONTOS! Mivel a 47 db LHH kistérségnek része a komplex programmal is érintett 33 db LHH kistérség, a komplex programmal nem érintett, kizárólag LHH kistérségek száma 14 db (a továbbiakban: „LHH 14”).

- c) Komplex programmal érintett kistérségek: a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken belül is a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező kistérségekre, amelyekben az ország lakónépességének 10%-a él, felzárkóztatásuk érdekében alapvetően európai uniós forrásokra építve komplex programot kell kidolgozni, és annak megvalósítását kiemelten szükséges támogatni. Ezeknek a kistérségeknek a népessége az ország lakónépességének a 10%-a.

Az e kategóriába tartozó kistérségek száma: 33 db (a továbbiakban: „LHH 33”).

A komplex program neve: Új Magyarország Felzárkóztatási Program.

- d) Azokban a régiókban, ahol a hátrányos helyzetű kistérségek lakónépessége nem éri el a régió lakónépességének 30%-át, a régió belüli kohézió erősítése érdekében a regionális fejlesztési tanácsok regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségeket jelölhetnek ki. Regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségeket az országban három régió jelölhet és jelölt ki:

- Közép-magyarországi régió regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségei: Ceglédi, Nagykátai, Aszódi, Dabasi kistérségek (4/2008. (II.01.) sz. hat.).
- Közép-dunántúli régió regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségei: Ajkai, Pápai, Zirci, Adonyi, Dorogi kistérségek (144/2007. (XI.30.) sz. hat.).
- Nyugat-dunántúli régió regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségei: Téti, Celldömölki, Lenti, Pannonhalmi kistérségek (87/2007. (XII.18.) sz. hat.).

A regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségek száma összesen 13 db a három érintett régióban.

A regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségeket a pályázatokban figyelembe lehet venni a preferálandó területek között!

FONTOS! A hátrányos („HH 47”), leghátrányosabb („LHH 14”) és komplex programmal érintett leghátrányosabb helyzetű („LHH 33”) kistérségek felsorolása megtalálható a 311/2007. (XI.17.) Korm. rendelet 2. számú mellékletében. A regionális szempontból hátrányos helyzetű kistérségek felsorolása azonban nem található meg a Korm. rendeletben, mert azokról a regionális fejlesztési tanácsok külön határozatokban döntöttek.

Vannak olyan települések is, melyek nem kedvezményezett kistérség területén találhatók, de elmaradottnak minősülnek. Ezért indokolt elkülöníteni egyrészt a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradottnak és / vagy a jelentős munkanélküliséggel sújtottnak minősített településeket. Ezen települések listáját a 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet tartalmazza.

Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradottnak kell minősíteni azokat a településeket, amelyeknek a komplex mutatója kisebb, mint az összes település komplex mutatójának átlaga. Jelentős munkanélküliséggel sújtottnak kell minősíteni azokat a településeket, amelyekben a munkanélküliségi arány számított mutatója meghaladja az országos átlag 1,75-szeresét.

- **Kommunikatív és iteratív tervezés:** A kommunikáció tervezésben betöltött szerepét hangsúlyozó fogalom a közösségi tervezés megközelítéséhez és a stratégiai tervezés koncepciójához kapcsolódik. Adott területegység közössége számára megfogalmazódó célok és eszközök kijelölésében a külső és belső reálfolyamatok, trendek értékelése mellett alapvető fontosságú a közösség tagjainak, a belső és az érintett külső szereplők érdekeinek, értékeinek, szempontjainak és elvárásainak felmérése, értékelése, és különösen ezek közös részének, mint a közös célok és stratégiák alapjának azonosítása. Ebben a vonatkozásban a tervezési folyamat meghatározó elemét jelenti a különböző érintett szereplők közötti kommunikáció, amit moderáló, tényinformációkat és alternatívákat felkínáló tervezési szakember támogat. Kommunikatív tervezést számos, a bevont aktorokat megszólaltató, aktivizáló és közös gondolkodásra készítő eszköz és módszer támogathatja a tervezési folyamat különböző fázisaihoz kapcsolódóan. Mivel adott területre vonatkozó tervezés több adminisztratív-hatalmi szintet, ágazatot és szereplőcsoportot érint, különösen fontosak a csoport-dinamikus eszközökön túl a tágabb értelemben vett kommunikáció időben szakaszokra tagolódo, intézményesített eszközei, amelyek az érintett szereplők közötti iterációkat átlátható módon és bizonyos mértékben szabályozottan biztosítják.
- **Konvergencia régiók:** azok a régiók, ahol az egy főre jutó GDP kevesebb az EU-25 átlagának 75%-ánál. Ezek a régiók az Európai Unió regionális politikájának 1. fő célkitűzése („A legelmaradottabb régiók támogatása és fejlesztése”) alá tartoznak. A Közép-magyarországi régió kivételével Magyarország összes régiója e kategóriába tartozik.
- **Közbenső (félidős) programértékelés:** ld. programértékelés
- **Közkincs:** A természeti és épített környezet értékei, tipikus példái: védelem alatt álló, látogatható természetvédelmi területek, vízpartok, erdők, műemlékek, régészeti lelőhelyek, tárgyi kulturális örökségek, a fényszennyezés nélküli éjszakai égbolt.
- **Közösségi politika:** Az Európai Unió közösségi politikái kiegészítik a tagállamok adott területen folytatott nemzeti politikáit. A közösségi politika célja, hogy a szubszidiaritás elvének megfelelően közösségi szintre helyezze az ott hatékonyabban megvalósítható feladatokat.
- **Közpénz:** minden olyan pénzügyi forrás, amely az önkormányzatok, a központi költségvetés vagy az Európai Unió pénzügyi rendszereiből kerül kifizetésre.
- **Közreműködő Szervezet (KSz):** az operatív programok végrehajtásának adminisztratív, pénzügyi feladatait ellátó szervezete, melynek feladatai az irányító hatóság és a közreműködő szervezet közötti együttműködési megállapodásban kerülnek rögzítésre.

- **Közsféra:** a közszükségletek (közösségi, illetőleg kollektív igények) kielégítését biztosító szervezetek összessége. Közszükséglet az az igény, amelyet közösségi (politikai) döntés közösségi igénynek minősít, és ezért alapvetően (nem feltétlenül teljes mértékben) közpénzekből finanszírozzák a kielégítését.
- **Lipcsei Charta:** A fenntartható európai városokról szóló Lipcsei Charta a tagállamok dokumentuma, melyet az európai kulcsszereplők széles köre és áttekinthető részvételével dolgoztak ki. Az európai városok kihívásainak és esélyeinek, valamint eltérő történelmi, gazdasági, társadalmi és környezeti háttérének tudatában a tagállamok városfejlesztésért felelős miniszterei közös városfejlesztés-politikai elvekben és stratégiákban állapodtak meg.
- **Megvalósíthatósági tanulmány:** A megvalósíthatósági tanulmány szakmai és pénzügyi adatok alapján megvizsgálja és kijelöli egy projekt megvalósításának (műszaki vagy más részletes szakmai tervezésének, kivitelezésének és működtetésének) a lehetőségeit. Figyelembe vesz egyes jövőbeni tényezőket is, mint például a kamatlábakat, működési költségeket, amortizációt. A megvalósíthatósági tanulmány megvizsgálja a lehetséges megoldásokat, az igényeket, több alternatívát és egy ajánlott megoldást jelöl ki, megindokolva a választást. Az ÚMFT pályázati rendszereiben a megvalósíthatósági tanulmányok készítése kötelező, az abban található információk a pályázatok értékelésének tényezői.
- **Mikrotérség:** néhány településből álló, földrajzilag összefüggő térség, mely a települések közötti szoros gazdasági, társadalmi, kulturális hasonlóságon és kapcsolatokon alapul. A hivatalos formában való megjelenése lehet társulás, települési önkormányzatok szövetsége, melynek kialakulását a közös lokális érdekek és a közös feladatmegoldás felismerése motiválja. (forrás: RKK fogalomtár)
- **Országos Területfejlesztési Konceptió:** A területfejlesztési politika céljait országos szinten, hosszú és középtávon kijelölő, a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. Törvényben meghatározott tervdokumentum. Az országgyűlési határozatban fogadja el, legutóbb 2005-ben.
- **Országos Fejlesztéspolitikai Konceptió:** A fejlesztéspolitika hosszútávú céljait országos szinten kijelölő tervdokumentum. Az Országgyűlés határozatban fogadta 2005-ben, az ÚMFT- tervezési előzménye, alapja.
- **Pályázat vagy pályázati anyag vagy pályázati dokumentáció:** a pályázó által benyújtott dokumentumok összessége (Projekt adatlap, mellékletek, CD lemez).
- **Pályázati Felhívás:** A támogatás igénylésének főbb feltételeit tartalmazó dokumentum.
- **Pályázati kiírás:** A pályázat benyújtásához kapcsolódó, a támogatás igénylésének minden feltételét tartalmazó dokumentumcsomag, melynek részét képezi minden, a pályázat benyújtásához kapcsolódó formanyomtatvány is. Legfontosabb dokumentumai a pályázati felhívás, a pályázati adatlap és a pályázati útmutató. Ez utóbbiban minden esetben megtalálhatók a pályázat értékelési kritériumai is.
- **Pályázati útmutató:** A támogatás igénylésének részletes feltételeit tartalmazó dokumentum.
- **Prioritás:** A különböző programokban megfogalmazott tervezett beavatkozások egy csoportja, a fejlesztési eszközök rendszerezésének egy szintje.
- **Program:** Cselekvési terv, mely a fejlesztés eszközeinek paramétereit rögzíti: az egyes beavatkozásokat (melyeket leggyakrabban ún. prioritásokba rendez), az egyes beavatkozások célját, tartalmát, célcsoportját, erőforrásigényét, felelősét, ütemezését.
- **Programértékelés:** A fejlesztési programok tervezési és megvalósítási szakaszának értékelése, mely visszacsatolást nyújt a szakaszok lebonyolításához. Az értékelés során a legtöbbször a programok relevanciájának és hatásosságának, azaz a programok valós problémákra és lehetőségekre adott válaszainak, valamint a programok hatékonyságának az értékelése történik meg. Az értékelés elsősorban a program monitoring során gyűjtött adatokra támaszkodik, de analíziseiben statisztikai mutatókat és kvalitatív adatokat is felhasznál. Az egyes értékelések előre meghatározott, ún. értékelési kérdésekre keresik a válaszokat. Az értékelések ütemezésük szerint lehetnek: (1) előzetes programértékelések, melyek a programtervezés befejezése után és a programvégrehajtás megkezdése előtt zajlanak, eredményük a programdokumentum és a program menedzsment kialakításába csatornázódik; (2) közbeni értékelések a programvégrehajtás folyamatában a végrehajtás módját befolyásolják, (3) utólagos értékelések követik a programvégrehajtás lezárását, ezek eredményei a következő programozási ciklusokat segítik. A programértékelések kötelező eljárások az uniós finanszírozású fejlesztési ciklusokban.
- **Program monitoring:** A fejlesztési programok végrehajtása során gyűjtött pénzügyi és szakmai adatok az egyes beavatkozásokról, azok erőforrásigényeiről és szakmai teljesítményeiről. Ezeket az adatokat a programok indikátorainak is nevezik. A program monitoring minden, az adott program keretében támogatott projektről gyűjt indikátorértékeket. A monitoring adatokat a programokhoz tartozó monitoring rendszerekben gyűjtik a program végrehajtói, a rendszerek

legtöbbször informatikai támogatottsággal rendelkeznek. A monitoring adatokat általában rendszeres nyomonkövetési jelentésekben teszik közzé, illetve a programértékelések során dolgozzák fel. Ld. még az indikátorok és a programértékelés bejegyzésnél.

- **Projekt adatlap:** E dokumentum tartalmazza a pályázó, valamint a projekt adatait, valamint a projekt egészének, illetve egyes részeinek bemutatását. A dokumentum kitöltése a pályázó feladata.
- **Projekt:** Egyedi folyamatrendszer, amely kezdési és befejezési dátumokkal megjelölt, specifikus követelményeknek – beleértve az idő-, költség és erőforrás korlátokat - megfelelő célkitűzés érdekében vállalt, koordinált és kontrollált tevékenységek csoportja. (forrás: ISO 8402 (1994) Quality Management and Quality Assurance – Vocabulary.)
- **Regionális fejlesztés:** Átfogó értelemben területegységre vetített fejlesztési elképzelések összessége, meghatározott térség fejlesztését célul kitűző tevékenységek tervezésének és megvalósításának összessége. Szűkebb értelemben a házánk tervezési-statisztikai régióit érintő fejlesztési tevékenységet jelöli, az itt rendelkezésre álló források felhasználását meghatározó regionális operatív programok (ROP vagy RTOP) tervezését és végrehajtását.
- **Rendszeres utazási és szállítási szükségletek:** A lakosság életvitelszerű tevékenységei során felmerülő utazási szükséglet. Ilyen életvitelszerű tevékenységek lehetnek: munkába járás (ingázás és munkahelyi kiküldetések), közszolgáltatások igénybe vétele (oktatás, egészségügy, szociális intézmények), közüzemi és közigazgatási ügyintézés, kulturális és szabadidős szükségletek kielégítése (üdüléshez kapcsolódó utazással), vagy a fogyasztási igények kielégítése (bevásárlás). A rendszeres szállítási szükségletek jelentkeznek a gazdasági szervezetek és az intézmények működése során, az anyagok és áruk kitermelési, feldolgozási és felhasználási helyszíneinek, valamint a piacok közötti mozgásokor.
- **Stratégia:** A fejlesztéspolitikában a fejlesztések céljai és a célok elérését szolgáló eszközöket rögzítő tervdokumentum. Egy területegység vagy egy ágazat is rendelkezhet stratégiával. Ld. még a területfejlesztési program és az ágazati stratégiák bejegyzést.
- **Stratégiai környezeti vizsgálat (SKV):** Az egyes projekteken túlmutató, stratégiai szinten, a programok, tervek szintjén folyó környezeti vizsgálat. (Ellentétben az egyes projektekre irányuló környezeti hatásvizsgálattal – KHV-val.) Az SKV törekszik a kedvező környezeti hatások maximalizálására és a kedvezőtlen hatások minimalizálására. A vizsgálat a tervezés megkezdését követően, a végrehajtást megelőzően zajlik le. Az SKV megállapításai becsatornázásra kerülnek a programdokumentumok kialakításába, a végrehajtás módjába, a programok monitorozásába és értékelésébe. Egyes SKV-k figyelembe veszik a fejlesztések környezeti vonatkozásain túl a projektek tágabb fenntarthatósági vonatkozásait is. Az SKV-k lefolytatása az EU-ban a programokra és tervekre kötelező, Magyarországon ezt a „2/2005. (I. 11.) Kormányrendelet egyes tervek, illetve programok környezeti vizsgálatáról” szabályozza.
- **Strukturális alapok:** A Strukturális alapok az Európai Unió regionális politikájának legfontosabb pénzügyi eszköze. Célja a régiók és tagállamok közötti fejlettségbeli különbségek csökkentése, a gazdasági, társadalmi és területi kohézió elősegítését támogató intézkedések finanszírozása. A Strukturális alapokból finanszírozzák az európai regionális politikai célkitűzéseit, valamint a közösségi kezdeményezéseket. (forrás: RKK fogalomtár)
- **SWOT:** A stratégiai tervezés során alkalmazott helyzetértékelési technika, az erőségek (S-strengths) – gyengeségek (W-weaknesses) - lehetőségek (O-opportunities) – veszélyek (T-threats) angol szavak kezdőbetűiből képzett mozaikszó. A helyzetelemzés tárgyát képező szakterületről/ágazatról/területi egységről gyűjti össze és ábrázolja rendszerezve a főbb belső (erőségeket, gyengeségeket), a főbb külső tényezőket (lehetőségeket és veszélyeket). Belső tényezőnek tekinthetők a terv végrehajtóinak felelősségében befolyásolható tényezők, külső tényezők azon kívül állnak.
- **Szakpolitikák:** A különböző ágazatok (jellemzően, de nem feltétlenül minisztériumok) közép vagy hosszú távra kidolgozott stratégiai dokumentuma az adott ágazat, szakterület szándékolt fejlesztési irányairól, koncepcionális jellegű elképzeléseiről.
- **Szinergia:** A szinergia azt a koncentrált elhelyekedésből fakadó előnyt jelenti, ami által egy rendszer elemeinek működése hatékonyabbá válik, mivel egyesített erejük nagyobb lesz, mint az egyes részek egyszerű összege. A szinergia fogalma matematikai nyelven kifejezve $2+2>4$. (forrás: Regionális Tudományi Tanulmányok, 2005: Regionális tudományi kislexikon)
- **Településrendezési terv:** a településszerkezeti terv, a szabályozási kerettség és a szabályozási terv (forrás: 1997. évi LXXVIII. Törvény). A szabályozási terv a településrendezési tervnek az a része, amely a település közigazgatási területének felhasználásával és beépítésével, továbbá a környezet természeti, táji és épített értékeinek védelmével kapcsolatos sajátos helyi követelményeket, jogokat és kötelezettségeket megállapító építési előírásokat térképen, rajz formájában ábrázolja.

- **Településtípus:** Sajátos településtörténeti, településképi/alaprajzi, méretbeli, demográfiai adottságok, vagy település-hierarchián belüli pozíció, esetleg funkcionális szerepkör alapján lehatárolt, a felsorolt jellemzők valamelyike (vagy ezek közül több) mentén hasonló jellegzetességekkel bíró települések csoportja.
- **Településszerkezeti terv:** a településrendezési tervnek az a része, amely meghatározza a település alakításának, védelmének lehetőségeit és fejlesztési irányait, ennek megfelelően az egyes területrészek felhasználási módját, a település működéséhez szükséges műszaki infrastruktúra elemeinek a település szerkezetét meghatározó térbeli kialakítását és elrendezését (forrás: 1997. évi LXXVIII. Törvény).
- **Térhasználati elvek:** A térhasználati elvek a közszféra által végzett, pénzügyileg vagy más módon támogatott térbeli tevékenységeket és folyamatokat szabályozzák. Megvalósításukkal a tér értékmegezőző és fenntartható, az egyenlő hozzáférés esélyét biztosító, valamint biztonságos és hatékony használata valósulhat meg. Az elvek szabályozzák a társadalom és a gazdaság által létrehozott műszaki-fizikai jelenségek (pl.: utak, épületek, művelt területek) helykiválasztását, a területi adminisztráció szervezését (pl.: közigazgatási egységek határai, szabályozások illetékességi területe), valamint a gazdaság és a társadalom rendszeres területi mozgásait (utazás, szállítás) és egy térség társadalmának és gazdaságának az adott térség erőforrásaihoz és értékeihez való viszonyulását (hasznosítás, védelem). Így elv lehet például a barnamezős fejlesztések preferálására, a természetes vízpartokhoz való közösségi hozzáférés biztosítása, a saját térségi erőforrások hasznosításának preferálása, a térségek hulladékainak és szennyező anyagainak térségen belüli feldolgozásának preferálása, a közösségi közlekedés preferálása az egyéni motorizált közlekedéssel szemben, az utazási és szállítási szükségletek csökkentése, vagy akár az, hogy a közigazgatási határok átszervezése során ne változhassanak a területegységek nemzetiségi-etnikai arányai. Egy terv térhasználati elveit mind, a terv által kedvezményezett beavatkozás megvalósításakor figyelembe kell venni. A térhasználati elvek teljesülése sajnos egyelőre nehezen mérhető, mert a programok monitoring rendszerei nem rögzítenek erre vonatkozó adatokat (pl. hogy egy projekt zöldmezős vagy barnamezős építési tevékenységgel jár-e). Tekintettel arra, hogy a térhasználati elvek a valós (földrajzi, fizikai) térre irányulnak ezért egy térség területfejlesztési tervében rögzített térhasználati elvek kapcsolatot jelentenek a térség területrendezési és településrendezési tevékenységeihez: az egyes konkrét területfejlesztési beavatkozások ugyanis csak a térhasználati elveknek megfelelően kivitelezhetők. Területi tervekben térhasználati elveket először a 2005-ös OTK rögzített. Az egész országra érvényes térhasználati elvek leg részletesebb listája a 2005-ös OTK háttéranyagai között szerepel (az elektronikusan megjelent OTK-ban található). Kifejezetten egy térségre szabott térhasználati elvekre jó példák találhatók a számos térhasználati problémától szenvedő (pl. túlzott beépítés, parthoz való hozzáférés, időszakos zsúfoltság és élenk, nagy távolságú rendszeres ingázás) Balaton Régió különböző területfejlesztési tervdokumentumaiban (Balaton Régió Stratégiája 2007–2013, a Balaton Régió Hosszútávú Területfejlesztési Konceptiója). (forrás: Péti, M. 2005. nyomán)
- **Természetközeli területek:** A Természetvédelmi Törvény (1996. évi LIII. törvény a természet védelméről) szerinti védett természeti területek (védett természeti terület: e törvény vagy más jogszabály által védetté vagy fokozottan védetté nyilvánított (kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő földterület)), valamint a kézikönyv értelmezésében ide soroljuk az erdők, vízfelületek, nádasok, gyepek, rétek, legelők területét is. A kézikönyv értelmezésében ide tartoznak még a nem természetes vegetációval borított biológiailag aktív felszínek is, mint a fásítások, gyümölcsösök, szőlők, fasorok területe és a belterületi zöldfelületek.
- **Térség:** a földrajzi tér része, mely valamely társadalmi-gazdasági ismérv alapján lehatárolható. A különböző társadalmi térségek, területi egységek (régio, megye, kistérség, agglomeráció, településegységek stb.) összefoglaló elnevezése. (forrás: OTK glosszárium)
- **Térségi (területi) versenyképesség:** egy adott térség vállalkozásainak versenyképességén túl magába foglalja azt is, hogy az adott térség vonzó, mint lakóhely, befektetési (tőkevonzó) helyszín, turisztikai célterület stb., és mindenekelőtt alkalmas térségi funkciók megszerzésére, megtartására. A régiók, térségek, települések versenyképessége nemcsak vállalkozásaiknak, hanem polgáiraiknak, intézményeiknek, civil szervezeteiknek sikerességében is mérendő. (forrás: OTK)
- **Térségi gazdasági aktivitás:** Egy térség gazdasági aktivitása magában foglalja az adott térség gazdasági szereplőinek termelékenységét, a közöttük meglévő piaci, termelési kapcsolatok és marketing együttműködések sűrűségét.
- **Térségi struktúrák:** Egy térség környezeti (mesterséges és természetes), társadalmi és gazdasági rendszerei.
- **Térségi szereplők:** Ld. fejlesztési szereplők.
- **Térségtípus (térségek):** hasonló adottságokkal rendelkező vagy fejlődési esélyeiket jelentősen befolyásoló hasonló problémákkal küzdő térségek csoportja. Az egyes térségtípusok hasonló beavatkozásokat igényelnek. E kategóriák nem kizárólagosan határozzák meg egy-egy terület jellegét, egymással fedésben lehetnek. A megjelenésük jellemző dimenziója a kistérség vagy a településcsoport. (forrás: OTK glosszárium). A térségek különböző térségtípusok és

településtípusok gyűjtőneve. A területi tervezésben használt térkategóriák meghatározásában és lehatárolásában több (társadalmi, gazdasági, környezeti) szempont együttesen van jelen, más szakágazatok térkategóriái esetében csak néhány ágazati szempont dominál. Például a területi tervezés által használt hátrányos helyzetű térségek térkategóriájába tartozó térségek infrastrukturálisan és képzettségi szempontból is elmaradnak az e tényezőket leíró országos átlagértékeiktől, míg a vízügyi ágazati politika saját térkategóriáiban csak a vízrajzi szempontok dominálnak (pl. árterek, árvízmentes területek).

- **Térszerkezet, területi struktúra:** Egy térség környezeti, társadalmi és gazdasági rendszerei. A térbeli objektumok és a közöttük lévő kapcsolatok, viszonyok alkotta, működőképes rendszer, összetett térkategória, melynek értelmezését és leírását erősen determinálja a megközelítés módja, szemlélete. A regionális kutatásokban leggyakrabban a térségek lehatárolt térszerekre bontásával, s általában egy-egy kiemelt jellemző szerinti értékelésével, térképezésével feltáruló („regionális”) egyenlőtlenségi és rendezettségi sajátosságok összessége. (forrás: OTK glosszárium)
- **Területfejlesztés:** (1) átfogóan, mint szakpolitika és tevékenységi rendszer az országra, valamint térségeire kiterjedő társadalmi, gazdasági és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása; továbbá a rövid, közép- és hosszú távú átfogó fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehangolása és megvalósítása fejlesztési programok keretében, érvényesítése az egyéb ágazati döntésekben. (2) Szűkebb értelemben, mint fejlesztési tevékenység azon fejlesztési beavatkozások és kapcsolódó tevékenységek köre, amelyek kifejezetten (elsődlegesen) területi célkitűzéseket szolgálnak, amelyekkel a közösségi szféra tudatosan hat a különböző tevékenységek, jelenségek térbeli megoszlására illetve működésére, vagy amelyek egy adott területegység (régión, megye, kistérség) több szakterületet átfogó, integrált fejlesztését valósítják meg. (forrás: OTK glosszárium)
- **Területfejlesztési koncepció:** 1996. évi XXI. tv-ben (tv. A területfejlesztésről és a területrendezésről) meghatározott, a 1998/18-as KTM rendelet előírásainak megfelelő területi tervdokumentum. A jellemzően helyzetelemzésre és helyzetértékelésre támaszkodó koncepció rögzíti egy területegység hosszútávú célkitűzéseit és fejlesztési elveit.
- **Területfejlesztési program:** 1996. évi XXI. tv-ben (tv. A területfejlesztésről és a területrendezésről), a 1998/18-as KTM rendelet előírásainak megfelelő területi tervdokumentum. A hazai jogszabályok szerint a területfejlesztési program lehet középtávú stratégiai program (röviden: stratégia) és rövidtávú operatív program. A program rögzíti a koncepcióban megfogalmazott célok eléréséhez szükséges eszközöket, és ha szükséges részletezi a koncepció céljait a program időtávjára. A programok az eszközöket jelentő fejlesztési beavatkozásokat manapság jellemzően prioritásokba (korábban rész- és alprogramokba) rendezik. A programokban mindig szerepel az egyes beavatkozások felelőseinek megnevezése, ütemezése, időtávja. Egy régió területfejlesztési operatív programja (RTOP) nem egyezik meg a régió ÚMFT-hez csatlakozó regionális operatív programjával (ROP), az előbbi a hazai, az utóbbi pedig az uniós fejlesztési források felhasználásáról szól.)
- **Területfejlesztési szereplők:** Ld. fejlesztési szereplők.
- **Területfejlesztési tervek:** Az 1996. évi XXI. tv. a területfejlesztésről és területrendezésről a területfejlesztési koncepciót és programot azonosítja területfejlesztési tervdokumentum-típusokként. A jogi kategóriákon túlmenően, jelen kézikönyvben, területfejlesztési tervekként kezeljük az uniós forrásból finanszírozott regionális és a határ menti térségekre vonatkozó operatív programokat is. A területfejlesztési tervek elsősorban a környezeti, társadalmi, gazdasági struktúrák kívánatos jövőjével, térszerkezetükkel, és az ehhez vezető lépésekkel foglalkoznak. A területrendezési tervektől eltérően nem határoznak meg pontos területi lehatárolást, az épített környezet lehetséges műszaki-fizikai paramétereit.
- **Területi Agenda:** Az Európai Unió területi menetrendje 2007 májusában került elfogadásra a területfejlesztésért felelős miniszterek közös vállalásaként. A dokumentumban kijelölésre kerültek az új európai területfejlesztési irányelvek, melyek egy, a területi sokféleségre épülő, erősebb európai versenyképesség célját szolgáló fejlesztéspolitikát irányoznak elő. A végrehajtásért az aláíró miniszterek és – a tagállamok felkérése alapján – az Európai Bizottság a felelős.
- **Területi alapú szemlélet („place-based”):** A területi alapú szemlélet alatt a térségi alapú gondolkodásmódot, a különböző jelenségek és fejlesztések térségi alapú megközelítését értjük. A „térség alap” nemcsak közigazgatási, statisztikai területegységeket jelenthet, hanem szükség szerint igazodhat a területi jelenségek természetes térszerveződéseihez (pl.: tájak, vonzáskörzetek). Ld. még földrajzi szemlélet.
- **Területi célok, komplex területi cél és ágazati területi cél:** Területi célok az egy-egy konkrét térségre, vagy térségtípusra irányuló célok, melyek az érintett területek fejlesztésén keresztül közvetve befolyásolják az ország vagy egy régió területi rendszerét. (forrás: OTK glosszárium). Egy **komplex területi cél** olyan célkitűzéseket tartalmaz, mely egyértelműen csak több ágazati beavatkozás integrációjával érhető el (pl. a folyóvölgyek integrált gazdálkodásának megteremtése az árterületek gazdálkodását segítő vízkormányzási módok bevezetésével, mezőgazdasági termelők képzésével)

és együttműködésük ösztönzésével). Egy **ágazati terület cél** szintén egy térségre vagy térségtípusra irányul, de elérése csak az adott ágazat eszközeit igényli (pl. a folyóvölgyek árvízi biztonságának növelése árvízmentesítéssel).

- **Területi hatás:** Fejlesztési beavatkozások (projektek, programok) hatására a beavatkozások tágabb környezetét jelentő területegységet érintő pozitív és negatív környezeti, gazdasági, társadalmi hatások összessége.
- **Területi hatásvizsgálat (területi hatáserőtelítés):** Egy jelentős projekt vagy egy program térségi struktúrára gyakorolt hatásainak feltárása. A hatásvizsgálat tárgyai a térségi társadalmi, környezeti és gazdasági struktúrák, valamint ezek térségen belüli és kívüli kapcsolatai. A hatásvizsgálat történhet előzetesen, a beavatkozást megelőzően vagy utólagosan.
- **Területi kohézió:** A fogalomnak több meghatározása is ismert, és – mint ahogy az jelen Kézikönyvben is bemutatásra került – értelmezése jelenleg is szakmai és politikai viták tárgya. Illés, I. (2009) szerint alapvetően három politikai irányt, illetve tematikai fókuszra rajzolnak ki az eddigi viták és a szakirodalmak: „(1) A **területi szempontok** határozottabb **érvényesítése az ágazatok fejlesztésében**, azaz annak követelménye, hogy a különböző ágazati, vagy egyéb EU és nemzeti politikákban, az intézkedések, programok és eszközök kialakítása során fokozottabban vegyék figyelembe a területi hatásokat, sőt azok számbavétele a döntési folyamatnak egyik alapvető elemévé váljon. Ide tartozik az is, hogy az ágazati és más szakpolitikák egymással való egyeztetésben a térbeli dimenzió és hatások a koordináció egyik alapvető elemévé váljanak. (2) Az **átfogó és integrált területi tervezés**. A területi kohézió, mint az EU, a tagállamok, vagy azon belüli régiók egészét átfogó, sajátosságait és egymásra hatásukat figyelembe vevő fejlesztési politika. Míg az előző pont az ágazati és szakpolitikák területi szempontú hatáselemzése és koordinációja útján járul hozzá az integrált fejlesztési politikához, a második értelmezés ugyanezt a különböző térségek egymással összefüggő tervezése, fejlesztése útján kívánja érvényesíteni. Ez egyfelől azt jelenti, hogy a területi politika és fejlesztés nem korlátozódhat a kevésbé fejlett, vagy sajátos földrajzi adottságokkal rendelkező régiókra, hanem ki kell, hogy terjedjen valamennyi térségre, régióra, mégpedig úgy, hogy valamennyiük fejlesztése sajátos adottságaikon alapuljon, és egyben egymást kiegészítse, hozzájáruljon a többi térség régió fejlődéséhez. (3) A **földrajzi hátrányos adottságok egyenlő rangú figyelembe vétele** a támogatási politikában. Ez a politikai irányzat az előző kettőnél korlátozottabb célokat tűz maga elé. Mégpedig azt, hogy az Unió kohéziós politikája ne csak a fejlettségi és jövedelmi szintet reprezentáló GDP per fő mutató alapján nyújtson támogatást, vagy biztosítson a szabályozás útján előnyöket az egyes régióknak, hanem olyan földrajzi kedvezőtlen adottságú területeknek is, mint a hegyvidéki területek, szigetek, zord éghajlatú térségek, periférikus, nagyon távoli térségek, a különböző természeti katasztrófáknak nagyobb mértékben kitett térségek. Ilyen kedvezmények, vagy támogatások – korlátozott mértékben – eddig is voltak, de e törekvés keretében nyilvánvalóan a rendszerbe beépített, a gazdasági és szociális elmaradással egyenlő súlyú támogatásról, illetve kedvezményekről van szó.” (forrás: Illés, I. 2009)

Jelen kézikönyv bevezeti a **területi kohézió magyar fejlesztési tevékenységek során érvényesítendő négy szempontját**: (1) a fejlesztések kedvező **területi hatásainak** elérése; (2) a fejlesztések kedvező **területi szinergiájának** biztosítása; (3) a **térhasználati elvek** érvényesítése a fejlesztésekben; (4) a fejlesztések hozzájárulása az **országos területfejlesztési politikai célokhoz**.

- **Területi különbségek:** Települések vagy térségek gazdasági, társadalmi vagy környezeti állapotában, folyamataiban megmutatkozó különbségek. A területi különbségeket általában gazdasági, társadalmi vagy környezeti állapot jellemzésére vagy a folyamatok mérésére alkalmas statisztikai mutatókkal írják le (pl.: eltérés az egyes térségek beruházási értéke, lakosaik képzettségi mutatói, településeik csatornázottsága között).
- **Területi potenciál:** egy adott térség, régió, azon sajátos adottságai, amelyek bizonyos feltételek (pl. megfelelő képességek vagy gazdasági-társadalmi-környezeti folyamatok megléte) esetén a fejlődés erőforrásaivá válhatnak.
- **Területi tervek:** Adott területi egység (ország, régió, megye, kiemelt térség, kistérség) területfejlesztési és rendezési tervezési tervdokumentumai (a 1996. évi XXI. tv-ben meghatározva (tv. A területfejlesztésről és a területrendezésről). (Szakmai szempontból a területi tervek (területfejlesztési tervek) tekinthetők az uniós finanszírozású regionális operatív programok és a határmenti térségek operatív programjai is, bár ezekre nem terjed ki a Törvény hatálya.)
- **Területi tervezés:** A területi tervezés a tervezésen belül helyezhető el, sajátosságaként a más szakpolitikák tervezési tevékenységéhez képest a területi (térbeli) dimenzió megjelenése emelhető ki. Részei a regionális (országos) tervezés és a településtervezés. Maga a területi tervezés a stratégiai tervezési ciklus egészének (helyzetértékelés, jövőkép-alkotás, cél- és prioritás-meghatározás, stratégiai és operatív tervezési lépések, visszacsatolás, értékelés, monitoring) a térség/település jövőjének, integrált rendszerként való továbbfejlesztésének meghatározása. A tervezés során integráltan kezelendő a térség/település, mint társadalmi, gazdasági entitás; illetve ezek fizikai kerete. A területiség, mint dimenzió, a különböző szakpolitikai (ágazati) tervezésekben is megjelenhet, azonban a területi tervezés során a térbeliség (mint a társadalom, gazdaság, környezet térségenként szerveződő rendszere) a meghatározó, az elsődleges szempont. A tervezési tevékenység során kialakítandó céloknak, feladatoknak tükrözniük kell a térségi/települési közösség akaratát; a

lakosságot tájékoztatni kell a fejlesztés résztvevőinek döntéseiről, a tervezési folyamat konkrét lépéseiről. (forrás: OTK glosszáríum)

- **Területi tőke:** A fogalom nagyon hasonló a helyi adottságok, a helyi miliő fogalmához. Az adott téregységben, életvilágban szükségszerűen „össze vagyunk zárva”, és az ottani adottságok, viszonyok meghatározóak számunkra és a kívülről érkező beavatkozásoknak is számolniuk kell ezekkel. A területi tőke hatással van a vállalatok belső és külső gazdaságosságára egyaránt. (forrás: RKK fogalomtár)
- **URBAN:** az Európai Unió ún. Közösségi Kezdeményezésű Programjainak egyike, melynek célja a leromló városrészek integrált megközelítésű revitalizációjának támogatása. (Az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERDF) kerül finanszírozásra.)
- **Utólagos programértékelés:** ld. programértékelés
- **Versenyképességi célterület:** A „regionális versenyképesség és foglalkoztatás” célkitűzés a Közösségnek a „konvergencia” célkitűzés által nem érintett területeire vonatkozik, tehát azokra a régiókra, ahol az egy főre jutó GDP magasabb az EU 25 tagországa átlagának 75%-ánál.
- **Vidéki térségek:** A 2005-ben elfogadott Országos Területfejlesztési Konceptió alapján a vidéki térségeket azon kistérségek alkotják, amelyekben (1) a népsűrűség alacsonyabb 120 fő/km²-nél, valamint (2) amelyekben a népsűrűség alacsonyabb 120 fő/km²-nél és található a kistérségben 20 ezer fő feletti település (városias központú vidéki térség). (A 120 fő/km²-nél magasabb népsűrűségű kistérségek a városias kistérségek közé tartoznak).
- **Zöld könyv a Területi kohézióról („Green Paper on Territorial Cohesion – Turning Territorial Diversity into Strength”):** Az Európai Bizottság közleménye, melynek fő célja a területi kohézió fogalmának tisztázása, pontosítása, tartalommal való megtöltése. A dokumentum 2008 októberében jelent meg, és társadalmi vitája 2009 februárjában zárult. „A területi kohézió célja valamennyi terület harmonikus fejlődésének biztosítása, valamint annak lehetővé tétele, hogy az ott élő polgárok e területek adottságait optimálisan hasznosítsák. Ez azt jelenti, hogy a sokféleséget olyan előnnyé alakítják, amely hozzájárul az egész EU fenntartható fejlődéséhez.”
- **Zöldmező:** olyan építéssel járó beruházások, melyeknek helyszíne korábban nem beépített, nem burkolt terület. Jellemzően mező vagy erdőgazdasági terület, egyéb természetközeli terület, illetve belterületi zöldterület, de a nem beépített építésre kijelölt telek is.

V.3. Felhasznált és ajánlott irodalmak jegyzéke

- Az Országgyűlés 97/2005. (XII.25.) OGY. Határozatával elfogadott JELENTÉS a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről
<http://www.terport.hu/main.php?folderID=2802>
- Czira, T. – Jusztin, V. – Sóvágó, K. (2004): A társadalmi-gazdasági és környezeti hatáértékelés szerepe a területi tervezésben. in: Területi statisztika, 2004. (7. évf.) 1. sz. 3. old.
- Faludi, A. (2009): Territorial Cohesion under the Looking Glass. Synthesis paper about the history of the concept and policy background to territorial cohesion.
http://ec.europa.eu/regional_policy/consultation/terco/pdf/lookingglass.pdf
- Faragó, L. (2001): SWOT elemzés a területi stratégiák kialakításának folyamatában. in: Falu város régió, 2001. 6. sz. 3-5. old.
www.vati.hu/main.php?folderID=2034 / 2005. 3-4 számtól letölthető/
- Göteborgi stratégia (A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development) 2001
http://europa.eu/eur-lex/en/com/cnc/2001/com%2001_0264en01.pdf
- Green Paper on Territorial Cohesion, 2008
http://ec.europa.eu/regional_policy/consultation/terco/paper_terco_en.pdf
- ESDP: European Spatial Development Perspective, 1999
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf
- ESPON 2006 program területi hatásvizsgálatra vonatkozó kutatási jelentései
http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/239/index_EN.html
- ESPON: Territorial Impact Package for Transport and Agricultural Policies (TIPTAP), Interim Report ESPON, 2009
http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/programme/1455/2233/2236/2263/file_6288/interim_report_tiptap.pdf
- Illés, I. (2009): A „területi kohézió” fogalma és szerepe az EU regionális politikájában (Kézirat). MTA Regionális Kutatások Központja, Budapest –Pécs
- Lisszaboni Szerződés 2007
http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=FXAC07306HUC_002.pdf&eubphfUId=534812&catalogNbr=FX-AC-07-306-HU-C
- A lisszaboni stratégia új kezdete 2005
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/comm_spring_hu.pdf
- Lipcsei Karta (Leipzig Charta on Sustainable European Cities) 2007
http://www.eu2007.de/en/News/download_docs/Mai/0524-AN/075DokumentLeipzigCharta.pdf
- Nagy, A. – Czira T. et al (2008): Országos Területi Helyzetkép. VÁTI-NFGM, Budapest
<http://www.terport.hu/main.php?folderID=4462>
- Nagy, A. – Czira T. et al (2009): A hazai területfejlesztési támogatási rendszer átfogó értékelése 1996-2008. VÁTI-NFGM, Budapest
<http://www.terport.hu/main.php?folderID=4862>
- Péti, M. (2005): A stratégiai környezeti vizsgálat a fenntartható területi tervezés szolgálatában. in: Falu város régió, 2005. 3-4. sz. 43-56. old.
www.vati.hu/main.php?folderID=2034 / 2005. 3-4 számtól letölthető/
- Salamin, G. et al (2005): Országos Területfejlesztési Konceptió 2005. VÁTI-NFGM, Budapest
<http://www.vati.hu/main.php?folderID=2323&articleID=6850&ctag=articlelist&iid=1>
- Salamin, G. – Péti, M. – Czira, T. (2005): Paradigmaváltás küszöbén. in: Az új Országos területfejlesztési koncepció és a területi tervezés. Területi statisztika, 2005. (8. évf.) 5. sz. 423. old.
- Salamin, G. (2006): A területi tervezés kihívásai és feladatai. in: Területi Statisztika 5. sz.
- Ricz, J. - Salamin, G. et al (2009): Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának hazai érvényesítéséhez VÁTI-NFGM
www.terport.hu
- Territorial Agenda of The European Union, 2007
http://www.bmvbs.de/Anlage/original_1005295/Territorial-Agenda-of-the-European-Union-Agreed-on-25-May-2007-accessible.pdf
- The Territorial State and Perspectives of the European Union, 2005
[http://www.bmvbs.de/Anlage/original_1005296 The-Territorial-State-and-Perspectives-of-the-European-Union.pdf](http://www.bmvbs.de/Anlage/original_1005296/The-Territorial-State-and-Perspectives-of-the-European-Union.pdf)

V.4. A szövegben példaként előforduló projektek főbb adatai

SZÖVEGDOBOZ PÉLDA MEGNEVEZÉSE, HELYE A DOKUMENTUMBAN	A PROJEKTNEK MEGÍTÉLT TÁMOGATÁS ÖSSZEGE	INFORMÁCIÓ FORRÁSA
Bergholz: közös együttműködési alap kiépítése (Hatás a helyi, térségi gazdasági aktivitásra)	EMOGA: 1 300 000 EUR Állami finanszírozás: 1 850 000 EUR	LEADER+ Magazine, 3.2005, Akcióban a LEADER+
Bosch Power Tool Elektromos Szerszámgyártó Kft. (Miskolc) – „Kézi szerszámok gyártási feltételeinek megteremtése” (A térségi fejlesztési szereplők bevonása, tájékoztatása és a tapasztalatok terjesztése)	TRFC: 200 000 000 Ft Egyéb támogatás: 205 000 000 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 36-51.
Creaton AG (Lenti) – „Tetőcserépgyártó üzem létesítése” (A helyi, térségi erőforrások használata, hozzájárulása azok helyben tartásához)	TRFC: 20 000 000 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 169-180.
CURVER Magyarország Kft. (Ebes) – „Termelési kapacitásbővítés új gyártócsarnok és készáruraktár létesítésével” (Egyéb hatások (a helyszíni természeti, települési környezetét vagy az ott élő embereket, működő szervezeteket érintő pozitív változás)	TRFC: 121 200 000 Ft GFC: 121 464 000 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 52-62.
Egerszalók község önkormányzata – „Az Európában egyedülálló egerszalóki sódomb és a környezetében található kaptárkövek természeti és turisztikai értékeinek és látogathatóságának infrastrukturális fejlesztése” Közkinckekhez való hozzáférés és a közösségi hozzáférésű területek kiterjedése)	NFT ROP: 586 585 907 Ft	http://www.vati.hu/main.php?folderID=2323&articleID=5807&ctag=articlist&iid=1 http://www.epuletta.hu/cikk/27765.aspx
Kalória Sütőipari és Kereskedelmi Kft. (Kunszentmiklós) – „Gépbeszerzés a sütőipari tevékenység korszerűsítése érdekében” (Hatás az életminőségre és ellátottságra)	TFC: 6 213 000 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 101-114.
Kunszentmártoni Többcélú Kistérségi Társulás (Kunszentmárton, Öcsöd) – „Tiszazugi romák munkaerő-piaci reintegrációja” (A térségen belüli önkormányzatokkal való együttműködés)	PHARE: 166 640,55 EUR Hazai társfinanszírozás: 133 288,45 EUR	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 204-214.

SZÖVEGDOBOZ PÉLDA MEGNEVEZÉSE, HELYE A DOKUMENTUMBAN	A PROJEKTNEK MEGÍTÉLT TÁMOGATÁS ÖSSZEJE	INFORMÁCIÓ FORRÁSA
Pannonmill Malomipari Rt. (Csorna) - „Elavult malom technológiai modernizálása” (Hatás az elérhetőségre és az infrastrukturális ellátottságra) (Hatás az életminőségre és ellátottságra)	AVOP: 464 239 348 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 215-227.
Rábapatona Község Önkormányzata - „Győri agglomeráció közösségi közlekedésének fejlesztése” (A fenntartható közlekedési formák elterjesztése, az egyéni motorizált közlekedés mérséklése)	ÚMFT NYDOP: 230 000 000 Ft	http://www.gyorinapilap.hu/?id=15199
Royal Press Hungary Kft. (Nagybörzsöny) - „Új nyomdaipari és csomagolótechnikai telephely létesítése” (Helyi, térségi hatás a foglalkoztatásra)	TRFC: 28 859 799 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 181-192.
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata - „Szeged elektromos tömegközlekedés fejlesztése” (A fenntartható közlekedési formák elterjesztése, az egyéni motorizált közlekedés mérséklése)	35,4 Mrd Ft	http://www.uniospenz.hu/20080703/szegedi_nagyprojekt_atalakulo_kozlekedes
Szeged városában 2004 és 2008 között, az I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának keretében megvalósult 8 db, a felsőoktatási intézmények és a helyi szereplők együttműködésének erősítését megcélzó projekt. (A fejlesztés illeszkedése a közelmúltban megvalósított, vagy jelenleg megvalósítás / előkészítés alatt álló projektekhez a térségben)	I. NFT ROP: kb. 300 000 000 Ft	I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának projektadatai
„Séta a fák koronái között” - osztrák sauwaldi régió (A helyi értékek ismeretének és az irántuk való felelősségvállalásnak az elmélyítése)	EMOGA: 299 464 EUR Állami finanszírozás: 185 512 EUR	VÁLOGATÁS A Leader+ keretében megvalósított legjobb gyakorlatokból, 2008/3
SKS Szerszámkészítő Kft. (Ajka) - „Gépbeszerzés a fröccsöntési tevékenység kapacitásbővítésére” (Hatás a helyi, térségi gazdasági aktivitásra)	TFC: 24 000 000 Ft GFC: 31 849 000 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 141-157.
Uralgo Kft. (Nyírbátor) - „Szerves mezőgazdasági hulladék újrahasznosító üzem létesítése” (Hatás az életminőségre és ellátottságra)	TRFC: 79 120 000 Ft	VÁTI TII TUÉI (témafelelős: Dobozi Eszter, csoportvezető: Czira Tamás) (2007): Foglalkoztatási célú támogatásban részesített 17 mintaértékű nagyberuházás foglalkoztatásra gyakorolt területi hatásának kistérségi vizsgálata. Budapest. pp. 63-73.
Színházi vendéglőadások a Dunakeszi Művelődési Házban (Hatás az életminőségre és ellátottságra)	N.A.	VÁTI TTÉI

A borítón szereplő képek sorrendben (a címlap bal alsó sarkától kezdve):

1. Tihanyi-félsziget
2. Debreceni Egyetem
3. Kiskörei-víztározó
4. Dunakanyar (Börzsöny, Hegyestető, Szent Mihály-hegy)
5. Sáropatak, Rákóczi-vár
6. Duna-Tisza közti Homokhátság
7. Megyeri híd
8. A pécsi római katolikus székesegyház, a Szent István tér
9. Szigetköz
10. Agárdi kastély

A képek készítője: Somogyi-Tóth Dániel (www.legifotok.hu)

A területi kohézió érvényesítése kiemelt szándéka a magyar és az európai uniós szakpolitikáknak, jogszabályoknak és fejlesztési terveknek. Ugyanakkor az általa közvetített összetett üzenetek alkalmazása mégsem egyszerű a tervezők és a fejlesztők számára.

Kézikönyvünkben ezért szeretnénk bemutatni a területi kohézió magyarországi értelmezését, és segíteni alkalmazását a fejlesztéspolitika mindennapos gyakorlatában: a programok tervezésében és végrehajtásában, továbbá a projektek fejlesztésében és kivitelezésében. Annak érdekében, hogy kellően praktikus útmutatást tudjunk adni a tervező-fejlesztő szakemberek számára, számos példával és esettanulmánnyal szemléltetjük a Kézikönyv üzeneteit.

Ha különböző mértékben is, de témájától és méretétől függetlenül szinte minden fejlesztés képes arra, hogy a területi kohéziót érvényesítse. Ezért a Kézikönyv hasznos olvasmány lehet a közpénzből megvalósuló vagy a közsféra által egyéb módon támogatott ágazati, térségi és települési fejlesztési programok és konkrét projektek tervezői és végrehajtói, valamint a forrásokért versengő projektgazdák számára.